

A lillafüredi írói értekezlet (1942. november)

JEGYZŐKÖNYV

BUDAPEST

**Szerkesztette
KRISTÓ NAGY ISTVÁN**

**Sorozatszerkesztő
SIMOR ANDRÁS**

**Fedélterv és tipográfia
JORDÁN GUSZTÁV**

**Készült
a Lukács György Alapítvány
támogatásával**

© Kristó Nagy István

1942 novemberében a Kállay-kormány nemzetvédelmi minisztere, Antal István Lillafüreden írói értekezletet szervezett. Sok ismert író vett részt a tanácskozáson, de természetesen sok író nem vett részt. Bálint Györgyöt például, aki két hónapja szabadult a Gyűjtőfogházból, büntetőszázaddal éppen Ukrajnába hurcolták, Radnóti Miklós munkaszolgálatosként szemet lapátolt, Déry Tibor, Sándor Kálmán regényei kiadatlanul, szerzőikkel együtt a túlélésben reménykedtek, Nagy Lajos kis könyvkereskedésének „hasznáéból tengődött. A lillafüredi írófelszólalások olvasásakor erre is emlékezni kell. Ugyanakkor a dokumentumok feltárása, publikálása – és tegyük hozzá, kritikus olvasata – nélkül nem vizsgálhatjuk hitelesen múltunkat. A lillafüredi írói értekezlet jegyzőkönyvét ebből a kötetből ismerheti meg először az értekezletről sokat hallott, ám annak dokumentumait mind ez ideig nem olvasható érdeklődő.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

A szerkesztő jegyzete

Mit is kerestem huszonkét évesen a pályaudvar üvegtetője alatt, a novemberi estében? Ott állt az ősmagyar vezér nevét viselő, gyönyörű, áramvonalas sínautóbusz, a magyar ipar remeke, ragyogóan kivilágítva, kényelmet ígérő, hívogató vörösbőr üléseivel: a vasúti elegancia nálunk azóta sem meghaladott (vagy tán el sem ért?) csúcsteljesítményeként. De engem nem ez ragadott meg, hanem akik egymásután érkeztek, s akiknek fogadására kiküldtek: a magyar irodalom színe-java. Együtt azóta sem láttam ennyi alkotói kiválóságot, hacsak évtizedek múltán egy-két írószövetségi közgyűlésen nem. Igaz, ismertem már írókat, személyesen, nem is akárkiket: Móriczot, Erdeit, Kodolányit, Némethet, Sinkát, Tamásit, Verest, Zilahyt, a fiatal Hubayt – de ez a mostani *együttes* annyira meghatott, hogy szinte kötelességeimről is meg-megfeledeztem: kezükbe adni a lillafüredi programot, a másnap kezdődő konferenciáét.

1942. november 20-ára a Kállay-kormány minisztere, Antal István összehívta a magyar írók legismertebbjeit (persze a „nem árják” kivételével – mintha a magyarok árják lennének –, s nem jött el Kassák vagy Szabó Dezső sem), hogy velük a magyarság helyzetéről s ezzel kapcsolatban az írók „honvédelmi teendőiről” és az

íróársadalom gondjairól-bajairól (így szerzői jogi problémákról) tanácskozzék.

Hónapok óta folyt már a sztálingrádi csata, s mindenki tudta, hogy a németek háborúja (melyhez hozzákötötték országunk szekerét) végképp kátyúba ragadt – vége, nincs tovább. A „mindenki” alatt persze az értelmes embereket kell érteni, de hiszen ez volt az ország többsége, a java értelmiség, munkások, parasztemberek. De létezett azért a náciakat követő, dühödt jobboldal is – ám a lillafüredi találkozón kevéssé volt képviselve. Tán egypár katona és újságíró-főnök, vagy a „nemzetvédelmi-propaganda” tárcanélküli minisztere szeretne volna megnyerni az írókat a háborús erőfeszítések ideológiai támogatására – de gondolom, Kállay miniszterelnök már ekkor valamiféle kiúton törte a fejét, s ehhez szeretett volna írói szövetségeket találni. (Egy ilyen irodalmi szövetség védernyője, sátra volt a szintén jelenlévő Zilahy Lajos *Híd* című képes hetilapja, amelynek állandó munkatársa volt Féja, Kodolányi, Nagy Lajos, Németh László, Tamási, Tersánszky, Veres Péter, de írt oda még Nagy István, sőt a szintén munkásíró, ifjú László Gyula is.)

Mit kerestem a pályaudvaron, mint ifjonc? Első ténykedésem volt ez az Antal-féle minisztériumban, ahová jobboldali ifjúsági szervezetek ajánlottak be – elnézve, sőt támogatva a Szent-Györgyi létrehozta liberális szegedi egyetemi egységsszervezetben végzett munkámat. Pedig nem titkoltam nyári németországi benyomásaimat, ahol is meggyőződhettem arról, hogy – noha erről ott egy szót sem ejtettek! – a német hátsóország is demoralizálódott. Bonyolult helyzet volt ez. A Gazdaságpolitikai Osztályon dolgoztam, s mégis az irodalomhoz vezényeltek, aztán nekem kellett sajtó alá rendeznem az írói értekezlet anyagát, mely csak most jutott el a nyomdába ... Egy részét az írók 1945 után közzétették, de a többi megmaradt szöveg a Petőfi Irodalmi Múzeumban van. Együtt sem akkor, sem azóta nem jelent meg.

Az írók ugyanis nem azt mondták, amit vártak tőlük. És nemcsak Márai volt – enyhén szólva – tartózkodó (az ő gyorsírt szövege nem maradt fenn, de megjelent *Ihlet és nemzedék* című kötetében), nemcsak Asztalos István, Kodolányi, Németh, Tamási és Veres Péter meg a ma is élő Herceg János állt ki okosan-bátran, hanem a tőlük jobbra lévőnek számító Erdélyi, Sinka, sőt akinek a németekkel hivatalos kapcsolata volt: Szabó Lőrinc is. Mind fessegették a rendszer és háború megszabta kereteket. Természetesen akadtak stréberek, akik (bár e szót akkor még nem ismertük) az „elvárásoknak” megfelelően nyilatkoztak, de ez is nagyon jellemző: a másodharmadrendű írófélék. Hamisítás lenne az ő szövegükről megfélekedezni: korjelzők. Mint ahogy rendkívül jellemzőek a kormányzathoz közelálló személyek megnyilatkozásai, melyek meglehetősen egységes stílusúak, noha nézeteiket tekintve már ekkor jókora különbségek voltak köztük. A hivatalos kormányálláspontot a cenzúra vezetője, dr. Baróthy Pál főügyész fejezte ki a legpontosabban, de persze egybevágott ezzel a Sajtókamara fasiszta vezetőjének, Kolosváry-Borcsa Mihálynak szövege. Utólag tudjuk, hogy a külügyér (rangját tekintve *követ*) Ullein-Reviczky Antal már ekkor a kiugrás előkészítői közé tartozott, s ezen nem változtat irodalmi tájékozatlansága, mellyel Kodolányi *Földindulás* című drámáját regényként emlegeti. Annál fontosabb, hogy ösztönözte az író németellenes irodalmi tevékenységét. Az a mű, amely a német követ tiltakozását váltotta ki, a közepes és divatos papköltőnek, Mécs Lászlónak *A nagy lunatikus* című merész verse volt – persze más nem is igen engedhette meg magának, hogy ilyen verset írjon és publikáljon. Egyáltalán: ma is érdekesek a cenzúra kérdései s tanulságosak (sőt, részben megoldatlanok) a konferencián fölvetett szerzői jogi kérdések.

Több mint ötven év késéssel adjuk közre az 1942-es konferencia megmaradt szövegét, amit (magnó még nem lévén) Sarkadi Márki-Zay Lajos, az országgyűlési gyorsíró iroda főnöke, „hites parlamenti gyorsíró” rögzített. A felszólalások szövegét

az általam megszerkesztendő kiadvány számára az írók *saját kezűleg javították*. A jelentéktelen szövegeket némi rövidítéssel, a valódi írókét teljes egészükben közöljük. A jegyzőkönyv azonban így is hiányos, azt sem tudjuk, hogy a több mint ötven résztvevő író közül ki mindenki szólalt fel. (Ahol a felszólalásra utalás van, ezt a szöveghiánytól függetlenül szerepeltetjük.) Mert a jegyzőkönyv jórésze elveszett, sőt, lehet, hogy nem is minden felszólaló küldte azt vissza. Tény, hogy 1945 elején a nemzetvédelmi-propaganda miniszter hivatalának egy kiváló tisztviselője, jó barátom, Jászberényi Károly a romok között ismerte fel a jegyzőkönyv szétszórt lapjait; amit csak talált, összeszedte, s emlékezve, hogy annak idején én foglalkoztam vele, nekem adta azt át. Az ő érdeme, hogy ennyi is megkerült s megmaradt.

Tudni kell még, hogy nem egyszerűen s egyértelműen kormányakció volt ez a konferencia. Előkészítésében, lebonyolításában nagy részük volt az Antal-féle minisztériumban dolgozó Magyar Közösség-i személyiségeknek, elsősorban két osztályvezetőnek: Bende Istvánnak és Molnár Sándornak. Eredetileg csak Molnár lett volna felelős az ügyért, őt azonban (korábbi párizsi s későbbi itthoni baloldali kapcsolatai miatt) nyilván nem találták eléggé megbízhatónak, így a lebonyolítás dandárja dr. Bende István külkereskedelmi felügyelő (!) feladatává lett, akinek azonban a Közösségen belül még nagyobb súlya volt, s tán óvatosabban, ravaszabban járt el. Mint fiatal beosztottjára bízta rám a sajtó alá rendezést – s hogy mindezzel a gazdaságpolitikai osztály foglalkozott, talán valamelyes figyelemelterelésre is alkalmas lehetett. Egyébként a nem író hozzászólók (Ádám Jenő, Pálóczi Horváth Lajos) is a Közösség ideológiai hangadói közé tartoztak, így kerültek Lillafüredre.

Fontos ez a jegyzőkönyv a tekintetben is, hogy megmutatja: az 1942 nyári és 1943-as két szárszói konferencia között végbement egy hivatalos írói összejeövetel is, s ez kissé előjátéka volt az utóbbi szárszói találkozóknak. Az írói tanácskozást még egy ifjúsági konferencia is követte Lillafüreden, ahol is egyebek mellett meghallgattuk Jány Gusztáv szánalmas magyarázkodását a második hadsereg pusztulásáról ...

Még egy tanulság: a konferencia *nyelve*: ez a kuriális, hivatalos, alázatoskodó „urambátyám” stílus volt jellemző az akkori közéletre. Ezt azonban ma már a legvadabb nosztalgiázók is aligha kívánják vissza. S ez is valami ...

1967-ben ezt írta Lillafüredről egy buzgó ítélkező: „Egészében mégis az írástudók árulása volt ez a konferencia.” Nos, ítélje meg a mai olvasó.

A lillafüredi írói értekezlet első napja

(1942. november 20. szombat)

BEVEZETŐ ELŐADÁS

KARÁCSONY SÁNDOR előadó: Kedves Barátaim! Bár mint a közösség tagja, teljes mértékben meg vagyok nyugtatva a bevezető előadás után afelől, hogy pleno iure állok vagy ülök itt s hallgatók mindarra, amit mások mondanak, egyénileg mégiscsak ott kell kezdenem beszédemet, hogy mint előadó, addig nem nyugszom meg, amíg itt hangos gondolkozás útján veletek egy platformra nem jutok a tekintetben, amiről én tartom itt az egyik előadást: ti. a tudomány és a politika egymáshoz való viszonyáról. Ez az ősvizonyulás mindig csak az marad, ami volt akkor, amikor a görög tudós a köreit megzavaró harcosra kissé csodálkozva rákiáltott: Noli tangere circulos meos!

Á másik gátlásom az, hogy hallgatóközönségem írók, akik mint alkotóművészek – és ezek nem a legideálisabb hallgatóközönség – egy társas viszonyulásban mindig az első személy szoktak lenni, és nem második. Ezt a két aggályomat el kell oszlatnom, különösen a másodikat, mert ez a nehezebb; ti. az írók, mint olyanok, formaművészek – bár jól tudtam, hogy milyen szépen és kereken tudják magukat kifejezni –, mégis megérkezésünk óta e tekintetben egyik ámulatból a másikba esem, én pedig mint tudós, hivatalból kell, hogy töredezetten beszéljek, mert ha én is kereken fejezem ki magamat, akkor közhelyeket mondok. Énnekem itt hangosan kell gondolkoznom, mint ahogy el is kezdtem mondanivalómat, és nem vagyok becsületes ember, ha nem azt hozom ide, ami a problémám; mint ahogy nem lettem volna becsületes ember, ha vállalkoztam volna ennek az előadásnak a megtartására, ha nem volna olyan véresen komoly a probléma, amellyel a népek birkóznak, nevezetesen az: hogyan viszonylik egymáshoz az író és a nemzetnevelés. Tehát hivatalból leszek töredezett.

Csak tudományos munkában szabad az – ami minden más esetben abszurdum hogy az alany keresi az állítmányt, és nem találja. Ha egy tudományos mű nem úgy születik, hogy két könyvből csinálnak egy harmadikat, akkor úgy jön létre, hogy az alany a mű elején elkezd keresni az állítmányt, és az utolsó mondatban véli azt, hogy rátalált. Az én előadásom is ilyen állítmánykergető alanyokból fog állni, amiért előre is bocsánatot kérek.

Ennyi az, amit előljáróban mondanom kell. Most már, hogy ezt kimondtam, hogy félre ne értssék beszédem, el is oszlott a félelmem, mert most már mind orgazdái ennek a félelemnek, és ha nem szólnak közbe, akkor vállalják is a vele való közösséget. (*Derültség*)

Most már rátérhetek előadásom lényegére, ti. az író, a nemzet és a nevelés kérdésére. Ez a három fogalom van a címben: ennek a három fogalomnak kell viszonyulnia.

Először elmondom azokat a nehézségeket, amelyek miatt nehéz ez a viszonyulás. Mindenki természetesnek tartja, ha mesterségemnél maradok, mert hiszen csak ott érzem magam biztonságban, és csak ott van lényeges mondanivalóm. Tehát mint pedagógus fogok hozzászólni ehhez a problémához. A jogom megvan ehhez, mert nevelésről van szó: nemzetnevelésről. Ha semmi közöm sem volna is az íróhoz, közöm van a nemzethez és különösen közöm van a neveléshez, tehát szólhatok hozzá, de csak akkor, ha a magam területén belül maradok, tehát például ezeknek a fogalmaknak a viszonyulását úgy tekintve, vagy úgy nézve, hogy keresem a társaspszichológiai, logikai és filozófiai előfeltételeit annak, hogy az író részt vehessen a nemzetnevelésben. Ezzel természetesen azt is kimondottam, hogy a dolgot problematikusnak látom, s nem olyan egyszerűnek. Az újságolvasó azt hiszi, hogy ez a világ legegyszerűbb dolga, fogjunk össze vállvetve, mint egy ember, és szolgáljunk a nemzetnek. Így van ez újságíró stílusban – ezzel nem akarom az újságírókat lebecsülni, hiszen így kell, hogy

kifejezzék magukat –, a valóságban azonban nincs annál nehezebb dolog, mint vállat vállnak vetni. Rendkívül problematikus a dolog. Hogyan vessünk vállat vállnak? Hogyan mozogjunk, mint egy ember, s hogyan tegyünk kezét a kézbe? (*Derültség*) Hogyan szolgáljuk a nemzetet? Egyet már most is le szeretnék szögezni a magam részéről, és örülnék, ha ehhez mások is csatlakoznának: természetesen csak a magam mivoltában szolgálhatok nemzetemnek. Az író tehát csak addig szolgálhat a nemzetnek, amíg író, amíg mást nem követelnek tőle, mint azt, hogy írjon. – Hogy mit jelent írónak lenni, annak lélektani, logikai és filozófiai előfeltételeit most fogom boncolgatni, hogy azután kikerekedjék belőle az író. – Ismétlem, ez nagyon problematikus dolog, nem olyan egyszerű, mint amilyenek azok az egyszerű bővített mondatok mutatják.

Mi benne a problematikus? Először is az a problematikus, ami a filozófia szerint a priori problematikus; tehát problematikus a tér, problematikus az idő és az oki viszony.

Először is az időt szeretném kiragadni az egészből, mert az idő az, amit úgy hívnak, hogy *korszellem*. Ami a korszellem, az az idő. És az a kérdés, mennyire problematikus ez az író számára. Mert a nemzetnevelés időben folyik le. Úgy látom problematikus voltát az időnek, hogy éppen napjainkban fordult egyet az idő és az az alapviszonyulás, amely az író és közönsége, a nemzet és tagjai, a nevelés és módszere között eddig megvolt, problematikussá, egészen másmilyené vált. Ha ezt nagyon röviden – úgy, hogy beleférjen egy előadásba, de amellet még egyéb is férjen bele – meg akarnám határozni, akkor azt mondanám, hogy az időpont annyiban változott és annyiban más – mint amilyen tegnap volt és holnap lesz –, amennyiben problematikussá vált ebben a konglomerátumban a másik embernek a fogalma. Egészen másképpen viszonyulunk egy olyan másik emberhez, aki eddig ösztönösen élt bennünk.

Hogy ezt megértsétek, szeretnék az egyéni lélektan egypár tanulságára rámutatni. Ti. az egyéni lélektan azt mutatja, hogy az egyén változik, nő; az ifjú egészen más, mint a felnőtt ember, és a gyermek egészen más, mint az ifjú. S az ifjú akkor válik felnőtt emberré, amikor tudatosan számára a másik ember. Amíg gyermek, pubertáló és adolescens, addig a másik ember csak ösztönösen és egocentrikusan él benne. Tessék megnézni egy gyermeket: egocentrikusan él benne a másik ember, mert tudomásul veszi ugyan, hogy van – hiszen nem teheti meg, hogy ne vegye tudomásul –, de számára csak egyféle szempontból van értelme a másik embernek: vagy fel tudja használni saját céljaira, vagy pedig megpróbálja kikerülni, ha gátló körülmény. De mindkét lelki tevékenységében a másik ember nem úgy szerepel, mint teljes jogú fél, hanem – mondom – vagy arra jó, hogy rabszolgája legyen, vagy hogy féljen tőle, hogy az ellensége legyen.

Ugyanezt teszi a pubertáló, s ugyanezt az adolescens; nincs időm rá, hogy elmondjam ezeket a nüanszbeli különbségeket is. Az ember nem akkor válik felnőtté, amikor a 24-ik életévét betölti, hanem akkor, amikor a másik embert teljes jogú embernek fogadja el az életében, és úgy viszonylik hozzá, hogy annak a másik embernek is éppen annyi joga van az életközösséghez, mint neki.

Ezt szeretném kiterjeszteni a társadalmakra és a népekre, mint a társas lélektan tanulságát. Én igazat adok Spenglernek abban, hogy kultúrák keletkeznek, érlelődnek és semmisülnek meg. Ha így nézzük kultúránkat, az európai kultúrát, akkor azt látjuk – egy kissé az ókornak, főként azonban a középkornak és az új- és legújabb kornak tanulságai alapján –, hogy Európa most jutott el ahhoz a pillanathoz, amikor a másik embert felfedezte. Minden vonatkozásában. Most már tehát nemcsak mint egyént számítja bele, vagy kezdi beleszámítani életközösségébe tudatosan a másik embert, hanem minden társas vonatkozásában is. Tehát a művészetben, a tudományban, a társadalomban most viszonyul tudatosan a másik emberhez, és ezért van itt tulajdon-

képpen szava a tudománynak. Mert a tudomány voltaképpen ezt a tudatosulást szolgálja. A tudományban tudatosul valami; a tudományban tudatosul most például a másik ember. Az író számára is, a tudós számára is, és a társadalom két tagjának: a cselekvő és szenvedő félnek a számára is. Tehát a művészet, a tudomány és a társadalom különböznek a tegnapi művészetétől, tudományától és társadalmától abban, hogy napjainkban mindkét személy számára, tehát az aktív művész és a passzív műélvező, az aktív tudós és a passzív tanítványsereg, az aktív cselekvő személy és a passzív szenvedő személy részére lassanként most tudatosul a másik ember képzelet, és a tudomány tulajdonképpen nem csinál egyebet, mint hogy megrajzolja ezt a tudatosuló másik személyt.

Az író tehát mikor vesz részt a nemzetnevelésben? Az ember azt hinné – nagyon érdekes –, hogy akkor vesz részt, ha sikerül a tudatosulásnak ezt a folyamatát valamilyen formában, esetleg kontúrjaiban segítenie, vagyis ha abban, amit ír, kidomborítja a másik személyt. Sajnos, ettől a ma költője már elkésett, mert abban a pillanatban, amikor a tudomány kezd tudatosítani valamit, a művészetben ez már régen végbement. Amit most mondtam, ezt valahogy úgy méltóztassatok elképzelni, hogy előbb volt Goethe *Erlkönig*-je, és ezután lett a pedagógiában, vagyis a tudomány egyik szektorában a gyermekszerűség elve. Tehát először egy költő intuitíve megálmodta és kifejező formába öntötte ezt a tragikumot, amelyet azután később a pedagógia tudománya igyekezett feloldani: hogy ti. a gyermek a legveszélyesebb helyen akkor van, amikor apja ölében van – életveszély fenyegeti, pedig apja mindent elkövet, hogy életben maradjon –, azon egyszerű oknál fogva, mert nem értik egymás nyelvét. Amikor ugyanis az apa nagyon helyesen és logikusan meghatározza: *Es scheinen die alten Weiden so grau*, öreg fűzfák szürkéllnek ott, ezt a gyermek nem képes felfogni, mert ő nem öreg fűzfáknak látja azokat, amik a valóságban öreg fűzfák, és apjának ez a felvilágosítása neki nem elegendő. Ennek következménye ezután az utolsó sor: *In seinen Armen das Kind war tot*.

Ha tehát az író úgy akar a nemzetnevelésben részt venni, hogy tudatosítja ezt, akkor valami elkésett dolgot csinál, elkésett dolgok pedig a világtörténelemben sohasem sikerülhetnek. Az írónak tehát nem az a feladata, hogy például tudatosítsa a másik embert, hanem egészen más, az ti., hogy ösztönösen ő legyen az első, aki úgy viszonyul a másik emberhez, ahogy mostantól kezdve egyedül lehetséges: ha tehát úgy ír, hogy reagálhat rá az olvasóközönség; ha azáltal, hogy olvasóközönsége megértette őt és reagált rá, modern Magyarország áll elő. Nem azáltal, hogy az író kitanítja a nemzetet, hogy kell viselkedni, hanem azáltal, hogy ő mint a nemzet alkotóeleme, mint író, már úgy viszonyul, ahogy kell; akkor, amikor a lustább egységek, ti. a tudomány és a társadalom még vívódnak ezzel a gondolattal, ő már úgy él és ír, hogy visszamenőleg egy későbbi kor tudománya rá tud mutatni arra, hogy ennek meg ennek az írónak és művésznek a viszonyulása már korszerű volt, s azért vált klasszikussá. Mi tehát akkor tudunk nagyobb és örökebb nemzet írói lenni, ha például egy másik kornak, mondjuk a XXI. századnak az irodalomtörténete azt az örömdetes tényt jegyezheti majd fel rólunk, hogy ebben a korszakban kezdődött meg nagy számmal az írók új, modern és helyes viszonyulása a másik emberhez.

De mik annak az előfeltételei, hogy valaha ezt írassák minél nagyobb százalékban ezekről az írókról, akik most itt vannak? Erre vonatkozóan már nem jóslásokba bocsátkozom, hanem elmondom a tudomány eddigi eseményeit; azután mindenki vizsgálja meg, ha tudja – bár írónál ez nagyon nehéz –, vajon úgy viszonyult-e, mint ahogy a tudomány máris látja, hogy viszonyulnia kellene.

Ha megnézzük egy írói életrajzot, mit találunk benne? Megtaláljuk, hogy az írónak ki volt az ősapja, megtaláljuk azt, hogy ahol ő élt, miféle mondák éltek, s ezek hogyan

hatottak rá, mit hallott ott az író; megtaláljuk azután, hogyan tanította meg neki a *Mütterchen* a *Lust zum Fahulieren*-t és a *Väterchen* hogyan tanította meg *des Lebens ernstes Fühlen*-t. Ilyesmiket olvasunk ezekben a könyvekben. Általában az író a középpontja a tudományos érdeklődésnek, és valahogy a kialakulását próbálják megrajzolni annak, hogy az irodalmi mű miképpen született meg. Ezért eshetett meg, hogy Arany egy róla szóló mű lapszélére – amelyben az esztéta azt igyekezett megállapítani, hogy a költő mit gondolt, miközben alkotott – azt írta oda saját kezűleg: Gondolta a fene. – Azért történhetett így, mert az írókat mint egyedül álló valamit nézte a tudomány.

Ha azonban elolvassuk a legújabb irodalomtörténeti vagy esztétikai műveket, azt is észrevehetjük, hogy az esztétikust kezdi immár az olvasó is érdekelni, és nagyon érdekeseket tud már róla. Már van olyan irodalomtörténet, amely az íróról egy szót sem szól, hanem mindent az olvasó szempontjából próbál magyarázni. Ilyen például Farkas Gyulának a magyar romantikáról szóló könyve: ebben az író senki és semmi, és csak annyiban jön számításba, amennyiben levelezett irodalompolitikai dolgokról.

Ez – mondom – a tegnap eseményszemlélete. A ma szemlélete már mind a két egyoldalúságnak ellene mond, és azt mondja: nem érek én azzal semmit, ha az írókat ismerem, azzal sem érek semmit, ha az olvasókat ismerem; az, ami engem egyedül érdekel, a kettőnek egymáshoz való viszonyulása. Ha így nézzük az irodalmat is, a tudományt is, a társadalmat is, akkor azt látjuk, hogy megváltozott az irodalom és a művészet. Megváltozott, mert ha ez a viszonyulás a fontos, akkor bizonyos eszmények, amelyek eddig ott lebegtek alkotás közben az alkotó művészek előtt, már nem megfelelőek. Mert ha én úgy veszem, hogy a mű egy olyan valami, ami fogantaték az írótól és születék az olvasótól – akármilyen furcsán hangzik is, mégis így van –, akkor az alapviszonyulás a műben valahogy így fog a meghatározás felé törni: én, az író, jelképesen odaadom magamat; a jelképben odaadom magamat egészen őszintén, és te, olvasóközönség, bennem magadra ismeresz, és ez a sikernek egyedüli előfeltétele, hogy te, másik ember, énbennem, miután jelképesen magamat adtam, magadra ismerj. – Mindig ez volt a művészi alapviszony, de amíg a másik ember képzelete meg nem zavarta ezt a nagyon tiszta és nagyon egyszerű képletet, addig valahogy ez így kívánczolt megfogalmazásra, hogy ez csak akkor lehetséges, ha mégsem magamat adom; mégsem magamat adom, mert hiszen te nem ismerhetsz engem, mert te te vagy, tehát nem ismerhetsz engem. Nem magamat adom, de nem is téged adlak. Azt már nagyon régen tudja az irodalom, hogy nem lehet második személyt adni, mert akkor tendenciózussá válik a mű, mert a második személyt meg én nem ismerem, téged én nem ismerlek, te engem nem ismeresz. Hogy tehát találkozásunk mégis sikerülhessen, az csak egyféleképpen lehetséges: ha az eszmény jegyében találkozunk. Ha én a való helyett a kellőt adom, abban azután magadra ismerhetsz te is és én magam is: én az a kellő vagyok – nem a való – és te is az a kellő vagy. Így azután egymásra ismerünk, mert a *kellő* fogalma, Böhm Károlynak ez a nagyon szerencsés terminusa, azt mondja, hogy a *kellő* fogalma mindkettőnk tartalmaz.

Abban a történelmi pillanatban azonban, amikor a másik embert teljes jogú valakinek tartom, ez már nem segít meg engem, mert akkor a *kellő* is olyan, amilyennek én látom, és egyáltalában nem lehet semmi biztosítéka annak, hogy a másik ember lelkében élő kellő azonos azzal a kellővel, amely énbennem van. Tehát nem segíthetek magamon sehogy. Megint visszakényszeredünk az őszinteség elvéhez, ti. ahhoz, hogy csak akkor tudlak én szimbolice téged adni magamban, hogyha őszintén adom magamat. Mert ha őszintén adom magamat, akkor annyit adok magamból, amennyit Isten belém teremtett, s így te magadra ismerhetsz abból, amit magamból adtam, mert akkor te is őszintén olvasod, és annyit olvasol ki belőle, amennyit az Isten teremtett belőled, és ebben a szimbólum erejénél fogva találkozhatunk.

Íme, itt van egy elv, ami egészen új, de természetesen nem olyan értelemben új, hogy ha az ember elolvassa a klasszikusokat, vagy elolvassa azokat, akik ezt a kort megelőzőleg írtak, meg ne találja teljes gazdagságában abban az irodalomban is ezt. Mert intuíciójában, tehát intuitíve az őszinteségnek ez az elve bele van írva a magyar irodalomba is, és azok váltak klasszikusokká, akik ezt már régóta intuitíve így érezték, ha nem is így tudták, és azok kezdenek klasszikusokká válni a nemrég elhalt írók közül, akik ezt szintén így érezték, és intuitíve így valósították meg. Itt van tehát az őszinteség elve, és ezt azért hangsúlyozom nagyon, mert az író – a maga százszázalékos önmagával – csak akkor vehet részt a nemzetnevelésben – a tudománynak legalábbis ez a tanulsága –, ha az irodalmi mű, amely általa született, ennek az őszinteségnek jegyében születik.

Ez kettőt zár ki: a Tart pour l'art-t és a tendenciát. A Tart pour l'art-t kizárja, mert az én vagyok minden viszonyulás nélkül, a tendenciát pedig azért, mert az te vagy. A tendenciózus írók mindig azt találgatják, hogy aki olvassa őket – tehát az, akit én megírok –, körülbelül milyennek látja önmagát és a világot, és azt próbálják leírni. Mindkettő célját vesztett valami. Az őszinteség jegyében végbement az a viszonyulás, amely az eszmény jegyében nem is mehetett végbe, de nem is volt rá szükség, mert az író mind a kettő volt: irodalompolitikus is, író is.

Nagyon szegényes kép volna az, amit pl. Petőfiről és Aranyról mint irodalompolitikusokról rajzolnánk meg. Ha pl. Petőfi és Arany úgy lettek volna népiesek, ahogyan levelezésükben kifejtik, hogy mit értenek „népies” alatt, akkor már réges-rég a varjú se károgna utánuk, mert nekik volt egy meggyőződésük, egy irodalompolitikai magatartásuk és egy írói leglényegük, és a kettő nem azonos. Se Petőfinél, se Aranyánál nem az a népies, amit ők annak tartottak, és erős a gyanúm, hogy ugyanez lesz Móricz Zsigmond esete is, akiben szintén kétféle ember volt; egy költő író és egy irodalompolitikus, akinek nézetei voltak a világról, és a nézeteit még a szépirodalmi műveibe is beleírta. Én, mint pedagógus, jókat mulatok, amikor pedagógiai nézeteit fejtegeti a *Forr a borban*, mert azok nem érnek semmit. De amire emlékszik második, hatodik és nyolcadik gimnazista korából, az áruló módon arra tanú, hogy a második gimnáziumot Debrecenben, a hatodikat Patakon és a nyolcadikat Kisújszálláson járta, hogy amit ő megírt és megalkotott az: *aere perennius monumentum*. Nézetei pedig éppen olyan múlok, és egy bizonyos idő múlva nem emlegetettek lesznek, mint Arany vagy Petőfi nézetei a népiességről. Tehát az író, mint irodalompolitikus, csak akkor szolgálhatja nemzetét, ha írván ír, és az őszinteség jegyében ír.

Ezzel tulajdonképpen véget is értek volna mondanivalóim, ha olyan egyszerű volna az élet, mint amilyen nem. Csak azért kell egy kis kirándulást tennem még a tudomány felé is, hogy egy kicsit lemérjetelek engem is, hogy abból, amit mondtam, mennyi a nyegleség, és mennyi az igazi tudomány.

Hadd mondjam meg, hogy a tudomány is jelentős változást szenvedett a másik ember miatt, és a változást a tudomány a másik ember miatt nem az őszinteség, hanem a világosság jegyében szenvedte.

Ahogy az írónak őszintének kell lennie, úgy kell a tudósnak világosnak lennie, mióta másik ember van. Ha megfigyeljük a tudomány régi gesztusait, bizonyos hókuszpókuszokat fedezhetünk fel. Minél nagyobb a hókuszpókusz, annál nagyobb a tudós híre. Tehát a tudósnak egyáltalában nem az volt a feladata, hogy világosan fogalmazzon, hanem hogy bizonyos misztikus ködbe burkolja mindazt, amit megfogalmazott, s ennek következtében állottak elő azok a nagyon érdekes képletek, amelyeknek a vetületei nem tisztán tudományos térre is kihatottak. Pl. ha meg tetszenek nézni egy plakátot, amely valami törvényes rendelkezést tartalmaz, nagyon érdekes észrevenni rajta, hogy egyáltalában nem azt ambicionálja, hogy megértsék (*derültség*),

hanem azt, hogy kellő respektusa támadjon annak, aki olvassa, márpedig mikor a tudomány nyegle, akkor mindaz, ami az élet egyéb területein a tudományhoz valami kicsit is viszonyul, mind nyeglévé válik.

A középiskolának és az elemi iskolának a tanítványokhoz való viszonyában is valahogy így van. A tisztulási folyamatot is nagyon érdekes észrevenni. Ti. az elemibe mindenki tartozik elmenni, a középiskolába csak a válogatottak. Az elemi iskola tehetetlenségi erejénél fogva nem tud olyan nyegle lenni, mint a középiskola, mert – ismétlem – oda mindenki elmegy, és megzavarja azt a csodálatosan szép pedagógiai alapviszonyt, hogy adva van egy csalhatatlan valaki, aki tud, a többi pedig viszonyulni kénytelen hozzá. Hogy ez mennyire beteges dolog, és mennyire jó, hogy közbejött a másik ember, erre vonatkozólag csak azt mondom el, amit nagyon sok helyen emlegetek, de nem győzők elégszer emlegetni, hogy egészen pervertálódott a pedagógiai alap az iskolában.

Ha kimegyek a vasúti állomásra, akkor adva vagyok én, aki nem tudom a különböző vonatok indulási idejét, és adva van a kapus, aki tudja. Én, aki nem tudom, kérdezek, és a kapus, aki tudja, felel. Viszont ha elmegyek az iskolába, adva van egy tanár és adva van egy diák, és aki tudja, az kérdez, és aki nem tudja, az felel. (*Élénk derültség és taps*) És, kedves Barátaim, nem arról van szó, hogy nem kell számon kérni az anyagot, hanem arról, hogy ma már a tanár kizárólag csak kérdez, a diák pedig felel. Az a képlet, hogy a kíváncsi diák, teljesen kihalt, annak következtében, hogy a tudományos alapviszony és maga a tudomány is pervertálódott. Ezért van, hogy azt gondolják: az az igazi tudós, aki a dolgokat tudja, és világosan definiálva és világosan okfejtve elő is adja. Pedig nem az a tudós, mert az a szakember. (*Igaz! Úgy van!*) A tudós az, akinek a dolgok problematikusak, és ma az igazi tudomány éppen emiatt rendkívül ritka, mert pervertálódott az alapviszony, s ma nem azt tekintjük tudósnak, akinek problémák a dolgok, és nem is azt tartjuk tanítványnak, akinek problematikusak a dolgok.

Azt még eltűri egy professzor, hogy valaki órakor vagy negyedkor problémákkal álljon elő, és nagyon szívesen magyaráz is 3/4 után 5 percig, de akinek még ezután is megmaradnak a problémái, azt már nem tartja igazi diáknak, az ilyen szerinte vagy nem érti a dolgot, vagy forradalmár, vagy nem tudom, mi a baja, de nem igazi diák. Szóval 3/4 után 5 perccel elmúlik a problématudat a mai iskolában, s ez az iskola halála. Mert ha a másik embert beiktatom a tudományba, akkor hogyan változik meg az a viszony, amely nagyon tiszta Goethe *Faust*-jában. Ott szerepel Wagner. Ki ez? Az, aki össze akarja foglalni magában mindazt, amit Faust tud. De mikor éri el a „Doctorwürdet”? Akkor éri el, ha már annyit tud, mint Faust, és úgy tudja a dolgokat, mint Faust.

Hogy változott ez meg ma, ha a másik ember pleno jure másik ember és tanítvány? Akkor a tudós így fogalmaz: A tudomány úgy haladt előre, a kőkorszakbeli ember a barlangból úgy mászott ki a mai összkomfortos lakásba, hogy problematikusak voltak neki a dolgok, nem jól tudta, amit tudott, de egyre javult nála a dolgok ismerete. Ennek következtében egészen bizonyos, hogy én tévedek, de véges emberi értelmennél fogva nem tudom ebben a pillanatban, mi a tévedés a legjobb tudomásom szerinti világképben. És azért vannak tanítványaim, hogy engem erről, a tévedésemből felvilágosítsanak, mert a tudomány csak így haladhat előre. És ekkor megkezdődik egy nagy küzdelem, amelynek komolyságát az adja meg, hogy én sokat tudok az eddigi világról, nagyon jól tudom, hogy mi volt eddig, csak azt nem tudom, hogy mi lesz ezután. Tehát nem adom olcsón magamat. Egy nagyon komoly, életre-halálra szóló párbajnak vagyok egyik partnere, és te úgy leszel mestervívó, ha én nagyon ügyes és nehezen legyőzhető ellenfél vagyok. Tehát biztos, hogy tévedek, de olcsón nem adom magamat. Nektek

olyan világosan be kell mutatnotok tévedésemet, hogy végül megadjam magamat. Ez a végcél. Én is ezt szeretném, s akkor fogok nyugodtan a sírba szállni, ha beláttatjátok velem, hogy a tudomány azért haladt, mert ezt a dolgot, amit ti már világosan láttatok, én még nem láttam világosan. Ez a világoŝság az, amivel nemzetet lehet nevelni.

A magyar nemzetnevelés írónak a tollán keresztül csak az őszinteség jegyében, tudós tollán keresztül csak a világoŝság jegyében és a tanítvány és a professzor megváltozott viszonyulásának jegyében lehetséges éppúgy, mint az írónál is a műalkotó és a műélvező közötti megváltozott viszonyulás jegyében.

Még mindig nem elég praktikus és nem a ma számára vonatkozó ez a fogalmazás, csak lélektani, logikai és filozófiai előfeltétele annak, hogy világosan tudatosuljon egy író számára nemzetnevelő tevékenysége, feladata. Hogy mégis világosodjék egy kicsit, és praktikussá is válhassék, vagy legalábbis meginduljon egy folyamat, amelynek végén majd praktikussá válik ez az új életszemlélet, még egy kicsit mélyebbre kell mennünk, és meg kell néznünk, hogy ha már összehasonlítottuk az egyéni lélektant a társas lélektannal, a kollektív lélektannal, hát akkor ennek keretében hol áll az író, és mi a szerepe?

Hadd mondjam el mindjárt leges-legelőször azt, hogy az ő szerepe mindig érzelmi természetű. Érzelmi természetű, ő azonban mégis közléplény, mert az író mindenkor az érzelmiség tagja. Ezt csak abban az esetben képzelhetem el lehetséges életformának, ha megint levetem mindazt, amit a múlt század pszichológiai tudata rámnehezít, és azt mondom: tagadom, hogy a lélek kategóriákra osztott. A lélek egységes. (*Úgy van!*) Ellenben az már bizonyos, hogy tudatosulásom számára ezek a kategóriák nagyon jók arra, hogy észrevehessek jelenségeket, és akkor azt mondom, hogy az értelmiség ugyanaz a közlélekben, a társas lélekben, mint ami az egyéni lélekben az értelem. És akkor az író t hova tegyem? Azt kell, hogy mondjam, hogy az író az értelmiség érzelmi élete. Tehát még mindig érzem, de már az értelem tagja.

Ha az író t nem úgy veszem, hogy a kollektívum érzelmének letéteményese, forrása, hanem az értelmiség érzelmi élete, felvetődik a kérdés, ki képviselje a kollektívum érzelmi életét? A nép. És mi a nép érzelmi élete? A múlt és a hagyomány.

Így aztán már világosan látom, hogy mi az én feladatam, mint írónak. Az a feladatam, hogy a mának összes értékes érzelmi elemeit előkészítsem arra, hogy amikor a ma múlttá, tegnapá válik, akkor folklorisztikus anyag legyen mindabból, ami engem foglalkoztatott. Mert mi lesz ennek a következménye? Az, hogy az író, hogy úgy mondjam, elébe rigolíroz az eljövendő folklóre-nak, és az, hogy egészségesen alakul ki a közvélemény.

S itt lép be a harmadik faktor, a mi kedves vendéglátó házigazdánk: az államhatalom. Mert az államhatalom a mindenkori értelmiségnek értelmi funkciója.

DR. ANTAL ISTVÁN nemzetvédelmi miniszter: Legalábbis így kellene lennie. (*Derültség*)

KARÁCSONY SÁNDOR: Azért vagyunk együtt, hogy valahogy így lehessen. Mert mi az értelem? – Végtelenül csalódik, aki azt gondolja, hogy az államhatalom és a politika azonos. Mert a politika mindenkor a holnap államhatalmát készíti elő; azt akarja, hogy a mát egy holnap váltsa fel. Ez a politika. Az államhatalom viszont a jelen, és mit szeretne? Azt, hogy amit ő most az érvény jegyében érvényesít, annak rezonanciája legyen a közvéleményben. Márpedig amint tetszenek látni, tekintettel arra, hogy a közvélemény integráns része annak, ami nép, meg hagyomány, meg múlt, meg folklóré, nem olyan könnyen válik a jelen rezonanciájává. (*Közbeszólások: De nem ám! Nem bizony!*) Csak abban az esetben, ha egy irányban haladnak. Ha tehát a jelen nem egyébe, mint természetes és egészséges előkészítése a jövőnek.

Hogy ez mennyire nem így volt a múltban, hadd mondjam meg, vagy hadd mutassam meg a következő kis képletben: Az államhatalom mindig azt súgta a nemzet fülébe, hogy: Deák Ferenc. A nemzet – már ti. nem a nemzet, hanem a nép, a múlt, a folklór – viszont azt mondotta, hogy: Kossuth Lajos. És nem békültek ki. Nem békültek ki azért, mert akármennyire érvényeseknek látszottak a jelenben az érvények, valahogy a költők és az írók nem tudták azt a tételt úgy kidolgozni, hogy ebből folklór lehessen. És ez a rettenetes nagy tehertétele volt a közelmúlt nemzeti életének. Igen, de ezt megmagyarázni nagyon nehéz lett volna akkor, amikor egy ilyen magyarázatnak összes előfeltételei hiányoznak pszichológiailag, logikailag és filozófiailag is. Most pedig abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezt világosan látjuk. Ennek következtében komolyan el is hiszem, amit itt hallottam, hogy az államhatalom nem akar az íróknak kommandírozni, amihez hozzátehetem – hiába is akarna. (*Derűltség és felkiáltások: Hát persze!*) De jó, hogy nem akar, és nagyon érthető is, mert tudatosult számára valami, ami a megelőző kor államvezetése számára még nem volt tudatos, de az írók magatartásában ösztönös volt. A néppel pedig nem lehet beszélni, mert a nép mindig ösztönös. Addig nép, amíg ösztönös, és akkor válik nemzetté, amikor már tudatos. (*Igaz! Úgy van!*) A mindenkori nemzetnevelésnek pedig éppen az a feladata, hogy a nép nemzetté tudatosuljon. És itt lépek be én a negyedik faktornak, mint nevelés.

Hogy tudatosulhat a nép nemzetté? Nevelés útján. Tehát a „Nemzetnevelés” nagy dolog. Nem lehet azonban nemzetet nevelni másképpen, mint hogy mindig a nép tudatosuljon nemzetté, és sohasem más. (*Úgy van!*) Egyéb sohasem is tud nemzetté tudatosulni, mert akkor előáll egy harc, mint ahogy elő is állott, a történelem folyamán akárhányszor, és éppen ez a harc jelentette a történelmet. A harc eredményei pedig mindig kicsikartak voltak. Az így elért eredmények idővel mindig elmúltak, és sohasem lett belőlük folklór. De ha megnézzük az igazi folklór-t, meglátjuk benne a magyar folklór nemzeti szellemét. (*Úgy van!*) Miért csak a folklór-ban találjuk meg a nemzeti szellemet? Azért, mert minden eddigi történelmi kor eredményei is kicsikartak, vagyis harc útján jöttek létre.

Ha azonban a másik ember tudatosul – tudatosul az írókkal az államvezetésben és a nevelésben –, akkor ez így, ebben a formájában lehetetlen, mert elmarad a harc. Ezért van az, hogy amikor egy nép nemzetté tudatosul, abban a pillanatban megkezdődik számára az önálló nemzeti élet.

Nagyon érdekes ebből a szempontból megfigyelni a finneket, hogy ők mikor öntudatosultak. Akkor, amikor elvesztették önállóságukat, tehát 1809-ben. Mert mi történt? Orosz fennhatóság alá kerültek, és az orosz hermetice elzárta őket az addigi kultúra-kölcsönző néptől, a svédektől, és megkezdődhetett a finn népiélek számára a tudatosulás, persze nem ebben a formában, amiről eddig beszéltem, mert ez a XX. század eleje, hanem a XIX. század demokratikus formájában.

A finnek akkor önállósultak, amikor minálunk egyrészt a népiesség, másrészt a függetlenségi harc volt aktuális. S amikor a finnek önállóságukat elvesztették, és hermetice elzárták magukat a kultúraadó néptől, akkor megkezdődött valami, ami már sui generis finn volt. Úgy, hogy ma a finnek rigolízottabb lélekkel mennek elébe a másik embernek, mint mi, ami azonban nem jelent nemzeti csapást, mert viszont a finnek sok olyan szellemükkel ellentétes dolgot csinálnak, amit mi soha, s ezzel mi nagy előnyben vagyunk.

A finneknek az volt a legnagyobb eredményük, ami kor abban a kifejezésben, hogy „kedves hazánkban” – finnül: *armaass kotimaassame* –, összeegyeztették a jelzőt a jelzett szóval. Ez volt az ő legnagyobb eredményük, függetlenségük feláldozása Európa jegyében. Mi ezt sohasem csináltuk meg, ennek következtében minuszban

vagyunk, de pluszban is a finnek felett. Éppen ezzel a függetlenségünkkel vagyunk pluszban, és ez az, amit ma az urbánusok és a népiesek taglálnak egymás között, és ami a mai magyar irodalompolitikát jellemzi: hogy mekkora legyen az asszimilálódás és a független ség? A függetlenségünk legyen akkora fokú – hadd mondjam meg ezt is baráti tanácsképpen –, amennyivel a finnek kompromisszumaik révén előbbre vannak nálunk. Ekkora fokú legyen nálunk a függetlenség, mert csak ezzel tudjuk egyensúlyozni magunkat, és csak ezzel tudunk Európa élére jutni, illetőleg Európa élcsapatába kerülni, mert arra sohasem gondoltam, hogy vezessünk, de hogy mi is előjárhatunk, azt igenis mindig ambicionáltam, és látom, hogy ebben a tekintetben filozófia, tudomány, történet és minden: egyetértenek velem.

Milyen legyen tehát a nevelés? – mert ez már érdekli az írókat is.

A nemzetnevelés a holnapra irányuljon. Ez azt jelenti, hogy ne szakembereket neveljünk, mert a szakemberek mindig a mát szolgálják. Ne az érvényt akarjuk érvényesíteni, hanem problémásítsuk az érvényt a nevelésben. Tehát problématudattal rendelkező embereket neveljünk, mert csak ezek tudnak modernnek lenni, holnapot építeni, csak ezek teljesíthetik azokat az imperatívuszokat, amelyeket nem is a ma, hanem a holnap szab elénk.

Mindig úgy képzelem, hogy a ma előkészít bennünket a holnap fogadására. Hiszen amikor valahol jelentkezik a holnap, pl. a kisgyerek, akkor már ma, amikor pedig még nincs is itt: kezdenek főkött horgolni, az asszonnyal arról beszél a férfi, hogy bölcsőt kellene venni, készítik a gyermekkelengyét, s ez a szisztematikus előkészület azt jelenti, hogy az okos *ma* mindig előkészület a holnapra. Ilyennek kell lenni a nevelési munkának is.

Hogy lesz ez ilyen? Akkor lesz ilyen, a holnapot csak akkor fogja előkészíteni a ma, ha nagyon tiszteli a tegnapot, a múltat. A magyar írók csak akkor vehetnek részt – egészséges részt! – a nemzetnevelésben, ha valami olyan mulasztást pótolnak magukban, amit az eddigi korszakok elkövettek, nem hibából, hanem lényegüknél fogva, de amit a mai ember már nem követhet el. Nevezetesen azt, hogy ne romantikusan lássa a múltat, hanem érezze a maga idegeiben. Mit jelent ez az írók számára? Azt, hogy ki kell dolgozni az anyanyelvet, mert nekünk nincs anyanyelvünk. (*Igaz! Úgy van! Élénk taps*)

Ez úgy tűnik fel, mintha vádaskodnám, pedig a dolog természeténél fogva nincs benne semmi vád. Mert amíg nem voltunk felnőtt nemzet, kötelességünk volt diákoskodni, és hol egyebütt tehettük volna ezt, mint Európában, tehát oda is kellett iskolába járnunk. S amíg a másik embert fel nem fedeztük, nem is lehettünk felnőtt nemzet. Tehát érdemünk és dicsőségünk, hogy nincs anyanyelvünk, csak éppen tarthatatlan állapot is egyben, s érezzük, hogy a jövődőt nem lehet ezen a nyelven szolgálni.

Nekünk nincs anyanyelvünk semmi téren. Ezt a panaszt én elég sokszor hangoztatom, hadd mondjam el most illetékesek előtt is, hogy pl. nincs magyar nyelvtanunk, nincs leírva a magyar nyelv. (*Úgy van!*) A magyar nyelv helyett az van leírva, hogy hogyan fér bele, vagy hogyan nem fér bele az indogermán szabályokba a magyar nyelv. Mulatunk, mert részben belefér, részben nem. De mindig azt kérdelem: „méltó-e ilyen aggastyánhoz a játék, melyen csak gyermekszív hevülhet” – –. (*Derültség*)

Hadd említsem meg a mostani magyarosítási mozgalmat, ami nem is akar egyéb lenni, mint a magyar nyelv kidolgozása. Magyarul mikor jó a szó? Akkor jó, ha jel. Az összes magyarosítási törekvések pedig definiálni és leírni akarnak.

Mondok valamit, aminek új szónak kellett lennie, mert újkori fogalom: „repülőgép”. Ezzel kapcsolatban egy példa arra, hogyan dolgozik a magyar népiélek, és

hogyan a hivatalos nyelv. A hivatalos nyelv azt mondja: „repülőgép”, s itt az a nevezetes, hogy a repülőgép valóban repül is, és gép is, ez tehát descriptio. Ezzel szemben egy magyar gyerektől hallottam, amikor így kiáltott pajtásához: „Gyere már, mert feleresztették a bécsi sárkányt!” Tehát „sárkánynak” hívja, vagyis jelöli a repülőgépet. A jel és jelentése között transcendens az összefüggés. Az igazi szavaknál nem tudom, hogy miért jelentik azt, amit jelentenek.

A modern nyelvújítás korabeli szavak pedig ezt a nagyon szent, érinthetetlen és egyedüli nyelvi törvényt sértik meg. – A magyar nagyon szívesen használ idegen szót, mert azt mondja, hogy neki mindegy, a másik ember pedig így jobban érti. Ezért kerültek be nyelvünkbe az idegen szavak, mert a másik ember jobban érti. Ezért hittük el a k. u. k Heer-nek, hogy van „patron” vagy „vakparádé”, ami különben már úgyis magyar szóvá lett, mert az a korábbi „Wachparade” és a „vakparádé” úgysem ugyanaz, annak már lőttek, ha egyszer a magyar ember elkezd a maga szavával fordítani ezeket az idegen szavakat. De legyen százszor inkább vakparádé, mint szolgálai fordítása annak, amit az idegen szó jelent. Nem azért, mintha nem szívesen fordítanánk tudatosultan, hanem azért, mert a nyelv génuszát sértjük meg, ha megtesszük azt, amit jelentésstanunk alaptörvénye tilt.

Méltóztatnak látni: van itt tennivaló elég. A magyar íróra az várna, hogy kialakítsa a maga anyanyelvét, mégpedig nemcsak azt az anyanyelvet, amelyet használt, mert hiszen a magyar író egyben magyar művész is. Én tehát nemcsak a nyelvet, mint anyanyelvet, kérem számon – mint élő lelkiismeret és mint fennálló érvény – az írotársadalomtól, hanem számon kérem az egész művésztársadalomtól mindenféle anyanyelvünket, tehát a zenei anyanyelvet is – itt látom Ádám Jenőt, de úgy veszem észre, tetszik neki a dolog (*derültség*) – és képzőművészeti anyanyelvünket is, amit szintén ki kell fejleszteni, aminél nehezebb dolog azonban nincs.

Éppen ezért nagyon örülök, amikor Ázsia felé tekint művésztársadalmunk. Mégpedig azért, mert képzőművészeti anyanyelvet idehaza borzasztó nehéz kifejleszteni, ellenben egész biztos, hogy Ázsiában régi nyelvünknek sok olyan eleme él, amiből érdekes dolgok születhetnek, amikor európai minták kifejezésére mint anyanyelv alapul szolgálhat.

Száz szónak is egy a vége: rengeteget lehetne beszélni. De szeretném, hogy ezt a sok mindent mások mondják el, s ezért befejezem előadásomat. Egészen röviden rekapitulálom, miről van szó, vagyis mi van az íróra bízva a nemzetnevelés szolgálatában. Önnönmagunknak az irodalma, amit alkotnak, és aminek ők csak nemzői lehetnek, szülői pedig mindenkor az olvasóközönség mostantól kezdve. Tehát közös munka az őszinteség jegyében. Ez az egyik. A másik pedig, ami a lélek egységére tartozik, az, hogy a nemzet lelkének, a népiéleknek nemzetté való tudatosulásában segítsenek. És a harmadik tisztán technikai dolog, az, hogy ajándékozzanak meg bennünket valamivel, ami eddig csak vágyainkban élt: ajándékozzanak meg bennünket anyanyelvünkkel. Ha ezt a három feladatukat elvégzik, tehát az őszinteséget, a tudatosulás szolgálatát és az anyanyelvet adják, akkor hiszek abban, hogy a XXI. század irodalomtörténete nagyon sok jót és szépet mond el majd a mai írókról.

Köszönöm, hogy végighallgattak. (*Élénk taps*)

ANTAL ISTVÁN: Azt hiszem, ebben a lelkes tetszésben benne foglaltatik mindnyájunknak érzése és köszöneté is ezért a rendkívül mélyen járó, végtelenül szellemes és rendkívül lelkiismeretes előadásért. Engedjétek meg, hogy feljogosítva érezzem magamat, hogy a ti nevetekben is megköszönjem.

Az előadáshoz szót kért Márai Sándor kedves barátunk.

(Márai Sándor felszólalása hiányzik!)

ANTAL ISTVÁN: Szót kért Erdélyi József író barátunk.

ERDÉLYI JÓZSEF: Mélyen tisztelt Barátaim! Az anyanyelv tárgyában szólok fel. A magyar állami függetlenség legbiztosabb záloga: a magyar nyelv. Széchenyi korában felmerült az a kérdés, hogy latin nyelv legyen-e az akadémia nyelve vagy a német. A magyar írók követelménye már akkor az volt, hogy az akadémia nyelve magyar legyen. És így maradt Magyarország Magyarország. Mert a német hivatalos nyelv egyébként is elnémetesítette volna az értelmiséget.

Egy nép kereste önmagát Európában, egy társtalan nyelvű nép.

Ez az esztendő centenáriuma annak a székely diáknak, Körösi Csorna Sándornak, aki elindult, Hogy az ország határain kívül, sőt a hazától a lehető legtávolabb, megkeresse a magyar nyelv rokonait, s mi azt hittük, hogy ha megtalál mondjuk, egy éppen ilyen nyelvet, mint a magyar, valahol messze keleten, a merről a magyarok jöttek, akkor ebből meg lehetne fejteni a magyar nyelv titkát. Pedig ha egy mindenben éppen ilyen, a mainak teljesen megfelelő nyelvet találnánk is akár a földön, akár a csillagokon, az sem fejtene meg semmit. A magyar nyelv titkát ugyanis idebent kell keresni, és önmagunkban kell megtalálni.

A magyar anyanyelvet úgy adjuk vissza a magyarságnak, úgy adhatjuk vissza, ha a magyar anyanyelvet, a nyelvnek anyját találjuk meg először. S ez talán a magyarság legnagyobb mondanivalója a világ, az emberiség számára. Mert ha egyetlen nép tökéletesen önmagára ismer, s ezt az önismeretét vallja a világ előtt, akkor az egész világot önismeretre kötelezi.

A magyar nyelvújítás, helyesebben a nyelvújítók érezték a veszélyt. Herder elkiáltotta, hogy 150 év múlva nem lesz magyar nyelv. A német mindig jó szomszédunk volt: gorombán megmondta, hogy a földbe akar taposni bennünket. De mi nem engedjük magunkat. Mindig kellett a serkentő rúgás, az a bizonyos csizma, nekünk.

A nyelvújítók tudományos ismeretek nélkül vágtak neki a nyelvújításnak. Sok sikerült szót alkottak, amelyeknek nagyon nagy részét nem lehet elvetni ma sem. Még azután kell a nyelvújítókat is igazolni, de a mai magyar nyelvtudomány még nem tudja igazolni őket. Nem azért, mintha alacsonyabb fokon állna a magyar nyelv-tudomány, mint akármelyik nemzeti nyelvtudomány, csak éppen azért, mert lemaradt, mint ahogyan lemaradt az Andrássy út alatt végigfutó kis földalatti vasút a nagy metropolisok földalatti vasútjaihoz viszonyítva. *(Közbeszólások: Elmaradt! Pedig az első volt!)*

A magyar nyelv kutatásból támadt a nyelv. A finnugor nyelvészet alapította meg a nyelvtudományt. Ezt a munkát folytatni kellene, de ma csak az iskolák folytatják a nyelvtudomány művelését.

Ez azonban nemcsak tudományos kérdés, hanem mindenütt másutt költői alkotás is. Igazán csak a költő értheti meg a nyelvet. A tudós csak a költő után következhetik: ő az, aki rendszerbe foglalhatja, amit a kutató költő feltárt. A költő küldhet jelentéseket a tudományos világnak arról, amire munkája közben rájött. Kodolányi János *Suomi* című könyvében tudósított bennünket arról, hogy a finnek mit csinálnak, mit tesz a két és félmillió finn nemzet a nyelvéért. 200 000 finn ember foglalkozik a tájszótár felépítésével, az ottani tájszavak gyűjtésével. En szeretném, ha alakulna egy magyar nyelv-kutató társaság, amely legalább olyan messzemenő célokat tűzne maga elé, mint a német Welteisforschung, tehát a világ nyelvét, az emberiség nyelvét kutatná. A tudósok

és írók ennek a társaságnak keretében a tájszótár anyagának gyűjtésébe belevonnák az egész magyar lakosságot, a tanítókat, tanárokat s mindazokat, akik érdeklődést mutathatnak a feladat iránt, s ennek a tájszótári gyűjtésnek volna egy központja, ahol szortíroznák az anyagot.

Hatalmas kollektív nevelőmunka volna ez, amelynek révén megszerettetnék a magyarsággal a nyelvet. Mert erre is szükség van. Ma csakugyan úgy állunk, hogy Karácsony Sándor bátyámnak kell igazat adnom, aki azt mondotta, hogy nem anyanyelvét beszéli a magyarság, mert úgy, ahogyan a legtöbb magyar ember magyarul beszél, beszélhetne németül is, ha véletlenül németül tanították volna.

Szeretném, ha ez az indítványom meghallgatásra találna, és magyar nyelvkutató társaság létesülne. (*Helyeslés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Köszönöm szépen. Veres Péter kért szót.

VERES PÉTER: Kedves Barátaim! Erdélyi József író társam hozzászólása után úgy látszik, mintha üres szalmát csépelnék, mert amikor az államhatalom képviselője – ahogyan az újságíró mondaná – „lándzsát tört” az író és a szellem szabadsága mellett, akkor mit beszéljünk mi, akik odahaza arra készültünk fel, hogy: de aztán most megmondjuk! (*Derültség*) Mivel azonban, ha túl finoman fogalmazunk, akkor megunjuk egymás beszédét, nem három nap alatt, hanem már ma, azért amit már előzőleg lejegyeztem, most mégiscsak elmondom, mert nemcsak az a fontos, hogy mit mond az ember, hanem az is, hogy hangsúlyoz benne.

Abban mindnyájan megegyeztünk, hogy ma a magyarság legnagyobb kérdése: megmaradni. Ezért a megmaradásért szolgálatot kell vállalni, és minekünk, íróknak ez a szolgálat nemcsak afféle hirtelenjött elhatározásból fakadt valami, hanem életünk értelme is. (*Úgy van!*)

Az író egyéni élete a közösség életétől nyer értéket, benne bontakozhatik ki.

A megmaradásért való szolgálat azonban csak elv, s mint elv, nem ér semmit a tényleges munka nélkül.

De mi az író munkája? – Kifejezni a népet, a közösséget, amellyel testben-lélekben azonos, vagy legalábbis azonosulni akar. Kifejezni a társadalmi múltat, ha lehet, a jelent, és ha tudja: a jövőt is. Kifejezni a társadalomban a szegényt, gazdagot, munkást, parasztot, urat, polgárt, katonát, mindenkit. Kifejezni a lélekben a szelídet és az erőszakost, a beteget és az egészségest, a hívőt és a hitetlent, a nazarénust és a pogányt, egyszóval: az egész közösség életét, embereivel, tájaival, levegőjével, történelmével és vágyaival. (*Úgy van!*)

Ennek a szolgálatnak megvan a módja. Ez a mód: a szabadság, amit ti itt már hangoztattatok, nekem tehát nem kell kérnem. És megvan az eszköze: a művészet. – De ne értsük félre: a művészet olyan eszköz, amely uralkodik a mesteren. Csak az ő kezében formálódik meg a szépség és igazság egysége. Ha hamis vagy gyenge az alap: az író lelke, akkor a művészet játék marad, hideg csillogás. Nem fog szikrát a közösségben, s legjobb esetben szórakoztató olvasmány lesz belőle.

Ne tévesszük hát össze a szerepeket. Az államvezetés politikai és katonai próbái a történelem folyamán balul is végződhetnek, amint az megtörtént egyszer-másszor mindenhol a világon és minden néppel. Az író azonban sose veszít csatát. Az író hadszíntere a lélek, amely néha csak a vereségben tárul ki igazán. Erre nézve előttünk vannak a nagy példák.

A Rákóczi-szabadságharc elbukott, de a kuruc énekek fennmaradtak és szolgálnak nekünk örök időkhöz arra, hogy felmelegítik a lelket. (*Taps!*) íme a magyar lélek a harcban, a szenvedésben, a megaláztatásban: magyar szépség, erő, igazság, fájdalom.

Aki ismeri a világirodalmat, jobban, mint én, tudja, hogy minden népnek vannak szabadságdalai, vannak harci énekei és siratói, de a miénk a hangjában, magyar mivoltában egyedülvaló és eredeti. (*Úgy van!*) A miénkben nincsenek üres szólamok, kongó jelszavak, ez maga a vérző, eleven emberi élet: a magyar élet.

Másik példa. Zrínyi elesett mint ember és mint katona a vadkannal való harcban, de amit alkotott: a magyar katonaeszmény, örökkévaló. És örökkévaló a magyar sorsézés, a közép-európai tragédia, „a két pogány közt egy hazáért”, a „német maszlag”, „török áfium” tudatosítása. (*Igaz! Úgy van! Éljenzés!*)

A harmadik nagy példa, hogy a negyvennyolcas szabadságharc elbukott, Petőfi, mint katona is elesett, 1848 költészete örökké él és hat a magyarság lelkében. Itt a világos példa arra, mi a mi szerepünk. Nem a múltó napi szempontok szolgálata – ez az újságíró dolga, és végezze ki hogyan tudja hanem az, hogy hatoljunk be műveinkkel és emberi valónkkal is a közösség mélyébe, le a legmélybe, húzódjunk be, ha kell, ősi ösztöneinkbe, és itt erősítsük a magyarságot, mert itt van a legnagyobb veszélyben. (*Közbeszólások: Úgy van! Ez az igazság!*) Ha ez sikerül, mi emberileg is méltók vagyunk erre a feladatra, s akkor ez a nép kibír mindent, bármit hozzon is rá a történelem.

A mi feladatunk hát független a vereségtől és a győzelemtől: a mi feladatunk örök feladat. Ez a feladat akkor is elvégezhető, ha egy ablaktalan Európa borulna ránk. Gondoljunk a finnekre, akiket itt már két-három példában is említettek. Cári uralom alatt éltek a finnek, korlátolt cári hivatalnokok parancsát teljesítették, s közben kibányászták népük ősi szépségeit, felszínre segítették a lelkét és – egy konkrétum – megtanítottak mindenkit írni-olvasni. A felettük levő idegen hatalom százmilliók tömegekkel hadakozott, próbálta eligazítani őket ésszel, vagyis ravaszsággal és erőszakkal, vagyis kancsukával, a finnek pedig teljesítették, amit ez a náluknál tudatlanabb hatalom rájuk parancsolt, de közben éltek a saját életüket, s mert lélekben szabadok lettek, később állami életükben is azok lettek, mert a történelem minden lelkileg felszabadult népnek előbb-utóbb meghozza a maga óráját. (*Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés, taps*)

Nem lehet hát se félremagyarázni, se lekicsinyelni az írók munkáját, mert ez: a lélek dolga. Mi sem akarunk egyebet – bocsássatok meg, hogy többes számban beszélek, de egész biztos, hogy vannak, akik ebben a kérdésben ugyanígy gondolkoznak, mint én, jogom van tehát hozzá (*Igaz! Úgy van!*) –, nem akarunk egyebet, mint kibontani és szárnyára bocsátani a magyar nép lelkét. (*Úgy van!*) Ehhez nem szólamok kellene, hanem művészet és tiszta gondolat, amely mögött az emberi hitel, a becsület és a szolgálat elszántsága áll. (*Úgy van!*) A finneknek ebben segítségükre voltak az értelmiség emberei, hiszen a jó iskolákat és a népfőiskolákat meg a jó népi közigazgatást nem az írók, művészek és tudósok csinálták, hanem a lelkes, felelős, szívós, magaeértő finn értelmiség; ez járt kezére íróinak és tudósainak. Minékünk azonban eddig inkább csak akadály volt minden, ami itt van, még az irodalmi egyesületek is. Ezek a nemzetnek máshol elhasznált szellemi jelszavakat, a közönségnek olvasmányokat adtak, és semmi mást. A lelket azonban nem lehet tartósan becsapni, szellem és élet helyett nem lehet pótszert adni. Az ilyesmit a legjobbak nem veszik be. A közösség örök lelke pedig mindig a legjobbakban fejeződik ki. Látjuk ezt most is, amikor a magyarság veszélyben van, abban is, amit Karácsony Sándor mondott előadásában, hogy tudatossá válik a legjobbakban, a legelsőben az, hogy: emberek, egymáshoz való viszonyunkban élünk elsősorban, és egyéni létünk is csak a közösségben nyer értelmet.

Mi most úgy érezzük, hogy a magyar nép lelke nekünk megnyílna úgy, mint ahogy talán a reformáció óta senkinek. Csak azt kérjük, hogy ezt a munkát ne akadályozzák,

és ne követeljenek tőlünk olyan munkát, amely ezt a néphehatolást mellékútra vezetné. Természetesen kinek-kinek más a módszere, más az élményvilága, és így alkotóterülete és alaphangja is. Ezt már elmondotta Márai is, Karácsony Sándor is, és nincs értelme, hogy most műhelykérdésekkel foglalkozzam. Én a parasztot próbálom kifejezni és az egyetemesség felé emelni, a másik a munkást, a harmadik az értelmiséget, a negyedik mindegyiket egyszerre, abban, ami közös bennük stb. Ez csak hangsúlykülönbség, és nem szándékos, hanem ösztönös, szinte szükségszerű munkamegosztás. Mindenki csak saját egyéni és társadalmi élményei vonalán alkothat, itt lehet őszinte, itt adhat élményt, itt fejezheti ki a szépséget és az igazságot. Harmonikus művekben legalábbis, ha már nem is remekművekben.

Nekem például sorrendben – hangsúlyozom: nekem! – mindennél fontosabb, hogy a parasztságnak, amelyhez engem egyéni sorsom, ízlésem, emberi és írói becsületem köt, földje, szabadsága és egészsége legyen, mert meg vagyok győződve arról, hogyha ma hangsúlyozottan a parasztságot szolgálom, benne az örök magyarságot szolgálom. (*Taps*) Így nálam a szociális alaphang és a nemzeti kötelesség között nincs ellentét. Ez ma itt nálunk végzetes egység. A magyarság, a magyar ízlés, észjárás, sorsérzés legjobban még a parasztság ösztöneiben van meg. Legyünk rajta, hogy a lelkébe és tudatába emeljük, mint ahogy az előadó úr mondotta.

De beteg testben – s ezt tudomásul kell vennünk – nem él sokáig a lélek, még ha ép volna is az a lélek. Ezt meg kell mondanom. Itt ma ez az író feladata, máshol más. Az íróknak minden közösségben, mint nemzetben és minden korban vannak sajátos megküzdési feladataik. Ezt a feladatot mi éppen úgy, mint más nemzetek írói, minden létező és létezhető uralmi rendszerrel szemben teljesíthetjük most és mindörökké. Néha ellentmondással, néha kérő szóval, néha pedig hallgatással. Ezért volt, van és lesz annyi félreértés a mindenkori és a mindenholi írók és a hatalom emberei között. Ha ezt a félreértést itt, ma, a magyarságnak ebben a nehéz órájában megszüntethetnék, ha csak egy időre is, nem végeznénk hiábavaló munkát. Úgy érzem, ez nem rajtunk múlik.

Részemről mindenesetre ez a tárgyalási alap, amit most mondtam. E nép sorsáért a szellem területén éppolyan felelősek vagyunk, mint mások a folyton változó politika útján. (*Úgy van!*) Bátor vagyok kimondani: a mi felelősségünk nem kisebb, mint amaz, mert az örök dolgokat őrzi – a lelket, a szépséget, az igazságot, amelyben a nép él és fennmarad. Ez a nép pedig a mi népünk, mert nekünk nincs, nem is lesz, és nem is lehet más népünk. (*Úgy van! Úgy van!*) Az egyetlen keret, az egyetlen forma, amelyben mi, magyar írók élhetünk: saját népünk. (*Élénk taps*)

Most pedig arról beszélek, amiről Erdélyi József is beszélt, a nyelvről, mert már én is a szónoklás bűnébe estem. Szónoklás helyett a konkrétumok terére visz bennünket a nyelv kérdése, amely tényleg az az eszköz – megint szociológiai szempontból nézve –, amellyel, ahogy az előbb is elhangzott itt, a néphez közelebb juthatunk. Igenis, a magyar nép – értve ezalatt a munkás és paraszt tömegeket, sőt, még a vidéki értelmiségeket is, azokat, akik magyarok elsősorban, vagy magyar tömegben, magyar nép között élnek – nem érti a műveltség nyelvét. Hogy miért, vagy miért nem, ez a nyelvészek dolga. Én mindjárt megpróbálok konkrétumot mondani.

Arra a kérdésre, hogy itt mennyi minden elvégeznivaló van, csak a következőt említem meg: Sinka Istvánt a *Fekete bojtár vallomásai*-ért egy igen művelt, nemzetközileg is nagyon művelt kritikus még azzal is megvádolta, hogy nyelvében olyan szavak vannak, amelyek semmiféle tájszótárban nem találhatók. (*Derültség*)

EGY HANG: Rossz a tájszótár!

VERES PÉTER: Persze, hogy rossz a tájszótár, de figyeljünk ide, barátaim. Ez az illető ember azt mondta, hogy a *sikari* szó neki ismeretlen és nincs a tájszótárban. Tűzre kell tenni azt a tájszótárt, ha ez nincs benne. Mindjárt példát mondom arra,

micsoda tömörítőerő van a nép nyelvében. A *sikari* szóban a nép a szikár és a fukar szót tömöríti egyetlen szóba. A fukar ember kövér is lehet, a sikari ember azonban csak sovány ember lehet, akinél a fukarság olyan mértékű, hogy testi külsején is meglátszik. Összeszáradt arcú, megfeketedett parasztasszonyokra mondják elsősorban, hogy sikari. Sinka olyan vidékről jött, ahol a lakosságnak talán egyharmada is ilyen sikari, és ha abban a tájszótárban még ez sincs benne, akkor mit végeztek itt 80 vagy 100 év óta? Rengeteg ilyen munka van. Hozhatnék fel más példát, hogy a telekről például teljesen hamis fogalmak vannak a magyarázó szótárban. A telekre azt mondja, hogy zsinór, holott a telekre lehet akár azt mondani, hogy bocskorszój, akár azt, hogy ostortelek, de semmiképpen sem azt, hogy zsinór. Minden szónak ott kell megkeresni a hazáját, ahonnan származik. Ha ostortelekről vagy bocskortelekről van szó, akkor a pásztorok vagy gulyák világába kell mennünk, mert onnan fejlődött ki a későbbi jobbágytelek is. – Tehát rengeteg elvégeznivaló munka van itt, és ebbe az elvégeznivaló munkába – hangsúlyozom – a magyar parasztságot addig nem lehet bekapcsolni, amíg a magyar parasztság nem teljes jogú – míg önmaga is úgy nem érzi, hogy teljes jogú – tagja a magyar közösségnek, mint ahogy itt elmondották a finnekről, és míg szívügyének nem érzi azt, hogy őt is megértsék az értelmiségek, és az értelmiségeket is megértse ő.

Ezzel én csak egy kis példát adtam a konkrétumok világából. Még sokat tudnék ilyeneket elmondani. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Szót kért Tóth László barátom.

TÓTH LÁSZLÓ: Kegyelmes Uram! Mélyen tisztelt Uraim! Egészen megindultan szólalok fel az előző szavak után, amelyek nagyszerűen fejezték ki, azt hiszem, nemcsak az úgynevezett népi irodalom felfogását, hanem minden magyar író érzését és gondolkodását is. Hogy egy korszak hol fejeződik be, és hol újul, azt hiszem, azt sohasem tudhatja az, aki benne él. Sokszor képzelik és képzelték az emberek azt, hogy kezdenek valamit, de csak befejeztek valamit. És ez rendesen ugyanez is. Szent István megalapította ezer évre az új magyar keresztény királyságot, de voltaképpen befejezte a honfoglalást és az Árpádoknak azt az óriási egyszázados munkáját, amely a törzsekből nemzetet, a megtelepedett magyarságból országot csinált.

Amikor annyit hallok a nemzetnevelésről, akkor újra meg újra ki kell fejeznem azt, hogy ezt a szót idegennek és rossznak tartom, mert nemzeti nevelésre van szükség, nem pedig nemzetnevelésre. Nem lehet nevelni már semmivé a százados tölgyfákat, azok olyanok, ahogy megvannak, és százados növésükkel és erejükkel mutatják, hogy ellent tudtak állni viharoknak és veszélyeknek. A magyar nemzet maga nagy fogalom. Szolgálni lehet, nevelni nem lehet, s mi, fiai, nem igényelhetjük magunknak, hogy mi a nemzetet neveljük. De az új nemzedékek nevelésére szükség van, mint ahogy a fiatal palántát lehet nevelni, és kell is nevelni. A nagy tölgyet már nem lehet ide vagy oda forgatni, de a kis körtefát vagy a kis almafát, ha akarom, jobbra-balra vezethetem – vagy fel vihetem az ég felé.

A népet, a munkásságot, az értelmiséget s különösen azoknak fiatalságát kell nevelni. De nézzétek azt kis dolognak, hogy *i*-n lovagolok. Az *i* már nagyon nagy dolgokat csinált a világtörténelemben, és rettentő harcok voltak körülötte, és azok tévedtek, akik az *z*-vel való harcot kicsinyesnek tartották. Mi igenis nemzeti nevelést akarunk, de népnevelést elsősorban, s értelmiségnevelést és munkássagnevelést.

Ez az *i* betű furcsán jött bele a mi nyelvünkbe. Amikor a legtöbbet beszéltünk a magyarságról, akkor nem csináltunk mást, mint egy teljesen újonnan gyártott idegen szót szolgálilag lefordítottunk és elterjesztettük, úgyhogy már úgyszólván ki sem lehet verni a magyar gondolkodásból. Egyetlen német szótárban, amely 50 évvel ezelőttről való, a *völkisch* szót senki sem találhatja meg, mert ez a szó akkor még nem volt. Nincs népi színház, nincs népi dal, nincs népi viselet, nincs népi színmű, ellenben van

nemzeti viselet, van nemzeti színház, van nemzeti dal. Ez a kettő éppen azért van, mert a nemzet olyan nagy fogalom, hogy az abból való levezetést az az *i* betű jelzi. A nép pedig még nagyobb fogalom, amelyet nem is lehet melléknévvé átképezni, mert egyszerűen örökletesen és mindig főnév volt, és marad.

Amikor mi arról beszélünk, hogy szüksége van a magyar nemzetnek arra, hogy egyedei és társadalmi rétegei új nevelést kapjanak, akkor ebben mindannyian egyetértünk. A kérdés az, hogy ez a nevelés micsoda. Az én érzésem az, hogy ez nem lehet kizárólag ismereteknek adása, tapasztalatoknak átnyújtása, mert az, amit műveltségnek nevezünk, és ami egy nemzetnek rangot ad: nem egyszerűen valami ismeretözönnek felhalmozása, hanem mindenekelőtt szellemi és erkölcsi magatartás és állásfoglalás. Azt, hogy Aquinói Szent Tamás, Pasteur, Pascal vagy Madách ki volt, nem feltétlenül kell mindenkinek tudnia egy országban, amely azért mégis nagyon művelt országnak számíthat, ellenben igenis az a kérdés, hogy amit a különböző nagy elvek, az európai műveltség és a magyarság ezeréves kultúrája jelent, az ebből folyó erkölcsi és lelki parancsokat mennyire teszi magáévá valaki, mennyire él azokért és azokban, és mennyire tudja azokat, ha kell, védeni. Ez a kérdés, és ez az, amiben az embereket egyénileg és nemzetileg is nevelni kell.

Amikor mi arra gondolunk, hogy nemzetnevelésre vagy nemzeti nevelésre van szükség, akkor a népnek, a munkásságnak, az értelmiségnek olyan ösztönzéseket, olyan példákat és olyan lelki átalakítást kell adnunk, amely a nagy idők elviselésére és keresztülvészelésére képessé teszi. Két dolgot ne felejtsünk el: itt nem arról van szó, hogy új dolgokat csináljunk, vagy új dolgokat csepegtessünk bele, hanem arról, hogy saját jó tulajdonságait kifejlesszük, a rosszakat visszavágjuk, és engedjük érvényesülni azt a régi közösségi magyar szellemet, amely fenntartotta ezt az országot. Én elhiszem azt, hogy bizonyára voltak valaha Magyarországon faluk, amelyekben senki sem tudott írni, de olyan falut még nem látott ember, amely ne tudta volna, hogy mi a magyar virtus és mi az emberi becsület. Ezek pedig azt jelentik, hogy a magatartás, az állásfoglalás a dolgokban a lényeges. Nem az a fontos, hogy minden egyes ember Magyarországon mit tud erről vagy arról a technikai felfedezésről, vagy mennyire képes felfogni, vagy mennyire képes magáévá tenni a tudásnak bizonyos mennyiségét, hanem az a fontos, hogy a magyarságtudatát és emberi önértékét és méltóságát mennyire tudja kifejleszteni, mennyire tudja őrizni és mennyire tud ennek alárendelni mást.

Amikor az irodalomnak és ebben az írónak szerepéről beszélünk, akkor bizonyos, hogy nem kisebb az író szerepe és nem kisebb a felelőssége, mint azoké a hivatásos pedagógusoké, akik az iskolában tanítanak, mint ahogy nem kisebb minden egyes ember felelőssége a jövő generációért, mint azé a tanítóé és tanáré. Mert mindannyian felelősek vagyunk azért, hogy milyen lesz az utánunk következő nemzedék, már csak azért is, mert többé-kevésbé apák vagyunk, akik gyermekeket nevelünk. Azok a gyermekek, akiket fel akarunk nevelni, csak akkor lehetnek jobbak és különbek, mint mi, ha minket legalábbis jónak és a régieknél egy kicsit különbeknek tudnak tartani és látni. Annak a tekintélynek, amelyet egy családon belül kell, hogy jelentsen az apa és az anya, vagyis az apai tekintélynek és az anyai eszménynek a legegyszerűbb családban is meg kell lennie. Ehhez nem kell valakinek diplomásnak lennie, és ehhez nem szükséges, hogy az anya nem tudom milyen divatos ruhát viseljen, mert a legegyszerűbb anya és a legegyszerűbb apa is átadhatja a tradíciót fiának, és nemzedéket nevel, gyermekeiben a népet, a munkásságot és a középosztályt neveli azzal, hogy viselkedésével azt az erkölcsi magatartást, azt az erkölcsi állásfoglalást, azt a szellemi magatartást tudja mutatni, amelyet az európai emberség és a magyar öntudat kíván.

Amikor mi a műveltséget együttesen nézzük, nem szabad azt gondolnunk, hogy a műveltség csak az, ami a könyvekben van, és nem szabad azt hinnünk, hogy a műveltség csak az, ami a civilizációban van, hogy a műveltség csak az, hogy meleg víz jön a falból, kigyúl a csillár, és a rádió idehozza a hangokat. Ellenkezőleg! Mindez csak eszköz, de nem a lényege annak az igazi kultúrának, annak a nagy ezeréves keresztény kultúrának, amelyben nevelni és felmagasztosítani akarjuk saját magunk emberségét, saját magunk magyarságát. Nem! Nagy erkölcsi magatartás az, hogy a magyarság egy nemzetéleten keresztül mindig úgy viselkedett, és úgy tudta vinni a maga fejlődését, hogy soha senkinek alapjában nem akart ártani! A magyarság soha senkitől semmit nem akart elvenni, soha erőszakkal ki nem akarta játszani, soha senkire rá nem akart erőszakolni más valamit, mint ami az illető; hiszen itt ezer éven keresztül velünk éltek és élhettek olyan népek, amelyeknek más volt a nyelvük, más volt a gondolkozásuk, s mi nem próbáltuk meg azt, hogy átformáljuk őket, mint azok, akik ide hódítóként jöttek, s megpróbálták, hogy idegen népet csináljanak belőlünk. De ez nem sikerült, mert a magyarságot – éspedig nemcsak a népet, hanem a magyar középosztályt és a magyar történelmi osztályt is – egyszerűen nem lehetett elnémetesíteni, s nem lehetett volna elszlávosítani vagy eltörökösíteni sem, egyszerűen azért, mert a magyar megemészthetetlen. A magyarban van egy olyan különleges őserő – és ebben mindenkinél erősebb hogy azt, amit önmaga jelent, nem lehet erőszakkal elvenni, és nem lehet lassú munkával sem elvenni.

Azok a finnek, akikről beszéltek az előbb, valóban nagyszerű dolgot csináltak, de nem szabad elfelejteni, hogy az orosz hatalom csinált belőlük népi finn kultúrát, egyszerűen azért, mert akkor a svédek voltak ott az uralkodó osztály, s a svédek veszélyeztették akkor az oroszok politikai céljait. És mi történt? Hiába volt ez a politikai mesterkedés a két megszálló, vetélkedő hatalom között: a finn népben lévő lelkerő és a népben lévő erkölcsi magatartás és szellemi állásfoglalás abban a pillanatban, amikor ugródeszkát adtak alá, győzött a svédeken is és az oroszokon is, és megteremtett egy rendkívüli finn nemzeti kultúrát, megteremtette a finn nemzeti egységet és a finn nemzeti államot.

Nekünk, magyar íróknak, arra kell törekednünk, hogy kifejezzük a magyart. De tartsuk fenn az eszményeket is a magyarság részére; tartsuk fenn az eszményeket, amelyek minket fenntartottak. Tartsuk fenn azokat a gondolatokat, amelyeket megörökítenek mindazok a fájdalmas, szomorú költészeti emlékek, amelyeket nemzetünk őriz. A mi kincsünk – mint Eötvös mondta – egy szentelt fájdalom. A magyarság vereségein, vészein, szenvedésein, vértanúságain keresztül tudott nagyvá lenni, mert mindig meg tudta őrizni az európai kútárához való tartozását és magyarságtudatának öntudatát. Minekünk, magyaroknak, és nekünk, íróknak, ezeket a nagy gondolatokat, ezeket a nagy eszményeket kell ápolnunk. Mert ha az ország területi integritása néha el is vészett, ha néhányszor szét is darabolták – az erkölcsi, a szellemi integritása mindig megvolt a keresztény, tisztalelkű Európa lelkiismeretében.

Ahhoz azonban, hogy mi, írók, valóban ezt szolgálhassuk, hogy az írók valóban dolgozhassanak úgy, hogy részesei legyenek ennek a nemzeti nevelésnek, hogy igazi szerepük lehessen a népnevelésben, a középosztálynak s a munkásságnak nevelésében, hogy meg tudják mutatni neki a legnagyobb kötelességeket és eszményeket: az államhatalom közreműködése szükséges. Ez kétirányú kell, hogy legyen: az egyik az, hogy igyekezzék lehetőség szerint biztosítani az írói élethelehetőségeket, a másik pedig az, hogy – szintén az adott lehetőségek szerint – biztosítsa az írók lelki függetlenségét és írásának szabadságát. (*Helyeslés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Mécs László barátom kért szót.

(A felszólalás szövege hiányzik.)

ANTAL ISTVÁN: Bókay János barátom következik.

BÓKAY JÁNOS: Mélyen tisztelt Barátaim! Csak egyetlen mondatot szeretnék idézni. Egy megrendítő, felejthetetlen mondatot, amit egy francia író, Victor Hugó írt le 1870-ben, amikor Franciaország legválságosabb óráit élte. Nem hiszem, hogy egy író lelkületét bármi is jobban jellemezné, mint ez a verssor: „Nekem már nincs nevem, úgy hívnak, hogy Haza.”

Azt hiszem, nincs magyar író, és legyetek mindnyájan meggyőződve róla, hogy nem lehet magyar író, akiben ez a mondat, hogy: „Nekem már nincs nevem, úgy hívnak, hogy Haza” ne visszhangoznék. Ez a lelkület az, amivel az író ír. Hiszen a magyar író azért lett íróvá kölyökkorában, mert a nemzetével, fajtájával való sorsközösségnek tragikus és boldogító érzése erősebb volt benne, mint más gyermekben.

Az őszinteség ma majdnem az, ami a becsület. Nem is művész az, aki nem ír őszintén, és nem ír becsületesen, hiszen enélkül a toll elhalványul, és nincs semmi hatása. Csak a becsületes irodalom, és csak az őszinte irodalom irodalom, mert a többi kontárság.

És hogy a praktikumra, a nemzetnevelésre is rátérjek: én azt hiszem, az író nemzetnevelő erejének egyik feltétele az is, hogy az író hangját világosabbá, mellézkörejektől mentesebbé tegyük, hogy az író jobban lehessen hallani. Ne felejtsetek el, hogy az író kényszerítő hatások alatt kiszorult a napisajtóból. Az igazi írónak nagyon nehéz megtalálnia az útját a tömegekhez, hiszen a ponyvát csak most töröltük el, s holnap még nem arathatunk a nemes ponyvával.

Mindezek olyan kérdések, amelyekben valamennyien érezzük, hogy meg kell tennünk kötelességünket, s kérjük az államhatalmat is, hogy támogasson minket ugyanúgy, mint a ponyvarendelet kiadásánál is tette – ami az első lépés volt –, és adjon módot, hogy az író eljuthasson a tömegekhez, mert az igazi író és művész, csináljon bármit: erősíti a fajtáját, erkölcsöt terjeszt, és a magyar hitet és összetartást hirdeti. *(Élénk éljenzés és taps)*

ANTAL ISTVÁN: Tájékoztatás céljából felolvasom nektek a felszólásra jelentkezettek sorrendjét, hogy felszólalni készülő kedves barátaink tudják, hogy körülbelül mikor kerülnek sorra. Most elsőnek Harsányi Zsolt barátomat fogom kérni, utána pedig Makkai Sándor professzor, Harsányi Lajos, Németh László, Gélai József, Voinovich Géza, Csathó Kálmán, Asztalos István, Juhász Géza, Kállay Miklós, Thury Lajos, Cs. Szabó László, Darvas József és Nagy István következnek majd. Most tehát Harsányi Zsolt barátom van soron.

HARSÁNYI ZSOLT: Kedves Barátaim! Távirati stílusban axiómákat fogok egymás mellé rakni azzal a céllal, hogy azokból kijöjjön valami, hogy a sok beszédet megspóroljuk.

Mindenekelőtt azt a mondatot kell kimondanom, hogy: ne vessük meg a közhelyeket. A közhelyek azért lettek közhelyek, mert annyira igazak, hogy mindenki használja őket. Ilyen közhely az is, hogy: nyelvében él a nemzet. És valóban abban él. Amely nemzetnek nincs nyelve, az nem nemzet. Az amerikai nép azóta lett amerikai nemzetté, mióta van egy, az angoltól merőben különböző amerikai nyelv. Avar nyelv sehol nincs, avar nemzet sincs. Spanyolok, franciák, olaszok azóta nemzetek, mióta a római nyelv, a latin nyelv szétszakadt dialektusokká. Önálló nyelvekké, tehát önálló nemzetekké lettek. Amely nemzetnek nincs nyelve, mint a svájcinak, az nem nemzet, csak nép, bármilyen tiszteletreméltó is egyébként.

Amely nemzetnek nyelve beteg, annak nemzeti léte is beteg. Legnagyobb kötelesség a nyelvet, létünk fennmaradásának zálogát épségben és egészségben tartani. És örülök, hogy Karácsony Sándor barátom szavaihoz csatlakozhatom azzal a fel-fogással, hogy rendkívül fontosnak tartom nyelvünk ápolását, éspedig a minél magyarabb magyar nyelv ápolását.

Legelőször is említést kell tennem hatásaink nyelvéről. Nagy fájdalommal meg kell állapítanom, hogy ezen a téren elöl jár maga a kormányzat minden apró szerve, így pl. csak tegnapelőtt olvastam az egyik újságban egy legfelülről jövő hivatalos rendelkezésben azokról a zsidókról, akik már „lettek sorozva” (*élénk derültség*).

Rátérve a sajtóra, nagyon jól tudom, hogy Kolosváry-Borcsa Mihály igen tisztelt barátomnak egyik legfőbb gondja a sajtó nyelvének megtisztítása, a fennálló bajok gyógyítása, ez azonban borzasztó nehéz kérdés. Ennek ellenére is természetesen meg kell keresni az orvoslás módját. Különösen is felhívom a sajtó nyelvével kapcsolatban a figyelmet a Magyar Távirati Irodának, tehát a legolvasottabb sajtószervnek ezen a téren tanúsított magatartására. (*Igaz! Úgy van!*)

De meg kell említenem a színpadot is, ahol íróinkra rendkívül fontos kötelesség hárul, mert minden, a színpadon elhangzó szóra háromszorosan vigyázni kell az íróknak a magyarság szempontjából is. Ugyancsak nagy kötelesség hárul ebben a tekintetben a színészekre is, hogy tanuljanak meg szépen, jól és helyesen magyarul beszélni. Sajnos, a színészakadémiáról hiányzik ez a tanszék. Pedig miért van egyáltalán színpad? Nyilván azért, hogy a nyelvet, mint létünk fennmaradását ápolja. De ha egy igazgató félbeszakítja a próbát azért, hogy egy magyartalanságot helyesbítsen, az egész sajtó rátámad, hogy: Jézus Mária! Milyen jelentéktelen kis okból szakította meg a próbát, kizökkentette a színészeket az ihletből, nem tudnak tovább dolgozni stb.

Megemlítem a rádiót is, amely újabban igen gondosan vigyáz a maga magyarságára, de még mindig nem elég gondosan, mert a rádió nyelvébe, amelynek pedig szűznek és szeplőtelennek kell lennie, még mindig becsúsznak hibák. Megállapítom, hogy a filmfeliratok borzasztóan vétenek a magyarság ellen. Intézményesen meg kellene keresni a módját annak, hogy a filmfeliratokat írók írják, mégpedig magyarul jól író írók.

ANTAL ISTVÁN: Nem fodrászsegédekből lett dramaturgok, akiknek nevét kivetítik.

HARSÁNYI ZSOLT: Beszélnem kell a szépirodalom nyelvéről, mert szépíróink nyelve hemzseg a magyartalanságoktól. „Nem-e láttad”, vagy: „Ha nem is voltál ott”; ezek olyan közkeletű dolgok, hogy az ember nem győzi a fogát szívni, sziszegni és fejét alátámasztani.

Igen fontos volna a szépírók nyelvi képzése. Ez nem fantazmagória. Az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsban már alkalmam volt – mint Gedényi Mihály barátom megmondhatja – majdnem teljesen keresztülszorítani azt az indítványomat, hogy azon a pénzen, amely most már rendelkezésre áll, alapítsanak olyan ösztöndíjakat, amelyek segítségével meghatározott számú – két vagy hat, ez azután majd eldől – tehetséggel bíztató fiatalembert elküldünk nem Münchenbe, sem nem Firenzébe, hanem a Dunántúlra egy isten háta mögötti kis falujába, s ezek ott legyenek kötelesek ülni két hónapig, négy hónapig, vagy ameddig telik a pénzből. (*Helyeslés*) Nem kérünk tőlük vizsgát, ne írjanak semmit, jöjjenek vissza úgy, hogy megtanultak magyarul, és a nép nyelvét magukba szívták. Tudjunk magyarul írni, Uraim! Mert nem tudunk!

Most beszélnem kell az Akadémiáról. Nagyon örülök, hogy az Akadémiáról szóló szavaimat Voinovich Géza tisztelt barátomhoz intézhetem. Az Akadémiára szerintem

az a kötelesség háramlik, hogy vegye kezébe a magyar nyelv intézményes olyatén feldolgozását, amelynek eredménye például – szükség van rá – a magyar nyelv nagy szótára. Szükség van egy általános magyar nyelvi szótárra, olyanra, amilyent a franciák csináltak. Olyan nekünk nincs, pedig rendkívül szükség van rá.

Szükség van a tájszótár kiegészítésére. A tájszótár szerintem kitűnő; ha egy vagy két előttünk ismeretlen szót nem találunk meg benne, viszont megtalálunk benne más 20 000-et.

CSATHÓ KÁLMÁN: Csak ki kell egészíteni.

HARSÁNYI ZSOLT: Pótolni lehet természetesen.

Szükség van egy olyan kézikönyvre, amely végre tisztázza az ikes igék kérdését. E tekintetben a legnagyobb bizonytalanság van. Egyes kitűnő írók tagadják, más kitűnő írók állítják, hogy szükség van az ikes ragozásra, és így mindenki másképpen ragozza az ikes igéket. – Szükség van ragozó kézikönyvre, mert az *agár* accusativusát mindenki úgy mondja, hogy *agarat*, a *határ* accusativusát mindenki úgy mondja, hogy *határt*, de hogy a *sügégnél sügeret* vagy *sügért* kell-e mondani, ott már senki sem lát tisztán. Kérünk egységet: az Akadémia rendelje el, hogyan jó, úgy-e, vagy így-e.

Az utolsó dolog, amit még elmondani akarok, a tanárképzés. A gyerek tanuljon magyarul, ne csak az édesanyjától – aki szintén jól tudjon magyarul –, hanem a tanítótól és a tanártól is; tanuljon meg tőlük jól magyarul, hacsak a családban már nem tanult meg. A tanítók tehát tudjanak legelsősorban jól magyarul, és a tanárok feltétlenül tudjanak jól magyarul. Erről is kell gondoskodni.

Ismétlem, ezek csak hevenyészve odavetett olyan megjegyzések, amelyeknek intézményes feldolgozására úgy kerülhet sor, ha nem ennek a találkozóznak a keretében, hanem egy más alkalommal – mennél hamarabb – összeülne egy valóban határozatképes kongresszus, és ez praktikus javaslatokat tehetne, tehát fordulhatna az Irodalmi és Művészeti Tanácshoz és az Akadémiához, oda, ahova eredménnyel fordulhat. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Makkai Sándor professzor úr következik.

MAKRAI SÁNDOR: Kedves Barátaim! A magam részéről rendkívül hálás vagyok mind az előadóknak, mind az összes hozzászólónak, és ha felszólalásomban nem reflektálok név szerint azokra a hatásokra, amelyek engem értek, az csak időkímélés szempontjából történik, de igyekeztem őket hozzászólásomban felhasználni.

Beszéltünk arról, hogy mi az író, beszéltünk arról, hogy mi a nevelés, beszéltünk az olvasóról, és beszéltünk sok mindenről, de miután itt arról van szó, hogy az irodalomnak és a nemzetnevelésnek mi a kapcsolata, vagyis hogy az írók hogyan lehetnek nemzetnevelők, azt gondolom, hogy tulajdonképpen egy alapkérdést kellene itt tisztázni: azt, hogy az írók alkothatnak-e nemzetnevelői közösséget egymás közt? Vagyis először ők maguk kellene, hogy a nemzetnevelés nagy kérdéseiben, főleg alapelkületében és legfontosabb célkitűzéseiben kétségtelenül egyetértsenek, és ebben a tekintetben egy testvéri társaságot alkossanak, mert hiszen ők tényezői akarnak lenni ennek a nevelésnek.

Én nagyon természetesen elismerem az ő egyéniségüket, azt, hogy mindegyik bizonyos szempontból külön világ, hogy mindegyiknek más eszközei és témái vannak; de mégsem szabad, hogy annyira külön egyéniségek, világok és témák legyenek, hogy a nemzetnevelés kérdésében ne lehetne meg a teljes lelki és testvéri egység. Nem gondolok én, mélyen tisztelt barátaim – minthogy ennek a konferenciának ez nem is célja valami szervezeti egységre, – ez tőlem egészen távol áll ebben a pillanatban, de viszont nem elméletet akarok mondani, hanem praktikumot és tapasztalatot, azt a tapasztalatot, amelyet Isten kegyelméből Erdélyben átélhettem. Az a meggyőződésem – és azt gondolom, jelenlévő erdélyi íróársaim is meg tudnak erősíteni ebben –, hogy

amikor az idők kényszere és a rettenetes körülmények kiváltották a magyar nemzet Erdélyben élő testéből azt az írói összefogást, amely ott létesült, igenis tudtunk minden külső szervezet nélkül, tulajdonképpen minden alapszabályzat nélkül, igen eltérő egyéniségeket két hatalmas léttörvénynek – a nemzet élettörvényének és az erkölcsi törvénynek – egyesítő uralma alatt olyan testvéri társaságba összehozni, hogy azután mégis tudtuk táplálni a magyar kisebbséget, a magyar nemzettest ottani darabját nemzeti szellemünkkel, esztétikai szépséggel, erkölcsi eszménnyel. Lehetetlennek tartom, hogy a nagyobb Magyarországon, a mi Magyarországonk a kétségtelenül nagyobb számú és kétségtelenül sokkal színesebb írói társaság testvéri egyesülése is meg ne találhatná minden alapszabály és minden különösebb szervezet nélkül is – a mai szervezeteket érintetlenül is hagyva –, éppen ezen konferencia alkalmából (ebből a nagyszerű alkalomból, amelyet a mi kedves házigazdánk adott nekünk), azt a lehetőséget, hogy lelki egységben és egyetértésben távozzunk innen.

Véleményem szerint, kedves Barátaim, a látáson fordul meg a dolog. Egységes látásra van tulajdonképpen szükségünk bizonyos dolgokban, egységes látásra, amely tiszteletben tart minden egyéniséget, de döntő nagy kérdésekben mégis egyforma magyar szemmel nézi ezt a nagyon fontos kérdést: irodalmunknak a nemzetnevelésben való részvételét.

Az első, amit erre nézve egészen röviden, szintén tapasztalatból, el akarok mondani, az, hogy mi nagyon szűkén fogjuk fel azt, hogy mi az irodalom, mi az irodalmiság és ebből kifolyólag nagyon megszükitjük – öntudatosan ugyan, de nagyon megszükitjük – az irodalom hatását és jelentőségét a nemzet életére. Mi történt Erdélyben ebből a szempontból? Mi a legmagasabb és általam is mélyen tisztelt esztétikai alaptörvényen egy kissé talán – hogy úgy mondjam – túltéve magunkat, de mindig tiszteletben tartva azt, azt gondoltuk, hogy a magyar nemzet egész szellemi tápláléka az irodalom körébe és övezetébe tartozik. Nem mindegy az, hogy gyermekeink milyen tankönyvekből tanulnak; nem mindegy az, hogy milyen a magyar gyermekirodalom. Nem vetheti meg a nagy magyar író és a nagy magyar szellem azt, hiszen a gyermekirodalomban is kell igazság, művésziesség és erkölcsiség. *(Úgy van!)* Nem lehet az ifjúsági irodalmat másodrangú vagy harmadrangú irodalomnak tekinteni, amelyet csak bal kezünk mandzsettájából rázunk ki, miközben remekműveinket a felnőtt közönségnek tartjuk meg. Nem táplálhatjuk tehát szalmán az ifjúságunkat, amely a jövőendő magyarsága. Nem azt mondom, hogy szalmán tápláljuk, csak mint elvet mondom ezt, mert mindig voltak kivételek.

Nem mindegy továbbá szerintem az sem, hogy a magyar közönség – hasonlítsuk csak össze ezt a külfölddel – milyen magyar nyelven, milyen irodalmisággal és milyen művésziességgel kap ismeretterjesztő anyagot, amelyet a különböző tudományok, az életre való és életre fontos tudományok területéről kap. Én azt gondolom: a külföldi közönségben már érvényesül ez a szélesebb esztétikai öntudat, hogy neki nem mindegy az, hogy valamely természettudományi, földrajzi, néprajzi vagy bármilyen más mű mennyire irodalmi formában s mennyire irodalmi eszközökkel van megírva. Nekünk tehát az irodalmat, véleményem szerint, életkorok szerint is – a gyermektől a felnőttig – és műfajok szerint is tagolva, nemcsak a szoros értelemben vett lírai, drámai és epikai, tehát tisztán esztétikai műfajokon belül, hanem azon felül az ismeretterjesztő és kegyességi irodalmat is, amely a közönségre hatni kíván, irodalmivá kell tennünk. Az irodalmiság lelkét, szellelnél kell belevinni az egész magyar szellemi termésbe. Hogy ez lehetetlen dolog? Lehet, hogy az újságírók azt mondják, hogy a sürgősség és a rövid idő miatt az újságírásban ez lehetetlen, de én azt mondom, hogy lehetséges volna a magyar újságírás sablonjait, gépiességét is kiküszöbölni, s az újságok nyelvét magyar szellemből merített, igaz magyar nyelvű kifejezésekkel meggazdagítani. Ezt nem tartom lehetetlennek! Az újságírás is irodalmivá kell, hogy váljék. Most nem beszélek

az újságok tartalmáról, mert ez természetesen szintén az erkölcsi és nemzeti élet törvénye alatt áll, hanem csak arról beszélek, hogy az újságok nyelvének is irodalmivá kell válnia.

BIBÓ LAJOS: Mi lesz a politikai beszédek szó szerinti közlésével? Itt bukik meg az újságírói nyelv.

MAKRAI SÁNDOR: Nem akarok most az újságírókkal vitába szállni, hanem csak azt az elvet akarom hangsúlyozni, ha a nemzetnevelésről és az irodalomról van szó, annak ellenére, hogy az esztétikai ítékezés döntő fontosságú törvényét tiszteletben kell tartanunk, mégis szélesítsük ki, mint a nemzet felelős szellemi tényezői, ennek az irodalmiságnak határait és próbáljunk kenyeret adni – lelki és szellemi kenyeret – minden téren a mi nemzetünknek és népünknek, és miután van erre módunk, mert egész csomó lapban és folyóiratban írunk, és vannak ilyen lehetőségeink – sok lehetőség van erre az iskolában és az iskolán kívül legyünk csakugyan a magyar irodalmiságnak nyelvben és szellemben képviselői, mert ezzel mély nemzetnevelői hatást gyakorolhatunk az egész vonalon. Azt, hogy az irodalmat műfajilag teljesen értékeljük át és szélesítsük ki a lehető legszélesebb mértékben, gondolnám egy olyan lelki látásnak, amelyben megegyezhetnénk, és amelynek elhatározása esetén azzal a komoly szándékkal távozhatnánk el innen, hogy ebben támogatjuk is egymást gyakorlatilag, lelkiismeretesen és felelősen.

A másik dolog, amelyre szintén tapasztalatból gondolok, s amelynek e konferencia máris az én számomra nagyon meghatározó és nagyon biztató jelét adta, és a mai magyar irodalom egy rettenetes, a lelke mélyén gyötrő kérdésére adott, nekem legalább, megnyugtató feleletet, az, hogy az irodalmat nemzetileg is teljes mértékben ki kell szélesíteni. Ezen azt értem, hogy valóban legyen az irodalom népi irodalom, de az én meggyőződésem szerint a nép nem egy társadalmi réteg, a nép nem egy szociális kategória. A nép irodalmi szempontból az, ami ősi, eredetileg sajátosan és igazán magyar szellem és magyar érték, és aminek természetesen minden réteghez tartozó magyar ember tulajdonosa, birtokosa, illetőleg nevelési alanya kell, hogy legyen. Nagy örömmel tapasztaltam ma a felszólalásokból, hogy a magyar irodalomnak az író tehetsége, képessége, lehetőségei szerint az a tárgya, vagy az a társadalmi magyar réteg a tárgya, amelyet az író ismer, amelyet átél. Hagyjuk el magunk között ezt az irodalompolitikai vitát, hogy miről szabad írni. Mert mindenről szabad írni, ami a magyar nemzet életkérdése (*helyeslés*) és ami az egész magyar nemzet bármely rétegének kérdése. A kérdés csak az, hogyan írunk róla. (*Taps*)

Én nem szeretem azt – nem is tudok vele egyetérteni, és inkább lemondanék arról, hogy író legyek, hogy megmaradhassak magyarnak –, ha azt hallom, hogy nem szabad írni „rothadt” középosztályról, vagy nem szabad írni „gyalázatos” arisztokratáról. Ezekhez hozzátehetném, hogy nem szabad írni „pimasz” parasztról sem. Bocsánatot kérek, az irodalomban magyar kérdésekről, magyar lélekről van szó, és ha mi ebben egyetértenénk, akkor igazán mint népies írók mennénk el, véleményem szerint az örök népiség értékével s a magyar szellem valódi öntudatával. Ez igazán alkotó, igazán komoly eredménye lenne ennek a testvéri együttlétünknek. Ezzel számtalan ellentétet tudnánk magunk közül eltávolítani, és evvel valóban egységesen nagy nemzetnevelést végezhetnénk. Minden rétegünk állandó és örök értékeit kell ábrázolni azoknak szószólóival és ihletőivel együtt.

Bezárólag legyen szabad megemlítenem azt, hogy erkölcsileg is teljesen át kell élni az irodalmat. Mert amennyire a magyar sorsközösség törvénye, a magyar nemzeti lét törvénye feltétlenül összefűzi az irodalmat – csak ezzel akarok reflektálni arra, hogy: humánus és magyarság ugyanannyira kell, hogy a magyar nemzet élettörvénye áthassa az irodalmat humánus szempontból is. Az egyetemes humánusot, amely nekem

magyar humánus, a magyarban akarom átélni. Ez pedig azt jelenti, hogy erkölcsileg akarom átélni, mégpedig a magyar jellem örök erkölcsi értékeinek alapján akarom átélni az egyetemes emberi humánusot.

Az irodalomnak tehát erkölcsé van. Az irodalomnak azonban – nekem ez a meggyőződés – saját erkölcsé van. Ne méltóztassanak most engem hivatásomnál fogva félreérteni, mert ebben a pillanatban nem prédikálok. Nem azt akarom mondani, hogy erkölcsi versikéket méltóztassanak írni, sem azt, hogy a művek csepegjenek az erkölcsi tanulságtól, mert ez utálatos dolog a művészet birodalmában, hanem azt mondom, amit ma őszinteségnek és becsületességnek is neveztek: a magyar szellem és a magyar írásművészet belső törvényeihez legyünk hűségesek. Mert ha az író a maga egész lelkét őszintén és igazán adja abban a műben, akkor az egy erkölcsös mű. Lehetséges, hogy annak a műnek egyes tételei tételes erkölcsi szempontból különböző megítélés alá esnek, de még mindig áll az, hogy ha az igazán az író lelkéből jött, igazán a szolgálat szenvedélyéből jött, akkor ki fog jönni belőle a jó. Ezt a belső erkölcsi törvényt tartom megint olyasminek, amiben egyetérthetünk, összefoghatunk, s együtt mehetünk tovább.

Mélyen tisztelt Barátaim! Szerintem az irodalom nem abból áll, hogy vannak egyes írók, még abból sem, hogy vannak egyes könyvek; még abból sem, hogy vannak remekművek. Mert a remekművek szerintem az irodalom útján emlékoszlopok, sugalmazó példák. De az irodalom az élet. Életközösség. Az irodalomnak nagy skálája van. Nem minden olvasónak való egyforma táplálék. Minden olvasónak magyar szellemű és erkölcsi értékű művet kell adni – mégpedig mint mondtam, a szellem egész területén –, de mégis vannak olvasók, akiket a tejnek italával kell táplálni, és vannak, akik megemészthetik a kemény eledelt is. Az író nem lehet úgy megítélni, hogy művet oda lehet-e adni a 16 éven aluli gyermeknek, vagy nem. Nem minden mű szól mindenkire. A műveknek ökonómiájuk van. És itt fordulnék én szeretett házigazdánkhoz és a magyar kormányzathoz: méltóztassék támogatni a magyar írókat abban, hogy ők kifejthessék ezt az ökonómiát, hogy mindenkinek a maga tehetsége és módja szerint, hogy úgy mondjam, a maga mezsgyéjén – ha az életkort, vagy a szociális helyzetet, vagy bármi mást veszünk – minél gazdagabban kibontakozhassék ez a magyar irodalmi együttes és teljesség. Mert az író valóban nem lehet kényszeríteni semmire sem. De miért ne lehetne támogatni? (*Igaz. Úgy van!*) Miért ne lehetne az író elé olyan feladatokat állítani, amelyeket ő szabadon, tehát saját lelke indításából magáénak talál, elvállal és nagyszerűen meg is ír? Igenis az államhatalom támogathat minket, adhat nekünk feladatokat, kitzúzhat élénk célokat; egy nagy írói együttesben mindig lesznek, akik ha feladatokat, lehetőségeket, támogatást kapnak, írnak a magyar gyermeknek, írnak a magyar ifjúnak, írnak a parasztnak, írnak a középosztálynak, írnak ennek meg annak, írnak ismeretterjesztést, írnak költészetet, vagy írnak bármiféle művet.

Ezek volnának azok a szerény gondolataim, amelyekkel hozzá akartam járulni ennek az írói találkozóknak sikeréhez. (*Élénk taps*)

HARSÁNYI LAJOS: Igen tisztelt Uraim! Nem szabad a gyermekirodalom vagy az ifjúsági irodalom művelését másodrangú írói feladatnak tekinteni: ezeket a szavakat hallottam az előttem szólott igen tisztelt professzor úr felszólalásában. Ehhez szeretném kapcsolni azt a néhány szót, amelyet a magyar népi irodalomról óhajtok mondani.

A magyar paraszt élete átlag félszázadonként csúszik, gördül egy kissé előbbre. Körülbelül 25 esztendő óta, amikor a földreform itt-ott megvalósult, egy kissé tágult a határa. Ahol végrehajtották a házhelyreformot, szinte kétszeresére nőtt a falusi házak száma. Az iskolán kívüli népműveléssel bizonyos kulturális igényt sikerült bennük támasztani. 25 évvel ezelőtt a falusiak kiszaladtak az utcára, ha egy gépkocsi futott végig rajta. A legények, akik a határban kapáltak vagy kaszáltak, eldobták a kapát és

kaszát, amikor egy új kerékpár futott végig az országúton, és közel szaladtak, hogy lássák. Ma már ezer meg ezer számra vannak ezek a járművek a falvakban. A legények és a leányok egyaránt ezeken közlekednek. Bizonyos fokú külső haladás tehát látszik a falun. Van azonban egy olyan dolog, amelyben még egészen hátul kullognak, és ez a magyar falunak, a magyar parasztnak a könyve.

A magyar paraszt ma már olvas krajcáros újságot. Valamikor egyetlen kalendáriumot vett. Ma mindenféle intézmények tömik őt karácsony körül velük, úgyhogy egy-egy falusi családnak 8-10 naptárja is van. A fiatalság olvasta és olvassa a *János vitéz*-t, *Lúdas Matyi*-t, *Toldi*-t, a könyvig azonban még nem jutott el. Pedig, igen tisztelt Uraim, a falusi parasztemberben igen nagy tisztelet él a könyv iránt. A falusi ember még hisz a könyvnek. Igazságnak tartja azt, amit belőle olvas. Ez a tisztelet talán még a *Biblia* iránt való tiszteletből maradt meg benne. A magyar paraszt tiszteli a könyvet, annak minden szavát, minden betűjét igaznak tartja. A magyar paraszt megbotránkozik azon, ha pl. papja az ígét pongyola és durva hangon hirdeti, de éppen úgy megbotránkozik azon is, ha a könyvből őt durvaságra akarják tanítani. Megkívánja, hogy a könyv emelkedett és nemes legyen. Nem szereti benne a trágárságokat, nem szereti benne a fonetikus nyelvtani zavarokat és durvaságokat. A nép a könyvből még mindig nemesedni, okulni és művelődni akar.

Igen tisztelt Uraim! Fiatalkoromban a Dunántúlnak sok falujában voltam lelkipásztor, húsz esztendőn keresztül, voltam egy 3000 lelket számláló színmagyar községnek plébánosa. Most mint győri kanonok, Komárom vármegyének a főesperese vagyok. Nagyon sok dunántúli falut ismerek s első kérdésem a faluban mindenütt az: mondják meg a falusi nevelők, mit olvas népünk, a parasztság, amelyre mint bázisra támaszkodik a magyar nemzet sok-sok pillére. És a falusi lelkészek, tanítók, nevelők mind kétségbeesetten mondják: Uram, nincs mit adjunk népünk kezébe. Könyvtárainkban – az iskolai könyvtárakban vagy a községi könyvtárakban – néhány száz kötetnyi könyv hever, azoknak egy részét, amelyek gazdasági irányúak, valamennyire még olvassa a falusi lakosság, de a szépirodalmi könyveket általában a legnagyobb ritkaság, hogy a kölcsönkönyvtárakból elvigyék. Nincs könyvünk, amelyet a kezükbe lehetne adni.

Próbáltam magam is rákapatni őket a könyvre. Kínáltam nekik Jókai-könyveket, a *Simonyi óbester*-t és a *Sárga rózsá*-t. Kínáltam nekik Gárdonyitól *Az én falum*-at.

CSATHÓ KÁLMÁN: *A kékszemű Dávidkáné*-t mind szereti, Gárdonyitól.

HARSÁNYI LAJOS: Meglehetősen fanyar képpel fogtak az olvasáshoz, s azután visszahozták azzal a rövid megjegyzéssel: Uram, nem értem! – A nép nem szereti az analizálást. A népnek még ma is a mese kell, és a történet fonálára kíváncsi. Átlapozza azokat a helyeket, ahol a történés nem folyik tovább. A népnek ezt az olvasmányát áhítva áhítják a falusi vezetők, és nem tudják, mit adjanak népük kezébe. Ez olyan fontos probléma, hogy emiatt a lelki és szellemi vezetők, falusi papok, falusi tanítók és egyéb nevelők, valahány kisgyűlés van, valahány összejövetel van, mindig azzal ostromolják feletteseiket, adjanak népünk kezébe nem ájtatosságtól csepegő – mint a professzor úr mondotta – és ehhez hasonló népiratkákat és olvasmányokat, hanem olyan irodalmi műveket, amelyek nem rombolják le lelkében a tisztesség, a becsület, a hazafiasság érzését, amelyek a nép lelkében még mint aranyszálak rejtőznek, hanem inkább növelik és fejlesztik.

Nekem – gyakorlati ember lévén – az lenne a kívánságom: nem lehetne-e valahogy megkérdezni egész Magyarországot, a magyar falvak szellemi vezetőit, adjanak hű képet arról, miket olvastak eddig a falusiak? Azokat a könyveket azután, amelyeket olvastak, s amelyeket megszerettek, szórjuk szét az egész országban. Ha eltépték és elszaggatták őket, pótoljuk, de ne hiányozzanak egyetlenegy falusi könyvtárból sem.

így az ország többsége, az egész ország falvainak szellemi vezetősége állapítaná meg a műveket, amelyeket a falusiak szeretnek és olvasnak.

A másik dolog pedig, amelyet szeretnék felemlíteni: körül kellene néznünk, hogy irodalmunkban egészen máig melyek azok a könyvek – magas irodalmi nivójú könyvek –, amelyek a nép számára alkalmasak a nemzetnevelésre, alkalmasak a nép lelkületének a mai magaslaton való tartására vagy még magasabbra való felemelésére. És ezeket a könyveket ki kellene emelni, ki kellene válogatni a magyar nemzeti irodalmi termésből. De ezt a kiválogatást ne végezzük mi, az írók, mert mi nem tudjuk megállapítani, hogy a falunak és a népnek tulajdonképpen mi kell. Jobb volna egy bizottságba bevonni elsősorban a falusi szellemi vezetőket, s ezek állapítsák meg – természetesen hozzáértéssel –, melyek azok a művek, amelyek alkalmasak arra, hogy a nép általános olvasmányává váljanak.

Arra is gondoltam, nem lehetne-e csinálni valamilyen *Magyar Ezeregyéjszaká-t*? Ebben egész magyar múltunkat legkitűnőbb íróink akként dolgoznák fel, hogy mindegyik estére jutna egy-egy szépen megfestett történet, elbeszélés, amelyben a magyarság örök értékei fejeződnek ki. Ha csak egyetlenegy ilyen hatalmas munka eljuthatna minden faluba, akkor nem kellene félnünk, mit csinálnak a falusiak télen, amikor 5 óra van, és besötétedik. Korcsmába menni falun hétköznap nem illik. Mégiscsak a lámpa körül szeretnének ülni, és ha meglenne minden falusi családnál ez a *Magyar Ezeregyéjszaka* vagy ehhez hasonló könyv, akkor vagy az édesapa, vagy a serdülő lány, vagy a leventefiú felolvashatna abból. Mert égetően fontos az is, mit adunk a leventék kezébe. Ha egy ilyen könyv megszülethetnék, ha a magyar irodalom kitűnőségei vállalnák e könyv egy-egy fejezetének megírását, úgy gondolom, nemcsak mi, hanem elsősorban a magyar parasztság lenne hálás a háromnapos lillafüredi Helikonnak. (*Élénk éljenzés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Németh László barátom következik.

NÉMETH LÁSZLÓ: Mélyen tisztelt Uraim! Az elméleti kérdésekben, azt hiszem, délelőtt megegyeztünk. Én néhány gyakorlati gondolatot vettem itt hevenyészve papírra.

Arra a rétegre szeretném a figyelmet fordítani, amely az írók, tudósok (általában az alkotók) és a nemzet nagy többsége közé esik. Nézetem szerint, aki nemzetnevelésről beszél, elsősorban erre a rétegre kell, hogy gondoljon.

Az író: a kút, a forrás; a tömeg: a föld, s ez a réteg: az öntözőrendszer. Igen magasrendű kultúrák támadtak, s virágoztak úgy, hogy alig terjedtek túl a műveltek kicsi rétegén. Példa rá Mátyás, vagy a Báthoryak renaissance-a. A másik, talán nem is magasabb rendű, az egész nemzetet átjárja, pl. a reformáció. Miért? Mert volt közvetítő réteg. A múlt század irodalma Kazinczytól Keményig, s a modern irodalom Tolnaitól a jelenlévőkig egyformán értékes. De klasszikus irodalmunk legalább a nemesi nemzet nagyrészt átjárja, a miénk azonban az utóbbi évekig szinte légmentesen el volt szigetelve nemcsak a magyar munkásság és parasztság, hanem a tanultak tömegeitől is.

1840 és 1860 között a magyar nemzet éppen azért viselkedhetett olyan fényesen és öntudatosan, mert a pártok ellentéte alatt meg volt benne az irodalmi nevelés egysége. Az elmúlt 4-5 évben is azt láttuk, hogy a magyar és európai helyzetézés abban a kis rétegben volt a legbiztosabb, amelyet a magyar irodalom életként járt át. Ma a legnagyobb politikai cél az előttünk álló megpróbáltatásokra a nemzet tájékozódását, ösztönét megerősíteni. Erre szolgál ennek az öntözőrétegnek a tisztítása, kibővítése.

Hogy mit tehet egyetlenegy ember, aki hű csatorna, arra sok példa van előttem. Egyet mondok el. Patakról Hódmezővásárhelyre került egy fiatal tanár. Sárospatakon mindig volt egy kör, amelyben a lelkes ember az élő irodalommal teleszívhatta magát.

Ebben a tanárban azonban az irodalom akarattá vált. Ilj kollégiumában ő vette át a cserkészcsapat vezetését, s néhány év múlva már szép kis gárdája s kitűnő könyvtára volt. Olyan kiállítást rendeztek hat évvel ezelőtt magyar sorskérdéseink dokumentumaiból, amelyet Pesten sem láttam. Ugyanekkor a város tanárai, orvosai, tisztviselői közül sikerült egy kis kört összeverbuválnia, amely a maga 200-300 pengős fizetéséből, megtakarított filléreiből egy ingyen internátust állított fel a kollégium mellett, tehetséges szegény tanyai diákok számára. Ez volt az első „kitűnőek iskolája” Magyarországon. A diákokból egyetemi hallgatók lettek, s hogy a szegedi egyetemen ma egy kis elit kör van – egyesek talán ismerik –, közvetve szintén az ő munkájának az eredménye. Útmutatásából országos példa lett, s ő maga, mialatt Vásárhelyen egész kis kör folytatja munkáját, mint egyszerű tanár, térítget tovább egy másik kollégiumban.

Ilyen ember ma Magyarországon nem egy van és nem tíz, de nincs ezer és nincs ötvenezer, amennyi kellene és lehetne is, mert tulajdonképpen megvannak, akik lehetnének, hiszen az alkotók és a nemzet közt igen széles literátor, vagy legalábbis literátus réteg támadt. Sajnos, ez a réteg nincs kellőleg foglalkoztatva. Szellemi életünk egyik legnagyobb baja, hogy ez a réteg minálunk elzúllik. Két irányban. Az egyik térhez jut, sokszor ijesztően nagy térhez, de mi lesz, ha a klikkek általa bitorolják a közhangulatot? Bér-író lesz, aki legszívesebben nagy tehetségekbe döfi a tollát. Az írók ellen folyó hajszáknak ilyenek a hősei. (*Úgy van!*) A másik rész elzúllik – erre főként vidéken van példa –, elfelejtik, nem jut szerephez, beposhad, afféle demagóg-olvasó lesz, aki mindenbe beleszagol, de csak azért, hogy zúgolódva eltolja magától. Arról kellene tehát beszélni, mit tehetnek az írók, és mit az államhatalom, hogy ezt a közvetítő réteget felvillanyozzuk, az említetteket újakkal pótoljuk, vagyis, hogy az irodalom mennél nagyobb mértékben nemzeti öntudattá válhassék?

A válasz egyszerű: az íróknak foglalkozni kell ezzel a réteggel, az államhatalomnak pedig biztatást kell adni – mert hiszen ezek nem héroszok, hanem többnyire hivatalnokok, esetleg parasztok, munkások –, hogy amit vállalnak, az nem bűnös dolog, hanem dicsérendő. Altalánosságban ez a válaszuk. Most hadd vetek fel néhány gyakorlati javaslatot. Csak egy párat; a többi íróársaimtól várom.

Mit tehet az író? – Érintkezhetik ezzel a réteggel. Az idén nyáron meghívtak egy táborozásra, ahol körülbelül háromszáz tanár, pap, egyetemi hallgató, paraszt és munkás között hat-hét író is ott volt. Akik itt vannak közülük, tanúi lehetnek, hogy ez az egyheti együttlét mennyire megtermékenyített bennünket. Annyira felforrtam én magam is, hogy egész kis könyvecskét kellett írnom erről a táborozásról. Számos levél igazolja, hogy az ottlévők közül is többeket örökre eljegyzett ez az egyhetes vita, társalgás a magyar szellemi élettel. Kiadók jelentéséből tudom, hogy az ott megindult szervezkedés a magyar olvasók számát több ezerrel felnyomta. Miért ne rendezhetnénk az ország különböző vidékein több ilyen táborozást az államhatalom támogatásával, olyanok részére, akiknek érzékük lehet eziránt? Mi, írók – azt hiszem –, ki itt, ki ott, vállalni fogjuk ezt a szolgálatot.

A másik dolog – amit szellemi közmunkának is lehetne nevezni. Az érdeklődők élére, akiknek száma nagyobb, mint elképzeljük, álljanak mint munkavezetők, írók és tudósok, és végezzenek el együtt egy-egy nagy feladatot. Erdélyi József és Veres Péter a tájnyelv-gyűjtésről beszéltek itt. A tájnyelvgyűjtésre fokozatosan valóban szinte az egész nemzetet be lehetne fogni. Aki egyszer ilyen közmunkába bekapcsolódik, a nemzet öntudatosításában is részt vesz. Móricz Zsigmond mondta, hogy ő negyvenéves koráig abból élt, amit a Kisfaludy Társaság gyűjtőmunkája közben tapasztalt.

Az Athenaeum nemrégén adta ki a francia–angol–német irodalom antológiáját. Egy ilyen munkánál 50-100 ember kaphat foglalkoztatást, s egyszerre mindjárt valamilyen kis írói rangot is. Pedig milyen fontos antológiák hiányoznak: a szomszéd népek

irodalma, egy-egy magyar város emlékeinek a gyűjteménye stb. Egyik ittlévő kiváló íróársammal beszéltem, aki valósággal belemámorosodott Nagykőrös kutatásába. Két segéddel dolgozik, de ugyanígy dolgozhatnék tíz városban tíz ember, száz segéddel. *(Igaz! Úgy van!)* A helyi szellem és a helyi öntudat fellobbantására nem tudok jobb módszert ennél.

Ott van azután kiadvány-irodalmunk. Jelenlévő irodalomtörténészeink bizonyíthatják, hogy múltunk igen sok emléke vagy nincs kiadva, vagy hozzáférhetetlen. Vajthó László 15 éven át középiskolai tanárokkal és diákokkal vagy száz irodalmi emlékünket adta ki. Akik ebben a munkában részt vettek, azok már munkásai a magyar kultúrának, s közülük is lesz ezentúl hozzá. De amit megtehetett egy ember a maga pénzén, a maga szakállára középiskolai diákokkal, miért ne tehetnék meg írók, tudósok állami támogatással, egyetemi hallgatókkal? A munka is fontos, de még fontosabbak, akik részt vesznek benne. Azok, miközben e munkát elvégzik, hú csatornákká válnak.

Végül be lehet vonni közvetlenül az írókat is a nemzet, főképpen a nép nevelésébe. Akik népfőiskolái vezetőkkel, feltörő, öntudatosodó szegény emberekkel beszélnek, folyton hallják a panaszt, hogy néhány jó, egyszerűen megírt könyvet szeretnének, amely a kultúra nagy területén valamiféle tájékozódást nyújt nekik. Írókat nem lehet arra kötelezni, hogy ilyen pedagógiai munkára rászánja magát, de bizonyosan sokan vagyunk, akik ebben nemcsak szolgálatot, hanem írói feladatot is látnánk. Én az újságcikket mindig sokkal nagyobb, nehezebb gonddal írom, mint a tanulmányt, a múltamra visszanézve azt látom, hogy általában jobban is. Ha Illyés, Kodolányi, Veres Péter, Cs. Szabó és mások, akik itt vannak, francia irodalomtörténetet, magyar népismeretet, közgazdasági munkát vállalnának, azzal egész biztosan nemcsak a magyar nép nyerne, hanem ők maguk is. Millióknak tankönyvet adni, valóban nagy feladat.

Abban, amit elmondtam, az is benne van, hogy az államhatalom mit tehet. Támogassa az alkotóknak és a különféle értelmiségeknek munkáját (mert ma már a parasztságnak, a munkásságnak is van értelmisége), gyarapítsa és tolja minél inkább előtérbe a nép előtt a nagy szellemi közmunkákat. A cél az volna, hogy minden községbe, minden iskolába kerüljön vagy támadjon egy-egy olyan ember, aki műveltséggel, öntudattal telíti környezetét. Ezeknek az embereknek persze segítőeszközök is kellenek: ezek közt a legfontosabbak a könyvtárak. Magyarországon még az íróknak sincs olyan könyvtárunk, amelyben kényelmesen dolgozhatnának. Életemben egyszer dolgoztam európai módon, amikor egy éven át az Eötvös-kollégium könyvtárába járhattam be. A könyvtárkérdés minden fokon a legfontosabb kérdések egyike.

Néhány évvel ezelőtt egy igen lelkes katonatiszt arra szólított fel, hogy tisztek és közlegények számára válogassak össze egy ezer vagy kétezer példányból álló mintakönyvtárat. Hónapokig dolgoztunk ezen a munkán. Akkor láttam, milyen óriási és milyen fontos feladat elkészíteni minden réteg és táj számára a hozzáillő könyvek katalógusát. Ezt azonban meg kell tenni. A könyvtárak könyvtárosokat, a könyvtárosok pedig újabb könyvtárakat fognak eredményezni. Hogy a népfőiskolák szaporítása, a színjátszás és a dalárdák pártolása terén mi a munka, azt íróársaim maguk is tudják.

Talán furcsa, hogy az író éppen ma, látszólag a 24. órában javasol ilyen messzeható dolgokat, de a népek életében minden huszonnegyedik óra egyben az első óra is. *(Igaz! Úgy van!)* A felelősöknek egyszerre kell közeire és messze nézniük. A politikának inkább közel, az irodalomnak inkább messze. Az irodalom messzehordó ágyú, a politika kézifegyver, de mindkettőnek egy célja kell, hogy legyen: a nemzet élete. *(Élénk éljenzés és taps)*

GELEI JÓZSEF: Tegnapelőtt összetalálkoztam a miniszter úrral, és ő meghívott

erre a nemzetnevelő értekezletre. S én eljöttem, hogy tanuljak itt az írók társaságában. Jelent ugyan meg két kis könyvem a nemzetnevelés kérdéséről, ezeket azonban nem annyira tudásból és hozzáértésből, mint inkább lelkesedésből és lelkiismereti kötelességből kifolyólag írtam. Ez az oka annak is, hogy miért hozott engem ide a tanulmánygyűlés. – Ezzel szemben viszont ne méltóztassanak lelkiismeretlenségnek tekinteni, ha a miniszter úr kérésére mégis fel merek itt szólalni. Úgy érzem, felmerült néhány kérdés, amelyekhez ha hozzászólok, szavaim a mai nap elhatározásait talán érlelni és megkönnyíteni tudják.

Ha a mai napot úgy akarnók jellemezni, hogy az a politika állásfoglalása a nemzetnevelés követelményeivel szemben, s ha meg akarnám mondani, hogy ebből kifolyólag az író milyen feladatot szabjon maga elé, akkor úgy kell vélekednem, hogy a feladat ezekkel az éppen ma felvetett nem lényegtelen gondolatokkal kapcsolatban az író állásfoglalása az egyénnel, a nemzettel és a világnézeti kérdésekkel szemben. Ezek ugyanis, mint problémák, mind összefüggenek a magyar nemzetneveléssel.

Az íróról, mint a nemzet egyik fajta egyénéről, ma egyik oldalról azt hallottuk, hogy az egy teljesen különleges, magában álló, társtalan, különösképpen individuális valami, másrészt pedig, ezzel homlokegyenest ellentétben, azt a szép kifejezést hallottuk idézni, hogy: „Nekem – az írónak – már nincs nevem, úgy hívnak, hogy Haza.” – Szerintem ez az illő beszéd, mert ezzel az író be van állítva abba a közösségbe, amelynek érdekében ma itt megbeszéléseket folytatunk.

Ha tehát ma az az általános törekvésünk, hogy az író, ez az istenadta tehetségekkel megáldott, egészen különleges lény a közösség szolgálatába állítsa magát, és közben nemcsak az ő egyénisége, hanem benne valamiféle formában a nemzet tükre is megnyilvánuljon, akkor elkerülhetetlenül szükséges, hogy világosan lássuk, mi is az az egyén, és minek tekintse magát az író, amikor önmagát egyénnek nézi. Ehhez egyfelől jó tudni és minden íróembernek hirdetni azt, hogy születésünk, származásunk, biológiai mivoltunk szerint mi, szemben azzal, hogy egy darab egyéniségként létezzünk a nemzetben, egy nagy közösséget is hordunk magunkban. Mi nemcsak két szülőtől származunk – és ezt ne felejtsük soha –, nem nemcsak annak a családnak vagyunk képviselői, amelynek nevét hordozzuk, hanem női ágon minduntalan belénk száll és sarjad a nemzetközösség, amelynek révén a tudományos kutatás annyit már megállapított, hogy minden egyes egyénben, mint nemzettagban, legalább negyvennyolc felmenőnek vére van együtt. Legalább! De ha az örökléstan lehetőségeit szemügyre vesszük, rájövünk, hogy még ennél is sokkal nagyobb vérkeveredést képvisel az egyén. Ebből nyilvánvaló dolog, hogy minden egyes egyén a vérség szempontjából az ő fajtájának, faji közösségének eleve származásbeli hordozója, hogy őbenne a nemzet nagy vonatkozásokban él, hogy fájának kollektív képviselője.

A dolgoknak másik oldalát nem nagyon szükséges hangoztatnom. Minden író tudja, hogy kultúrlény mivoltában éppen nem különleges individualista valami. Mert annak a kultúrközösségnek, amelyben felnőtt, amelynek irodalmát ismeri, történelmét tanulta, és amelynek mindennemű áldását élvezzi, valósággal rabja és megnyilvánítója. Az a tény tehát, akit mi egy egyénnek nézünk, a nemzetben a vérségi és közműveltségi közösség kifejezője, képviselője, s ezen a részen egyén mivoltával szemben az individualistaságnak mintegy tagadója.

Aki ezt mindig tudja, és mind a két nagy vonatkozásban mindig szem előtt tartja, annak nem esik nehezére, annak meg van könnyítve a nemzetszolgálat, az önkéntes beállás a nemzet közösségébe.

Ha már most állást foglalunk a nemzet elve és lényege szempontjából, akkor megint egészen lényeges körülményeket kell figyelemre méltatnunk azt illetőleg, hogy a nemzetnevelést az író milyen vonatkozásban oldja meg. Egész röviden mondhatjuk a

nemzetről azt, hogy az egy honhoz kötött élő közösségi egység. Enriek az élő közösségi egységnek magyarázatára elmondhatjuk továbbá, és el kell mondanunk, hogy ez nem rögzült, hanem folyton változó és folyton fejlődő közösség, amint azt ma igen tisztelt első előadónk és több más felszólaló is ismételten hangoztatta. Ehhez hozzá kell még adnunk teljesen általános szempontból, hogy a nemzet szerkezeti és szervezeti közösség, amiből következik, hogy változásai közben állandóan szervezni kell a nemzetet, és fejlődésre való hivatása közben állandóan irányítani kell a nemzet életét.

Ha pedig részleteiben nézzük a nemzet fogalmát, akkor a következőkre kell figyelemmel lennünk: egyszer arra, hogy a nemzet vérségi, biológiai közösség – igen sokszor helytelenül csak azt állítják –, másszor arra, hogy történelmi sorsközösség is a nemzet, és igen sokszor megint csak ezt állítják, természetesen megint igen helytelenül. Mert aki keveset akar mondani a nemzetről, annak mind a kettőt hangoztatnia kell: a nemzet vérségi közösség is, és történelmi sorsközösség is. De megint nem elegendő a nemzetről csak ennyit mondani, mert a nemzet ezen túlmenően egy nagy birtoklási közösség is. – Ez egy egészen elvont fogalom, amibe belevonom egyrészt a közvagyon fogalmát, az összes szellemi, lelki és erkölcsi közkinccsek fogalmát, amelyek mind mint állomány a nemzet részeit a nemzetközösségben összekapcsolják.

Ha az előbb azt mondtuk, hogy a nemzet változó, fejlődő közösség, akkor ezzel van szoros kapcsolatban az, hogy a nemzet egyúttal egy teremtő közösség is. Amikor fejlődésre van hivatva, akkor a nemzet szüntelen teremt valamit biztonsága érdekében. Szerkezetéből származik az, hogy a nemzet társadalmi közösség, és ezért legtöbbit társadalmi fejlődése érdekében kell teremtenie. Abból a megállapításból, hogy lelki közösség a nemzet, mint külön főtényezőből következik az, hogy a lelki közösségbe beletartozik mint elvnek a közösségtudatnak és az együttérzésnek, beletartozik mint elvnek a nemzeti öntudatnak, beletartozik mint elvnek a nemzeti összefogásnak kérdése.

És végezetül a legfőbb megállapításként a nemzetről, hogy az egy harcoshonvédelmi közösség.

Ha mi a nemzetet kénytelenek vagyunk ennyi mindennek elmondani, akkor jutunk el lényegében ahhoz, amit felszólalásában Makkai Sándor barátunk követelt a nemzet íróitól, mikor elmondta, hogy mi mindenről kell írónak írniok, ha a nemzetnevelést akarják szolgálni.

Mármost miért kell nekünk eközben nemzetnevelésről beszélnünk, amellet, hogy lehet nemzeti nevelésről is szó? A nemzetnevelés lényege az, hogy vele a nemzet egészét neveljük arra, hogy a mai állapotánál nemzetibb és mai minőségénél felsőbbrendűbb legyen. A nemzeti nevelés esetén nem a nemzet a fő tárgy, hanem lehet a gimnáziumok közműveltségét nyújtó sokféle tárgy, vagy lehet ipari, kereskedelmi, gazdasági szakoktatás, mely nemzetietlen abban az esetben, ha a nevelésnél a nemzet semmiféle érdekére való tekintettel neveljük az ifjúságot. A nemzeti nevelésben a nemzetnevelésnek mindig csak részeit és részleteit tudjuk megvalósítani, és pedig mindig a nemzet kis részén. A nemzetnevelés azonban a nemzet felsőbbrendűségéhez vezető összes feltételeket tekintetbe veszi. A nemzetnevelés a nemzetnek arra a nagy egészére – amit az előbb sok ágazatában felsoroltam – vonatkozó minden nevelői megnyilvánulás. Ha csak úgy részleteiben vesszük ezt a felsorolást, és a nemzetet testből, erőből, egészségből, szellemből, lélekből, hitből, erkölcsből állónak nézzük, akkor kell a nemzettest, a nemzetetérő, a nemzetegészség, a nemzetszellem, a nemzetlélek, a nemzethit és nemzeterkölcs stb. neveléséről is beszélnünk, és ezek együttességükben jelentik a nemzetnevelés fogalmát.

A végső dolog, amit ebben az egészen töredékes felszólalásomban akarnék rajzolni, az az író állásfoglalása a világnézeti kérdésekben.

Ismételten hallottuk itt hangoztatni azt, hogy a magyar írókat egymástól világnézeti kérdések is elkülönítik, és nekünk fel kell vetnünk a kérdést a nemzetneveléssel kapcsolatosan arra vonatkozólag, hogy magyar szempontból ilyen értelemben lehet-e szó különféle világnézetekről?

Az a körülmény, hogy az írók vállalkoznak arra, hogy a nemzetnevelés kérdésében összefognak, lehetővé teszi-e számunkra világnézeti íróink olyan csoportosulását, ami a nemzetnevelést minden vonatkozásában szolgálni tudja? Én a magam részéről a következőkben gondolok el egy ilyen magyar világnézetet a magyar nemzetnevelés érdekeinek szolgálatára, ami egyúttal a magyar nemzetnevelés eszménye is lehetne:

Annak az írónak, aki világnézeti szempontból különösen az emberiség egyetemében hisz, az ember egyetemességét vallja, annak én szerintem eleve kívül kell esnie a magyar nemzetnevelés követelményein, az nem vehet részt a magyar nemzetnevelők táborában. Az emberiség közössége ugyanis még soha meg nem valósult, közös emberi kultúra még soha ki nem fejlődött.

BIBÓ LAJOS: Ez a kereszténység tagadása! (*Zaj és felkiáltások: Miért?*)

GÉLÉI JÓZSEF: Kérem, méltóztassanak végighallgatni. Én úgy látom, hogy az emberiségnek nincs közös egyetemes kultúrája. Az emberiség mint gyakorlati valóság össze se tudott jönni. Két nagy világrész, mint amilyen Amerika és a földkerekség többi része, csak a XV. században szerzett egyáltalában tudomást egymásról, tehát az emberiség közös kultúrtörténelmében részt sem vehetett. És úgy látom, hogy ma is abba a fogalomba, amit mi „emberiségnek” szeretnénk nevezni, a föld népei közül csak nagyon kevesen tartoznak bele. Néha Európát értjük emberiség alatt (*ellentmondás*), néha Európa és Amerika együttvéve az, de az emberiség közös kultúrájában, vagy mondjuk úgy: a közös kultúrában pl. nemigen szoktuk belegondolni a mongol, kínai nyelvű vagy más kultúrákat. (*Ellentmondások és felkiáltások: De mennyire!*)

De ezzel szemben azt látom, hogy a nemzeteknek van kultúrájuk, és azt tartom, hogy ha valaha el is jutunk odáig, hogy az emberiség egységéről beszélhetünk – tehát az emberiség teljessége nyilvánvalóvá lesz azáltal, hogy minden nép valamiféle formába bele tudja magát illeszteni a közös emberi kultúrába –, ez az állapot sem vezet a nemzet megszűnésére, hanem akkor is az emberiség műveltsége a nemzetek kultúrájából fog összetevődni, az emberiség akkor is az egyes nemzetektől fogja a maga kultúráját növelni, annak érdekében, hogy az emberiség általánosságban valami kollektív előrehaladást tehesen. Én azért gondolom azt, hogy *azoknak, akik a nemzetnevelésre össze akarnak fogni, feltétlenül és elkerülhetetlenül a nemzet alap-gondolata alapján kell állniok.*

A második, ami a magyar világnézetbe beletartozik, szerintem az, hogy a *magyar kultúra a népek versenyében nélkülözhetetlen.* Ez a világnézeti szempont és nemzetnevelési szempont a magyar öntudatnak kérdése.

A harmadik: a *magyar kard és a magyar erő a kultúra védelmében nagy szolgálatokat tett, és ennek szolgálatában ma is nélkülözhetetlen.* Ez a világnézeti szempont, és nemzetnevelési szempont a magyar öntudatnak kérdése. Ez a magyar világnézetben a magyar hivatástudatnak az elve.

A negyedik: a magyar nemzetközi kapcsolatokban az adott szó embere. Ez a magyar becsület világnézeti elve.

Az ötödik: a magyar függetlenségkedvelő és szabadságszerető nép. Ez a magyar világnézetben a nemzetelvnek és a nemzet-fennmaradásnak gyakorlati biztosítóka.

Mindez, amit eddig mondtam, a magyar világnézetnek a többi nemzethez való – mondjuk így – külpolitikai vonatkozásainak fogalma. A belső szerkezet szempontjából a következőket gondolom:

A magyar nemzet a családon, ősi vonatkozásban a törzsön épült fel. Ez a nemzeti törzsszervezetnek a kérdése. A magyar e hont katonanépként szerezte meg, és katonanépként tartja és tarthatja fenn. Ez a magyar világnézetben a harcos honszeretet elve. A magyar templom-, egyház- és istenszerető nép. A magyar lestvészerető nép: a magyar világnézetben a fajszeretet (nemzetbecsülés) elve. – Ezzel kimerítve látom mindazt, amit mi a magyar világnézet szempontjából megfogalmazhatunk ahhoz, hogy az író egy magas eszményi elvet tűzhessen maga elé ahhoz, hogy a nemzetet milyen elvek alapján szolgálja.

Az utolsó kérdés, amelyre rá akarok mutatni, a szer vezet és a szervezkedés kérdése.

VOINOVICH GÉZA: Csak röviden kérném, mert roppant előrehaladt az idő.

GELEI JÓZSEF: Mennyi ideje beszélék?

VOINOVICH GÉZA: Régen, és még heten-nyolcan vannak feliratkozva.

GELEI JÓZSEF: A szervezet kérdésre vonatkozóan egészen röviden a következőket említem meg: Nemzet szervezet nélkül nincsen: nemzetet szervezkedés nélkül fenntartani nem lehet. Ha a magyar írók a nemzet szolgálatában állanak, és hivatásukat a nemzet szolgálatának fogják fel, akkor azt a sokágazatú feladatot, melyre Makkaival én is rámutattam, a magyar írók szervezkedés nélkül soha meg nem tudják oldani. A magyar író *a nemzet fogalmát tagadja meg* akkor, ha ő maga önkéntes ajánlkozással nem lép ennek a feladatnak megoldása végett a szervezkedés útjára. Én ebben a szervezkedésben nem akarok arról tudni, és nem akarok odáig menni, hogy ebben bárki is a szabadságát feláldozza; ellenben úgy, amint ezt Makkai barátunk elmondotta, feltétlenül lehetségesnek és megoldandónak tartom azt, hogy a feladatok megállapíttassanak – minden szervezet belső szükséglete szerint –, a szervezeten belül az arra való emberek kiszemeltessenek, és az arra valóké kezébe a megfelelő feladatok kézbeadassanak. A szervezés és szervezkedés lényege ugyanis mindig abból áll, hogy az egyenlő erőket gyűjtsük össze, a különbözőket különítsük el, s a feladatokat az arravalóknak osszuk ki, és kezükbe juttassuk el. Ezáltal a munkát tökéletessé tesszük, ezáltal az egymásrautaltságot megteremtjük, és az így megtakarékoskodott erőt a fejlődés szolgálatába állíthatjuk. (*Éljenezés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Kérem Csathó Kálmán tisztelt barátomat.

CSATHÓ KÁLMÁN: Uraim, amit én mondani szeretnék, ill. elmondani akarok, az tulajdonképpen a délelőtti tanácskozásra vonatkozik. Azóta módosult a helyzet.

Az eredeti meghívás, amelyet erre az összejövételre kaptam, azt mondotta, hogy nincs nemzeti irodalom, amely célját betölthetné a nemzet sorskérdéseinek szolgálata nélkül. Ez a mondat az, amelynek elolvasása után úgy éreztem, hogy kötelességem ide eljönni.

Közben gondolkoztam, hogyan lehet az én irodalmi működésemet a mai időkben a nemzet sorskérdéseinek szolgálatába állítani, és megvallom, olyasmit éreztem, hogy nagyon nehéz az író mondanivalóját irányítani. A politikusok, az államhatalom nem szólhatnak bele abba, hogy én mit akarok írni. Egy kis ellenzéki érzéssel és egy kis kíváncsisággal jöttem ide; ti. arra voltam kíváncsi, hogy íróársaim mit fognak szólni ehhez az egész törekvéshez vagy célkitűzéshez, és másrészt arra is kíváncsi voltam, hogy tulajdonképpen mit akar az államhatalom. Legnagyobb meglepetésemre, és mondhatom, örvendetes meglepetésemre – ezzel kezdődött a tanácskozás –, maga a házigazdánk kijelentette, hogy az írói szabadságba nem lehet beleszólni. Ezt kifejtette Karácsony professzor úr is, mert az, hogy őszinteséget követelnek az írótól, nem jelent egyebet, mint azt, hogy én nem mondhatok és nem írhatok mást, mint amit átérzek. Márai felszólalása is ezt mondotta. Veres Péter is erre célzott. Szóval megvédték itt a

délelőtti folyamán írói szabadságunkat minden irányban. Ez az eredmény tehát negatív volt.

Úgy éreztem, ott tartunk, hogy az egész összejövétel célja valahogy negatívvá lett olyanformán, mint amikor apróhirdetésben állást kínálnak egy levelezőnek, aki tud angolul, franciául, németül és olaszul, s akkor jelentkezik egy ember s azt mondja, hogy az állás ügyében jött, de egy kis baj van, mert ő nem tud olaszul, sem németül, sem franciául. Hát akkor minek jött? – kérdezik tőle. Azért, hogy énám ne számítsanak.

Úgy látszott, hogy mi is azért jöttünk ide, hogy miránk ne számítsanak. Pedig a dolog nem így van; a dolog sokkal súlyosabb, mert az értekezletet nem ok nélkül hívták össze: valami belső szükség, az idők szellemének átérzése juttatta eszébe az államhatalomnak és a mi kedves házigazdánknak azt, hogy minket összehívjon. Ezt mi is átérezzük. Lehetetlen, hogy lelkiismeretünk meg ne mozduljon, mikor a mai helyzetet látjuk.

Most mindnyájunknak az az érzésünk, hogy ki kell vennünk részünket a nemzeti küzdelemből. Az a bizonyos tudós, akire Karácsony professzor úr hivatkozott, és aki azt mondotta: *noli tangere circulos meos*, elzárkózott a művészi, írói, tudósi elzárkózottság szent elefántcsonttornyába, de a dolog folytatása az volt, hogy az az idegen katona őt fejbe ütötte. Már csak önérdékből sem tehetjük meg azt, hogy akár kitérjünk a kérdés elől Erasmusként, akár pedig ellenkezzünk. Ezt nem lehet.

Sok definíció mindig homályt jelent, és minél jobban magyarázzuk azt, hogy mi az, amit ma a magyar írótól kívánnak, annál jobban belebonyolódunk. Mert a dolog nagyon egyszerű. Hogyan vehetjük ki mi részünket a magyarságnak ebből a sorstól ráoktrojált küzdelemből anélkül, hogy ellenkezésbe ne jöjjünk íráságunkkal és művészetünk törvényeivel? Csak úgy, ha minket magunkat mindenkor lelkünk mélyéig áthat a nemzeti gondolat, és ennek a mai élet-halál küzdelemnek komolysága. Ha mi nevelni akarunk, vagy a honvédelemhez hozzá akarunk járulni, akkor elsősorban magunkat kell erre ránevelnünk, illetve nem ránevelnünk, hanem tudatára ébrednünk annak, hogy mi történik. Rá kell jönnünk arra, hogy itt élet-halálról van szó. Ha még nem éreztük át ezt, át kell éreznünk. Ha ez áthat bennünket magunkat, ha nem zárkózunk el ridegen attól, amiben benne élünk, ha nem zárkózunk bele a művészi önhittség elefántcsonttornyába, akkor meglesz bennünk az őszinteség, amelyet ma várnak tőlünk, és amelyre a mai időkben kötelezve vagyunk. Én azt hiszem, hogy ez az írói találkozó, amelyért mindnyájan csak hálásak lehetünk, ebben a vonatkozásban termékenyítőleg fog hatni a résztvevőkre. Mert nagyobb elmélyülésre késztet és a küzdelemben való részvételre sarkall. Ha fel van ébresztve lelkiismeretünk, és fel van ébresztve a vágy, hogy segítsünk: ez teljesen elég. A hivatásuk tudatára ébredt írók ösztönösen meg fogják érezni a hangot, amelyen szólniuk kell anélkül, hogy az írói szabadságon csorba esnék. Csak át kell ezt érezni. Ha itt transzponáljuk magunkba ezeket az érzéseket, akkor a mi irodalmunk önkéntelenül is azzá válik, amit az államhatalom s mindazok, akikre a mai nehéz időkben a nemzet vezetése és megvédése hárul, várnak tőlünk.

Csak ezt akartam elmondani. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Felkérem most Asztalos István tisztelt barátomat.

ASZTALOS ISTVÁN: Mélyen tisztelt Uraim! A nemzetnevelés és nemzeti nevelés fogalmak mellé, amelyekről itt szó volt, úgy érzem, elkelne még egyfajta meghatározás, mégpedig a nemzetté nevelés.

Mit jelent ez a szó? Egy földrajzi elhatárolt keretet, egy ebbe a keretbe tartozó közösséget és ennek a közösségnek történelmét, szellemiségét és *gazdasági javait*. És

kell jelentenie egy egymásrautaltságból fakadó közösségi, vagyis nemzeti érzést is, amely – mondjuk – abban nyilvánul meg, hogy például tegyük fel, az elé állítanák a magyar közösséget és nemzetet, hogy szűnjék meg, mert a kívülálló nagyvilág csakis akkor lehet boldog, ha a magyar közösség megszűnik, akkor mi, magyar közösség, teljes nyugalommal felelünk; hagyjon csak minket a világ, s inkább ne legyen olyan nagyon boldog. – Tehát, hogy ismétljem: az igazán mély nemzeti érzés az egymásrautaltságból születő *közösségi érzéssel* azonos.

Most azután nyugodtan tanácsolhatnám: egyszerű a dolog, közösségi érzésre kell nevelni a népet. Csakhogy attól félek, nem ilyen egyszerű ez mégsem. Minálunk a nép még mindig nem azonos a nemzet fogalmával, hogy úgy mondjam, valahogy csak névleges tagja nemzeti közösségünknek. Márpedig a nép közösségi, vagyis nemzeti érzésre való nevelését csakis az támasztaná alá elsősorban, ha a nálunk „nép”-nek értelmezett nép is teljes tagjává válhatnék minden téren, tehát *gazdasági téren* is a nemzeti közösségnek. Csakis ezen a becsületes erkölcsi alapon állva nevelhetné népét az író örökre megmaradó nemzetté. Amíg azonban ez a becsületes alap hiányzik – amelynek megteremtése semmi esetre sem az író feladata –, addig semmit sem tehet, mert hiába is akarna tenni, a nemzeti nevelés kérdésében; mert hatástalan marad éppen népével szemben. Mert hiszen a nevelés nemcsak a nevelőkön múlik, hanem a nevelteken is. Ha népünk gazdasági javak hiányában nem szerezheti meg a nevelés eszközeit, teljesen el van zárva a nevelődési lehetőségektől, s ezáltal nem is támadhat igénye a nevelődésre. Minden igényét és érzékét lefoglalja a máról holnapra való pusztá létfenntartás ösztöne, ami nemcsak szellemére, hanem emberi jellemére is kihat, az egyéneken keresztül tömegviszonylatban is, és kiöli belőle még azt a kevés közösségi érzést is, amelyet a család keretén belül szerzett, és önhibáján kívül sohasem válhat tudatosan nemzetté. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Következik Juhász Géza.

JUHÁSZ GÉZA: Igaza van Asztalos Istvánnak: rendkívül bonyolult feladat a nemzetnevelés. Az író örömet kivenné a részét belőle, de lépten-nyomon akadályba ütközik. Harsányi kanonok úr az imént már figyelmeztetett, hogy a faluhoz nem jutnak el a könyveink. Hadd tegyem hozzá: az iskolából meg szinte ki vannak tiltva. Amelyik nevelő túlteszi magát a tilalmon, rettegnie kell, mikor érik tetten, mint valami csempészt. Az előbb Németh László egy fiatal tanár példaadó pályáját villantotta elénk. Egyszer csak idesúgja Kodolányi: „... És erre áthelyezték ...” Most az egyszer ugyan nem került rá a sor, de mi tagadás, van az áthelyezésnél rosszabb is: az új úton járó még mindig könnyen kiüldözhetik az állásából.

Szigorú utasítás intézkedik, hogy iskolai könyvtárba, diákok kezébe csak olyan munkát adhat a tanár, amelyik benne van a hivatalos jegyzékben. Hogyan készül az ilyen jegyzék, véletlenül tudom is. Hadd mondjam el itt, már csak azért is, hogy megértessem, miért aggaszt az a javaslat, hogy a falu értelmisége állapítsa meg: melyik könyv való a népnek. Sokkal megbízhatóbb felvilágosítást adhatnak erről a parasztírók, kérdezzük meg őket, meg azokat az íróársainkat, akik népi származásúak. Ők az irodalmat is ismerik, a népet is. A falu vezetői viszont sokszor egyiket sem.

Pár éve, mikor a mostani iskolámhoz kerültem, egy református leánygimnáziumhoz. Épp akkor foglalkozott a mi konventünk a kötelező olvasmányok jegyzékének összeállításával. Végső javaslattétellel az én iskolám egyik országos tekintélyű magyar szakos tanárát bízták meg. Mivel egy testületbe kerültünk, engem is megkért, állítsam össze a magam tervét. Úgy gondoltam, egyszerű a feladat. Fölírtam egy lapra azt a nyolcvan-szász legkülönb magyar könyvet, amelyik aggodalom nélkül tárgyalható a középiskola valamelyik osztályában. Aztán már csak annyi volt hátra, hogy pontosan megállapítsam, melyik mű melyik életkornak legalkalmasabb. Mikor

elkészültem, az én barátom kissé ironikusan világosított föl: „Sajnos, így nem lehet csinálni. Össze kell gyűjtenünk valamennyi iskola javaslatát, s csak azok a könyvek foglalhatók bele a hivatalos jegyzékbe, amelyek a legtöbb szavazatot kapják.”

Képzeltető, mi lett az eredmény. Szellemi téren nem a megszavaztatás a legcélravezetőbb, hanem a hozzáértő kevesek megállapodása. A konvent jegyzéke tisztára annak a véletlennek tulajdonítható, milyen volt pillanatnyilag a magyar szakos tanárainak az irodalmi műveltsége. Méghozzá azt is vegyük számításba, hogy az egyes iskolákon belül aligha a fiatalabb, haladóbb tanárok véleménye érvényesült, hanem a tekintélyes idősebbeké, vagyis azoké, akik tapasztalat szerint, leginkább elszakadtak már az élő irodalomtól. Beszédes bizonyosság ez a jegyzék, hogy még az irodalomtanárok nevelése körül is van hiány. Mit várhatnánk hát akkor, ha a falusi értelmiséget szavaztatnók meg!

Az iskolának szerencsére van lehetősége, hogy enyhítsen a kötelező olvasmányok jegyzékének elutasító merevségén. A konvent jóvoltából készült egy terjedelmes összeállítás az ajánlható könyvekről is. Az a leglényegesebb, hogy ezt évről évre kiegészítik. Föltehető, hogy a többi iskolafenntartó ugyanígy jár el, ha pedig nem, kívánatos, hogy kövesse a konvent példáját. De a jegyzék maga még nem sokat segít. Csodálatosképpen annyira titokban történik ez a kiegészítés, hogy magam is csak a napokban jöttem rá. Áttanulmányoztam az egészét, az összes pótfüzeteket, s bár akad bennük borzalmas könyv is, mondhatom, egészen friss, elsőrangú mű is van elég.

A jegyzék rendszeres kiegészítésével kapcsolatban szeretnék javaslatot tenni. Az írók eddig nem törődtek vele, mi sors vár alkotásaikra az iskolában. Pedig nem közömbös a dolog. Aki úgy érzi, van mondanivalója a jövő magyarországa számára, tekintse kötelességének, hogy szorítsa rá a kiadóját: juttassa el a konventhez azokat a műveit, amelyeket alkalmasnak ítél, hogy az ifjúság kezébe kerüljenek. Egy éven belül megbírálják, s ha megfelelőnek minősítik, a következő pótfüzetekbe fel is veszik. Ugyanígy kellene eljárni az állami és más felekezeti iskolák diákjai érdekében is.

Miért fontos ez? Most jártam Erdélyben, s egy fiatal önképzőköri vezető tanárnő majdnem sírva fordult hozzám, segítsünk rajtuk. Ott vannak a gyerekek, szeretnének olvasni, de semmit nem mer a kezükbe adni, ha nincs jegyzékben, bármennyire érdekelné őket. Soha olyan szigorú kötöttség nem volt ezen a téren, mint most. Ha egy tanulmányi felügyelő vagy főigazgató beteszi a lábát az iskolába, első dolga ellenőrizni, vannak-e az ifjúsági könyvtárban – vagy ha még maradt itt-ott, az önképzőkör könyvtárában – tiltott művek, vagyis olyanok, amelyek a hivatalos jegyzékben nem szerepelnek. Márpedig ezekről a jegyzékekről sok fontos mű hiányzik, hiszen ma még – részben az írók közönye következtében – nem folyik rendszeresen a kiegészítésük.

Kedves íróársaim, tekintsétek lelkiismereti kötelességeteknek, hogy kiadóitok fölvétessek mennél több munkátokat az ajánlott olvasmányok közé. Húszéves tanári pályámon bő alkalmam volt tapasztalni, hogy ahol az ifjúságot hozzásegítjük az élő magyar irodalomhoz, ott valóban élet támad, megtelik a szív hittel, munkakedvvel. Ahol pedig elzárják előlük ezeket a könyveket, akár mert tájékozatlan a tanár, akár mert közömbös és tehetetlen, ott ma is jellegtelenül, iránytalanul ténfereg a fiatalság. Pedig mégiscsak az iskolából kellene kikerülnie a legfölkészültebb vezető rétegnek.

Az író nevelne boldogan, csak adnák meg neki a kiadók és iskolafenntartók a lehetőséget, hogy el is jussanak az arra való alkotások azokhoz, akik nevelésre szorulnak. *(Taps)*

ANTAL ISTVÁN: Felkérem szólásra Kállay Miklós tisztelt barátunkat.

(Kállay Miklós író, kritikus – nem azonos a miniszterelnökkel; felszólalása)

elveszett.)

VOINOVICH GÉZA: Cs. Szabó László igen tisztelt barátom következik.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Kedves Barátaim! Tudom, hogy kifáradt hallgatókhoz szólok, tehát töletek is, az utánam következőktől is bocsánatot kérek, ha most egy pár percig a türelmet igénybe veszem.

Három gyakorlati kérdéshez szeretnék hozzászólni. Az egyik ahhoz a jelenséghez kapcsolódik, ami körülbelül öt-hat esztendeje figyelhető meg különösebben, s aminek még nyoma sem volt az 1920-as esztendőben, ha körülnéztünk a kis vidéki szellemi és lelki közösségekben azon a csöndes Magyarországon, amely minden volt, csak szellemi Magyarország nem volt. Ez a jelenség azoknak az apró tűzhelyeknek a fellobbanása, amelyek állandó üzeneteket küldenek az író felé Sárospataktól egészen Kaposvárig. Szegény kis közösségekről szólok: pápai kollégistákról, a kaposvári Soli Deo Glóriáról, sárospataki diákokról, debreceni teológusokról, akik néhány év óta a maguk kis közösségébe meghívják az írókat. Megrendítőek a leveleik: azt hiszem, azok közül, akik itt ülnek az asztalnál, nagyon sokan kaptak már ilyeneket.

A nemzet, amelyről annyi szó esett ma, nemcsak vár a nevelésre, hanem arra már régen meg is érett. Az a szomjúság, az az érdeklődés, amely ezekből a levelekből árad, mutatja – amint Karácsony Sándor délelőtt kifejtette –, hogy a hallgatók ma már nemcsak értik az úttörő írókat, hanem régen egyenrangúak velük, sőt, sokszor fölöttük állanak.

Hogy ez az érdeklődés, ez a szomjúság milyen nagy területre terjed ki, azt az ember akkor látja, amikor megkérdezi, hogy miről beszéljen: hazai, külföldi kérdésről-e, mai, régi vagy örök témáról-e? A válasz a legritkább esetben jelöl meg pl. mai témát, ami bizonyos fokig korlátolt érdeklődést mutatna, ellenkezőleg rendszerint azt írják: beszélj akármiről.

Ezek a közösségek azonban roppant szegények. Nem hiszem, hogy akadna közöttünk valaki, akit ha meghívtak, álmában is gondolt volna arra, hogy csak egy fillért is elfogadjon tőlük. Azonban az író is szegény, nem tud a saját pénzén leutazni, kénytelen tehát elfogadni, hogy a szegény szellemi eklézsia megtérítse a vasúti költséget és az élelmezést. Néha családoknál tudják elhelyezni az embert, néha a MÁV-tól meg tudnak szerezni egy ingyen- vagy félárú jegyet, de rendszeren még így is pénzébe kerülünk ezeknek a kis tűzhelyeknek, amelyek az írókat nemcsak látni akarják, hanem abban az örömben is részesítik, hogy ilyenkor egy kicsit kiszabadul Budapestről, megint megismer egy darabot az országból, amihez hivatali kötöttsége vagy írói elfoglaltsága miatt egyébként nemigen tudna hozzájutni. Éppen ezért arra gondoltam idejövet, hogy felhívom a magyar állam figyelmét ezekre a belső vándorutakra. Létesítsen az állam egy nagyon, de nagyon kicsi alapot arra, hogy ezek a kis szellemi egyesülések több írókat és többször hívhassanak meg, s hogy ne legyenek kénytelenek az ilyen látogatásokhoz szükséges pénzt úgyszólván fillérenként összeadni és esetleg nagyon sok író meghívásáról lemondani csak azért, mert nem akadt család itt vagy ott, amelyik vállalta volna a szállásadást. Nem beszélek azokról a helyekről, ahol nagy kollégiumok vannak, mert ott még istenes a helyzet. Beteszik az embert a konviktusba, és mindjárt kosztot is kap. Ott azonban, ahol nincs kollégium, nagyon nehéz az ellátás és a vasúti jegy megszerzése. A kollégiumoknak ugyanis ehhez is több tekintélyük van. Az állami alappal nemcsak az a közösség nyerne, amelynek szomjúságát legjobban az említett szép levelek mutatják, hanem legalább ugyanannyit nyernének a magyar írók is. Amikor folytonosan arról beszélünk, hogy miképp kellene a magyar nemzetet nevelni, és hogyan kellene nevelni minket, írókat is, azt hiszem, sikerült a gyakorlati megoldásnak egy kis részletére rámutatnom.

A másik, amit meg akarok említeni, tisztán rajtunk, írókon, a mi akaratunkon múlik. Szeretném, ha ez az akarat elegendő haraggal lenne begyújtva, és ez a harag lenne a motorunk.

A magyar egyetemek irodalomtörténeti szemináriumaira magyar írók eddig még soha, de soha nem hívtak meg vendégnek, vendéglőadónak. (*Igaz! Úgy van! Taps*) A sebészetet az orvosi karon az ország legjobb sebészei tanítják; a műegyetemen a hídépítést a legjobb statikusok, ellenben a magyar irodalmat, amely egyben a magyar nemzettudatot is hordozza (*Igaz! Úgy van!*), nem írók adják elő. Pedig át kellene hidalni azt az űrt, ami a hallgatóság és a tanár között tátong ez idő szerint. A magyar íróknak a szemináriumok vendégei közt volna a helye. Mivel azonban ez a meghívás eddig elmaradt, azt hiszem, a szemináriumok ajtaját nekünk kell benyomnunk.

Én a szemináriumi megbeszélések során a legszélesebb körű témákra gondolok. Az ifjúság érdeklődése itt is megvan. Arra gondolok, hogy a tanszék hívja meg pl. Németh Lászlót, aki elmondhatná, hogy a XX. századi szerzőktől hogyan jutott vissza az antik és középkori írókhoz, hívja meg Márai Sándort, és kérdezze meg, hogy mit olvas, hogyan olvas; vagy kérdezzék meg Kodolányi Jánost, hogy milyen forrásmunkákból meríti történeti regényei nyersanyagát.

A magyar tudatnak nemcsak az irodalom, hanem a történelem is hordozója. A magyar írók, aki rendszerint a magyar történelemnek is mélységes ismerője, én a történelmi szemináriumokba is meghívnám. Ezzel kapcsolatban megemlítek egy gyakorlati példát, amelynek fültanúja volt több író társam.

Amikor egy kolozsvári irodalmi estről jöttünk hazafelé, velünk utazott egy igen nagyképzettségű, felvilágosult, rokonszenves fiatal tudós, aki a középkori történelemnek egészen kitűnő ismerője. Beszélgetés közben megkértük, hogy mondja el nekünk, hogy ha 1050-ben Kiskőrös tájára – azt hiszem, ezt a vidéket jelöltük meg – megérkeztünk volna este 7 órakor, milyen szállásra kerültünk volna, min aludtunk volna, mit adtak volna enni, mennyit értettünk volna a korabeli magyar beszédéből! A tudós mindegyikre egyáltalán nem tudott válaszolni. Rendkívül nagy elméleti és módszertani ismeretei voltak a modern német történetkutatás alapján, de erre nem tudott válaszolni. (*Közbeszólás: Az öreg Takáts Sándor tudta volna!*) Az öreg Takáts nyilván tudta volna a török korra vonatkozólag, s éppen azért tudta volna, mert volt írói szemlélete is. Azt hiszem, erre az irodalmi szemléletre az írók rá tudnának vezetni olyan tudósokat is, akik egészen kitűnő koponyák, de teljesen benne élnek a német szisztematizálásban.

Ez a második gyakorlati kérdés. Ehhez az államnak semmi köze. Itt nem állami hatóságra van szükség, hanem arra, hogy a magunk erejéből beüljünk a szemináriumokba, ahol az ifjúság kérdez, és mi felelünk, és ahol mi is kérdezzünk, s az ifjúság is felel.

A harmadik gyakorlati kérdés, amit egészen röviden érintek, Karácsony Sándornak és számos más író társamnak felszólalásához kapcsolódik. Karácsony Sándor ugyanis azt mondta, hogy nincs anyanyelvünk.

Meg kell mondanom, hogy ha nincs anyanyelvünk és nincs nyelvtanunk, akkor még kevésbé van magyar helyesírásunk. Erről még itt nem esett szó.

Én azzal a súlyos teherrel voltam megverve, hogy mostanában egymásután egy-egy 400 oldalas könyvet kellett korigálnom. Ekkor láttam, hogy ha nyelvünk már túl is jutott azon a ponton, amit a nyelv első érésének és az irodalmi nyelv kialakulásának nevezünk, helyesírásunk még valahol Bencédi Székely István koránál tart. Én azelőtt rettenetesen szégyelltem, hogy nem tudom a magyar helyesírást. Erdélyi származásomat okoltam érte, majd hosszú külföldi távolléteimet. De ma már

megvigasztalódtam, mert nemrégiben a *Magyar Szemlében* olvastam egy cikket, amelyben egy tanár, aki az első osztályban helyesírást tanította növendékeit, kétségbeesetten kérdezi, mit csináljon ezekkel a fiúkkal, akik most már nyolcadik osztályosak, s egészen új helyesírási szabályok szerint kell érettségizniük. Valóban, a korrektúrák átnézésénél az ember nem tudja, hogy „simát” írjon-e, vagy „símát”, „szőlőt”-e vagy „szöllőt” stb. Ezek nem tréfa dolgok, mert éppúgy bitangolni hagyják nyelvünket, mint a nyelvtan hiánya és mondjuk meg: barbarizmusra vallanak. (Zaj)

Helyesírási szabályzatunk – igen bölcsen – bizonyos szabadságokat hagyott, főleg a hosszú magánhangzók használata tekintetében, mondván, hogy kímélnünk kell a tájnyelveket és nyelvjárásokat. Megengednek tehát bizonyos variációkat. S ez helyes is, hiszen méltóztatnak ismerni a francia nyelv elszegényedését. Ott olyan szigorúak a szabályok, hogy a tájnyelv az irodalmi nyelv alá süllyedt. Isten óvjon, hogy idejussunk. Mindössze arra célok, hogy írók és tudósok alkossanak közös munkával egy olyan végleges és egységes helyesírási szabályzatot, melyben fel volnának sorolva – hogy jogi nyelven szóljak – taxatívén bizonyos szavak különböző helyesírási lehetőségei a tájnyelvek szerint. Ez rendkívül nagy munka volna, de mégis el kellene végezni, mert ma az a helyzet, hogy én pl. nem tudok egy könyvet jól korrigálni, mert a magam nézete is folyton változik. A nyomdavezetők és a nyomdászok panaszairól nem is beszélek.

Ennyit akartam mondani, köszönöm szépen a szíves türelmet. (*Élénk éljenzés és taps*)

VOINOVICH GÉZA: Még két felszólaló volna, tehát öt-öt perc jutna mindegyik úrnak, tekintettel arra, hogy 8 órakor be akarjuk fejezni mai megbeszéléseinket. Darvas József...

(*Felszólalása hiányzik*)

A lillafüredi írói értekezlet második napja

(1942. november 21. vasárnap)

ANTAL ISTVÁN: Szabó Lőrinc barátom következik.

SZABÓ LŐRINC: Az én felszólalásom eleinte egészen rövid kívánt lenni, most mégis tíz percre kérem a figyelmeteket, kedves Barátaim. (*Halljuk! Halljuk!*) És bocsánatot kérek előre, hogy esetleg – valószínűleg – rosszul fogom felolvasni: de az

éjjel írtam, hajnali öt óráig dolgoztam rajta, s most kissé nyúzott állapotban vagyok. Én is vívódásokról számolok be, de használni akarok velük: a műhelyből beszélek. A költői műhelyt pedig respektálnunk kell, mert a fehérasztalnál csak tervezünk, de a megvalósítás ott történik a lélekben.

Eredeti feladatomból az volt, hogy vessek fel egy esztétikai szempontot, amelyet a legutolsó előkészítő összejövetelem mérlegelésre ajánlottam. Mostani felolvasásomból tulajdonképpen ennek a szempontnak kibővítése lesz: rögtönzött elméleti vizsgálódás többek közt arról, hogy hogyan lehetséges egyáltalán jó háborús, illetve hősi tárgyú irodalom. Ha esetleg egyébre is kitérek, azt csak azért teszem, mert a konferencia tegnapi két ülése rengeteg anyagot, óriási problémakört érintett. Látszik, hogy az irodalom mennyire komplex dolog: az élet minden területére nyílnak ablakai.

A tegnapi felszólalások nagyjában kétfélék voltak, általános elveket szögeztek le, s egyúttal feltárták a konkrét részletkérdések tömegét, sőt, az utóbbiakban néha már-már elveszni is látszottak. Mindkét fajta vizsgálódásra szükség volt. Szükséges és jó volt hallani Antal őccselenciája nyomatékos kijelentéseit az írói szabadságról éppúgy, mint Karácsony professzor, Márai Sándor, Veres Péter és a többiek hitvallását az őszinteségről, illetve a lelkiismereti függetlenségről és az író kulturális missziójáról. Egyetértettek, és én tökéletesen egyetérték velük. Sőt, hadd tegyem hozzá – nem mintha ez újság volna számotokra hogy ezen a ponton minékünk nemcsak rendkívüli óvatosságra, becsületességre, finom érzékre, türelemre és megértésre van szükségünk, hanem valami majdnem misztikus segítségre is, amelyet semmiféle földi hatalom és semmiféle elhatározás nem irányíthat, sőt, amelyhez még az érzés sem elegendő. Ugyanis, sajnos, ihletre van szükség, ami nem az akarat függvénye. Hanem valami felsőbb kegyelemé. A művészet lényegében titok és csoda. Nem a gyakorlóján fordul meg, hogy egy nemzetnek, egy nagy közösségnek milyen a fizikai ereje, ahogy még az sem a művész akaratán fordul meg, hogy milyen rangú a saját művészete, a maga értéke. A legjobb művészek olyan specialisták, akik nem kormányozzák magukat, hanem sugallatok dolgoznak bennük. Enélkül az egyedül erőt adó belső sugallat nélkül a legjobb szándék és a leglobogóbb hit sem tud műveket létrehozni, amelyek különbek volnának, mint azok, amelyeket a normális emberi logika és mondatszerkesztő képesség, mondjuk így: amelyeket a becsületes zsurnalizmus teremt.

Az igazi költői tehetség – tetszik, nem tetszik az írónak – nebánsvirág. A költészet a legegységesebb, a legszemélyesebb munka. Anyagunk a szó, a magyar szó, amelyből az ország szellemi terét építjük és erősítjük. Az a sok-sok ezer szó, amelyet minden magyar ember használ, a sok-sok ezer közönséges szó, amely egyenként ott van, együtt van, vagy legalább mind együtt lehetne a magyar nyelvnek abban a sokat emlegetett szótárában. A szavak maguk, igen, azok ott vannak, a szótárban, az utcán, az emberek ajkán és gondolataiban. A szavak azonban csak a nyersanyag. Ami az értéküket adja, az már a használat módja. Az ihleté. A kapcsolásoké és összefüztéseké. Ez adja meg azt a csodálatos képességüket, hogy egyszer csupán ólmot érnek, máskor acélt, és ismét máskor aranyat és gyémántot. *(Igaz! Úgy van!)* A magasrendű regény, a kitűnő vers, az igazi dráma egyéni mű és szinte érthetetlen ünnep, dísz, ragyogás alkotójának és nemzetének az életében. Nem kell, nem szabad hozzányúltni. A tehetség, ha másra kényszeríténe – ahogy nem kényszerítik! –, elvész, a démon elröptül, az író hivatalnok lesz, vagy annyi se, csak testi munkás. Misztikus szülő- és teremtőereje megsemmisül. Védekezése az, hogy belehal a megérintésbe. Nem kell tehát vaskézrel, pozitíve hozzányúltni; s talán sehogy sem.

Ez azonban csak egyik része a dolognak. Emberek vagyunk, és magyarok vagyunk. Ami bennem emberi és ami magyar, az nem két érintkező kör, hanem két koncentrikus kör. Vagyok én, a középpont; van a családom, az első kör; a hazám, a nagyobbik új

kör; aztán jönnek a továbbiak, az egyre távolodó határnak: az európai kultúrközösség, aztán messze, az emberiség, aztán a tudásom határaié, s végül a transzcendentális világ. Természetes, hogy a hazám közelebb van, mint az emberiség, természetes, hogy ami a szívemhez simul, annak jobban érzem a melegét, mint amiről csak képzetem vagy álmom van. Ilyen értelemben azonban nemzeti elv és humanista elv nem ellentétes; s ez olyan alap, amely gazdagabb, erősebb, egyetemesebb megegyezéseket tesz lehetővé. Én ezen az alapon indulnék el a jelen szükségletei, a gyakorlati megoldások felé. Mert olyan helyzetben vagyunk, hogy igenis kell áthidaló megoldást találnunk az író természetrajza és a reánk tekintő várakozás közt. Vagy legalábbis nem szabad elzárkóznunk előle. (*Úgy van!*)

Szó esett tegnap a helyesen és a helytelenül értelmezett l'art pour l'art-ról. Ez is olyan fogalom, amelyről rengeteg eltorzult vélemény van forgalomban, és amelyet nemegyszer szentségtelenítettek meg olyan – affektált – írók, akiknek ajkukra venni se volna joguk ezt a jelszót. Én igenis az öncélú és egyéni művészet híve vagyok, abban az értelemben, hogy minden művész igyekezzék szakmailag oly tökéletessé kidolgozni művét, ahogy azt az alkotás és a műfaj belső törvényei – és csak azok – előírják. A művészetben megalkuvás nincs. Ez azonban nem jelent emberietlenséget, menekülést a való élettől. Igenis emberi dolgokat, nagyon is emberi valóságokat kell írni: önmagunkat, önmagunkért és l'art pour l'art. Más a Fart pour Fart és más az elefánt-csonttorony. Az előbbi formai elv, nem pedig tartalmi. Aki élettelenségbe akar zárkózni, hát tegye; majd ráfizet! A tökéletes kidolgozásra sohasem fizetünk rá. Jól mondta különben Kállay Miklós, az író: nem lehet azt biztosan tudni, hogy mi Fart pour Fart művészet, és mennyire az, és mi nem az. Ne haragudjunk a magas ideálokra, a nemes kidolgozás szándékára. Sőt, többet mondok: a tökéletesség szándékával – és gyakorlatilag mi más a Fart pour Fart? – még a tendencia is összefér. (*Közbeszólások: Hogyne!*) Elsőrendű műveket is írtak már, nagy műveket, Fart pour Fart remekeknek beillőket, amelyek nagyon is hatni akartak a földön. (*Igaz! Úgy van!*) Tegnap idézték Stefan George példáját. Nagy példa, bár ennek is csak utólag derült ki a nagysága! Ilyen művek létrejöttéhez a belső egyéni – ha úgy tetszik, isteni, démoni – sugallat és parancs és a legszigorúbb művészi tisztaság kell. Az ilyen mű akkor sem vezércikk, akkor sem propagandatermék, ha kardot ránt benne a lélek és ölni küld. A Tyrtaiosok és Petőfik is lehetnek szentek; a művészetben a kitűnő az, ami a vallásban szent. A legszentségesebb egyéni hit sem árt a műnek, a tehetségesnek; nem tudom elképzelni, hogy elvileg miért ne lehetne jó jobboldali politikai verset is írni, ha baloldali lehet. Vagy egyiket se, vagy mind a kettőt.

Én valamikor bizony pacifista voltam. Ugyan ki nem szeretne az lenni, akit a keresztény Európa nevelt, vagy aki az igazságra néz, és egy állatnak is sajnál fájdalmat okozni?

KÁDÁR GYULA vezérkari ezredes: Csak békeszerető lehet, pacifista nem. A pacifizmus más.

SZABÓ LŐRINC: S ma sem vagyok harcos természet. Sok rúgást és aljasságot eltűrtem, nem pöröltem, félreálltam és letöröltem a rámszórt sarat, ahogy Arany ajánlotta és – nevetve mondom – nagyon keserű ember lettem. De azt rég beláttam, s talán éppen azért, hogy vannak végső esetek, amikor vállalni kell a harcot, a háborút. (*Éljenezés és taps*) Ezt még Babits is vallotta egyik legutolsó versében. A pacifizmus reménytelen dolog. Utóvégre csakugyan *patérpánton polemosz*: mint már többször hallottuk e megbeszélések során: minden atom harcol a létért az anyagi világban, a mindenség egyik fele szakadatlanul eszi és üríti a másikat. Nem elfajzás harcolni, csak nagyon keserves. Nagy dolog a hősiesség, a bajtársiasság; tapasztaltam magam is. Úgy gondolom tehát, hogy elvileg a legtisztább esztétikai ideálokkal és a legbékésebb

szándékkal sem áll ellentétben a háborús költészet létezése. Csak arra termett egyéniség, hit és ihlet kell hozzá; ez a kettő azonban, mint mondtam, sajnos, nem a tudatos embertől, nem az akarattól függ.

Amit eddig mondtam, kedves Barátaim, azt a magam nevében mondtam. A továbbiakban, azt hiszem, a többiek nevében is szólhatok. És most közvetlenül a miniszter úrhoz és hadseregünk vezetőihez fordulok. Legyenek meggyőzve, hogy minden személyi és felfogásbeli különbözőségünk ellenére – író társaimra gondolok –, mi, magyar írók, a legfőbb szeretettel gondolunk Magyarországra, húsunkban és vérünkben érezzük hazánk földjét és véreink véréét és – különösen a mostani, egymáshoz közelhozó, emberi, s a mi életünkben valóban „történelmi” találkozó után – egyetlenegy sincs köztünk, aki – ha önkéntes belső élményévé válik a hősi életforma – elzárkóznék a jövőben annak legbecsületesebb művészi megformálásától; ellenkezőleg: igyekezni fog, hogy a legjobbat adhassa, ami tőle telik. Ez így lesz. Láttam a finn példán, a testvéri finn írók magatartásán, akikkel pár héttel ezelőtt a weimari költői napokon találkoztam, és akik már, sajnos, tudják, minálunk sokkal jobban tudják, mit jelent a haza veszedelme. Talán éppen a szorongás, sőt, a rettegetés tette őket keményekké és bátrakká, talán az szólaltatta meg a szívüket.

Ennek a lehetőségnek előmozdításához azonban nézetem szerint nagy szükség volna valamire, aminek megemlékezésével visszakapcsolódom felszólalásom elejébe.

Új aktivista lelkületű, háborús irodalom megszületéséhez az írói tehetségen, a személyi alkalmasságon és a szerencsés egyéni sugallaton kívül, bizonyos esztétikai szabadság is kell. Vezérkarunk főnökének felfogása, melyet igazán nem lehet egyoldalúnak minősíteni, a legkomolyabb reményt adja rá, hogy ez bizonyos határok között lehetséges. Amennyire elméletileg én elképzelni bírom, a novella, a regény – elsősorban a történelmi regény – és a dráma területén lehet leginkább remélni, hogy a kívánt alkotások és próbálkozások meginduljanak, megszülessenek. Ezek aránylag objektív műfajok, s a tárgykör bizonyosan elég széles körű választékot engedélyez a nemzeti múlt alakjai közt. Bármilyen legyen azonban a közelebbi téma, és bárki a főhős, emberi dolgokat, helyzeteket és igazságokat kell megírni. Az idealizált hősök, pláne a túlidealizáltak, nem vonzanak, nem hatnak meggyőzően, ifjúsági regényekbe valók. Az irodalom nem gyerekek dolga, a nagy irodalom dolga nem gyermeknevelés! A valóságnak, az életnek a plasztikája kell, a maga ezer és millió színével, ellentétével, ellenpontjaival, fény és árny kell az igazi megvilágításhoz. A háború szörnyűség; Shakespeare és Schiller szörnyű háborús vérengzései mégis gyönyörűek a színpadon. Ábrázolási szabadság nélkül nem lehet ábrázolni (*Igaz! Úgy van!*) még olyan belső magyar témákat sem, amilyenekről Zilahy szólt. A mai hivatalos felfogás – biztosra veszem – nem engedné egy új, magyar, Shakespeare működését. Bizonyos szabadságot kérünk, esztétikai szabadságot a kormánytól, a hadseregtől, a sajtótól, az egyháztól, az egész közfelfogástól, szabadságot még a reményéhez is a kívánt hősi drámának. A közvetlen napi propagandát végezzék el az újságok; az alacsonyrendű szórakozást végezzék – már végzik is régóta – a csillogó és édes hazugságoktól gyermeket operettszínpad író-iparosai; az irodalom maga azonban legyen szabad. Vizsgáljuk, mérjük meg újra, konstruktív célzattal az összes idevágó kérdéseket, tilalmakat, szükségleteket, az elveket és a gyakorlatot. Mi tudjuk, hogy még igazságokkal sem szabad visszaélni. Viszont ti magatok is épp elégszer hangoztatjátok, hogy a háború időnként visszatérő, kikerülhetetlen pokol. Nos, kérjük a megfelelő palettát, mert Dante poklát nem lehet a mennyország színeivel megfesteni. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps*)

HERCEG JÁNOS: Kegyelmes Uram! Szeretnék röviden felvetni egy részletkérdést, amely részletkérdés azonban igen súlyos, és úgy érzem, beleillik a nemzetvédelem mai

műsorába.

Tegnap igen tartalmas előadások hangzottak el az író feladatáról a nemzetnevelés szolgálatában. Szó esett arról is, milyen legyen az író magatartása a háborúban. De nem beszélt még senki arról, milyen legyen az író állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben. Pedig szerény véleményem szerint a mai időkben különösen fontos kérdés ez.

ANTAL ISTVÁN: Bocsánatot kérek, hogy közbeszólók: csak tájékoztatásul mondom, hogy felszólaló igen tisztelt barátom a felszabadított Délvidék lelkeségének képviselője. (*Halljuk, halljuk!*)

HERCEG JÁNOS: Én a Bácskából jöttem ide, az ország legveszedelmesebb nemzetiségi viharokából, az országnak abból a részéből, ahol ma egy nép súlyos drámája játszódik. Abban a városban, ahol élek, körülbelül ugyanannyi a szerb, mint a magyar lakosság lélekszáma. Tudomást nem venni a szerb népről lehetetlen. Nagy baj, hogy nem alakult ki mégsem a magyarságnak egy olyan egységes felfogása, amely vagy a szerbek mellett, vagy ellenük szólna. Még a délvidéki politikusok véleménye is megoszlik ebben a kérdésben. A magyar városi lakosságban nagy táboruk van azoknak, akik német mintára a kitelepítést s az elzárkózást kívánják, akik nem gondolnak a múltra, mert rosszul vagy egyáltalában nem ismerik a múltat. De mit szóljon ehhez a magyar író ott lenn a déli végeken, aki kisebbségi sorsban edződött mélymagyarrá és szerény tehetségével ápolta a magyar nyelvet és tartotta ébren a magyar szellem szent tüzét? Mit szóljon mindehhez az a magyar író, aki emlékszik Vitkovics Mihály szerepére, aki ismeri a szerb regény megteremtőjének, Ignjatovics Jásónak és a legnagyobb szerb drámaírónak, Sztéziye Popovicsnak nevét, és tudja róluk, hogy a márciusi ifjakkal együtt vettek részt a magyar szabadságharcban, és hogy Szenttamásnál a Miletics által megtévesztett szerb népre fogtak fegyvert. Milyen legyen a magyar író álláspontja szerb kérdésben, amikor jól ismeri azokat a kiegyenlíthetetlen lelki ellentéteket, amelyek a bácskai és szerbiai szerbek közt az elmúlt 23 év alatt felszínre kerültek, amikor ismeri a 10 év előtt kialakult, ún. vajdasági mozgalmat, amely váltig hivatkozott arra, hogy a szerb kultúra bölcsője Dél-Magyarországon ringott, s őszintén kimutatta Petőfi, Jókai, Mikszáth, sőt, Ady hatását is az egyetemes szerb irodalomra.

Olyan tények ezek, amelyeket nem kell romantikus szemlélet alapján elfogadni, de amelyekkel számolni kell az együttélés, valamint a mai és a jövő helyzet érdekében. A szerbekben még kétségtelenül friss sebek égnek, és ezt meg kell érteni. Mi még emlékezünk azokra a vég nélküli, hosszú vonatsorokra, amelyek a magyar tisztviselőket szállították 1919-ben az ország belsejébe, és most látjuk azt is, hogy a szerbek talán nem is azt siratják, hogy megszűntek kisebbségek felett álló nép lenni, hanem azt, hogy az egyik kenyerét vesztette el, a másik pedig valamelyik hozzátartozóját a háborúban. Mi akkor ezeréves országunkat sirattuk; ők ennél talán kevesebbet, de fájdalomuk, ha kisebb is, rövid idő alatt nem múlhatott el nyomtalanul.

A szerb nép értelmiségi rétege azonban már magához tért, és keresi a béke útját felénk. Nemrég egy igen tehetséges bácskai festőművész rendezett kiállítást Budapesten, és büszkén hangoztatta, hogy frontharcos, magyar tiszt volt a világháborúban, apja pedig mint magyar törvényhozó, Tisza István szűkebb környezetéhez tartozott. Ez a művész öntudatosan vallotta, hogy faji gyökereinek megtartásával most visszatért ahhoz a kultúrához, amelytől nevelését kapta.

A magyar kormányzattól vár választ a délvidéki író arra, helyes-e, ha a szerb kérdésben a megértést, a béke útját keresi, helyes-e, ha nem a helyzeti fölény eszközeiben, hanem a megértés szellemében keresi a megoldást. Mert ebben a kérdésben a magyar író egyedül áll, és csak szívére hallgathat, amely a békét sugalmazza. Ha tehát őszinte akar maradni, akkor a hídépítés munkáját vállalja. De Kádár

vezérkari ezredes úr határozott s igen férfias magyar beszédében tegnap azt mondta, hogy az őszinteség nem mindig egyeztethető össze a nemzeti érdekekkel. Márpedig a délvidéki magyar író 20 éven át ezer akadállyal küzdve, nem azért szolgálta külön életbe kényszerült népét, hogy most ezekben a nehéz napokban, ha belső meggyőződésből is, esetleg olyan szót emeljen, amely a nemzeti érdeket sérti. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Kedves Barátaim! Ha megengeditek, délelőtti megbeszéléseinket most félbeszakítjuk, s úgy, mint tegnap, délután fél 6 órakor folytatjuk.

TAMÁSI ÁRON: Mélyen tisztelt Uraim! Mennél több beszédes ember van egy társaságban, annál inkább illedelem dolga hallgatni. Valami ilyenfélét gondoltam a tegnap. Sőt, úgy hittem, hogy számomra a mai nap is ilyen tanulságos tapasztalat és értelemgyarapító hallgatásban fog elmúlni. Reggel azonban már a „kötelesség” szavával kellett vesződnöm, ami nem is csoda, hiszen a kitüntető, sőt, páratlan figyelem nem azért hívott minket ide, hogy hallgassunk. (*Úgy van!*) Igaza volt a kötelesség szavának, hiszen ha nem vettem volna őt komolyan, a mai nap élménye úgyszólván kiugratott volna a hallgatás jótékony és védelmező bokrából.

Ilyenformán most már nemcsak kötelességről, hanem emberi és magyar élményről lévén szó, a mondanivalómnak is ehhez simuló formát kellett keresnem. Ez a forma nem lehet más, mint a legszemélyesebb önvallomás. A kötelesség megengedett volna fejtegetést vagy gyakorlati észrevételeket, mely utóbbiaknak tegnap még igen nagy jelentőséget tulajdonítottam. Az élmény azonban, mely erős és bensőséges, azt a meggyőződést teremtette meg bennem, hogy a mai körülmények között, a magyarság mostani és eljövendő történelmi küzdelmében az egyetlen biztosnak tetsző gyakorlati tényező a becsületes és bátor magyar férfiú.

Úgy gondolom hát, hogy ebben a néhány perces önvallomásban erkölcsileg is kötelező számomra becsületesen szembenézni a kérdéssel; s hogy amit látok, azt ízléssel bár, de nyíltan kell megmondanom.

Mindenekelőtt legyen szabad hangot adnom annak a váagnak, hogy valamikor majd a felépítendő új magyar életben, a kard és a toll, a politikai hatalom és a szellem találkozása ne kivételes legyen, hanem természetes. Természetes és ne egyes kimagasló személyiségek műve, mint ez a mostani találkozó.

Szabadjon még azt is kérnem, hogy további vázaltszerű mondanivalómat az elképzelésnek és a fegyelemnek két egészen különböző kertjében helyezhessem el. Az egyik kertben álljon az, ami ennek a mostani fegyveres küzdelemnek a végéig él és virul; a másik kertben pedig várjanak készen azok a gondolatok, amelyek nemcsak szükségesek, hanem törvényerejűek ahhoz, hogy új magyar életet teremteni valóban lehetséges legyen.

A magyar író a két háború között és a mai háború eddigi ideje alatt fegyelmezetten állt és dolgozott. Ennek a fegyelemnek, melyet a nemzeti lelkiismeret parancsolt reánk, én magam is számtalan gátlását, sőt, bénítását éreztem. Mellőzés és méltatlan támadás lépten-nyomon érték a magyar írókat, de az írók – s főleg a legjobbak – némán hallgattak. S ebben a hallgatásban egyedül a magyar testvériség gondolata és a magyar lét parancsa szólt. Néha nehezen ment ez, de aki megtette, elégtételt, sőt, jutalmat kapott. Jutalmat kapott ma is, mégpedig a magyar íróknak abban az eszményében, amelyet a vezérkar főnöke rajzolt ki előttünk. Ő biztos lehet, hogy nekünk is az a magyar író az eszményképünk, aki egyfelől építve alkot, másfelől nemzetével él vagy bukik, lévén számára emberi élet csak ebben a hazában. (*Úgy van!*)

Engedje meg azonban nekünk a hatalom – legyen az katonai vagy politikai –, hogy miközben természetszerűleg népünk sorsához kötjük magunkat, örködjünk az élet és az irodalom színvonala fölött, és örködjünk a magyar ember emberies élete fölött is.

S ezzel jeleztem is mindazt, amit a háború végéig tenni tudnunk, és tenni kötelességünknek tartjuk.

Nem volna azonban becsületes dolog elhallgatni azt a meggyőződést, hogy a fegyveres küzdelem után a magyar író nemcsak régi magyar határokat és megmentett magyar népet szeretne látni, hanem országot, mely nemcsak „édes”, hanem „emberi és igazságos” hazája is a magyar népnek. (*Igaz! Úgy van! Elénk taps*) Újra kell teremteni a nemzet fogalmát, hogy annak címere végre az új történelmi osztály: a magyar nép legyen. (*Úgy van!*) Az államiság eszméjét a törzsökös magyarságra kell építeni, nem pedig szétszórni gondot, erőt, szellemet és pénzt, hogy a kisebbségek jók és megelégedettek legyenek. (*Úgy van!*) Új kormányzati formát kell kialakítani, mely alulról épül fel, de megfelelő erős kézben nyugszik. A nép sorsát hordozó és vállaló értelmiség kell, testvéri érzületű középosztály és öntudatos, egészséges nép.

Igazság az anyagi és a szellemi javak elosztásában, és főleg, hogy az ország földje valóban azé a magyarságé legyen, amelynek számára szintén nincs és nem is lehet máshol e világon hely.

Először kívül, azután belül kell megvívni a harcot. Azt hiszem, mind a két küzdelem a magyar katona kezében van. De lenne bár e kettős magyar harc bárkinek becsületes magyar kezében (*zaj*), a magyar író helye annak oldalán van még akkor is, ha e harc közben oda kell adni az életet.

Hős dolog ez? Nem. Csak egyszerűen bölcs, hiszen ha már egyszer úgymint meg kell halni, akkor legalább haljunk meg becsületesen. (*Élénk éljenzés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Veres Pétert illeti a szó.

VERES PÉTER: Kedves Barátaim! Bocsássatok meg, mert én már beszéltem, de ígérem, hogy most rövid leszek. Azonban ugyanolyasféle kötelességérzet hajt – tehát nem szereplési viszketeteg –, mint amit Tamási említett, aki bizonyos mértékig el is mondta már mondanivalóim egy részét.

A honvédvezérkar főnök urának előadása vonalán maradva, volna néhány, hogy úgy mondjam, kiegészítő megjegyzésem. Szigorúan tartom magamat ahhoz, amit a vezérkar főnöke mondott a locsogó pacifizmusról, a beteg intellektualizmusról és a hedonista individualizmusról. De sok idegen „izmus”, én azonban ezeket a fogalmakat mind ismerem, és egyik tagadójak vagyok, amit nem azért említek, hogy ebből erényeket kovácsoljak, hanem éppen azért, mert a vezérkari főnök úr előadása gondolatmenetében szinte megtámadhatatlanul logikus. Ezért érzem szükségesnek felhívni a figyelmet arra, hogy ti mindnyájan, gondolkodó emberek, bármilyen világnézeti áramlathoz tartozatok is, lássátok be: egy konkrét világnézet szempontjából egyetlen tökéletesen kifejtett gondolat sem mond meg mindent az emberiség életéről. – Hogy ne jussak a terméketlen elméletek útjára, engedjétek meg, hogy ezt csak néhány példával konkretizáljam.

Íme, vagyunk néhányan itt is és az országban is, akik a köztudat szerint is és a valóságban is szocialisták vagyunk, és véletlenül írók. Egyben azonban mind magyarok is vagyunk, mind családos emberek is vagyunk, azt az ősi törvényt, amit a vezérkar főnöke az emberi társadalomról és általában az emberi örök életről vagy az emberiség fennmaradásának alapvető szempontjairól nagyon helyesen elmondott, mi is vállaljuk, mégpedig nem programszerűen, hanem természetszerűen. Rólam mindenki tudja, hogy szocialista vagyok, de bizonyos dolgokban – konkrété azokban, amelyek az élet alapját jelentik a világ minden népénél, tehát nálunk is – konzervatív vagyok. Pl. a családi kérdésben egészen a kínaiak felfogásáig.

Ebből azt akarom kihozni, hogy nem olyan egyszerű dolog az, amint a vezércikkírók, vagy a prédikátorok, vagy a politikusok csinálják, hogy két különböző

oldalra dobáljuk az embereket, és az egyik oldalon vannak a jók, a másikon a gonoszok, az egyikken a baloldaliak, a másikon a jobboldaliak, és ezzel készen van minden. Nem ilyen egyszerű a dolog. A társadalmak különböző szervezetei más és más világnézeti elvek uralma alatt a történelem folyamán már sok ezer esztendőt éltek át, és remélem, hogy még sok ezer évet fognak átélni, és minden társadalmat ez a bizonyos ősi, primitív, az ember egészséges ösztöneire épített rend tartott fenn, a beteg intellektualizmus pedig – bocsássatok meg – jelentkezik mindenütt, minden romlott, hedonista társadalomban, hívják bár azt jobb-, avagy baloldali uralmi rendszernek. Mert ez egy sajátságos betegség, amelynek elméleti megokolására itt most nem térhetek ki, s ezt mint példát is csak azért hoztam fel, hogy ebben a kérdésben se legyenek illúzióink. Sokféle emberi együttélési forma lehetséges, de mindegyiknek alapja a becsület a közösség tagjai között, és az egészség, amiben minden benne van.

Most pedig következik mondanivalóm lényege. Kádár ezredes úr és a vezérkari főnök úr beszélt arról, hogy a magyar nép jó verekedő talán, de nem igazi jó harcos a szó mai modern értelmében. Beszéljünk tehát a valóságról illúziómentesen.

Író társaim által kevésbé ismert és kevésbé becsült egyik könyvem, a *Mit ér az ember, ha magyar* valamelyik fejezetében van egy mondás, amely szerint: „Ha igaz, hogy a természetben semmi sem vész el, akkor az is igaz, hogy a történelemben sem vész el semmi.” Egy cselekedet, vagy a cselekedetek sorozata lehet sikeres vagy sikertelen, de mindegyik esetben az az eredmény, hogy a hatás úgy a cselekvő népben, mint a szenvedőkben ítéletté és magatartássá sűrűsödik. Példákban: ha egy erős és hatalmas nép a hatalom birtokában, fenn a csúcson könyörtelenül érvényesíti a saját rendje szerint pillanatnyilag vélt vagy oktalán politikusai által vélt érdekeit, ez a magatartás az illető népben az idők folyamán állandó magatartássá kövesedik, a többi népben, amelyeket elnyom, vagy elnyomni próbál, ítéletté formálódik az illető nép iránt. Semmi sem vész el, ugye? Ha egy nemzetet az elnyomás szolgálkúvé nyomorított, az él úgyis, ha életerő van benne, de ez az életerő transzformálódik, és vagy megbízhatatlan szövetséges, vagy hitszegő ellenfél lesz belőle. És az nagyon sokba kerül egy népnek, ha ilyen szomszédai vannak.

Ez – hogy hazajöjünk – érvényes a belső dolgokban is. Ha egy államfő, vagy egy vagy több uralkodó réteg elnyomja a többit, vagy talán – legyünk igazságosak a végsőkig – ha még nem nyomja is el a szó igazi erőszakos értelmében, de nem vesz tudomást róla, akkor két életközösség fejlődik ki az országban. Mert ha nem vesz tudomást róla, akkor is külön élet alakul ki, hiszen még a legtisztább elméleti igazság is csak a gyakorlatban nyer próbát és értéket. Láthatjuk erre vonatkozólag a magyar példát.

Ahol a magyar hűbéri rend egyfolytában ezerévig uralkodott, ott a parasztot szolgálkúvé, hajlékonyá, lapuló kutyává és jámbor birkává alakította, aki ennek megfelelően felelőtlen, gyermeteg, alkalmazkodó és hazug. Ez természetesen csak az átlagtömegekre vonatkozik. Ezt én, aki magam is paraszt vagyok, és bent élek a fajtámban, nyugodtan megmondhatom. Nem sértődnének meg, még ha meghallanák sem.

„Ahol – írom – mint az Alföldön, a hűbéri rend sohase alakult ki igazán, először a későig megmaradt nomád életforma miatt, másodsor, mert a török megszakította az uralmi folytonosságot, ott a paraszt nem volt úgy elnyomva, legalábbis lelkileg, de mert nem gondoltak vele, nem vettek róla tudomást mint államalkotó tényezőről – éppen azért, mert nem volt elég alkalmazkodó –, ott a parasztság önálló, de öntudatlan közösséggé, tehát ösztönös közösséggé alakult. Mindegyik esetben saját törvényei vannak, s csak a saját törvényei alapján változhatik meg. Eddig minden felülről irányított nevelőkísérlet, bárki csinálta is, és bárki indította is el, megbukott rajta.” –

Persze a szónak abban az értelmében, ahogyan itt tegnap és ma a nevelőkísérletet megfogalmazták. – Saját történelmi próbáiban viszont megakadályozták. Okaira nem térek ki. Most odajutottunk, hogy a magyarságnak ez a törzse az igazi alap, de ennek a törzsnek a nyelvén – nem csupán nyelvet értek, hanem észjárást és magatartást is – kevesen értenek. Ez nem lett soha, semmiféle uralomnak engedelmes eszköze, mert amit átvett, azt saját ízlése szerint vette át, és nem lehetett semmi eszmét rátukmálni, de nem is vezethető és hajlítható úgy, hogy egyszerűen előírjuk neki, hogy mit higgyen, és hogyan gondolkozzék. (*Úgy van!*)

A magyar parasztságnak – ismétlem – saját ösztönei vannak. Ösztönös életet élt mind ez ideig, és ennek az ösztönös életnek saját belső törvényei vannak, amelyek bizonyos mértékig feltétlenül a fajta – hogy mondjam – vérmérsékletével, vagy talán alkati adottságaival függnek össze. Hogy meddig van határ, a tudósok dolga.

Saját törvényei vannak tehát, s ezeket meg kell ismemi. Nem véletlen, hogy a történelem folyamán a magyar szellem emberei, nagy papjai és nagy írói jórészt innen jöttek. De az sem, hogy hajlékony politikusai nem innen valók voltak, még ha birtokaik voltak is ezen a tájon.

A történelemben semmi sem vész el. A magyarság legutoljára akkor intézte maga a sorsát, amikor Szilágyi Mihály 40 000 emberrel megjelent a Duna jegén, s a parasztság akkor is csak bocskoros nemesek és zsoldos katonák képében volt jelen. Ha ma a magyar paraszt és a belőle keletkezett munkás a „haza” szót csak abban a régi, primitív ösztönös értelemben használja, hogy gyerünk haza s házukba, és az ünnepélyes hazát és a nemzetet, mint fogalmat, iskolai könyvszónak és népgyűlési szólamnak érzi, és úgy is kezeli, annak történelmi okai vannak. Nagy és nehéz munka lesz tudatosítani benne a történelmi értelemben vett nemzet fogalmát. Ez nemcsak a mi munkánk eredménye lesz, hanem az övé is. Neki kell kialakítania. Mi, írók, csak segíthetünk neki azzal, hogy a saját nyelvén, saját észjárása szerint fejezzük ki az ő belső igazságát, amire lehet mondani valamely magas intellektuális szempontból, hogy az nem igazság, de ez nem logikai kérdés, mert minden élő tényezőnek, tehát egy nemzetnek is, saját belső adott törvényei vannak, amelyek változtathatók, de csak a belső öntudatosítás útján. Megfogható tárgyi tartalom nélkül mi is hiába vagyunk a nép fiai, hiába van egyikönkön pantalló, a másikon parasztruha, a nép nem hallgat ránk, és jól teszi. Neki megfogható ekeszarva, megehető kenyér és felölthető ruha kell. Ilyen önző, materialista a nép, parasztjában is, munkásában is, és ezzel bizony csak viszonozza azt a másik önző materializmust, amely szűkén juttatott neki mindezekből.

Barátaim, ez így még tetszetős, de mondjátok meg, hogy ravasz dolognak is látszhatik: a valóságok demagógiájának. Mert ilyen is van, és ez a leghatásosabb. Én talán – menjünk az őszinteségben a végsőkéig: mestere is lehetnék ennek. De mondhatjátok azt is, hogy efelett mégis van egy magasabb, vagy legalább annak látszó történelmi igazság, hogy nemzetek éltek, alkottak, uralkodtak ugyanilyen módszerekkel, évezredekig, és élnek tovább a végtelenségig. Lásd – csak úgy kapásból mondom – Indiát, Kínát, Japánt. És itt vagyunk mi is, magyarok, a magunk egyezer esztendejével. Ez is valami. A rossz rendszer se pusztította el a magyart. És mert ez a főigazság – a cinikus hatalomemberek igazsága, ami szerencsére a többi nemzeteknél is így van –, a rossz kiegyenlítődik a rosszal. Egy kis többlet a magyar élet javára még mindig marad azért.

Így is lehet gondolkozni, de aki így gondolkozik, vegye tudomásul, hogy mi ezt az ezer esztendőt olyan népek között húztuk ki, amelyek még nálunk is elnyomottabbak voltak, amelyeknek még annyi nemzeti közösségi öntudatuk sem volt, mint nekünk. Innen a sok megtévesztő jelszó a szentistváni állameszme múltbeli sikeréről. De ki meri állítani, hogy ma is ilyenek a körülöttünk élő és most már független nemzeti életet

élő népek? Már nem ilyenek. Két nagy előnyük van. Az egyik az, hogy friss, hívő, naiv népek – ha közhelynek látszik is ez –, s nagy próbára alkalmasak. A másik pedig az, hogy szaporodásuk, biológiai életerejük magasan fölöttünk áll.

Lehet ezen gondolkozni, Barátaim! Én azt mondom, hogy ez a magasabb, vagy legmagasabb történelmi igazság is mellettünk áll. Tehát az okos kormányzat, a végtelenbe tekintő államvezetői bölcsesség mellettünk áll, és mellettünk kell is, hogy álljon. Nép nélkül, parasztság és munkásság nélkül azonban nincs többé magyar nemzet, s akkor nem lehet magyar állam sem.

De mit is kell itt bizonyítani? Az, hogy itt együtt vagyunk először a történelem folyamán – mint ahogy ezt mindenki hangoztatta –, mindennél nagyobb bizonyíték. Valaki mondta tegnap, hogy a nép életében nincsenek huszonnégyedik órák. Én most hozzáteszem: nincsenek, de vannak keserves órák, s ezeknek a száma végtelen. Most is egy ilyen keserves órában élünk. Én azonban bízom abban, hogy a mi népünk kibírja ezt a keserves órát, mert a nép, ha nem is örökkévaló – ne használjunk nagy szavakat –, az örökkévalóság igényével él, különösen addig, amíg nem sokat gondolkodik erről az örökkévalóságról, hanem ösztöneit követi. Vagyis, amíg nem jut el a beteg intellektualizmusba.

A mi népünk törzse még ilyen egészséges, csak utat kell neki engedni, hogy szárnyára ereszhesse a lelkét és szabadon merje vállalni ösztönös önmagát, a magyar embert. (*Élénk éljenzés és taps*)

Tabéry Géza barátomat illeti a szó.

TABÉRY GÉZA: Mélyen tisztelt Uraim! Tegnap meglátoltuk, hogy az író új feladataiban is maradjon meg a maga belső igazsága síkján. Megkísérlem ennek az elvnek követését.

Igazat szólva, kedves házigazdánk, a nemzetvédelmi miniszter úr kihívására többen egynémely tartózkodással indultunk el szeredásunkban Lillafüred felé, hogy vajon mit vár tőlünk a miniszter úr, talán csak nem irányított irodalmat? Rövidesen aztán befutott a hír, hogy az írótalálkozón jelenlétével megtisztel minket a miniszterelnök és a kultuszminiszter, sőttr közeledik Lillafüred felé a honvédelmi miniszter úr is. Némelyik kartárs képzeletében erre a hírre a Palotaszálló egyszeriben egy körülzárt Przemysl-lé változott, amelyben az íróknak, tekintettel arra, hogy a bőséges élelmiszerkészlet mindössze három napra szól, feltartóztatathatatlantul kapitulálniok kellett volna. Felrémlettek a kapituláció feltételei is, az „arma virumque cano” időmértéke, az, hogy Tyrtaios módjára kell majd verset írunk, vagy Balassa Bálint-os vitézi énekeket, amihez igen kontárok vagyunk. Követelnünk kell esetleg Gyóni Géza mintájára, hogy az árdrágítókat és defetistákat, ha „csak egy éjszakára” is, küldjék ide közénk. Láttunk koszorús költőt ott kint a hallban, akit csak az az egy gondolat bántott, hogy majd neki is ágyban, párnák között kell meghalnia, bár szeptember óta, sajnos, a sztalingyertyák alatt azt is megtanultuk, hogy így is lehetséges már a hősi halál... De távolítsuk el magunktól ezeket a profán fanyarságokat. A magyar író a szellem szőlőskertjének művelője, sokban hasonlít az egyszerű vincellérhez, aki rendszerint fordítva végzi a dolgát, ha azt neki részletesen előírják, de ha csak nagy általánosságban figyelmeztetik kötelességeire, menten odasündörög gazdájához, talán még bizalmaskodva meg is bökdösi: Hát hogyan csináljam, tekintetes úr?

Mi, magyar írók, házigazdánk bevezető szavaiból és az ideszóló meghívóból egyként megértettük, hogy szükség van reánk. Hitványak volnánk, ha nem teljesítenénk azt, amit magyar kötelességünk parancsol. Kezdeti dilemmánk is csak arra szorítkozott, hogy nem olyan irányból és nem olyan módon állítanak-e velünk szemben feladatokat, hogy azokból benső lelkiismeretünk, felelősségérzetünk összeütközése keletkezik azzal, amit mint magyarok teljesíteni igen hön szeretnénk.

Az első napon nem láttuk tisztán, mit kíván tőlünk az államvezetés. A tegnap délutáni megbeszélésen azonban már kitisztult a helyzet. Kádár Gyula vezérkari ezredes úr anélkül utalt kötelességeinkre, hogy pontosan körvonalazta volna teendőinket. Kitűnő stratégia volt. Elárulhatom, hogy Makkai Sándor barátunk jórészt az ő szavai nyomán állt vincellérünként a honvédelmi miniszter úr elé az estebéden, hogy parancsoljon, mit hogyan tegyünk. Mert igen, az volt a kérdés: mit hogyan tegyünk? – nehogy a célon túllőve fordítva cselekedjünk.

Aziránt semmi kétség sem lehetett ugyan, hogy szívünkben-lelkünkben mindent boldogan vállalunk, amit magyar ihletünk sugall és tehetségünk elbír. Ellenben maradt egy kérdés: az tudniillik, hogy máról holnapra az író egy általa eleddig kevésbé járt terepen, a nemzetnevelés és honvédelem terén eligazodjék, ami nem a legegyszerűbb feladat. Két előfeltétele van az ilyesminek: a ráeszmélés és az új terepen szerzett élmény lelki megélése.

Köszönettel vesszük, hogy házigazdánk és a honvédvezérkari urak, különösen ma délelőtt vitéz Szombathelyi Ferenc őexcellenciája a ráeszmélést, az útbatalálást számunkra megkönnyítették. Az ő mélyen irodalmi, magyar belátásából vált előttünk végérvényesen nyilvánvalóvá, hogy annak, amit tőlünk elvárnak, és jogosan várnak el – minden fölöslegesnek bizonyult aggály szertefoszlásával derekasan és becsülettel megfelelhettünk. Ezen a ráeszmélésen túl csak az élmény megérlelésének módja még a tisztázatlan. Ám e tekintetben talán éppen nekünk, erdélyi íróknak van némi gyakorlatilag hasznosítható tapasztalatunk.

Amikor húsz-egynéhány éve a trianoni záptojásból kikelt az a szörnyű keselyű, amely irgalmatlan csőrét Magyarország húsába belevágta, és szárnyainak árnyéka végtelennek tetsző éjszakát borított reánk, akkor az erdélyi író éppolyan, addig ismeretlen lélekművelés és nemzetvédelem feladata elé döbbsent, mint ma, egy reánk kényszerített háború miatt. Magyar lelkünk rugalmasságával akkor mi minden bölcs szellemi irányítást nélkülöztünk. Mint egy magasabb parancsnokságtól elszakított, detasált különítmény maradtunk ott, s kénytelenek voltunk saját egyszerű, de ösztönös belátásunk szerint megkezdeni két évtizedre nyúlt küzdelmeinket. Könnyebb mozgású, gyors felderítő járőrként akkor Erdélyben a szimbolikus líra tört előre. Követte poétáinkat az óvatos történelmi regényírás, amelyből azonban az ellenséges terepen sem hiányzottak soha a tanulságos nemzetnevelő utalások. Csak miután a két említett fegyvernem, helyesebben műfaj már kellőképpen beásta magát, tudtuk felvonultatni a közvetlen kisebbségi életnek akkorára már évek során át megérlelt mondanivalóit contemporain tárgyú műveiben.

Mai helyzetünk ezerszerte könnyebb a húsz év előttinél. Könnyebb, mert itthon vagyunk. A terep nem ismeretlen. Nincsenek gyanús rejtekei, farkasvermei. Csak ebben a pillanatban még a régi terephez is vissza kell szoknunk, mert e nyílt vidéktől, fájdalom, végzetünk kissé elszoktatott negyedszáz éven át.

A folyamat előreláthatólag ma is az lesz a maga sorrendjében idehaza, ami volt egykor Erdélyben, hogy elől jön a líra, azután múltunk hősi korszakainak felelevenítése és végül leginkább fiatalabb írónemzedékünkre vár majd a feladat, hogy az új háborús élményeket a nemzetnevelési és a honvédelem megerősítésére megérleljék.

Hogy ez a folyamat nem lesz kényelmes, abban semmi kétség. Márai Sándor tegnap Dosztojevszkijnek egy temetési nagy fordulatót említette. Hadd említsem én annak a Puskinnak gyors fordulatót, aki miután a dekabrista-mozgalmakban való Romanov-ellenes résztvétele miatt száműzést szenvedett, abban a pillanatban, amikor cári hazáját Európa felől veszedelem fenyegette, még a maga dicsőséges régebbi politikai múltjával is szembefordulva írta meg nagy versét, az *Óda Oroszországhoz*-t. Azt üzenté ebben a versében hazája ellenségeinek, hogy csak jöjjenek, van elég föld az

oros sztyeppéken, amely befogadja majd az ő csontjaikat.

Kedves Barátaim! Jó példát nem szégyen venni ellenfelektől sem. Azt hiszem, mindnyájunk nevében fogadhatom, hogy a magyar író a mai súlyos időkben tollával éppúgy kész lesz sírt ásni a nemzet és a haza ellenségeinek, mint amennyire kész minden irodalmi árnyalatkülönbségtől függetlenül elősegíteni boldog jövőnket. *(Élénk éljenzés és taps)*

ANTAL ISTVÁN: Pálóczi Horváth Lajos következik.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS: Mélyen tisztelt kedves Barátaim! Az irodalom és a nemzetnevelés, valamint az irodalom és a hadsereg viszonyát már oly sokan és oly szépen definiálták bölcséleti és ideológiai szempontok alapján, hogy szerintem bűn lenne erről tovább beszélni. Én tehát most mindössze néhány konkrét javaslatot szeretnék az értekezlet elé terjeszteni a hadsereg népnevelő szerepéről. *(Halljuk! Halljuk!)*

A hadsereg ugyanis nemcsak honvédelmi szervezet, hanem igen nagyhatású népnevelő szervezet is. *(Úgy van!)* A katonaságnál eltöltött évek a nép gyermekeinek lelkében holtuk napjáig tartó kitörölhetetlen nyomokat hagynak. Nagyon fontos kérdés tehát, hogy a katonák milyen emlékeket visznek haza magukkal a kaszárnyából, hogy a katonaevek fejlesztik vagy rombolják-e népünk ízlését, lelkét, s hogy milyen kapcsolatokat tudnak teremteni a kiképző tisztek a kezük alá kerülő legénységgel. *(Úgy van!)*

Ezért okvetlenül szükséges, hogy tisztjeink már a katonai iskolákban néprajzi, néplélektani és szociológiai oktatásban részesüljenek, hogy minél jobban megismerjék a magyar néplélek megnyilatkozásait az élet valamennyi területén, hogy megismerjék a magyar nép hagyományait, szokásait, eszejárását, sajátos formaelvét a beszéd-től egészen a népdalokig. Nagyon fontos lenne ez, mert hiszen tisztjeink attól kezdve, hogy kikerülnek az akadémiáról, egészen a törzstiszti vizsgáig, sőt, még azután is, állandóan a nép gyermekeivel foglalkoznak, velük dolgoznak, gyakorlatoznak, és velük harcolnak. S ha nem ismerik ennek a népnek lelkét, akkor valami gépies drill-szerű fegyelmet beléjük verhetnek ugyan, de ebben a fegyelemben nem lesz lélek, nem lesz öntudat, s így nem fejlődhetik ki az az abszolút bizalom tiszt és legénység közt, amely a bajtársiasság és az igazi harci szellem alapja.

A népet ugyanis csak az ő sajátos formanyelvén lehet megközelíteni. Karácsony Sándor a *Magyar észjárás* című nagyszerű könyvében megmagyarázta nekünk, miért olyan nehéz a magas kultúrát eljuttatni a néphez. Azért, mert magas kultúránk nyelve „fordítás-nyelv”, s a nép ezt nem tudja, nem akarja bevenni.

Nagyon sokszor tapasztaltam, de bizonyára önök is megfigyelhették irredenta gyűléseken, vagy képviselőválasztások alkalmával, hogy parasztságunk milyen kínosan feszengve és torkát köszörülve hallgatja a szónokok idegen metaforák, idegen képek zűrzavarától hemzsegő, fellengzős tirádáit. Sokszor az az érzésem, mintha ők szégyenkeznének a szónokok helyett. Az ilyen szónoklatok leperregnek a lelkükről, mint a falrahányt borsó.

Viszont ismertem egy katonatisztet, akiért tűzbe mentek az emberei, mert ez tudott a nép nyelvén beszélni. Az első világháborúban a fronton egyszer arról folyt a vita a tiszt megbeszélésén, hogy vajon a gerendából, téglából vagy betonból készült fedezék nyújt-e nagyobb biztonságot a gránát ellen. Mikor végül a mi kapitányunkat megkérdezték, hogy mi a véleménye erről, ő ezt felelte: „Énszerintem egyik se ér semmit, mert gránát ellen nincs orvosság.” Ez a népi ízű mondás a „halál ellen nincs orvosság” változata – rendkívüli hatással volt a legénységre. Volt katonái még húsz év múlva is emlegették, mert valami magyar fatalista megnyugvással töltötte el őket.

ANTAL ISTVÁN: Abban azonban tévedett, hogy gránát ellen nincs orvosság.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS: Nagyon fontos lenne tehát a néprajzi és néplélektani ismeretek fokozott tanítása a katonai iskolákban.

A másik kérdés katonáink zenei nevelése. Ez sem lebecsülendő kérdés. Engedjék meg, hogy erre vonatkozóan idézzem a kultuszminiszter úr szavait, amelyek a kolozsvári tanítói értekezleten hangzottak el:

„Nem közömbös a nemzet nevelése szempontjából, hogy gyermekeink milyen dalokat énekelnek: ősi magyar népdalokat, vagy idegen dalkultúrák sablonos utáinzatait. Én, mint felelős magyar ember, az ősi magyar ének- és zenekultúra mellett foglalom állást.” (*Elénk éljenzés és taps. Felkiáltások: Éljen a kultuszminiszter!*)

Adjunk hálát az Úristennek, hogy végre ilyen kitűnő magyar kultuszminiszterünk van, hogy mai katonai vezetőink is nagy megértést tanúsítanak a magyar kulturális kérdések iránt, mint a honvéd vezérkar főnökének és Kádár ezredes úrnak itt elhangzott beszédeiből is kiviláglott. Ebből az alkalomból hálásan meg kell köszönnünk Antal István nemzetvédelmi miniszter úrnak, a mi kedves házigazdánkknak, hogy az ő mély magyar ösztönével felismerte a magyar népdal nemzeti jelentőségét, s lehetővé tette, hogy ne sablonos cigányzenélés, vagy néger jazz, hanem igazi magyar zenekar igazi magyar népdalokkal fűszerezze az írói értekezlet pihenőóráit, Ádám Jenő professzor úr vezetésével. (*Éljenzés*) Mondom, adjunk hálát mindezekért, de ne elégedjünk meg a hálaadással, hanem vonjuk is le ennek az előnyös helyzetnek a konzekvenciáit s nézzünk szembe a még ma is meglévő hibákkal. (*Ullein-Reviczky Antal megérkezik az értekezletre.*)

Hogy népünk fiai milyen irodalmi és zenei kultúrát szívnek magukba a városban eltöltött katonaevek alatt, arról fogalmat alkothatunk az ún. kívánsághangversenyek hallgatása révén. Katonáink, akik nagyobb részben paraszti származású fiúk, 80-90%-ban kuplékat, operettslágeret” követelnek, azt a borzalmas nemzetközi zenei moslékot, amely megcsúfolása mind a népi, mind a magas kultúrának. Nem tehetnek róla szegények, mert hiszen folyton ezt hallják a moziban, a színházban, a korcsmában, az éter hullámain, úgyhogy végül az ő egészséges ízlésük is megfertőződik.

TASNÁDI NAGY ANDRÁS: Igen. Úgy van. Nagyon helyes a kifejezés.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS: Ne felejtjük el, hogy a nép mindenképpen a középosztályt igyekszik utánozni. De itt nemcsak a középosztály zenei szórakozásának rossz példaadásáról van szó, hanem tudatos fertőzésről is. Erre is elmondok egy példát. Mikor megalakult a leventeújság, a *Szebb Jövőt*, a szerkesztőség meghívott néhányunkat olyan szűkebb körű értekezletre, hogy hát milyen cikkeket várnak tőlünk a leventék számára. Az értekezletet megnyitó százados tanácsadója, egy népnevelési titkár – nem mondom meg a nevét, bár megérdemelné! –, mikor a népdalok szóba kerültek, ajkát lebiggyesztve megjegyezte, hogy hagyjuk már azokat a népdalokat, mert „elvégre a huszadik században nem járhatunk már bocskorban”! Ez a – magyar ember számára csúnya nevű – népművelési titkár bocskorhoz hasonlította legősibb, legeredetibb kulturális kincsünket, azokat a magyar népdalokat, amelyek közül bármelyik egyenrangú Schubert legszebb dalaival; ezt önök is minden este megállapíthatják. Sőt, a titkár úr mindjárt hozzátette, hogy lehet a leventéknek „slágereket” is megtanulniok. Ő már meg is tanította egy leventecsoporthoz a *Tokaji Aszú* című operett egyik slágerét, a *Rózsa rózsá bazsarózsára*, meg más hasonló szépségű operett-betéteket. Engedjék meg, hogy felolvassak egy párat ezekből a leventeifjúság épülésére szánt „slágerekből”.

ANTAL ISTVÁN: Bocsánatot kérek, hogy közbeszólok, de az egyik közkeletű színházi lapban láthattuk, hogy leventeleányok jelvénnel a mellükön sorban álltak e

színházi lap szerkesztősége előtt Karády-autogrammokért, s az erről szóló cikkben az is benne volt, hogy ezek a leányok Karády Katalin klubot alapítottak. (*Zaj és felkiáltások: Kolozsváron!*) Tessék folytatni.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS: Legyen szabad tehát párat felolvasnom ezekből a slágerekből. Tudom, hogy írói füleknek kínos dolog meghallgatni ezeket a szörnyűségeket, de nem árt, ha megtudják, mivel „nevelik” a népet egyes népművelési titkárok, s hogy hogyan fejlesztik a majdani olvasók ízlését.

TASNÁDI NAGY ANDRÁS: Halljuk!

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS: íme:

„Legyen újra vidám tavasz, és a cigány
Muzsikáljon úgy, mint hajdanán,
Mikor még boldog volt a lány a párja oldalán,
Mikor még a ligetbe, ha verkli zenélt,
A huszár egy Marcsát táncra kért,
S amíg össze nem estek egy éjen át,
Erre roptak hoppszasszát,
Rózsa rózsza bazsarózsa stb.”

Szóval a magyar huszár egy Marcsával verklire járja a hoppszasszát.

De lássunk még egypár ilyen „szépséget” a *XIV. René* című operettből; ennek az a címe, hogy: *A kutyafáját! (Derültség)*

„Elpuhult civil bagázs, a nőnek ha kurizál,
Harcfiaknak, marconáknak jól ez nemigen áll.
Ezt a szisztémát lenézzük, más a mi modorunk;
Mint fölényes túlerő mindenkit lesodorunk.
Bajtársam, idevigyázz,
S a jámbor férjurak fejére bőszen lecsap a »gyász«.”

(Derültség)

Ugyanebből az operettből való a következő szövegű dal:

„Illíriában, ahol lakom,
Én heverészttem a parlagon
Poligám szívembe belegyötört a bú
Nem tudom én már, hogyan csinálj,
És hova tégy te a kéz, a száj,
Gyere és magyarázz, te kis csinos fiú!”

(Zaj és derültség)

És most jön a legszebb. Szintén ugyanebből az operettből:

„Gyere kék neonfényem, lázam, élményem,
Csillag és holdvilág,
Reggel testgyakorlatocskám,
Délben falatocskám,
Éjszaka az egész világ.
Rögeszmém, sóvárgásom, freudi gátlásom,
Sorsom és mániám,
Édes természeti kincsem, kolibrim és pinyem,
Sorsjegyemen nyerő szám.
Érettségi tételem, kedvenc ételem,
Illusztrált kis mellékletem,
Vitaminom, végzetem, érveim, nézetem,
Kezdetem és végenyésztem,
Heppi endem, jó viccem, szép szalonspiccem,
Oh te rossz mákvirág!
Éltemben legjobb tippem, szívemben a zippem
S mindennapi imádság.”

(Nagy zaj és felkiáltások: Ki írta? Halljuk a szerzőt!)

Hát, mélyen tisztelt Uraim, nem merem, nem akarom kimondani, mit érdemel az a közösség, amely ilyen „dalokat” termel, s ilyenekkel fertőzi népünk egészséges lelkét, ízlését! De fel kell vetnem a kérdést, hogy ha az irodalom terén – nagyon helyesen – harcot indítottak a ponyva ellen, akkor miért nem üzennek hadat a zenei ponyvának is? ! *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps!)*

Meg kell végül emlékezni katonai zenekaraink stílusáról és műsoráról is. Ez talán kényes kérdés egyeseknek, de sajnos, beszélni kell róla. Mai katonai karmestereink túlnyomó része csehmorva származású, akiket a régi monarchia egyéb intézményeivel együtt örököltünk. Például a székesfehérvári Ostenburg-zászlóaljnál is, ahol a húszas években szolgáltam, volt egy karmester, akinek a nevét ha ki akartuk mondani, valósággal lendületet kellett vennünk, mert úgy hívták, hogy Josef Przihistal. Nagyon derék ember volt egyébként, csak keservesen küszködött a magyar nyelvvel, a magyar ritmussal. Ezen régi katonai karmesterek részben már kihaltak ugyan, de a stílusuk csodálatosképpen itt maradt, mint csökevény, úgyhogy katonai zenekaraink általában olyan szörnyű magyartalan stílusban játsszák a magyar népdalokat – ha nagyritkán ilyet is játszanak –, hogy szinte lehetetlen velük együtt énekelni. Például ezt, hogy „Nyisd ki babám az ajtót. . ilyesformán ritmizálják: „Nyiiiskibabám aa-haz aa-ahaj-tót, Neemnyitomrt, mééghajaka szóó-hom-széé-he-dok...” stb. Bizony ez a stílus a sváb falvakban működő, ún. „trottyos” zenekarokra emlékeztet, amelyek például így játsszák és éneklik a dalokat: „Piiiros piiiros piiiros megfan, háromszor is piiiros megfan ...” stb.

De legtöbbször katonai indulóinknak is olyan magyartalan a ritmusa, hogy éneklésre nem ajánlatosak. A *Rákóczi-induló* remekmű, de hangszeres zene lévén, énekelhetetlen. Erkel *Hunyadi-indulójá*-ról igen jellemző megtörtént anekdotát közöl Kodály Zoltán *A magyarság szellemi néprajza* IV. kötetében. Egy öreg hont-megyei dudás, miután fonográfba játszott egy sereg ősi magyar táncdallamot, meg akarván

mutatni, hogy ő azért „lépést tart” korával is, kijelentette, hogy most eljátszik egy „tájcs”-ot, vagyis egy németes darabot, és azzal eléggé hibátlanul elfújta Erkel *Hunyadi indulója*-t. Nem tudhatta szegény, hogy ez egyik nemzeti operánkból van. – Tehát az indulókra is valami pályázatot kellene kitűzni.

A katonai zenekarok műsorát is erősen meg kellene rostálni magyar szempontból.

Mindezeket egybevetve, a következő javaslatokat terjesztem az értekezleten résztvevő katonai vezetők elé:

1. Méltóztassanak a katonai iskolákban kötelező olvasmányul bevezetni Karácsony Sándor, néhai Győrffy István, Ltkő Gábor, Veres Péter stb. néprajzi, néplélektani és szociológiai könyveit. (*Taps*)

2. Méltóztassanak lehetővé tenni, hogy a legkiválóbb néprajztudósaink, szociológusaink és népi íróink – akik egyébként itt vannak közöttünk – előadásokat tarthassanak katonai iskoláinkban a néplélekről és a néprajzról. Mert nagyon fontos, hogy a fiatal tisztinemzedék ezt tökéletesen megismerje.

3. Tűzzenek ki pályadíjat legkiválóbb költőink és zeneszerzőink számára igazi magyar melódikájú és magyar ritmikájú katonai indulók szerzésére. Az új indulók lehetőleg ősi magyar népdal-motívumokon épüljenek fel: hiszen népdalainkból, például a *Kállai-kettős*-ből, vagy azokból a dalokból, amelyeket itt most minden este hallunk, remek indulókat lehetne csinálni egy kis átalakítással.

4. Létesítsenek bizottságokat hozzáértő folkloristákból és zenészekből a katonai zenekarok hangszerének, műsorának és stílusának felülvizsgálása, valamint a leventék és katonák által énekelt dalok megrostálása és a valóban nekik való magyar népdalok kiválogatása céljából. És végül: létesítsenek, ha lehet, honvédségi zenei és énekelőgyűlési állásokat. Erre már ki is volt jelölve Péczely Attila, de a kinevezés, nem tudom miért, elmaradt.

Ezeket akartam elmondani. (*Élénk taps*)

KODOLÁNYI JÁNOS: Nagyon szerencsés a helyzetem, mert Pálóczi Horváth Lajos barátom részben elmondotta azt, ami magamnak is problémám volt, és amiről Kádár ezredes úrral tegnap délután alkalmam volt hosszabban beszélgetni. Tehát most csak mondanivalóim maradványára szeretnék néhány szóval rátérni, ez pedig a nyelv kérdése. Mert ez is a magyar lélek kialakításának feladatai közé tartozik.

Feladatunk az, hogy mi, írók, a honvédséget támogassuk munkájában. Természetesen kulturális támogatásról van szó. Erre most nem akarok kitérni, nagyon szép értekezéseket hallottunk róla. Amikor azonban legutóbb a mi kedves házigazdánknál értekezleten voltunk, és erről a kérdéstről is beszélgettünk, nagy örömmel hallottam volt Kádár ezredes úrtól és még jelen volt két barátunktól is, hogy ők minket támogatni fognak abban, hogy a magyar nyelv, a magyar szellem áthassa a legszélesebb tömegeket, így a hadsereget is.

Egyszer már elmondottam ugyancsak a miniszter úrnál tartott egyik értekezleten, hogy a magyar lélek, a magyar kultúra három legsúlyosabb civilizációs csapását a következőkben látom: az elsőt a sajtóban, a másodikat a filmben, a harmadikat rádiókban.

Nem akarok most arról beszélni, hogy sajtónk miként teszi tönkre évtizedek óta mindennap reggel, délben és este a magyar gondolkozást (*úgy van!*), és milyen erőszaktételeket követ el a magyar lelki alkaton. Ezt a Sajtókamara jelenlévő igen tisztelt elnöke éppen olyan jól tudja, mint én, és remélem, éppen olyan nagy gondja neki is, mint énnekem. Néhány szemelvényt is fel akartam olvasni, de hagyjuk ezt most, most nincs rá idő. Legfeljebb egy egészen rövidet, egy néhány sorosat olvasok fel, hogy mégis elborzadjanak az urak.

Felolvasom egyik legnagyobb, igen előkelő szerkesztőséggel bíró napilapunk következő híreस्कéjét (*olvassa*): „Ma este mutatta be a Scala és a Casino a Jupiter ez évi csúcsteljesítményét, a *Keresztúton* című magyar filmdrámát, amelyet Szily Leontin regényéből Tóth Miklós és Dallos Sándor írt.” – Most figyeljünk (*tovább olvassa*): „Egy tiszta, büszke és becsületes szívű úrilány – tehát tiszta volt, mindennap fürdött –, egy fiatal orvos és egy érett férfi különös szerelmi hármasa adja meg a regény magvát, amely a filmen is végig megtartotta tiszta, irodalmi hangját.” (*Derültség*)

Uraim! S a szerkesztőségekben nem veszik észre az urak, hogy ilyesmivel teszik tönkre a nép millióinak gondolkodásmódját és okozzák, hogy már a legegyszerűbb parasztember is alig tud józanul, okosan, tisztességesen és érthetően beszélni.

Ez tehát az egyik csapás. Másik csapásunk – mint mondtam – a film. Erről már nagyon sok szó esett, különösképpen azokon a megbeszéléseken, amelyeket a miniszter úrnál tartottunk; erről tehát most ne essék szó.

A harmadik csapás a rádió. Erről egy-két szót nyugodtan ejthetek, mert teljesen független ember vagyok, engem nem érint az sem, hogy a rádió számít-e előadásaimra vagy sem.

Szóvá kell tennem, hogy a rádió, a Magyar Távirati Iroda fogalmazványai olyan szörnyeteg stílusban kürtölik naponta nyolcszor hétszáz ezer ember fülébe a híreket, hogy az már felháborító, és nem lehet szó nélkül tovább túrni. Amikor a miniszter úrnál voltunk, örömben elhatároztam, hogy erről a kérdéstről írok egy cikkecskét. Írtam is; a cikk fele kimaradt, a cenzúra természetesen nem engedélyezte. A Magyar Távirati Irodát nem szabad bírálni még nyelvészeti szempontból sem.

Van egy kívánságom, egy mélységes, belülről jövő, forró kívánságom ebben a baráti körben Kádár Gyula ezredes úrhoz. Találják ki a módját, tegyék lehetővé, hogy katonai nyelvünk, amely a legtisztább magyar nyelv volt mindaddig, amíg szolgálilag le nem fordították a k.u.k. hadsereg nyelvét, ismét józan, emberi ésszel, magyar észjárással megérthető magyar nyelvvé váljék. (*Helyeslés*) Cikkecskémben erre is megemlítettem néhány példát, a cenzúra azonban ezt szintén nem engedélyezte, azt hívén talán, hogy tönkre fogom tenni a magyar hadsereget.

Csak egy-két ilyen kifejezést szeretnék megemlíteni. Ki kellene küszöbölni a bevetés szót. Hallottam például egy helyszíni közvetítést a rádióban egyik bombázórajunk felszállásáról. Rádióriporterünk ezt mondta: „Most hát készen állnak a gépek, hogy felszálljanak a bevetésre.” Bevetésekről hallunk, szolgálilag fordítva németből.

Itt van például az *egység* szó. Én eddig azt hittem, hogy egységben az erő; most már tudom, hogy az egyik egység felrobbantja a másik egységet, elsüllyeszthetik az egységeket, az egyik egység előrenyomulhat, a másik visszavonulhat; az egység lezuhanhat és kigyulladhat. Az én magyar eszemmel nem tudom megérteni azt a nyelvet, amelyet a mi rendkívül tisztelt és teljes szívemnek szeretett katonaságunk nemzetünk tagjainak millióiba évről évre, napról napra és órától órára belever. Ezen segíteni kell, Uraim, mert nem lehetünk többé magyarul gondolkodó emberek, ha nyelvünket teljesen tönkretesszük. Nemcsak a gondolkodás produktuma a nyelv, hanem maga is hat a gondolkodásra. Semmi sem támadja a lélek alkatát jobban, mint ha a nyelvet tönkretesszük.

Ezeket akartam Önöknek itt néhány szóban elmondani és most ismét kérve-kérem a jelenlévő tiszt urakat, szíveskedjenek gondolkodni róla, miképpen lehetne pl. a sok ronda *löveg* szót az ágyúval és az ágyúk különféle fajtáinak neveivel helyettesíteni; sőt, még arra is szeretném őket figyelmeztetni, mert ez is szívem szerint való volna; nem lehetne-e a vezérkari főnök urat (*taps*) ezután is egyszerűen „gyalogsági tábornok”

úrnak szólítani a német „Vezérezredes” helyett?

Ezek voltak az én igénytelen megjegyzéseim.

ANTAL ISTVÁN: Csathó Kálmán barátomat illeti a szó.

CSATHÓ KÁLMÁN: Majdnem azt mondhatnám, elállók a szótól, mert Kodolányi János mindazt elmondotta, amit én el akartam mondani. Ti. arra akartam kérni a vezérkari főnök úr őexcellenciáját, hogy a katonai nyelv dolgában tegyünk valamit. A katonai nyelv szaknyelv, szaknyelvet pedig nem célszerű munka közben megváltoztatni, mert az esetleg zavarokat okozhat, ennek a katonai nyelvnek azonban van egy olyan oldala, amely nem a katonai munkát szolgálja, hanem a publikum felé a propagandát. Ez a propagandanyelv sok mindenre alkalmas, főképpen arra, hogy az ember állandóan azon gondolkozzék, ki találta ki vajon ezeket a nyakatekert dolgokat. Mi az például, hogy öntevékeny? Ez kétségbeejtő.

KÁDÁR GYULA vk. ezredes: Benne van a szabályzatban! Vastag betűvel.

CSATHÓ KÁLMÁN: Nagy figyelemmel hallgattam itt a honvédelmi miniszter úr beszédét tegnap, Kádár ezredes úr beszédét tegnap s a honvéd vezérkari főnök úr előadását ma: egyetlen olyan szót nem hallottam bennük, amilyent katonai részről szoktak közölni a publikummal. Olyan rendes, szép magyar nyelven beszéltek, hogy csoda. Ha tehát velük lehet így beszélni, méltóztassék így is íratni. (*Derültség*) Ezt kérném alázattal. Remélem, hogy ez a kérdés el fog jutni a vezérkari főnök úrhoz, és megszívleli ezt. Ha pedig megszívleli, akkor teljesíti is a mi óhajunkat.

KÁDÁR GYULA vk. ezredes: Igaz, csak nem tudjuk most megcsinálni.

ANTAL ISTVÁN: Wass Albert grófot illeti a szó.

GRÓF WASS ALBERT: Mélyen tisztelt Uraim! Kedves Barátaim! Tegnap azzal az érzéssel távoztam ettől az asztaltól, hogy sok baba között elveszett a gyermek. Ma azonban – hála vitéz Szombathelyi vezérezredes úr közreműködésének úgy látszik, a gyermek megszületendőben van, közeledünk a célhoz, amelynek létrehozására itt bennünket összegyűjtöttek. Csak úgy buzog mindenfelől a jó szándék. Azonban erdélyi ember lévén, tudom a törvényt: minden szándék annyit ér, amennyi tetté valósul belőle. Tisztázzuk tehát a sok magas színvonalú beszéd magvát, amelyet tegnap reggel óta hallottunk, egyenes és őszinte szavakkal.

Két kérdés előtt állunk. Az első: miben lehet az író segítségére az államhatalomnak, nemzetvédő, nemzetnevelő és nemzetfenntartó munkájában. A második pedig: mivel segítheti az államhatalom ugyanebben az író. Lássuk tehát e kérdéseket.

Az író a nemzet lelkének, örömeinek, bánatainak, vágyainak és szenvedéseinek kifejezője, s mint ilyen, összekötő szerepet vállalhat a nyilvánosságon keresztül nemzet és államhatalom között. Ez azonban csak akkor válik igazán a nemzet hasznára, ha az államhatalom figyelni a tiszta szándékú író, s ő maga is tiszta szándékkal vizsgálja meg azokat a kérdéseket, amelyekre az író rámutat.

Tegnap megütötte fülemet egy kijelentés: hogy az író hozzá kell nevelje magát a nemzet sorskérdéseihez. Engedelemmel legyen mondva, a fene megette azt az író, aki nem együtt született ezekkel a sorskérdésekkel, és aki hozzá kell idomítsa magát a nemzet iránti felelősséghez és hűséghez, ami tulajdonképpen nem is kötelesség, hanem egészen egyszerű természeti törvény. (*Úgy van!*)

Az író felelős a nemzetért, és ez a felelősség nem politika. Az író hivatásból felelős mindig, míg a politikus hivatalból az. Az író, a nemzet fáklyahordozója, mindig egy lépéssel előbb jár, az akadályokra rávilágít. Ezeket eltakarítani azonban az államhatalom dolga. Ennek az összhangnak megteremtését, az író és az államhatalom között, látom legfontosabb feladatunknak.

Az államhatalom felülről irányítja a nemzet szekerét; az író lent jár. Míg a felülről vezérlő hatalom szélesebb körben látja a lehetőségeket, addig az író a tövissel és a görönggyel bajlódik, mely a nemzet lábát töri, és akadályozhatja a haladásban. Mondjuk meg úgy, ahogy van: ebbe a küzdelmes erőpróbába nem az írók vitték bele a nemzetet. Talán nem is a politikusok. Rajtunk kívül álló, dinamikus erők sodrása vetett a viharba. De ha már benne vagyunk, akkor kötelességünk odaállni az első sorba a nemzet lelke mellé, és erősíteni azt, hogy kiállhassa a próbát, amelyet a történelem eléje állított. (*Taps*)

Kedves író társaim! Akinek közietek az a legfőbb problémája, hogy sügért írjunk-e avagy síigeret, meg hogy mit cselekedjünk az ikes igékkel, az jöjjön le csonka Erdélybe, ahol élethalálharc folyik ma is. A 22 esztendeig hizlalt román propagandának, a mesterségesen táplált szász és sváb propagandának és sok mindenféle nyavalyának, amelyeknek egy részét Kós Károly bátyám helyettem már elmondotta, hálójában vergődik a magyarság, keresi a kiutat, és minden mozdulatnál beleütközik a sorompóba, amely testébe vág bénító fájdalommal. Ég a falu, amelyben élünk: Európa. Füstöl a ház, amelyben lakunk: az ország. Keleten ágyúk dörögnek, és ebben a pokoli zűrzavarban nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy elrejtőzzünk a valóság elől. Ha nem vigyázunk nagyon, félős, hogy mire elkészítjük a nagy magyar szótárt, alig lesz, aki magyarul beszéljen.

A magyar író feladata az, hogy a nemzetet lelkében megerősítse és ellenállóvá tegye azáltal, hogy erősíti és szüntelenül táplálja benne a hitet önmaga és jövője iránt, egyedül saját múltján és saját erkölcsi értékén keresztül. Ápolni kell a harcos szellemet, s biztosítom Kádár ezredes urat, mi odalent Erdélyben tudjuk, mi a harcos szellem. Mi harcoltunk sok esztendőn keresztül, anélkül, hogy verekedhettünk volna.

Beszéljünk tisztán és világosan. A magyar író feladata minden időben az volt, s most is az, hogy írjon, szóban és szellemben magyarul. Az államhatalom feladata pedig az, hogy hozzásegítse a nemzethez a magyar írást. Ennek egyik eszköze legyen az egészséges magyar könyv, az egészséges magyar film és az egészséges magyar rádió. (*Úgy van!*) Másik eszköze pedig az, hogy segítse a magyar népet belpolitikai intézkedéseivel annak a helynek az elfoglalásához, amely őt ebben a hazában minden zsírosbödönjét féltő, idegen által agyonemlegetett szentistváni gondolat dacára is megilleti. (*Élénk, taps*) Mély tisztelettel és hűséges szeretettel fordulok ebben a kérdésben a honvédség felé, mert a honvédség volt az egyetlen, amely a sajnos rövid katonai közigazgatás alatt megmutatta nálunk Erdélyben, hogy mi az egyedüli helyes magyar nemzetvédelmi politika. A nagy bálvány, a szent bürokrácia helyett tetteket mutatott, és két hónap alatt több eredményt ért el az erdélyi magyarság megmentésében, mint az utána következő polgári rendszer két esztendő alatt.

Az író írjon. Ne politizáljon. Mert ha magyarul ír, magyar szellemben, lelkiismeretének és felelősségérzetének parancsai szerint s nemzete iránt érzett aggódó hűséggel a szívében: az már több, mint politika, az már honvédelem. (*Élénk taps*)

ANTAL ISTVÁN: Erdélyi József barátomat illeti a szó.

ERDÉLYI JÓZSEF: Azok az írók, akik hozzám hasonlóan végigküzdötték az előző világháborút, szomorúan tapasztalták, hogy itthon ahelyett, hogy előjogokat kaptak volna a szóláshoz, háttérbe szorulnak, mint bűnösök, akik örülhetnek, ha megbocsátják nekik azt, hogy legszebb ifjú éveiket a harctéren töltötték. Tersánszky Józsi Jenő háborús tárgyú karácsonyi misztériuma megjelent ugyan egy folyóiratban, de színpadot már nem kapott. Nemcsak 1918-ban, hanem azután sem akart katonát látni itthon a kicsontozott és kiinazott pacifizmus. Még háborús élményeinket sem írhattuk meg a túlnyomóan baloldali lapokban. A jobboldaliakban az állami, egyházi és katonai cenzúra nem tűrte az őszinteséget, a baloldaliakban meg az idegen, a zsidó érdek nem

túrta a hősi lelkület megnyilatkozásait. Tabéry Géza háborús regénye feledésbe merült, Fábrián Béla *40 embernek, vagy 6 lónak* című regényének viszont tág tér nyílt.

Írtam egyszer egy verset rég elhagyott fedezékemről, valahol a Zbrucz partján, egy előretolt állásban. Összesűríttem benne, milyen boldog is voltam én minden boldogtalanságomban kinn a harctéren, abban a gépfegyvernek, gránátnak kitett fedezékben, ahol mécsvilágnál olvashattam s írhattam, ha a szolgálat egy kis szünetet adott, ahhoz képest, hogy a trianoni béke után hajléktalanul, éhesen kellett fagyoskodnom s csavarognom a pesti utcán. Mi lett az én kedves fedezékemből? Beomlott, elsimult azóta, krumpli terem, ibolya nyílik felette. – Nem szólt az a vers sem a háború mellett, sem ellene, mégis a szerkesztő, mint militarista verset, nem közölte.

A mai világháború kezdetén a jobboldali sajtóban a másik véglettel találkozott a költő. Véres, uszító verseket kért tőlem egy háborús szerkesztő; visszautasította az ejtőernyős katonáról írt versemet azzal az indokolással, hogy azt bármely más nemzet katonájáról is meg lehetne írni. Amit nem is tagadtam; én az önfeláldozást dicsőítettem a versben.

Ezután a magyar katonáról írtam. Ezt vittem a harcias civil szerkesztőnek, aki ezt sem fogadta el. Pedig a tokaji bort nem a beléje áztatott címke teszi tokaji borrá. – Kolosváry-Borcsa Mihályt nem kellett kapacitálni a vers közzétételére, megjelent a *Függetlenség*-ben hamarosan. Kishitűség, túlérzékenység hibája volt bennem, hogy a másodszori visszautasítás után elment a kedvem a háborús tárgyú versek írásától. De ebben nemcsak én voltam hibás, hanem az illető szerkesztő is.

Röviden szólok még a háborús költészetéről általában, kezdve a leghitelesebb magyar költészetben, a népi költészetben. A török világból fennmaradt egy kis vers a magyar gyermekek ajkán: „Gólya, gólya, gilice, mitől véres a lábad? Török gyermek elvágta, magyar gyermek gyógyítja, síppal, dobbal, nádi hegedűvel.” Mit jelent ez a kis vers?

Abban az igazán barbár világban – nem a XX. században – a gyermekek lelkéhez nem engedték közel a háború rémségeit; ráértek, hogy később ismerjék meg azokat; minden gyermek úgyis katonás, úgyis harcias. – Keresztény nevelést kapott a gyermek akkor a szörnyű, török, háborús világban. A gólya a béke madara; nem a keresztény gyermek, nem a magyar vágta el a lábát, hanem a török. A magyar eltanulta a kultúrát, amelyet a török hozott magával, a magyar gyermek eltanulta a sípot, dobot, nádi hegedűt, s meggyógyítja a béke madarának lábát síppal, dobbal, nádi hegedűvel.

Ez a hang nem annyira sajátos magyar és keresztény. Homérosz, amikor az *Iliász* hősei szidják, gyalázzák, mocskolják egymást, fel-fel sóhajt: *O popoi, ó a balgák*. De az embert pártatlanul dicsőíti; dicsőíti a győztes Akhilleuszt és a legyőzött Hektóit; gáttalan ölelésű emberszeretete dicsőíti a dárdán és a hellén hőst egyaránt.

Ez a nagy epikus, a nagy költő magánvéleménye maradt, aki olyan vak volt, mint maga az igazság istennője. Ez a homéroszi lélek lengi át nemcsak a magyar népi, hanem a magyar műköltést is. Zrínyi Miklós gróf magyar és török hősei a *Szigeti veszedelem*-ben egyformán megkapják a magasztaló jelzőket. Jókai magyar és török alakjai mintha az iliászi hősök reinkarnációi volnának. Ahogy a szerelmi költészet nem szerelemre buzdító versekből áll, úgy a háborús költészetben is az *adhortatio militum* inkább csak cím.

A magyar háborús költészet ősi alaphangja az a gyönyörű kis gyöngyösi körtefáról szóló katonanóta: „Hej körtefa, körtefa, gyöngyösi körtefa. Alatta kesereg egy vagdalt katona. Karddal szántja földjét, vérrel boronálja, Mégis a hazáját igazán szolgálja.” Népdalt csak a nép, katonadalt csak katona költhet.

Én nem kívánom a szabadságát megnyirbálni senkinek, kivált a költőnek nem; a művésznek a szabadsága sohasem lehet elég. Én csak azt kívánom, hogy a magyar irodalom népi jobbszárnyának is adassék meg az a szabadság és lehetőség, amely az urbánus balszárnyaknak ma is megvan, s akkor majd lesz háborús – ha nem is militarista, de militáris és militans költészetünk.

A magyar katonát nem verssel, hanem személyes példaadással kell és lehet lelkesíteni. A népnek elvégre a háború nem l'art pour Tart, bár a hivatásos katonának az kell, hogy legyen. A költészet, a művészet, valljuk meg, nem valami férfias foglalkozás. Inkább nőies dolog. Éppen ezért van rá szüksége, legnagyobb szüksége éppen a legférfiasabb embernek, a katonának. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Gulyás Pált illeti a szó.

GULYÁS PÁL: Mélyen tisztelt Uraim! Már nincs alkalmam itt hirtelen nyolc, de még öt percre sem összeszorítani hozzászólásomat; mennél rövidebb a szó, annál több fogalmazási időt kíván. Így csak egyetlen pontját adom elő mondanivalómnak. Ezt a felejtethetetlen összejövotelt, ezt a történelmi találkozót nem szabad lepreleselni valami díszes emlékalbumba. Féja Géza már megpendítette ezt a gondolatot. Őhöz csatlakozom, s az ő szavait fejlesztem tovább. Tiszteletteljes javaslatom: alakuljon itt helyben még ma, vagy holnap, de semmi esetre sem holnapután egy állandó bizottság írókból és katonákból, akik időnként összejönnek, s kidolgoznák egy ősin-új magyar magatartás kódexét.

Ez a bizottság megalkotná mintegy a test-lélek-magyarság ideálját. Egy rugalmas, dinamikus magyarságot. S egy dialektikus magyarság eszményét.

A dialektikusét – hangsúlyozom.

A tétel próbája és grádicsa az ellentétel; az ellentétel próbáján és grádicsán jutunk el a szintézis, az összetétel birodalmába. Vigyázzunk! Félre ne értsenek! A dialektikus ellentétel a világért sem meddő ellenzékieskedés, vagy pláne korcsmái virtus okvetetlenkedő duhajkodása. Aki egy nemzetből kiirtja a dialektikát: süketé, vakká és némává csonkítja a nemzetet. (*Úgy van!*) Ez semmi esetre sem lehet irodalmi érdek. S őszinte, forró hálával tapasztaltam, hogy honvédségünk magas vezetősége maga is legnagyobb ellensége az efféle nemzeti öncsonkításnak. Lebegjen felette Petőfi és Bem apó szelleme! (*Éljenezés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Thúry Lajos barátom következik.

THÚRY LAJOS: Kedves Barátaim! Az itt felvetett nagy problémák egész komplexusához nem akarok hozzászólni, hiszen sem idő, sem lehetőség nem volna arra, hogy valamennyien teljes részletességgel megjelöljük felfogásunkat az irodalmi élet, különösen pedig az író és az állam problémáival szemben. Valamennyien örömmel látjuk, hogy ezek a problémák valóban nagyvonalúan és érdekesen kerültek tárgyalásra, és bízunk abban, hogy ennek a komoly megbeszélésnek eredménye is lesz. Ezúttal csak egy részletkérdéssel akarok foglalkozni: a *ponyvairodalom kérdésével*.

A nemzetvédelmi miniszter úr egy rendeletével az ún. ponyvairodalmat betiltotta, és azt hiszem, valamennyien egyetértünk abban, hogy *ezzel az intézkedésével nagy szolgálatot tett a nemzet kultúréletének*. A vadnyugati cowboy-történetekre, a nagy fejtöréssel kiagyalt detektívhistóriákra nincs szükség, azok csak ártanak a közízlésnek és az általános kultúrának. Az is bizonyos viszont, hogy a betiltott ponyva pótlásáról gondoskodni kell. Olvasnivalót kell adni az intellektuelnek, aki a villamoson, a vonaton, vagy egy-egy rossz órájában könnyű olvasnivalót keres, és könyvet kell adni annak a nagy tömegnek, amelynek egyetlen szellemi tápláléka mostanáig a ponyva. A miniszter úr ezt a kérdést úgy oldotta meg, hogy ellenőrző hatóságot létesített, és a három pengőnél olcsóbb áron forgalomba hozott könyvek megjelenését külön

engedélyhez kötötte. A cenzúra sohasem tökéletes intézmény, különösen nem az akkor, ha nem napi események regisztrálásáról, hanem irodalmi tevékenységről van szó, ennél jobbat azonban még nem találtak ki, a miniszter úr intézkedése tehát logikus és szükséges volt. Amikor ezt elismerjük, azt is meg kell állapítanunk, hogy ez a ponyvaellenőrző, vagy mondjuk, nemes ponyvát termelő hatóság még nem értette meg tökéletesen hivatását és tennivalóit.

ANTAL ISTVÁN: Bocsánatot kérek, én nem cenzúrát létesítettem, hanem egy lektori bizottságot, s ezt a bizottságot nem hivatalnokokból, hanem magyar írókból állítottam össze.

KOMJÁTHY ALADÁR: Különben is minden kiadónak megvan a maga cenzora.

THÚRY LAJOS: Azt hiszem, nem lényeges, hogy ez a cenzúra milyen címen működik ...

ANTAL ISTVÁN: Úgy van, a szavak nem fontosak.

THÚRY LAJOS: ... és talán nem is értem ezt a kifogásomat ilyen általánosságban, hiszen talán húsz-huszonöt emberről is szó van, akik nem esztergapadon készültek, s nem egyforma judíciummal rendelkeznek, de az első, amit kifogásolnom kell, az, hogy ez a bizottság arra törekszik, hogy az új, füzetes kiadású ponyvahelyettesítő történetek hazafias vagy valláserkölcsi mondanivalókat közöljenek az olvasóikkal. Ez a törekvés önmagában véve természetesen helyes volna, ha érvényesítése a realitások körén belül esnék. Erről azonban, sajnos, szó sem lehet. A cowboy- és detektívtörténetek mélységéből túlságosan nagy volna az ugrás a valláserkölcis magaslatáig, s a ponyvaközönség nagy tömegei ezt az utat nem tudják megtenni egyik napról a másikra. Az olvasók egyébként sem viselik el azt, hogy állandóan és szakadatlanul emelkedett igazságokat hirdessenek nekik. Az erkölcsi és hazafias nevelés nem az irodalom egyetlen feladata, és ilyen munkát nem is végezhet állandóan anélkül, hogy meg ne unják. Ez az igehirdetés egyébként sem olyan lényeges, mint első pillantásra látszik. Az irodalomban nemcsak a mondanivaló lényeges, hanem azzal egyenrangú fontosságú a forma, a megírás mikéntje is. Kossuth Lajosról éppen olyan ponyvatörténetet lehet írni, mint Rózsa Sándorról és megfordítva, Rózsa Sándorról is lehet irodalmi alkotni, amint azt a közelmúltban tapasztaltuk is. A lényeg az volna, hogy a nagyközönség valóban írók munkáit, irodalmi hangon megírt, írói eszközökkel előállított munkákat kapjon olcsó pénzen. A valóságos irodalom önmagában is nevelő és nemesítő hatású, külön tendenciák és törekvések nélkül is, *az alantas, a rossz irodalom pedig a legszebb jelszavakkal sem lehet vonzó vagy nevelő hatású.* Az az új ponyva, amely Semmelweisről ír kisregényt, de hangjában, a borzalmas részletek halmozásában semmivel sem marad a régi mögött, nem jelent haladást, még újítást sem.

Ezek szerint tiszteletteljes kérésem az volna, hogy a ponyvaellenőrző hatóság ne alkalmazzon más szempontot, mint a tisztességes irodalmi színvonal szempontját. Azokat a kiadványokat viszont, amelyek ennek a szempontnak megfelelnek, támogatni és terjeszteni kellene, az eddiginél hatásosabb eszközökkel. Egyszerű, kedves, vagy megható, romantikus, vagy szentimentális történetek 20-30 fillérért több tízezres példányszámban terjesztve, előre le sem mérhető hatással volnának a közönségre, valóban nevelhetnének új tömegeket, a drágább és komolyabb irodalom számára. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy az igazi írónak mindig van néhány szava, egy-egy megjegyzése vagy leírása, amely ismeretterjesztés, hazafias gondolkozás vagy becsületesebb érzés szempontjából is jó hatású, a nevelő tendencia önmagától, az író lelkéből és beállítottságából adódik, de nem szabad ennek érvényesülését állandóan megkívánni.

Ami egyébként a több tízezres példányszámot illeti, annak elérését megakadályozza egy másik rendelet, amelynek értelmében hárompengős és azon aluli könyvek

legfeljebb tízezres példányszámban jelenhetnek meg. Ez a rendelkezés nem felel meg a valóságos szükségletnek. A hárompengős könyv legtöbb esetben tízezernél jóval kisebb példányszámban jelenik meg, a 20-30 filléres nemesponyvának pedig tízezernél jóval nagyobb példányszámra van szükség, hogy rentábilis legyen, mert azt igen sok elárúsítóhely között kell szétosztani. Felhívnám a nemzetvédelmi miniszter úr jóindulatú figyelmét erre a kérdésre, mert azt hiszem, ezt a rendeletet minél előbb meg kellene változtatni.

ANTAL ISTVÁN: Sinka István barátom szeretne még röviden felszólalni. Azt hiszem, még meghallgatjuk.

SINKA ISTVÁN: Nem leszek hosszú, csak pár percet beszélek. *(Halljuk! Halljuk!)*

A vezérkari főnök úr előadásában beszélt a magyar hősi élet hiányáról. Elismerem, hogy soha nagyobb szükség nem volt hősi életre, mint éppen ma, mert akár keletre nézünk, akár nyugatra, mindkétfelől a magyar létezés és a magyar megmaradás veszélyeztetését látjuk. Ugyanis mind a két világtáj bebizonyította már ezer éven át velünk szemben ama szándékát, hogy a Duna fő halászati jogát kezünkől kicsavarja. Hogy ez eddig nem sikerült, abban bizonyára része van annak, hogy egy kicsit mégiscsak alkalmasak vagyunk a hősi életre, sőt, alkalomadtán néha-néha harcolni is tudunk, nemcsak verekedni és nemcsak virtusból, hanem az államépítő és állam megtartó nép adottságainak belső törvényei és hősi élete szerint. Nem tudom tehát tagadni ennek a nagyszerű valaminek a nem létezését. A nép, amely ezer éven át magába vonult és megőrizte magát, mint anyagot, egy szerencsés – mármint neki szerencsés – történelmi pillanatra, nem tett egyebet, mint szakadatlanul hősi életet élt. A magáramaradottság és a túrés hősi életét. Túrt – mondom márpedig a túrés talán egyike a legnagyobb hősiességnek. Túrt azért, hogy majd egyszer szociális igazságot szolgáltatnak neki. De ezt még mindeddig nem kapta meg. Ha egyszer megkapja, akkor nem kell a bizalom hiányát szemére vetni, mert a bizalom belső parancsból nyílik majd ki benne.

S az író, aki a nép vágyait szólaltatja meg, a legtisztább lelkiismerettel teszi meg, mert hiszen akkor nem kerül ellentétbe sem magával, sem népével.

A lillafüredi írói értekezlet harmadik napja

(1942. november 22. hétfő de. 10 óra)

ANTAL ISTVÁN nemzetvédelmi miniszter, elnök: Kedves Barátaim! Megkezdjük mai napi tanácskozásainkat, amelyeknek tárgya, mint méltóztattok tudni, a magyar író mostani problémáiról való beszélgetés. Mielőtt azonban a napirendre áttérnénk, engedjétek meg, hogy egy praktikus óhajt juttassak kifejezésre.

A ti érdeketekben is kívánatosnak tartanám, ha megbeszéléseinket délután 1 vagy 2 óráig be tudnánk fejezni azért, hogy legyen egy szabad délutánotok, amikor problémáktól mentesen és nem agyonterhelve, mégis élvezni tudnátok Lillafüredet is. *(Élénk helyeslés)* Minden egyes felszólalót arra kérek tehát, tegye ezt lehetővé.

Mielőtt átadnám a szót kedves előadónknak, Gáspár Jenő barátom kért napirend előtt szót.

GÁSPÁR JENŐ: Mélyen tisztelt Barátaim! A lillafüredi írói tanácskozások elvi síkon mozgó vitái tulajdonképpen befejeződtek, és a mi szociális és anyagi ügyeinket fogjuk megvitatni. Mielőtt azonban ehhez a vitához hozzákezdénénk, engedjétek meg, hogy egy mindnyájunk magyar szívéből fakadó indítványt terjesszek elő, amikor arra kérem a mi igen tisztelt házigazdánkat, szíveskedjék az itt egybegyűlt magyar írók nevében táviratilag üdvözölni Magyarország Főméltóságú Kormányzó Urát. *(Hosszan taró élénk éljenzés és taps)*

Azt hiszem, ezt az indítványomat megokolni nem kell.

ANTAL ISTVÁN: E kegyeletes megemlékezés után engedjétek meg, hogy átadjam a szót mai megbeszéléseink előadójának, Harsányi Zsolt barátomnak.

HARSÁNYI ZSOLT: Kedves Barátaim! Az élénk adott kérdés a praktikum nyelvére lefordítva így hangzik: mit kíván az író egyfelől az államhatalomtól, másfelől a közönségtől. A következőkben igyekszem összefoglalni azokat az írói kívánságokat, amelyek akár mindnyájunk számára természetesek, akár pedig elkerülhették figyelmemet, de utóbb értésekre jutottak. Kötve hiszem, hogy felsorolásommal akár a jogos, akár a jogosnak vélt kívánságokat mind felsoroltam. De megnyugtat, hogy esetleg hézagos felsorolásom után a szó joga nyilván bármely íróársamat megilleti.

Kedves Barátaim! Az eddigi két napon olyan kérdésekről beszélgettünk, amelyek fajtánk boldogulását, sőt, életben maradását illetik.

A vita a magyar végzet templomában folyt. Az írók nem akarhatják az énekes koldus szerepét vállalni, aki istentisztelet után kitelepszik a templomajtóba, és maga mellé teszi felfordított kalapját, hogy abba az ő szűkölködése számára adományok hulljanak. Természetes, hogy az író is, akár a szántóvető, szíjgyártó, lelkész vagy alispán, segíteni igyekszik a maga és családja sorsa javulásán, de ezt az összejövetelet ilyen igényeink felsorolására nem tartjuk alkalmasnak. Hogy pl. az íróra több esik a közteherviselésből, mint bárki másra, azt majd elmondjuk másutt. Most az alkalom iránt való tiszteletből egészen más természetű óhajtásainkat soroljuk fel.

Elsősorban a rögeszmét tápláló ember csökönyös módján a magyar nyelv tisztaságának és egészségének kérdéséhez kell nyúlnom. Az unalmasan megszállott ember vádjába is örömet keveredem, csak minden lehető alkalommal elmondhassam, hogy annyiban vagyunk, amennyiben magyarok vagyunk, és annyiban vagyunk magyarok, amennyiben magyarul beszélünk. A nyelv a magyar irodalom alfája és ómegája. Ha a nyelv nem ép, és mint most is, bőrbajos, egyetlen nyersanyagunkat hagyjuk koszolódni. Aki magyarul nem beszél és nem ír helyesen, az nem is gondolkodhatik helyes magyarsággal. Helyes magyarságunk nélkül elveszünk, mert ha egyre több léket kap szellemiségünk egyetlen lélekvesztője, akkor belefulladásunk valamelyik óceánba. Volt valaha kun nemzet és kun nyelv. Előbb a nyelv veszett el, aztán a nemzet olvadt belénk, most már Kiskunmajsa és néhány más helynév minden, ami maradt belőle. Akinek mindegy, hogy a magyar nyelvből összesen a Gyezs, vagy Ungarisch-Kecskemét helynév marad, az ne törődjék a magyar nyelvhasználat mostani lázával. De akik törődünk vele, azok kongassák tovább a harangot.

Az előbbi napokon elhangzottakhoz már eredményeket is fűzhetek. Voinovich Géza közölte velem, hogy a magyar nyelv nagy és a francia nyelvimádat mellé állítható

szótára már készül, az Akadémia évi 18 000 P-t költ rá; ugyancsak készül a mindnyájunk számára nélkülözhetetlen szófejtő szótár, évi 8000 pengő támogatással; azt is megértettem, hogy az Akadémia hajlandó lesz a nyelvgazdaságunkat ihlető tájszótár szükséges pótlására. Ezek kövér cseppek ugyan, de cseppek a tengerbe. *(Közbeszólások: Úgy van! Kevés a 18 000 P.)* Mondom, ez nem elég, és nem elég a honvédelmi hatóságoknak a katonanyelv szeplőirtására vonatkozó jóindulata sem, az Akadémia nyelvművelő bizottságának buzgó működése sem. A kormányzathoz fordulunk ezennel, s kivált egyik kitűnő szervéhez, az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácshoz, legyen rá jótékony gondja, hogy elsősorban maga a hatalom ne rontsa nyelvünk tisztaságát, mert a hatóságok nyelvét olvasni nemritkán borzalommal egyenlő. Ismétlem: a magyar nyelv a teljes elmagyartalanodás veszélyében forog, és nagy fájdalom még írotól is hallani, hogy ez a kérdés nem elegendő fontosságú.

Most tessék szabadon fellelegezni, kedves Barátaim. Bárki kedvére tarthat futóbolondnak, ha a magyar nyelv ügyét szentnek tartom, s mihelyt a számat kinyitom, azonnal rátérek, de jelen okvetetlenkedésem egyelőre elmúlt. Most rátérek feljegyzéseim következő pontjára, szerzőjogi törvényünk szükségessé vált tatarozására. Itt előljáró szavak után még négyrendbeli mondatom lesz. Az előljáró csak annyiban áll, hogy a magyar szerzőjogi törvény elég friss keletű, mindössze 21 éves, és meg kell vallanunk, hogy modern kultúrországhoz illő. Ha vannak hiányosságai, azok egyfelől az eredeti szöveg apró elnézéseiből erednek, másfelől a közművelődési élet technikájának száguldó fejlődéséből. Tehát:

1. Szerzőjogi törvényünk nem gondoskodik a prózai művek nyilvános előadásának jogvédelméről. A mostani gyakorlati helyzet az, hogy belépődíjas hangversenyen Illyés Gyula bármely, sőt, akárhány költeményét, vagy teszem azt Cs. Szabó László bármely elbeszélését szabadon elő lehet adni. Sőt, a példa még fájdalmasabb, ha arra mutatok, hogy Babits Mihály költeményeiből, vagy Krúdy Gyula novelláiból bárki rendezhet irodalmi estet borsos belépődíjakkal, anélkül, hogy azokból a belépti díjakból az írók örökösei egy fillért is látnának. A művésznőtől, aki előad vagy felolvas, senkinek esze ágában sincs elvitatni a fellépti díjat, az a gépkocsi, amely a művésznőt odahozza, természetesen megkapja az óráján mutatott viteldíjat, a Zeneakadémia természetesen megkapja a teremért, a villanygyár megkapja az elfogyasztott áram árát, a jegyszedő, a jegyeket előállító nyomda, boldog-boldogtalan pénzt kap ebből az irodalmi estből, mert jár neki. Csak éppen az özvegy nem kap a csenevész örökségből semmit. Száz és százezrekre megy az az összeg, amelyet a kodifikálás mulasztása elvon a költők árvánhagyott családjától. Hitem szerint ez szándéktalan mulasztás; a törvény valódi szelleme nem ez, hiszen ugyanezt a költeményt a törvény szövegéből kitetszően nyomban megvédi, mihelyt megzenésítették. A Zeneszerzők és Szövegírók Szövetkezete, amely tagjai számára ezeket a már védett jogokat értékesíti, évente 1 millió pengő forgalmat szed be. Nem a hatásosság kedvéért mondom, kedves Barátaim, de ebben a teremben kétségkívül mindenki érzi a nemzetnek ezt a tartozását Kosztolányi Dezső iránt, hogy árvája megkapja, amit a költő a törvény szelleme szerint is hagyott neki. Itt ül igen meleg tisztelettel körülvelt vendégeink között Vladár Gábor titkos tanácsos, a törvénytörvények bonyolult és kényes részleteivel foglalkozó nagy jogász. Szépnek tartanám, ha az itt jelenlévő írók folyamodványa gyanánt az értekezletünk jegyzőkönyvének ezt a részét aláírásunkkal ellátva majd átadnók neki, megkérve őt, adja újabb jelét az irodalom iránt való régóta ismert, sőt, nevezetes megbecsülésének, és segítsen nekünk a törvény e hiányát az általa jónak látott módon pótolni.

2. Tudóinkkal és a rendelkezésünkre álló fogyatékos törvénytörvénymagyarázat szerint a szerzői törvényben körvonalazott, ún. személyiségi jog területéről sem gondoskodik teljesen a törvény. A gyors érthetőség kedvéért példával szolgállok. Ha akadna olyan

lator nyomdász, aki silány fércművet üttetne össze valami zugíróval, ezt a könyvet kinyomtatná, a címlapra ráíratná, hogy: „írta: Márai Sándor”, aztán elkezdené árusítani, az írónak a nyilvánvaló gyalázatossággal megjelent könyvet igen nehezen, vagy éppen nem volna módjában elkoboztatni. Igaz, hogy a törvény a polgári kereset módját busás kártérítési összegért meghagyná neki, de az írónak nyilván nem ez a kártérítés volna a fontos, amit esetleg be sem tudna hajtani, hanem írói hitelének becstelen szégyene. A példa szándékosan ríktó, a gyakorlatban ilyen eset nyilván aligha félős. De a lehetőségnek is elejét kell venni. Bizonyára megkérhetjük itt őexcellenciáját, hogy ha egy ilyen lehetőséget a személyiségi jog megvizsgálása után ő sem tart kizártnak, akkor legyen segítségünkre abban, hogy ezt a lehetőséget kizárjuk.

3. Értesülésünk van arról, hogy törvényes rendelkezés készül a már meghalt, de még élőjogú szerzők jogainak állami igénybevételéről abban az esetben, ha az örökösök ennek a jognak kezelésére méltatlanoknak bizonyulnak. A tervezett rendelkezés minden jel szerint összefügg azzal a viselkedéssel, amelyet Jókai örökösei a nemzet iránt tanúsítottak. De akár ezért vétetett tervbe, akár nem, mi, akik a tervezett rendelkezés részleteit nem ismerjük, arra hívjuk fel ő nagyméltósága figyelmét, hogy ez a kétségkívül legbölcsebb hazafiasságból származó intézkedés könnyen sértheti a még élő író legjogosabb érdekeit. Nevezzük X.Y.-nak valamely híres magyar író. Azért ne válasszunk létező nevet, mert nem hangzanék ízléses dolognak valamelyik társunk bekövetkezendő haláláról beszélni. Egyszóval a kiadó elhatározza, hogy illő összegért megvásárolja az író egész életművének kiaknázási jogát 20 és a halála utáni 50 esztendőre. Megeshetik, hogy ez az alku sikerül, s az írónak és családjának durva kenyérgondja ezentúl nincs. De ha most egy új jogszabály azzal fenyeget, hogy az író halála után valamelyik jogutódjának hazafiatlansága folytán a kiadó eddigi befektetése haszontalanná válhatik, akkor a kiadó nagyon meg fogja gondolni, vajon a fent említett alkut megkösse-e a még élő íróval, akinek hazafias érzületéhez nem férhet kétség. Ha a tervezett rendelkezés nem elég óvatos, bekövetkezhetik az a veszedelem, hogy a kiadó csak esetről esetre, szörszálhasogató aggodalommal terjeszt ajánlatot az író elé, s hogy megélhetését évekre biztosítsa, arról egyáltalában hallani sem akar. Igen megnyugtató lenne számunkra, ha a törvényelőkészítés írókat is meghallgatna a tervezett szöveg részletei felől.

4. A mozgóképek mai óriásüzemű gyártása a mi szerzőjogi törvényünk óta született. Olaszország nemrégiben filmtörvényt alkotott. Az egész világ visszhangzik a filmirodalom és filmgyártás körül alkotandó jogszabályok lármás készülődésétől. Nekünk, íróknak, fel kell vetnünk a kérdést is, a kérést is. A kérdést, hogy vajon gondolt-e az államhatalom egy magyar filmtörvény megalkotására, vagy jogilag elegendőnek tartja-e a jelenleg érvényes jogszabályoknak a filmvilágra való alkalmazását. A kérdés pedig a magyar íróknak az a tiszteletteljes kérése, hogy akármi készül, ne sújtsanak bennünket a némely hivatalos helyen – itt a világerő sem a bölcs és emberséges igazságügy-minisztériumról beszélek – elharapódzott amaz újabb szokással, hogy fontos rendelkezések kiadása előtt az érdekeltek még formai meghallgatásban sem részesülnek. Meg kell például említenem, hogy a színészkamara felállítása előtt annak alkotmányáról egyetlen színműíró egyetlen szót sem tudott. Természetesen a színészkamara működésének már első hónapjában kitűnt, hogy egész alkotmányát át kell dolgozni. Ez az átdolgozás ma is folyik, a magyar színműirodalom legvitálisabb érdekeivel olyan kamara foglalkozik, amelyet ma kitűnően ugyan, de ideiglenes miniszteri biztos vezet. Ha filmre vonatkozó jogszabályok készülnek, hasznos volna ezek megalkotásánál a magyar filmírókat meghallgatni.

Kedves Barátaim! A szerzőjogi törvényről, amely, ismétlem, egészében haladott és megnyugtató alkotás, nem tudok más írói kívánalmat felsorolni. De most éppen ezzel a felsorolással jutottam el szellemi életünk egyik legsajgóbb pontjához, a filmhez.

Szívből sajnálom, hogy erről a pontról, mivel írói igények szószólója vagyok, teljesen lehetetlen kedvezően nyilatkoznom. Ha házigazdánk annyi látható szeretettel invitált meg bennünket: saját bajainkról is beszélünk, kötelességünk azonban önmagunk erősen kínáló nyers hangján illendően erőszakot tennünk. A helyzet az, hogy szórványos eseteket leszámítva, ma olyan író, aki tart valamit műveire, a magyar filmgyártáshoz még csak közel menni is óvakodik. A fájdalmas bajok felsorolására itt egy külön lillafüredi találkozó sem volna elegendő. Fehér holló gyanánt már van magyar filmünk, amelyről komoly elismeréssel beszélhetünk, de általában a színvonal azonos a teljesen idegen foglalkozásokból idecseppent részlettökések színvonalával. Ezekkel az urakkal irodalomról még csak eszmét cserélni is vakmerő kockázat lenne, mert az író siralmasan járna az ilyen cserével. Ügyes rendezőnk kezd akadni, de szegénységünk, s még praktikus élhéttelenségünk abban, hogy a kiáltoan tehetséges magyar emberanyagból európai rendezőt neveljen, eddig tehetetlennek bizonyult. A képek nyelve, amelybe disznókereskedők kontársága piszkál bele, gyermekesen műkedvelő és elviselhetetlenül magyartalan. Kitűnő színészeinknek a szakszerű vezetés híján maguknak kell kínlódnuk a még nem létező játéktípus kialakításával. „Elég a példa, fáj” – mondja a költő.

Hagyjuk ezeket a bajokat, nézzünk át az adminisztratív hiányok birodalmába. A filmcenzúra intézménye állandóan a neveltségesség határán jár. Maga a filmcenzúra intézménye szervezetlen: a gyártó a jó író munkájával mindenekelőtt egy közoktatásügyi fórum ítélete elé terjeszti a forgatókönyvet, ott rendszeren jó színvonalú hivatalos kifogásokat, ezeken túl approbálást kap; erre megnyugodva belekölti a képbe a 150 000 P körüli pénzt, aztán bemutatja a végleges cenzúrának, amely bámulatos részletkifogásokkal lép elé, vagy a kész képet egyáltalán megtiltja. *(Igaz! Úgy van!)* Az alkalom iránt érzett tisztelet tart vissza bennünket attól, hogy ennél a pontnál tovább időzzünk. De térjünk a legsúlyosabb pontra: a magyar film teljes és összevissza kavardott gazdátalanságára. A filmgyártásnak ma számtalan gazdája van. Először a közoktatásügyi minisztérium, lévén kulturális ügy. Aztán a belügyminisztérium, lévén közbiztonsági ügy. Aztán a honvédelmi minisztérium, érintvén igen fontos katonai érdekeket. Aztán a kereskedelmi minisztérium, lévén kereskedelmi kérdés. Aztán az iparügyi minisztérium, lévén gyártás. Aztán a pénzügyminisztérium, lévén a nyersfilm beszerzése valutakérdés. És így tovább. *(Derültség)* Azt hiszem, hogy a legkevesebb köze a filmhez a nemzetvédelmi és propagandaminisztériumnak van, bizonyára azért, mert a film lehetne az ország legfényesebb propagandaeszköze.

KÁLLAY MIKLÓS: És a legveszedelmesebb.

HARSÁNYI ZSOLT: A helyzet teljes ismertetése bizonyára zsiliptelen áradat gyanánt ömölnék Zilahy Lajosból, aki ebben a világban hősies küzdelemmel keresi az igazi írói tehetség magányos honfoglalását. Nekünk, többi íróknak, mindehhez kevés hozzászólásunk lehet. Mi csak azt tudjuk mondani, hogy mikor egy kevés pénzzel készült, valóban irodalmi színvonalú francia képet látunk, szorongó szívvel érezzük, hogy a magyar író ilyen bármikor tudna csinálni. Azt az egyet tudjuk, hogy a magyar filmgyártás ügyét mennél sürgősebben egységes kézbe kellene adni. Amíg az államhatalom itt rendet nem csinál, szívből jövő sajnálattal állapítjuk meg, hogy míg a filmgyártás és filmcenzúra mai rendszere fennáll, nekünk ezen a területen hazánkat szolgálunk lehetetlen, s addig rezignáltan be kell látnunk, hogy a magyar filmgyártás minden jel szerint nélkülözni tud bennünket.

Pedig, kedves Barátaim, az olyan magyar filmek, amelyeket mi képzelünk, igen jól beleillenének a magyar szellem külföldi térhódításához, amely kitűnően halad előre. Ezen a téren csak egy kérésünk van. Korántsem egy-egy könyvünk állami támogatása. Az olyan mű, amelynek külföldi megjelenését művi eszközökkel támogatni kell, az

akár már ne is jelenjék meg. Viszont könyveinknek, színdarabjainknak minden áron, mennél több külföldi nyelven meg kell jelenniük, mert a külföldi siker többé nem az író személyes sikere, ő ott már másodrangú ember, a siker a magyarságé. A segítség útja – ezt nem az íróknak, hanem az ország külföldi sikerének kérjük – a műfordítás kérdése. Fontos, hogy műveink ne egy harmadik nyelv rendszerint torzító közvetítése útján jussanak pl. a skandináv államokba, vagy az óriási dél-amerikai piacra, hanem közvetlen fordítással. Ez nem kivihetetlen. A számos országgal fennálló kultúr-szerződés keretein belül nem volna nehéz cserefordítók intézményét megvalósítani, és itt tartani arravaló bolgár vagy portugál fiatalembereket, míg magyarul megtanulnak, míg e két év alatt a mi ugyanolyan számú egy-két fiúnk menne ki azt a nyelvet megtanulni, ha van kultúr-szerződés, akkor ennek segítségével, ha nincs, külön megegyezéssel.

A jelentéktelenebb rangú kívánalmakat átugorva, most rátérek, kedves Barátaim, felsorolásom utolsó előtti pontjára, a gazdasági értékesítés kérdéseire. Szükség van az író és kiadó közötti viszony szabályozására. Természetesen a kétoldalú kollektív szabályozás lenne a helyes, egyfelől írók és könyvkiadók, másfelől írók és színpadi írók között. Itt az írók panasza sok. Azt hiszem, a vita folyamán ilyen panaszokat bőven fogunk haliam. De alighanem hallani fogunk olyan kívánalmakat is, amelyek írók és kiadók közös érdekeit fogják megjelölni. A magam részéről csak azt teszem szóvá, hogy hír szerint készül a kiadói kamara szervezete. Itt csak ismételhetem, hogy az írók nem találnák bölcs dolognak a „róluk-nélkülük” jeliségű elintéztét.

Kedves Barátaim! Legvégül akarom említeni az írói szabadság kérdését.

Ha itt elhangzott az a mondat, hogy a műveltség hősiesség, hozzáfűzhetem azt is, hogy az írás ma nem kevésbé hősiesség. Nemzeti függetlenségünk káromlása volna, ha annyi szenvedés árán visszanyert szabadságunkat elnyomott korszaknak nevezném. Viszont nem tagadhatom, hogy a magyar író a bennünket sújtó zsarnokságok legsúlyosabb időszakában sem nyögött a ránehezülő szellemi terhek akkora súlya alatt, mint ma.

Szavakat nyert itt, kedves Barátaim, sok felemelő követelmény, amelyet a nemzet az irodalom erejére hárít. Kötelességünké tétetett, mint ahogy az is, a nemzetnevelés, és kötelességünké tétetett, mint ahogy az is, a honvédelem magasztos szellemi támogatása. Az egész ország kutatja az író: jöjjön elé, fájának életbe vágó mondanivalója van számára. Hol van az író? Nem látni azoktól a mázsányi sziklaktól, amelyeket a legkülönbözőbb, olykor érthető tilalmak raktak vállára s amelyek irdatlan súlya alatt már-már összerogy. A közkatona olykor a fegyvert is lihegve hordja, ha nehéz a terep; bizony nehéz a dolga, ha ráadásul még a tankot is az ő vállára rakják. Mert a cenzúra, kedves Barátaim, nem egyféle. A cenzúra nem abból áll, hogy az ügyész elolvassa az írást, rányom valamilyen pecsétet, s a kérdés kedvezően vagy kedvezőtlenül elintéztetett.

Itt van körünkben Ullein-Reviczky Antal őnagyméltósága. Itt van közöttünk Baróthy Pál főügyész Öméltósága. Részünk van abban a megtiszteltetésben, hogy ismerjük őket. Tudjuk lelkök legmélyén eredő magyarságukat, tudjuk világszemléletük magas etikáját, tudjuk, hogy mindaz, ami a szellem világáé, tőlük joggal várhat a hazájuk kultúrájának kijáró megbecsülést és munkájuk átszellemültségét. Emberi őszinteséggel szólunk hozzájuk, emberi megértésre számítunk részükről. S nem magunk, hanem a magyar betű számára kérjük lelkök melegségét. Hallgassák meg, hogy a magyar író még be sem mártotta tollát, már rajta fetreng az első kőszikla: a közönség cenzúrája. Ha emberekről ír az író, alakjainak nevet kell adnia. Mivel kimondhatatlanul képtelen nevet nem adhat, valószínű nevet kell választania. Elnevezi Kis Jánosnak. Azonnal felháborodottan jelentkezik Kis János, és hevesen tiltakozik

meghurcoltatása ellen. (*Mozgás*) Nyilvánvaló, hogy a gonoszul fenekedé író csak őt tehette csúffá, hiszen elbeszélésében feleségét Mariskának nevezte. Az író nagyot nyel. Sok a dolga, nem járhat tárgyalásra, bocsánatot kér.

Majd jön az egyházi cenzúra. Szándéktalanul írt valamit, megtámadják az újságban, márpedig a mai világban életveszélyes, ha egyháztagadó szabadkőműves hírébe keveredik. Azután jön a katonai cenzúra. Mivel művében tartalékos tisztről akart írni, végül eldobja, hiszen hőse az elbeszélésben gyanús váltóüzletbe keveredik. Egy tartalékos tiszt? Be sem adja a novellát, eldobja. Tesz helyébe fogorvost. Hajszát kap érte, a magyar fogorvosok derék kara, mint már tette, óriási készültséggel nekimegy, hogy kitekerje a nyakát. (*Mozgás*) Akkor poharazgató szántóvetőkről ír. Azt is eldobja, mert eszébe jut, hogy valami névtelen haragosa feljeleníti osztály elleni izgatásért. És így tovább. Ami a cenzor ura elé jut, az már egy megfélemlített, idegeiben meggyötört és tanácstalanul töprengő ember műve. Ha ezek után ír valamit, amiben csak papírból való angyalok szerepelnek, magasztos homlokú, szabályos arcú férfiak, akik honpolgári kötelességüknek feddhetetlenül eleget tesznek, s éppen csak hogy a szerelmi jelenetben irredenta dalt nem énekelnek, nő pedig a műben nincsen, mert magyar nőhöz méltóan emberi hölgy egyáltalában nem viselkedhetik egy elbeszélésben, hiszen egy férjes asszony éppen úgy nem emlegethet csókot soha, mint egy hajadon magyar nő ezt nem teszi. Ha ilyest ír, akkor azt a szerkesztő nem adja ki. Be sem küldi cenzúráztatni. De ha netalán beküldi, mégis kihúzzák. Hogy miért, az örök titok marad.

De esetleg nem marad titok. Itt mindenkinek százával van esete, amely a humoros és meghökkentő elemek legkülönbözőbb vegyülékéről szól. Írtam egyszer közleményt, hogy filmet kellene írni a szent korona regényes történetéről. Az adatokat szívesen készen adtam volna, egy fiatal író nagyon izgalmas filmet írhatna ebből, alkotmányunk sarkalatos tárgyáról, a nemzeti egység érdekében. A cenzúra törölte. Törölt még tízet, most már közömbös és színtelen tárgyúakat. Azaz volt színes tárgyú is. A vezérkari főnök úr egy beszélgetés alkalmával felhívta figyelmemet a pesti közönségre, amely mai élethalál-harcunkban lármát csinál a kávéházban, mert a kapucínusokhoz nincs tej. A vezérkari főnök úr gondolatát tőlem telhető ártalmatlansággal megírtam, a cenzúra törölte. Nem szólhatok, hiszen a cenzúra Herczeg Ferenc egy cikkét is törölte, amelyet a vezérkari főnök úr kért tőle.

E kérdések körül teljesen a sötétben mozgunk, nem vagyunk főszerkesztők, mi a cenzúra szempontjaiból hasznos kioktatást nem kapunk. Legfeljebb empirikus úton jövünk rá némely titokra, mint én rájöttem, mikor egymásután három, nem bántó anekdotát írtam meg a diplomatavilágból, a diplomaták nemzetisége, az évszám és a város említése nélkül. A cenzúra mind a hármat törölte. Még magamat is meglepő éleslátással azt következtettem az indukció nehéz logikai útját követve, hogy diplomatákról nyilván egyáltalában semmit sem szabad írni. Többet ilyet nem írtam. Néhány cikkem valóban meg is jelent. (*Derűlttség*)

Mélyen tisztelt Uraim! A következő felszólalásokból, amelyeknek most már időt akarok hagyni, kazuisztikát gombostűre tűzött csodabogarakból bőven fogunk kapni. Én csak egy történetet nem hagyhatok elmondatlanul. Egy női lap közölni óhajtott egy hazafias vidéki ünnepély képét, amelyen az államfő mögött még egy felismerhető alak volt látható. A cenzúra közölte a szerkesztővel, hogy a képet csak akkor közölhetné, ha az államfő mögül eltűnnék az a csúnya zsidó. Erről azonnal kiderült, hogy nem más, mint Bárdossy László akkori külügyminiszter. (*Élénk derűlttség és taps*)

Mélyen tisztelt vendégeink, legyen szabad nekem csak két dolgot egészen röviden megjegyezni. Először is a cenzúrának is munkát takarítana meg, ha a cenzúra időről időre közölné a szépírókkal, hogy nagy általánosságban mitől őrizkedjenek. Másodszer a cenzúra népes személyzetét judícium szempontjából felülvizsgálná (*Úgy van!*), mert

az értelmes cenzor, noha minden cenzor a legnagyobb hazafiassággal végzi dolgát, jobban ítél, mint a nem értelmes. Mi nem állíthatjuk, hogy aki tollat vesz a kezébe, attól már értelmes író, de az államhatalom sem állíthatja, hogy amiért valaki leül az íróasztalhoz a száz cenzor közül egynek, attól ő már az ország minden írójánál azonnal okosabb lesz.

Kedves vendégeink, az íróknak, akik itt gyönyörű, új feladatokat kaptak, terheik a roskadásig elviselhetetlenek. Noha van olyan ember, és nem is olyan akárki, aki szerint a lapbetiltás azonnali lehetőségének idején semmiféle indiszkréciónak nem okozhat helyrehozhatatlan károkat, s így a cenzúra nélkülözhető volna, mi nem vitatkozunk. De meg kell mondanunk, hogy a cenzúra mai álláspontjai a magyar írásból elveszik a színt, az ízt, az emberábrázolást, a közönségnek nemes szórakoztatással való megnyugtatását, szóval azt, ami a magyar irodalom. S mielőtt egy tetőtől talpig lojális és felelősséget érző író szavait befejezem, meg kell mondanom azt is, hogy mi minden elviselhető terhet vállalunk, kivált vállaljuk, aminek a részletekben is felfogható logikáját látjuk. Ha minden így marad, természetesen kínlódunk tovább. De mi a magyar gondolat kifejezői vagyunk. Fegyelmesebbek, áldozatkészek, tisztelettudók, de a magyar gondolat kifejezői. A magyar gondolat pedig maga a magyarság. A magyarságnak valami viszonylagos szabadság nélkül élnie lehetetlen, a magyarság a most rárótt és boldogan vállalt feladatokat teljesíteni valami viszonylagos szabadság nélkül képtelen. Itt állunk, másként nem tehetünk. (*Élénk taps*)

ANTAL ISTVÁN: Kedves Barátaim! Hálásan megköszönve Harsányi Zsolt barátomnak ezt a rendkívül érdekes, mély és szellemes előadását, engedjétek meg, hogy nyomban rátérjünk az előadás körül kialakulandó, bizonyára termékeny vitára.

Jelzem nektek, hogy eddig következő barátaink jelentkeztek felszólalásra: Tóth László, Kodolányi János, Orbók Attila, Cs. Szabó László, Mécs László, Illyés Gyula, Harsányi Lajos, Bókay János és Ádám Jenő.

Az első felszólaló Tóth László barátom.

TÓTH LÁSZLÓ: Kegyelmes Uram! Mélyen tisztelt Uraim! Két napon át tanácskoztunk itt magyarok, és olyan csoda történt, mint még soha: nem vesztünk össze, nem kaptunk hajba, nem mentünk egymásnak, hanem tárgyilagosan, komolyan vitatkoztunk, s ha volt is itt vagy ott talán valami kisiklás, azt a vezetés tapintatossága és az emberek saját önmérséklete is kiegyenlítette. Most mindenekelőtt azt kérdezem tőletek: nem lehetne-e ezt a meghittséget, jóhiszeműséget, egymás jószándékának feltételezését és elismerését innen kivinni haza, az életbe? Az irodalmi közéletbe, ahol – amikor szétmentünk – megint neki fogunk esni egymásnak. Nem volna-e lehetséges az, hogy ezt a hangot, amelyet itt egymással szemben használtunk, az irodalmi kritikákban s a különböző közéleti harcokban is megőrizzük? Megőrizzünk legalábbis annyi tárgyilagosságot és annyi jóakaratot egymás iránt, mint amennyit itt mutattunk.

Azt hiszem, ennek első feltétele az volna, hogy a személyes érintkezés ezzel a találkozóval ne érjen véget, hanem mód és lehetőség adassék arra, hogy máskor is találkozzunk. Nemcsak így, egy különleges megbeszélésen, hanem fehér asztalnál, és ezért a Sajtókamara elnökségével egyetértésben a Magyar Újságírók Egyesülete nevében a jelenlévőket – elsősorban öccellenciáját és vendégeinket is – meghívom a magyar újságírók december 5-i Miklós-napi összejövetelére, amely a Magyar Sajtó Házában lesz, hogy akkor pár hét múlva ismét találkozzunk, és emlékezzünk azokra az órákra, amelyeket itt egymással eltöltöttünk.

De azt hiszem, hogy amikor itt végre – harmadsorban, igen helyesen – saját érdekeinkről beszélünk – ami maga is jellemző, hogy az író saját érdekeiről utolsósorban emlékezik meg –, akkor egy kissé írói közéletünkbe is bele kell néznünk, és nemcsak gazdasági kérdéseinket s a szerzőjogi és egyéb kérdéseket vizsgáljuk meg,

hanem egymáshoz való viszonyunkat is és egész írói közéletünk hangját és módját is. Most e pillanatban, amikor itt ülünk, eszembe jut Surányi Miklós barátom, ez a kiváló magyar író és közíró, akinek könyvtárára ez volt kiírva: Mindenkinek igaza van! ... – Valóban egy ilyen tanácskozáson az ember önkéntelenül is érzi azt, hogy mindenkinek igaza van, amikor a maga meggyőződését, gondolkozását, felfogását elmondja, feltéve, hogy az az elmondás művészi formában történik, hogy abban magyarságérzés van, és van benne bizonyos keresztény humánus is, amit én nem tudok kizárni a magyarságból, egyszerűen azért nem, mert szorosán hozzátartozik.

Lehetetlenség az, ami ma folyik! Mert nézzük meg, mi történik? Ha ír valaki egy röpiratot, és ez a másíknak nem tetszik, akkor írjon ő is egy másik röpiratot, és ebben döntse meg az elsőnek az érveit, de az nem érvelés és nem harcmód, hogy azt írják meg, hogy a röpirat írója kicsoda-micsoda, milyen ember, mit csinált, és mi baj van vele. Ezen az alapon ugyanis soha semmiféle hasznot nem tudunk a közéletnek hozni, ha az íróknak bármely irodalmi és művészeti alkotását, vagy az ún. nemzeti problémákhoz való hozzászólását azonnal arról az oldalról nézzük, hogy át lehet-e vinni személyes térre, a személyes veszekedések és a személyes harcok terére; mert abban a pillanatban nincs többé lehetőség a tárgyilagosságra. Ha tehát valakinek a könyve nem tetszik, írjanak egy másik könyvet; ha valakinek a röpirata nem tetszik, írjanak egy másik röpiratot, de ne verekedjenek gyűlölettel! Nem azt mondom, mintha ez ellen én magam vagy mi sohasem vétettünk volna. Ebben mindnyájan hibásak vagyunk (*Úgy van! Úgy van!*), egyszerűen azért, mert közéletünknek az a politikai módja és módszere, amely érvényesül, reánk is kihat. Ha tehát ezen változtatni akarunk, akkor mindannyiunknak egy kicsit meg kell változnunk. Nem azt mondom, hogy nekem nem, hanem másnak; azt mondom: mindannyiunknak. (*Élénk taps*)

Egy sajtóperben mondotta egy újságíró: neki az volt az érzése, hogy mint pártbeli újságírónak, a másikat lehetetlenné kellett tennie. Szerinte tehát nem az volt a kötelessége, hogy az ő pártjának vagy világnézetének álláspontját megvédje, és a másikat megcáfolja, hanem a másik újságíróval szemben nem tudott mást tenni, mint azt, hogy azt lehetetlenné tegye a közönség, a közvélemény előtt. Ez a lehetetlenné tevés megtörténhetik, de akkor előbb-utóbb mindenki lehetetlenné lesz téve, és akkor a közönség előtt az írás, az irodalom, az újságírás veszíti el hitelét.

Ezzel azonban az is jár, hogy az íróban ne legyen sértődés és sérelemkomplexum abban a pillanatban, amikor munkájával vagy állásfoglalásával kritikailag foglalkoznak. Nem lehetséges az, hogy ha valakinek, a közönségnek vagy a kritikának nem tetszik a műve, vagy valamilyen magatartása, abban a pillanatban ez már személyes sérelemmé váljék. Akkor csak azt teheti, hogy megfelelő formában védi magát – amihez szerintem mindig joga van –, vagy pedig próbál jobbat írni, amivel a közönséget és a kritikát megnyeri.

Mindenesetre elsősorban a művészi alkotás, az irodalmi alkotás az, ami vizsgálendő. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül az a kérdés – már tegnap is szó volt róla –, vajon a szépíró kirándulhat-e a közírás területére, hozzászólhat-e a közéleti problémákhoz, vagy pedig meg kell maradnia egyedül a művészeti alkotás terén. Én is azt hiszem, hogy az író, a művész a legtökéletesebben akkor járul hozzá a nemzet gondolkozása kialakításához, az ún. nemzeti neveléshez, ha irodalmi, művészeti műveivel és azokon keresztül igyekszik hatni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egy kiváló szépírót egyszerűen ki akarjunk zárni abból, hogy hozzászólhasson közírási kérdésekhez; abban a pillanatban azonban többé már nem szépíró, hanem bizonyos fokig közíró.

Ahogy nem lehet kirekeszteni a regényírót a közírásból, ugyanúgy nem lehet kirekeszteni a közírót a szépirodalomból. Hogyan tilthatná meg valaki, hogy Milotay

vagy Féja – ha akar – írjon egy novellát vagy regényt? Miért ne írjon?! Csak az a kérdés, hogy jó-e vagy rossz az a novella. Éppen így csak arról lehet szó, hogy az a regényíró, költő, szépíró, drámaíró az írás másik területén jót vagy rosszat alkot-e? Azt hiszem, a kizáró, eltiltó gondolkodás szegényebbé tenné az egész magyar írás területét, pedig igaza van Makkai Sándornak, hogy az irodalmat ki kell terjeszteni. Tehát szegényebbé válnánk azzal, ha megtiltanók a szépíróknak, hogy közírással is foglalkozzanak, de szegényebbekké válnánk azzal is, ha a jelen közíróknak meg akarnók tiltani, hogy verset írjanak.

Ez az egész kérdés azonban nemcsak szellemi kérdés, hanem sajnos, anyagi is. Mégpedig anyagi kérdés azért, mert igen kevés írónak adatik meg, hogy kizárólag szépirodalmi munkáiból meg tudjon élni. A legtöbb szépíró kénytelen – ha akar, ha nem – közírói, újságírói, lektori vagy valamilyen egyéb mellékfoglalkozást vállalni, hogy kenyerének nagyobb felét meg tudja keresni. Mert szépirodalommal csak kisebb részét lehet megkeresni kenyerének.

Ha meggondolom azt, hogy egy fiatal regényíró teljes kibontakozása idején két regénynél többet aligha tud írni egy esztendőben, akkor kérdezem: két regény tiszteletdíjából hogyan élhet meg ő és esetleg családja? Ennek folytán nemcsak hogy morálisan nem szabad ezt eltiltani, hanem fizikailag is lehetetlen volna, mert az íróknak legnagyobb része, igen nagy része, az újságírás területén, a közírás területén vagy lektori és más ilyen minőségben van alkalmazva, és úgy dolgozik.

Természetesen, aki közírást vállal, és sebeket oszt, annak a sebeket vállalni is kell. Ellenben én mégis azt hiszem, hogy ha a közírás területére lép a szépíró, a közírásnak esetleg a gazdagodása lesz, mert mindenesetre oda is beviszi a maga művészi értékét és kvalitásait.

Vizsgáljunk meg azonban más kérdéseket is, például az irodalom bizonyos kategorizálását. Nagyon kérem, ne értsék félre, amit mondani akarok. A származási kérdés túl van kompenzálva a mi irodalmi közéletünkben; túl van kompenzálva egyszerűen azért, hogy az ide vagy oda tartozás, a valamely társadalmi rétegből való származás determinálja azt, hogy valakinek miről szabad vagy lehet írnia. Bocsánatot kérek, soha nem kellett kamarási öspróba ahhoz, hogy az ember grófokról vagy dzsentrikről írhasson. Éppígy nem hiszem, hogy 17 paraszt őst kelljen kimutatni ahhoz, hogy valaki a népről írhasson. Viszont megnyugtathatok mindenkit: ha itt körülnéztünk, egy-két paraszt-nagyapát vagy egy-két mesterember-nagyapát, hála Istennek, mindannyian ki tudunk mutatni. (*Taps*)

Azt mondom: hála Istennek, mert éppen olyan kegyelettel gondolok tímármester dédapámra, mint a nagybirtokosra, mert egyik sem hagyott rám semmit, egyik után sem maradt semmi. (*Derültség*) De nem veheti senki rossz néven, hogy én azért mégis szeretettel és büszkeséggel gondolok apámra és nagyapámra, akiktől kaptam örökségemet: a magyar szó áhítatos, de szegénységre kárhóztató hitvallását és szolgálatát. (*Úgy van!*)

Lehetetlenség volna az, hogy bármelyikünk ne írhasson valamely társadalmi rétegről, azért, mert nem él benne, vagy nem abból való. Más kérdés azonban az, szabad-e azután olyan valakinek írnia valamely társadalmi rétegről, aki azt – nem ismeri! Ez egészen más. Az, hogy pesti szalonurak esetleg folytonosan a népről beszélnek, de a faluról fogalmuk sincs, s nem tudják, hogyan álljanak szóba egy gazdaemberrel, mert nem tudnak megmukkanni sem előtte, és nem is értik meg az ő gondolkodását: ez egészen más. De hogy a múltban valaha is vizsgálat tárgya lett volna, hogy ki kicsoda, ez egyszerűen nem áll. Régen megjelent egyszer egy kis vékony füzet, *Hét krajcár* volt a címe, novellák voltak benne. A Nemzeti Színház igazgatója elolvasta, elhívatta az író, adott neki ezer koronát, és megíratta vele a *Sári*

bíró-t. Elhívatta, nem kérdezte, ki volt a papája, mamája, honnan származik, honnan jött; azt látta, hogy óriási magyar tehetséggel áll szemben.

A kritikában van bizonyos tagadhatatlan klikk-rendszer: aki hozzám tartozik, aki az én társaságomhoz való, azt korlátlanul dicsérem, aki pedig esetleg más társasághoz tartozik, azzal szemben bizalmatlan vagyok, különösen, ha más világnézetű vagy más politikai pártállású. Nem tudom, hogy ezen lehet-e segíteni, mert hiszen ebben érzelmi momentumok is vannak, ebben baráti momentumok és politikai momentumok is vannak, de azért azt hiszem, mégsem szabad olyan abszurdumig elmenni, hogy az egyik világnézeti újság megtámad egy magyar íróért, mert szerinte frivol címmel írt egy regényt: *A pirossapkás kislány* címmel. Amikor azután felelősségre vonták az illetőt, hogy *A pirossapkás kislány* történelmi regény és a 48-as szabadságharcról szól, akkor kiderült, hogy még csak el sem olvasta, de mivel írója ellenpárti ember volt, feltétlenül akart rajta ütni egyet. Ez lehetetlenség! Ezen bizonyos magunkbaszállással és bizonyos körültekintéssel – önmagunk portáján söpörve mindig legelőször – kellene valahogyan segíteni.

Most azonban végül áttérek arra, hogy a magyar írásnak kereseti válsága előtt állunk. Amin mi gondolatainkat közöljük, a papíros, olyan nyersanyagkérdéssé és olyan anyagi és nemzetközi forgalmi kérdéssé válik, hogy a papír egyre drágább és rosszabb lesz. Ennek következtében avval kell számolnunk, hogy a napisajtóból a szépíró úgyszólván teljesen ki fog szorulni, mert hiszen a mai lapterjedelem mellett is alig lehet már helyet szorítani neki. Ha a lapterjedelem-korlátozások tovább fognak folytatódni, akkor a napilapokból teljesen kiszorul a szépíró. A folyóiratok pedig máris fele terjedelemben jelennek meg, és ritkán történik meg az, hogy egy folyóirat esetleg duplájára tudja emelni magát. Az ilyennek mindenki örülhet, de ez általában igen kivételes eset, és a valóságban ennek ellenkezője történik. Most az a helyzet, hogy a folyóiratok máris felényiek, és esetleg még kisebbek lesznek.

Itt van azonban a könyv. A könyvkiadók tudják, hogy milyen rettenet harcot kell folytatni a papírért. Minderről nem akarok beszélni, hiszen lesznek illetékesebbek, akik beszéljenek, de tény az, hogy mindez csökkenti az írók kereseti lehetőségeit. Pedig ezek igen korlátozottak, mert hiszen csak azt az egy tényt kell mindig újra megismételni, hogy a könyv árából az író kap 10%-ot, a könyvkereskedő pedig 30-40%-ot.

EGY HANG: 40-50%-ot.

TÓTH LÁSZLÓ: Pedig igen keveset csinál érte, mert a könyvet nem ő nyomatja, és nem ő csinálja a reklámot. Ott tartja a boltjában, de ha véletlenül nincs meg az a könyv, amelyet valaki keres, ad helyette mást, esetleg egy külföldit.

Azonkívül ne felejtsük el, hogy a magyar közönségnek van egy áldott jó tulajdonsága: roppant szeret könyveket kölcsönkérni és – vissza nem adni. Nekem az az elvem, hogy magyar író könyvét soha senkinek kölcsön nem adom. Vegye meg! De baj az, hogy ma természetszerűleg közönségünk anyagi lehetőségei is korlátozottak. Tehát egy munka, amelyen az író 40 fillért keres, keresztülmegy tíz ember kezén, pedig ez a tíz ember, ha elmegy moziba, 40-50 pengőt költ el.

Felmerül ezzel kapcsolatban egy gondolat, amely vakmerő és talán helytelen is, de mégis felmerül. Annak idején megépítették – elsősorban a magyar szó ápolására és a magyar drámairodalom segítésére – a Nemzeti Színházat. Ez a Nemzeti Színház már száz év óta teljesíti kötelességét, és teljesíti az a másik Nemzeti Színház is Kolozsváron, amely szintén állami intézmény, és amelyet most visszakaptunk. Tehát két állami intézmény is van, amely a magyar szó színpadi szolgálatát jelenti. Igen helyes, hogy vannak, és szerintem nem is áldoznak rájuk eleget. Azt is meg fogom majd mondani, milyen súlyos következménye van annak, hogy nem áldoznak rájuk

eleget. Kérdezem, nem lehetne-e valami hasonló intézményt alkotni, amely nem lenne konkurenciája a magyar könyvkiadásnak, hanem amely olyan feladatokra vállalkoznék, amelyekre a magyar üzleti könyvkiadás nem tud vállalkozni, mert azoknak anyagi lehetőségei nem nagyok. Nem volna-e lehetséges, hogy *legyen egy nemzeti könyvkiadó vállalat és legyen mindenesetre egy nemzeti filmvállalat*, amely azokat a nagyszabású filmfeladatokat teljesítené, amelyeknek megoldását nem lehet elvárni kis filmgyártó cégektől, száz- és kétszáz ezer pengőket befektetni tudó kis producerektől.

A kultuszminiszter úr már tett bizonyos ígéretet – örvendetesen – a magyar filmgyártás tekintetében, de azt hiszem, itt valahogy intézményesen kellene segíteni.

Nézzük már most a Nemzeti Színházat, amely a magyar szó szolgálatára van rendelve. Ha egy magyar író a Nemzeti Színház számára ír darabot, az külön áldozat, mert a mai helyzet az, hogy a Nemzeti Színházban egy író darabja 14-szer kerülhet csak színre, és a jövő évben minden valószínűség szerint lekerül a műsorról. Az elmúlt idők műsorpolitikájával szemben ez visszaesés és hiba, mert régen a sikeres darab feltétlenül 10-20-25 éven át is megmaradt a Nemzeti Színház műsorán; ugyanakkor – éppen azért, mert a Nemzeti Színház tudta, hogy azokkal a magasabb igényekkel nem tud versenyezni, amelyeket a magánszínházakkal szemben állít fel az író, ahol 30-40-50-szer megy a darab – az első három előadás jövedelmének harmadrészét kapta a magyar drámaíró. Ezt eltörölték, mert valami számvevőségi embernek eszébe jutott, hogy ez hiba; ezért gyorsan eltörölték, megszüntették, úgyhogy ma az a helyzet, hogy egy magyar írónak a darabja – a legkiválóbbé is – 14-szer kerülhet színre csak, ha a siker mégoly nagy is, viszont egy bukott darabnak is színre kell kerülnie 14-szer, mert így hozza magával a bérletrendszer. Ez is egészségtelen és tarthatatlan állapot.

Van azonban egy másik nagy kérdésünk is: az írók öregségi biztosítása és betegellátása, amelyről e pillanatban semmiféle gondoskodás nincs. Ez a két kérdés nem egyforma, bár egyformának látszik. Ti. a nyugdíjintézethez nem volna nehéz csatlakozni; a kamarai törvény keretén belül vagy valahogy másképpen talán meg lehetne oldani azt a kérdést, hogy a hírlapírók nyugdíjintézetéhez csatlakozhassék az az író is, akit nem tudom milyen feltételek alapján oda felvesznek. Mert hiszen minél több nyugdíjbiztosítás van, annál jobb a nyugdíjintézetnek, annál hatalmasabbá és erősebbé válik. Más azonban a betegségi ellátás, mert itt minél több az ellátott, annál rosszabb és veszedelmesebb az intézetre nézve, annál kevésbé tudja az intézet feladatát teljesíteni. Éppen ezért nagy kérdés, hogy az újságírók szanatóriumegyesületével, vagy az OTBÁ-val, vagy nem tudom, milyen intézettel lehetne-e valami olyan megállapodást csinálni, hogy az írónak, ha hirtelen megbetegszik, és a toll kiesik a kezéből – ne kelljen családjával együtt koplalnia.

Hozzájárul ehhez az adó kérdése. Az adó tekintetében az író sokkal rosszabb helyzetben van, mint az újságíró. Az újságíró 20-40%-os kedvezményt kap az adóalap megállapításánál, ha kamarai I. osztályú tag; akár éjjeli munkás, akár nappali munkás, mindenesetre van kedvezménye. Hát az író vajon legtöbbször nem éjjeli munkás? Hiszen az írónak – mint mondtam előbb – kenyere fele megkereséséhez legtöbbször nappal munkát kell vállalnia, úgyhogy irodalmi munkájához úgyszólván csak éjszaka, az estének csöndjében és nyugalomában jut hozzá. Tehát éjszakai munkás ő is. Ezzel szemben mi történik? Adóját úgy állapítják meg, hogy összjövedelmét összeveszik, és úgyszólván semmit sem engednek levonni rezsire, pedig az írónak éppúgy van rezsije, mint egy kereskedőnek vagy egy kocsigyárosnak vagy másoknak, akiknek le engednek vonni a jövedelmükből. Az írónak rezsire nem engednek levonni semmit, vagy ha igen, akkor nagy nehezen 15-20%-ot lehet levonni.

Ez az adózási kérdés is súlyosan sújtja az írókat, annyival is inkább, mert ha egyszer sikere van – és ez nyilvánvaló, amit nem lehet letagadni –, akkor rögtön rámennek. Itt

van kitűnő barátom, Bókay János, akiről azt hallottam, hogy felelősségre vonták, mert darabját többször adták, mint bejelentette – ti. az olaszországi előadásokról megfélekedett –, s hallottam azt is, hogy még a Voinits-díj – egy érem – után is meg akarják adóztatni. Itt tehát valamit tenni kell, és én nem hiszem, hogy megfelelő törvényes szabályozás, vagy egy rendelet kiadása útján ne lehetne biztosítani az íróknak is ugyanazt a 25%-os kedvezményt, amiben részük van az újságíróknak.

Ami az állami támogatás kérdését illeti, ez nehéz probléma, mert bizonyos fokig kihat az írói függetlenségre. Én nagyon örülök annak, hogy az állam a tárlatokon minden évben vesz bizonyos számú festményt és szobrot, s hogy a szobrászok és festők megbízásokat kapnak, hogy az állam részére dolgozzanak. Bár volna az államnak erre a célra több pénze! De kérdezem: vajon hány író és milyen megbízást kapott az államtól? Azt hiszem, az újjainkon el lehetne számlálni azokat az írókat, akik egy-egy nagy feladat elvégzésére állami megbízást kaptak. Pedig ha pl. azt mondták volna, hogy a Julianus barát-ügy megvizsgálására megbízást adnak, akkor talán Kodolányi János még nagyobb kedvvel írta volna meg regényét, s ezzel használt volna az irodalomnak, a köznek és annak a nemzetnevelési ügynek is, amelynek megvitatására itt most összejöttünk. De ismétlem, ezek nagyon nehéz kérdések. Felvetni az ilyen kérdést könnyű, de felelni rá nagyon nehéz.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy Kodolányi Jánost éppen ezzel bíztam meg, és regényét már készíti is.

TÓTH LÁSZLÓ: Köszönöm szépen. Isten tartson meg ezzel a kitűnő kezdeményezéssel. (*Éljenzés és taps*) Itt most mégis rá kell térnem az írói függetlenség és szabadság gondolatára, amit Harsányi Zsolt a cenzúrával kapcsolatban olyan szépen kifejtett. – Szerintem az író függetlensége kiépülhet gazdaságilag és morálisan is azáltal, hogy más keresetet is vállal, de ez az író szabadságában és függetlenségében, szókimondásában és írói művészetének formáiban veszedelmesen korlátozhatja is. Ezt nehéz orvosolni, de mindenesetre mennél jobba tesszük az írók anyagi helyzetét, életlehetőségeit, annál jobban csökkentjük függőségük lehetőségét, és növeljük függetlenségük kiépítését. Mert az írói szabadság kérdésében ne higgyük, hogy egyedül csak az állami cenzúrával állunk szemben. Szemben állunk a tömeghangulatokkal, mindenkinek korlátozásával, öncenzúrájával, amely különösen háború idején, amikor minden kiejtett szónak százszoros felelőssége van, kihatással bír természetesen az íróra is. És van a tömegekben sokszor bizonyos elnyomási szándék is. Emlékezzünk rá, hogy egyes írók úgyszólván meg sem szólalhattak, mert a tömegek nem akarták megengedni, hogy szóhoz jussanak, nem akartak meghallgatni bizonyos írókat, félve ilyen vagy olyan politikai állásfoglalásuktól. Ez is egy módja annak, hogy az íróba belefojtsák a szót. De az írói szabadság a cenzúrával a kezén kétségtelenül súlyosan korlátozva van.

Amíg a sajtóban teljesen érthetőnek látszik, hogy cenzúra van, és ennek következtében bizonyos korlátozások állnak fenn – mert az a lapszerkesztő esetleg nem tudhatja mindazt, aminek tudatában van az, aki a korlátozó utasítást kiadja, aki tehát tudja, hogy miért nem szabad erről vagy arról írni, akárhogy mergelődik is a szerkesztő (ami azt jelenti, hogy magasabb érdekből a cenzornak mégis igaza lehet) –, addig másfelől teljesen érthetetlen, hogy mi szükség van arra, hogy a könyvek felett nem ilyen magasabb állami érdekből, vagy magasabb kormányzati érdekből gyakorolnak cenzúrákat, hanem amiatt, hogy valaminek előadási módja túlságosan naturalisztikus, s az illető cenzor, aki a könyvet átolvassa, ettől megijed és kihúzza a szövegből. Hát ez nem lehet a cenzornak a joga, mert ezért az író vállalja a felelősséget. Különbösen is megvan a törvényes lehetőség arra, hogy megbüntessék az írókat, ha a törvényt szabta határokat túllépne, de hogy az íróknak az alkotás hevületében,

lázában folyton arra kelljen gondolnia, vajon nem fogja-e művéből ezt vagy azt a részt a kék vagy a piros ceruza kihúzni, ez elviselhetetlen lelkiállapot. Ezt méltóztassanak tudomásul venni azok, akik minket szolgálatokra hívnak. Mert szolgálni csak olyan önkéntes és szabad érzéssel lehet, amikor az emberben nincsenek jogos elkeseredések, s amikor nem érezzük azt, hogy meg kell tagadnunk és meg kell gyaláznunk hivatásunkat, ha így vagy úgy cselekszünk, ezt vagy azt írjuk. *(Igaz! Úgy van! Taps)*

Ezzel körülbelül be is fejeztem, amit mondani akartam. Csak azt legyen szabad még hozzátennem: az a kérdés, hogy az író mennyire vehet részt a honvédelem megsegítésében, a nemzeti nevelés támogatásában, s mennyire erősítheti általában a magyarságtudatot, attól függ, hogy az íróban és minden emberben mennyire tudatosul ez a nemzeti gondolat. Mennyire tudatosul az, hogy magyar vagyok, és minden kimondott vagy leírt szót alávetek annak, hogy magyar vagyok, és ez a legjobb szempont, amelynek figyelembevételével körülnézek a világban. Éppen ezért szükségesnek tartom, hogy államsegélyekkel és ösztöndíjakkal támogassák az írók külföldi tanulmányútjaiban. Legalább az író legyen az, aki tisztában van a minket körülvevő világ mértékeivel, egyensúlyával és arányaival. A középosztály és más társadalmi osztályaink előtt a világ, az emberiség nagy összefüggéseinek képe, a gazdasági, kulturális és politikai összefüggések mikéntje nem áll eléggé világosan, mert a mérték, a szemhatár, az arány és az egyensúly tekintetében bizonyos fokig megbomlott a látási lehetőség és a dolgok mibenlétének helyes megítélése. Legalább az írói rend legyen az, amely ez alól felszabadulva, tisztán láthassa sorsunkat, lehetőségeinket, és azt, hogy a magyarságnak mit kell eselekednie. Mert attól függ a sorsunk, hogy mit csinálunk. Hogy tudjuk-e szolgálni magyarságtudatunkat, azt a szentistváni gondolatot, amely valóban a legszebb és a legnagyobb emberi közösség, és a legszebb magyar közösség is. Mert hiszen az író alkotása akkor lehet csak tökéletes hatással a falun, a városokban és mindenütt, ha az író a maga lelkiisége kifejtésében semmi sem gátolja, ha az ő szellemének kiépítésén keresztül a közönség is megkapja és megérzi azt, hogy magyarok vagyunk, és semmi másra nem gondolunk; ha átérzi, hogy minden kiejtett szavunkkal, minden tettünkkel, minden leírt betűnkkel azért dolgozunk, hogy a magyarság tovább éljen. S az ezzel járó felelősséget mindenkinek át kell éreznie, aki ma cselekszik. *(Éljenezés és taps)*

ANTAL ISTVÁN: Kodolányi János barátunk következik.

KODOLÁNYI JÁNOS: Kedves Barátaim! Ma szerencsésebb helyzetben vagyok, mint tegnap voltam, amikor öt percre kellett összezsugorítanom egy tizenöt percre szánt előadás tartalmát. Viszont lehet, hogy tegnap ti voltatok szerencsésebb helyzetben, mert ma kissé többet beszélhetek.

Tóth László szavaihoz kell kapcsolnom megjegyzéseim kiindulópontját. Ő többek között az író és a sajtó viszonyáról szólt, s ez az egyik fájdalmas pont, amit nekem is szóvá kell tennem.

Azt mondotta Tóth László, hogy az író, az irodalom és a komoly kultúra napról napra jobban kimarad a sajtóból. Ennek iszonyatos hátrányai, nagyon súlyos következményei vannak. *(Igaz! Úgy van!)* Ezt nyilván megéri és belátja mindenki.

A Sajtókamara vezetősége – már nem tudom megmondani pontosan a dátumot, mikor – talán két esztendővel ezelőtt átíratot intézett az írók Gazdasági Egyesületéhez, amelynek társelnöke vagyok, és arra kérte az egyesületet, támogassa a Sajtókamarát abban a törekvésében, hogy két oldallal nagyobb lehessen a napilapok terjedelme. Én akkor válaszunkat így fogalmaztam meg: szívesen hozzájárulunk ehhez a jogos törekvéshez, de kérjük, hogy a sajtó viszont két oldal irodalmat és kultúrát adjon.

Nem tudom, hogyan bíralták el a Sajtókamara vezetőségében a mi válaszunkat, azonban néhány nagyobb napilap főszerkesztőjével, kiadóhivatali igazgatójával

akkoriban személyes érintkezésben voltam, és ők megmondották nekem, hogy ezt a kívánságunkat nem lehet teljesíteni, mert hiszen a hirdetések közlésére is kevés a hely. Egy oldal arra sem elegendő, hogy a feladott, de helyszűke miatt nem közölhető hirdetések napvilágot láthassanak. A lapok vezetésében tehát ezen a ponton is igen súlyos hibák vannak.

Eklatáns példája volt ennek Móricz Zsigmond esete, aki mikor a *Pesti Napló*-t megszüntették, mint közíró elvesztette állását és kenyerét a lapnál, és attól kezdve haláláig nem jutott napilaphoz, ahol egyetlenegy cikkét is közölhette volna, és kénytelen volt haláláig szegény, fáradt és már szélhűdött ember létére is egy nyomorúságos anyagi körülmények között tengődő folyóirattal vesződni, annak ügyeiben lótni-futni, azt adminisztrálni, és csekély írói keresetéből 20-30 ezer pengős adósságokat törleszteni. Ez szörnyű vád a magyar sajtó kultúrpolitikája ellen. Ennek nem lett volna szabad megtörténnie, és én, aki szintén voltam újságíró és szintén voltam belső munkatársa nagy politikai lapnak, még ma sem tudom magamat annyira nem újságírónak és nem közírónak érezni, hogy ne érezném magamban a vádat Móricz Zsigmond esetéért és sorsáért, az ő haló poraiban is.

Erre vagyok bátor figyelmeztetni azokat az író barátaimat, akik lappal vannak kapcsolatban, akik lapban dolgoznak, esetleg lapot irányítanak. A Sajtókamara jelenlevő két vezető egyéniségének figyelmét különösképpen felhívom erre a körülményre.

A másik, amit megemlített Tóth László bátyám, az a hajsza és az a hang és tenor, amellyel a sajtó és az írók – komoly írók – műveivel, egyéniségével, sorsával, jellemével, hibáival, vagy vélt hibáival foglalkozik. Ennek én szenvedő, nagyon-nagyon szenvedő, mondhatnám: halálig szenvedő alanya vagy tárgya voltam. Nem tudom, hogy mondjam, mert alanya is voltam, meg tárgya is.

Mint minden jelenlevő barátom nagyon jól tudja: két éven keresztül folytattak ellenem olyan harcot, amely a becsületem, az életem és az egzisztenciám ellen tört, és meg is mondták: céljuk az, hogy engem kipusztítsanak a magyar irodalomból és a magyar életből.

Volt olyan pillanat, kedves Barátaim, amikor azt mondtam: nem érdemes élnem ebben az országban, ahol ez lehetséges. Volt olyan pillanat, amikor csak azért nem pusztítottam el magam, mert gyermekeim vannak, és a gyermekeim iránt, mint apának, kötelességeim ...

És mi a védelme az íróknak ez ellen? Amikor már ez a hajsza Móricz Zsigmondra is kiterjedt – nagyon jól tudjuk, hogy haláláig taposták –, és kiterjedt más íróink személyére is, s annyira elfajult, hogy már-már magunkat szégyellünk, hogy ez lehetséges, akkor egy jelenlevő igen kedves, kitűnő barátommal elmentünk Kolosváry-Borcsa Mihály úrhoz, s egy beszélgetésben, amely 1/2 1-kor kezdődött és 3/4 3-kor végződött, elmondtuk ezeket a fájdalmakat, ezeket a panaszokat, és kértük, hogy mint a Sajtókamara elnöke, hívjon össze egy 14-15 tagból álló baráti megbeszélést, s azon tárgyalják meg a módokat, hogyan volna ez az ügy simán, egyszerűen s a megértés eszközeivel elintézhető.

Ezután a beszélgetés után némileg valóban alábbhagyott ez az egészen brutális munka, és a megoldásnak, illetőleg a gyógyításnak másik módjához nyúlhattam. Amikor már egyik író társam tizennegyedik ellenem írt cikkében azt írta rólam, hogy eladtam magamat a cseh kormánynak, hogy megcsókoltam a magyarok hátán csattogó cseh kancsukát, amikor azt írta, hogy pornográf vagyok – nóta bene: az az elbeszélés megjelent a *Magyarországban*, egy folyóiratban, s akkor ugyanazok a lapok remekműnek nevezték –, akkor feljelentést tettem a rágalmazó ellen. Ennek a feljelentésnek ma másfél esztendeje. Ez alatt az idő alatt az ügy még a tárgyalásig sem jutott el. Mármint, aki engem – mint maga mondtotta – ki akart taposni a magyar életből és

általában az életből: birtokon belül van már másfél év óta, én pedig birtokon kívül vagyok, ha ügyvédemnek felhatalmazást adok, illetőleg utasítom őt, hogy vonja vissza a feljelentést, mi ennek a következménye? Természetesen az, hogy: Kodolányi a meghátrált, nem tudja bizonyítani, hogy mégiscsak tisztességes ember, és nem hazaáruló. És az illető akkor megint csak birtokon belül van.

Uraim! Én a magam példáját csak azért mondtam el, hogy mindenki lássa, mi történhetik a sajtóban egy íróval, és mi történhetik ma, holnap vagy holnapután önök közül is bármelyikükkel, akinek a szép szeme vagy az orra nem tetszik valamelyik másik íróársának. Hát ez, Uraim, így nem mehet tovább. És nagyon-nagyon kérem a jelenlevő sajtófőnök urat, szíveskedjék oda hatni az újságírókkal folytatott megbeszélései, tanácskozásai során, hogy tegyenek, ha nem is cipzárat, de legalább egy kis hangfogót a szájukra, s tiszteljék a magyar íróban a magyart és az író.

Ennél is sokkal fájdalmasabb pont, mindnyájunk fájdalmas pontja: az írói szabadság kérdése.

A szabadság és a kötöttség fogalma, mint minden a világon, rendkívül relatív dolog. Tudjuk, hogy a társadalomban, a közösségben – bármilyen közösségben, így a családi közösségben is – megkötöttségek, sőt, nagy és súlyos terhet jelentő, de önként vállalt megkötöttségek nélkül élni nem lehet. Minden közösségi élet megkötöttség. Az író ezen a sok megkötöttségen kívül – ami természetes és a közösség törvényeiből következik – még számtalan belső megkötöttség is terheli. Nem akarok erre nagyon sok szót pazarolni, hiszen mindnyájan jól tudjuk, hogy mennyire él bennünk lekiismeretünk szava, a műfajunk iránt érzett szeretet és kötelesség szava, a tanulás, az okulás, a tapasztalás iránti kötelességünk súlyos szava és figyelmeztetése. Erre tehát ne vesztegessünk nagyon sok szót. Azt akarom azonban ebből következtetni, hogy mi, írók, tudván tudjuk, hogy súlyos és szoros megkötöttségek nélkül élet általában, írói és művészi élet különösen nem lehetséges. Mi tehát tudjuk, elfogadjuk, vállaljuk a kötöttségeket. Azonban tudnunk kell, hogy mik azok a kötöttségek, amelyeket vállalunk kell. Mert ezeket a kötöttségeket mi, akik a cenzúrával napról napra egyoldalú érintkezésben vagyunk, egyáltalában nem tudjuk. Nem tudjuk, mihez tartuk magunkat. Minket nem az bánt, hogy cenzúra van. Minket az bánt, hogy nem tudjuk, mi a cenzúra, nem tudjuk, mit akar a cenzúra.

Puskinnak nem sokat ártott a cári zsarnokság cenzúrája. Tolsztojnak sem. Minekünk, magyar íróknak sem sokat ártana bár a legkeményebb zsarnokság cenzúrája sem. Emberi életet el lehet képzelni a legkeményebb zsarnokság alatt is, mint ahogy el tudjuk képzelni a legnyíltabb és legteljesebb kötetlenségben, demokráciában és liberalizmusban is. Nem a zsarnokság a baj, ami nálunk nincsen is, de ha volna, akkor sem lenne a legnagyobb baj, ha tudnók, hogy a zsarnok mit kíván. Mert vagy teljesítenék a kívánságot, vagy valami mást csinálnánk, amivel nem jutnánk vele ellenkezésbe. Tehát mi, magyar írók, szeretnék tudni, hogy mit kíván tőlünk a cenzúra! Mondjátok meg végre.

Mivelünk azonban a cenzúra nem tárgyal. Mi nem vagyunk abban a kellemes helyzetben, amiben Petőfi Sándor volt az akkori cenzúrával. Amikor ugyanis egy irodalomtörténeti szerepre jutott cenzor azt tanácsolta neki, hogy *A hóhér kötelé*-t ne adja ki, esztétikai okokból. Igaza volt a cenzornak, de ő leült Petőfivel, és megmagyarázta neki, hogy miért nemkívánatos művének kiadása. Még pénzt is adott neki, 100 forintot. Mi nem kérjük ezeket a száz forintokat (*Zaj és derűltség, halljuk! Halljuk!*), sőt tovább megyek, még azt sem kívánjuk a cenzor uraktól, hogy esztétikai szempontból magyarázzák meg, miért nemkívánatos valamelyik művünknek, vagy művünk valamelyik részletének megjelenése. Egyet azonban mégis elvárhatnánk a cenzúrától, respektíve az ügyész uraktól, az ügyészi kartól, azt, hogy velünk, mint

szabad magyar állampolgárokkal és mint olyan férfiakkal, akik cselekszünk és jelentünk valamit a magyar életben – néha-néha legalábbis megpróbáljanak egy közös megbeszélésen valami tárgyalási alapra jutni.

Most itt megint mint szenvedő alany vagyok kénytelen beszélni, és pedig annak kapcsán, amit a sajtófőnök úr az imént közbevetett, hogy ti. énnekem a *Julianus barát* ilyen vagy amolyan – én nem tudom, őrá tartozik – érdeme vagy értéke alapján: megbízást adott. És éppen tegnap este, amikor találkoztunk, azt kellett neki mondanom, hogy kapott megbízatásomnak a mai napig sem tudtam eleget tenni, annak ellenére sem, hogy a sajtófőnök úr és a minisztérium megfelelő szerve igen súlyos áldozatokkal és igen nehéz, s hangsúlyozom, rendkívül meglepő és gyors utánjárással külföldről futár útján szerzett be számomra Magyarországon nem található, könyvtárakban meg nem lévő és boltokban nem kapható tudományos forrásmunkákat. Én hónapok óta ülök lent Akarattyán, Budapesttől 100 km távolságban és a legközelebbi emberi lénytől 1 km-nyire, halálos csöndben kis szobámban, ahova az igen tisztelt sajtó ellenem folytatott hajszája kergetett, s ott ülök nehezen beszerzett, drága, igen kiváló és számomra nagy élvezetet és hasznot jelentő forrásmunkáim között, azoknak a jegyzeteknek tömegében, amelyeket munkámhoz fel kellene használnom, fejemben a kész anyaggal, papírra rögzítve a legrészletesebb, legapróbb pontig a mű egész vázlatát, és nem tudok dolgozni, lehetetlenség megfelelni feladatomnak. Miért? Azért kedves barátaim, mert egy másik munkámat, hatkötetes történelmi ciklusom második kötetét az ügyészség hat hét óta visszatartja a cenzúrán. (*Közbeszólások: Attól még lehet dolgozni!*)

ANTAL ISTVÁN: János, nagyon kérlek, ha lehet, sűrítsd. A legnagyobb készséggel vagyok itt késő estig is, de a ti érdeketekben szeretném, ha a délután szabad lenne. Felhívom a figyelmet arra is, hogy Vladár őexcellenciája, továbbá az ügyészségi elnök úr Óméltósága, és amint boldogan állapítom meg, jegyzeteiből következőleg esetleg Tasnádi Nagy András őexcellenciája is fog még pár szót szólni.

KODOLÁNYI JÁNOS: Akkor még 5-6 percet kérek csak. (*Halljuk!*)

Ez a lelkiállapot teszi számomra lehetetlenné, hogy dolgozzam. A könyvet az ügyészség felküldte a miniszterelnökségre, a miniszterelnökség visszaküldte az ügyészségre, és én ma sem tudom, hogy mi lesz a sorsa, így nem lehet dolgozni. Tisztára csak a lelkiállapotomat akartam ezzel jellemezni.

Nagyon nehéz az ember helyzete és sorsa, hogy egy másik példát mondjak – amikor megtörténik velem olyasmi, mint ami megtörtént velem. Egyik darabomat, a *Földindulás*-t állandóan játsszák az egész országban, sőt, mint talán hallottátok, igen tisztességes és hasznos sikert arattam vele Finnországban is a magyarság számára. Ezt a művet azonban nem lehet kiadni, nem lehet kinyomtatni. (*Felkiáltások: Miért?*) Azért, mert az ügyész úr lehetetlenné teszi. Szóval: nem jelenhetik meg nyomtatásban.

MARKAI SÁNDOR: Hogy van ez?

KODOLÁNYI JÁNOS: Ennek következtében a *Földindulás* szövegét szorgalmas és lelkes emberek leírják írógéppel, és egymásnak küldözgetik az országban.

MAKRAI SÁNDOR: Eltiltották?

KODOLÁNYI JÁNOS: Nem, hanem több mint egyharmadát kihúzták. Egy színdarabbal ezt megtenni lehetetlen. A színdarab matematikai képlet, annak egyharmadát kihúzni nem lehet.

Nem akarom tovább felsorolni ezeket a dolgokat. (*Halljuk!*) Csak azt jegyzem még meg, mint jellemző esetet – hiszen mindnyájunkkal történnek ilyen esetek hogy az *Istenek* című történelmi regény első fejezetében egy faluról falura járó, térítgető szláv papot egy pogány úr a pap egyik titkos hívével megkorbácsoltat. Ezt a cenzúra kihúzta.

(*Felkiáltások: Miért?*) A belügyminiszter úrnak kellett közbelépnie, és meggyőznie bizonyos urakat, hogy az erkölcsi szempontból rendkívül magasrendű jelenet kihagyása a művet tönkretenné. Csak így jelenhetett meg.

Ezeztől a zaklatásoktól nagyon szeretnék megszabadulni. Aprólékos részletekre már nem akarok kiterjeszkedni, csak két konkrét dologra térek még rá.

Szívesebben látnám, ha a cenzúra képviselői katonák lennének. Nem azért, mintha a katonák műveltebbek volnának, mint az ügyész urak, vagy az ügyész urak volnának kevésbé műveltek, mint a katonák. Ilyen szempontjaim nincsenek, tárgyilagos vagyok, és a tényekkel ellenkező dolgokat állítani nem akarok. Ne vegyék sértésnek, amit most mondok, de a katona mindig tudja, hogy mit kíván, ennél fogva én is tudom, hogy mi velem szemben a követelmény akkor is, ha helytelent kíván. S vagy megteszem, vagy nem, vagy nem tudom tenni, de mindenesetre tudom, hogy mit akar. Főképpen akkor erősödött meg bennem ez a megállapítás, amikor Lillafüreden jelenlevő katonabarátaim társaságában bizonyos tapasztalatokat tehettem. Mondhatom, a legnagyobb megnyugvással töltött el éppen az a tapasztalat, hogy ők mindig tudják, mit akarnak, és számomra, mint író számára, ez a legfontosabb. De azért is fontos ez nekem, mert ők az én támogatásomat kérik, mint íróét, ennél fogva én szeretném őket szolgálni, és ők mint cenzorok is meg tudnák nekem mondani, hogy mit kívánnak. Egyet azonban mondhatok: a vezérkari főnök úr beszéde nem jelenthetné meg a mai cenzúra mellett. (*Derültség és taps*)

Én mint gyakorlati ember, nem szeretnék elméleti előadásokat tartani olyan helyen, ahol gyakorlati kérdéseket kell megoldanunk ...

ANTAL ISTVÁN: Bocsáss meg, hogy közbeszólok. Hogy a vezérkar főnökének előadása nem jelenhetné meg, azt én is valószínűnek tartom, de ez nem a cenzúra hibája volna, hanem annak következménye, hogy őexcellenciája bizalmas társaságban bizalmas dolgokat mondott, amelyeket ő maga sem szánt a nyilvánosságnak. (*Igaz! Úgy van!*)

KODOLÁNYI JÁNOS: El tudnám különíteni az anyag két részét, és szerintem az sem jelenhetné meg, amit nem bizalmasan mondott. (*Felkiáltások: Mindent bizalmasan mondott!*)

Hogy befejezzem felszólalásomat – most már két perc az egész –, nekem határozott, konkrét előterjesztéseim volnának, bár tudom, hogy a mi célunk nem határozathozatal, nem intézkedések tétele, csupán meghallgatásunk okából gyűjtött itt össze minket kedves házigazdánk, a kormány más képviselőivel együtt.

Egyik javaslatom, méltóztassanak gondolkozni azon, hogy ha nem is végképpen, de legalább egy-két hónapi próbaidőre töröljük el a cenzúrát. Például Finnországban nincs cenzúra.

TASNÁDI NAGY ANDRÁS: De van lelki cenzúra.

KODOLÁNYI JÁNOS: Természetesen megpróbálnánk mi is fegyelmezni magunkat, de adjanak erre módot. Eddig nem volt módunk rá. Mi meg tudjuk mutatni, magyar írók, hogy vagyunk olyan fegyelmezettek, mint a finnek.

ANTAL ISTVÁN: A közönség nem az.

KODOLÁNYI JÁNOS: Adjanak csak egy hónapi próbaidőt. Én csak felvetem ezt, hogy tárgyaljunk róla, de lehetséges, hogy megvalósíthatatlan. Ha így van, akkor töröljék el a cenzúrát legalább a szépirodalomra, tehát a versre, a regényre, színdarabra stb. Mert lehetetlen, hogy Babitsot cenzúrázzák halála után. Ugyanakkor azonban megjelenhetik egy olyan könyv – Málnási könyvére gondolok amely elejétől végéig a legbrutálisabb magyargyalázás! (*Igaz! Úgy van! Taps*) Különben is állandó cenzúra alatt áll az író, tegyenek tehát egy kísérletet, és szüntessék be a hivatalos cenzúrát. (*Zaj*)

Nem tudom túlkiabálni a lármát.

Az írot cenzúrázza a kiadó, a vállalat vezérigazgatója, irodalmi tanácsa vagy lektora. Az én lektorom Kállay Miklós, tudjuk, lojális, higgadt ember, s mindennek a tetejébe még katolikus író is. Mármost: mégiscsak lehetetlen – nem is szólva arról, hogy állami könyvkiadó vállalatról van szó –, hogy az író, aki családi egzisztenciájával amúgy is kötve van a vállalathoz, és mindenképpen el akarja kerülni, hogy könyvét akár elkobozzák, akár valami katonai, polgári vagy egyéb hatósággal botránya vagy összeütközése legyen miatta, ilyen megszorításoknak legyen kitéve, s ezek következtében ilyen lelkiállapotba kerüljön, amikor az államnak amúgy is rendelkezésére áll minden eszköz, az ügyészség, a belügyminisztérium, a rendőrség, s huszonnégy órán belül bármennyi könyvet el lehet kobozni, a forgalomból be lehet vonni. Ennyi megkötöttség mellett az író amúgy sem követ el, és nem is követhet el olyan disznóságot, amiből az országra kár háramolhatnék. Viszont, ha a társadalmi békét kívánják megvédelmezni, akkor miért nem védelmezik olyankor is, amikor írók életét olyan hangon tárgyalják, hogy ezzel politikai csoportokat, pártokat és embertömegeket valósággal a düh, az emberölésig terjedő indulat határáig kergetnek? *(Igaz! Úgy van!)*

Ha még ez sem lehetséges, akkor fizetesenek a kiadóval bizonyos cenzúradíjat, s adják azoknak, akik a cenzúrákat gyakorolják, hiszen köztudomású, hogy az ügyész urak a cenzúra, a rengeteg kézirat és kefelevonat elolvasásának nehéz munkáját tiszteletdíj, illetőleg munkadíj-megtérítés nélkül végzik. Nem kívánhatom én sem az egyébként is agyonhajszolt ügyésztől, hogy egykét hét alatt éjszaka olvassa el a pihenés óráiban ezeket a műveket. De az is lehetetlen állapot, hogy ha egy ügyészi iroda alkalmazottja, egy kisasszonya megbetegszik, akkor hónapokig nem kerül eldöntésre annak a műnek a sorsa, amelyet a vállalat már kifizetett, kiszedetett, fémbe öntetett, s amelynek megjelenése hónapok óta aktuális. Itt van Szemjonovnak, a bolgár származású, Berlinben élő történetírónak az esete. Az Athenaeum már régen beküldte a cenzúrához a francia gyarmatok történetéről és helyzetéről szóló művét – még júliusban – s a könyv még ma sem jelenhetett meg, bár közben az amerikaiak és az angolok az észak-afrikai gyarmatokat már meg is szállták. *(Felkiáltásuk: Németországban forgalomban van!)* Úgy van, Berlinben jelent meg. Hát lehetséges az, hogy egy ilyen, a magyar közvélemény, a művelt közönség és a nagy tömegek tájékoztatására egyaránt alkalmas, fontos és rendkívül magas színvonalú könyv június vagy július óta heverjen a cenzúrán, nagy kárt okozva az amúgy is nehéz helyzetben lévő kiadóvállalatnak, amely nem kap sem papírt, sem munkást a kellő mértékben.

És ezzel el is érkeztem konkrét pontokat tárgyaló felszólalásom végére.

Befejezésül ismét csak arra szeretném kérni a mi kedves házigazdánkat, továbbá a sajtófőnök urat, az irodalmi és művészeti tanács elnökét és mindenkit, akit illet – és mindenkit illet, mert hiszen itt mindenki kultúrember –, gondolkozzanak ezeken a lehetőségeken és lehetetlenségeken, mert mi sem a honvédséget nem tudjuk így szolgálni, sem általában a magyarság felvilágosítását, nevelését, tanítását, bármilyen jelzővel bármilyen feladatot jelöljenek is meg számunkra. És nem tudjuk szolgálni mi magunkat sem, így pedig végső mondatként hadd mondjam ezt: életünk értelme is elvész. *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps)*

ANTAL ISTVÁN: Kedves Barátaim! Most sorrend szerint Orbók Attila következne, Kodolányi János szavaira azonban Kolosváry-Borcsa Mihály óhajtana röviden válaszolni, utána pedig beiktattam a felszólalók sorába Bókay János barátomat, akinek felszólalása megítélésem szerint sok olyan dolognak elejét veszi, amit az utána következő felszólalók az ő meghallgatása nélkül talán kihangsúlyoznának. Most tehát Kolosváry-Borcsa barátomé a szó.

VITÉZ KOLOSVÁRY-BORCSA MIHÁLY: Kedves Barátaim! Őszintén bevallom, hogy ebben a fényes gyülekezetben nem kívántam felszólalni, hanem valahogy úgy voltam itt – kedves meghívásra mint a szegény rokon, aki folyton fokozódó büszkeséggel nézi a szellemiekben rendkívül gazdag atyafiságot. Mert a rokonságot az újságíró és az író között letagadni és megcáfolni azért mégsem lehet, hiszen százhatvan esztendő óta, amióta az első magyar újság nyomtatásban megjelent, megszámlálhatatlan „származási okmánnyal” tudjuk igazolni ezt a közeli egymáshoz tartozandóságunkat. De ezenkívül itt ül a magyar irodalom legjelesebbjeinek gyülekezetében egy egész serege azoknak a barátainak, akik ugyanakkor, amikor a magyar szépirodalomnak is legkiválóbb művelői közé tartoznak, a magyar sajtó munkásai is és jó újságíró kollégák vagy lapszerkesztők.

A magyar sajtót a felszólalók közül többen aposztrofálták. Azt hiszem, enyhén fejezem ki magamat, ha azt mondom, hogy nem a legelismerőbb módon. S amikor én tisztán a magyar sajtóra vonatkozó megjegyzésekre akarok néhány szóval reflektálni, nehogy félreértés essék: nem mint a magyar sajtó vezére akarok beszélni, mert az nem vagyok, hanem mint a sajtó szerény adminisztrátora, aki azt a keserves munkát látom el, amely akkor sem engedne az alkotómunkához jutni, ha ahhoz egyáltalában képességem volna.

Kifogások és kritikák kapcsolódtak Harsányi Zsolt barátom rendkívül szép előadásához is. Az ő kifogásai körülbelül két problémakörre szoríthatók. Az egyik a magyar nyelv rontásával volt kapcsolatos, ami állítólag a sajtó részéről is történik, a másik pedig a magyar érzésnek kritikája volt, és a magyar sajtó munkásainak egymás iránti magatartására vonatkozott, illetőleg a sajtóban dolgozó írók vagy újságírók egymás ellen folytatott, elvi okokból eredő harcmódjának és módszereinek igen jogos bírálataként jelentkezett.

Kedves Barátaim! Ami a nyelv rontását illeti, én azzal a kritikával, ami itt elhangzott, tökéletesen egyetértek, és nem is a sajtónak a nyomdából kikerülő mai formájával és stílusával szemben akarok mint védelmező fellépni, hanem szeretném megvédeni ennek a sajtónak munkásait, szerkesztőit, az újságok íróit.

Azt hiszem, nem árulok el vele titkot, ha azt mondom, hogy újságíró ma nagyon kevés szerkeszt lapot. A lapokban számtalan probléma vetődik fel, amelyekkel az ember szíve szerint foglalkozni szeretne. Ez szól elsősorban itt lévő erdélyi testvéreinknek. De akceptálnunk kell, hogy vannak magasabb állampolitikai, külügyi és egyéb szempontok, amelyekre való tekintettel a sajtónak bárhogyan diktálná is a szíve, bárhogyan követeli is az érzése, hallgatnia kell. Az állampolitikai és az államvezetési bölcsesség bizonyára tudja, hogy némely dolgokban miért kell az esetleg általunk is megkívánt harcos kiállítás helyett a tökéletes hallgatás és passzivitás álláspontjára helyezkednünk.

De nem is erre akarok kitérni, hanem arra, hogy amikor a magyar nyelvrontás szempontjából vizsgáljuk a sajtóban megjelent közleményeket, elsősorban azt kell megállapítanunk, honnan erednek ezek a közlemények.

Kedves Barátaim! Nagyon jól tudjuk, hogy a lapok mai korlátozott terjedelme mellett az újságírók kezét az irányítás és a szigorú tilalmak vezetik, s azt is tudjuk, hogy a közlemények igen nagy részét tulajdonképpen nem is az újságírók írják, hanem egyszerűen átveszik a Magyar Távirati Iroda anyagát. Nem kritizálom a Magyar Távirati Irodát sem, hiszen tudjuk, hogy gyorsan kell dolgoznia, s tudjuk, milyen hevenyészetten fordíthatja csak a külföldi államférfiak, politikusok, hadvezérek megnyilatkozásait, vagy a most folyó világháborúnak naponta történő változásait, az egymásra torlódó eseményeket, külföldi források alapján, nagy gyorsasággal és a vonatkorlátozások miatt rendkívüli mértékben megrövidült szerkesztőségi idő alatt.

Úgy, hogy ha ezt örömmel fogadni nem is lehet, bizonyos fokig meg tudom érteni, hogy ezek a hevenyészett, gyors fordítások nem lehetnek különleges irodalmi remekművek. A sajtó anyagának igen jelentékeny része tehát a Magyar Távirati Irodától kerül ki, s ezen az anyagon szebb fogalmazással és magyarosabb stílussal kétségtelenül segíteni lehetne.

Az anyag másik része, amit szintén bő terjedelemben kell közölnünk, a magyar politikusok megnyilatkozásai. Ezek szövegezésébe mi bele nem avatkozhatunk. Nemcsak azért, mert a sajtó nem akarja meghamisítani ezeket a megnyilatkozásokat, hanem azért sem, mert ha véletlenül egy közéleti celebritásnak nem egészen klasszikus stílusban történt megnyilatkozását csak stílus szempontjából is módosítani kívánná a szerkesztő, akkor kétségtelenül megakadályozná ebben a cenzúra piros ceruzája, és az újságíró kockáztatná a lapnak időben való megjelenését, ami viszont a vidékre való elszállítást tenné lehetetlenné, és így súlyos kárt okozna a kiadónak, aki kenyéradója: ezeket a megnyilatkozásokat tehát a sajtó munkásai szintén mint érinthetetlen szöveget helyezik el a lapban. Végül, amire szintén rá kell térnem, s amit az újságíró vagy újságíró író sokkal nagyobb gyötrődéssel érez: itt vannak a közhivatali rendeletek és rendelkezések szintén nem módosítható szövegei. Ezen a rendelkezésünkre bocsátott anyagon sem változtathatunk. Azt hiszem, tudja kedves vendéglátó házigazdánk, és tudják a közélet itt jelenlévő vezetői is, hogy nem gyakorolok sem tiszteletlen kritikát, sem nem mondok újságot azzal, amikor a sajtó és ha nem is író-, de újságíró társaim nevében megállapítom, hogy ezen a téren is sürgős és alapos revízióra volna szükség. *(Igaz! Úgy van!)* Mert az a szöveg, illetőleg az a nyelv, amely a magyar hivatali közlemények legtöbbszörében a sajtón keresztül eljut a közvélemény legszélesebb rétegeihez, semmiképpen sem tekinthető olyannak, amely a magyar nyelvérzékét javítaná. Én azt hiszem, hogy eltekintve érthetőségétől, illetőleg érthetlenségétől *(Úgy van!)*, célszerűségi szempontok is azt kívánják, hogy azoknak a közleményeknek az abszolutizmus idejéből örökölt Kanzlei-stílusát magyar szavakba átültetve, a szöveget irodalmi és nyelvjavítási szempontból is gondosan átfésülve bocsássuk a nyilvánosság elé, szolgálva ezzel a rendelkezések érthetőségét is.

Mindezekből röviden összefoglalva – látom, nagyon halad az idő –, azt a következtetést akarom leszűrni, hogy az újságírókat azok a megkötöttségek és korlátozások, amelyek ellen itt az írók részéről annyi jogos panaszt hallottunk, talán még sokkalta inkább gúzsba kötik. Tanúja ennek a miniszter úr, a sajtófőnök úr, sőt, maga a miniszterelnök úr is. Ők tudják, hogy a Sajtókamara részéről állandóan és a tőlünk kitelő legnagyobb eréllyel terjesztjük elő azokat a panaszokat, amelyek a cenzúra mai összetételével, működésével, stílárís, világnézeti, politikai és gazdasági beavatkozásaival szemben a sajtóban nap mint nap felmerülnek. És hogy félreértés ne essék, Tóth László kedves kollégámmal és barátommal egyetértve, én is elismerem, hogy magas külpolitikai, katonai és belsőrendi szempontból szükség van ma arra, hogy az államvezetésnek legyen olyan szerve, amely nagyobb tájékozottsága és az államvezetésre való hivatottsága folytán a sajtóban megjelenő közleményeket ellenőrizze. Egyidejűleg azonban nagyon kérem ezelőtt a fórum előtt, amely a cenzúrakérdést sokkal szélesebb síkra vetítve tárta az államvezetés funkcionáriusai, politikai irányítói elé, méltóztassanak tekintetbe venni, hogy a cenzúra ma már annyira gúzsba köti a sajtó szabad működését – magyar nyelvi és irodalmi szempontból is –, hogy ez a kérdés igen erős, szerves és gyökeres revízióra szorul, és pedig éppen közérdekből. S azt hiszem, a sajtónak itt megjelent, de itt jelen nem lévő írói és munkatársai részéről is nyugodtan és önérzettel hangoztathatom, hogy amit az államvezetés bölcsessége az úgyszólván nem is száz, hanem százegy százalékgig teljesen rábíz a cenzúrához kivezenyelt tisztviselők megítélésére és judíciumára, annak igen nagy részét egészen nyugodtan és tökéletes bizalommal rábízhatná a sajtó és az

irodalom képviselőire, akiknek legalább annyira széles látóköre, legalább olyan mély politikai jóindulata, legalább annyi hazafisága, ítélőképessége a dolgok összefüggését illetően és legalább annyi jóhiszemősége és jóakarata van, mint bármely egyébként igen kiváló tisztviselő úrnak, aki a cenzúrában ül. *(Igaz! Úgy van!)* Ez tehát egyike azoknak a kérdéseknek, ahol kérem az államvezetés urait, hogy az írók szemszögéből is megvilágított súlyos és rendkívül komplex cenzúraproblémát vegyék revízió alá, és keressenek olyan megoldást, amely a mai igen nagy százalékban fölösleges megkötöttségeket és korlátozásokat feloldaná, a célba vett állami érdekeket továbbra is megvédelmezné, megoltalmazná, de ugyanakkor szabadabb mozgást és főképpen sokkal több hatást biztosítana a sajtóban megjelenő közleményeket illetően az íróknak és újságíróknak, s ezen a réven több kedvet és akaratot és elhatározó képességet is a munkára és az iniciatívára. Jó hatása lenne ennek kint a nagyközönség körében is. S egészen hivatkozhatom nagyemlékű Teleki Pál grófra, aki sokszor hangoztatta: tudatában van annak, hogy a sajtó munkásai individuumokból, egyéniségekből tevődnek össze, akiktől nem uniformizált és egymástól alig megkülönböztethető sémát vár, hanem színes és a maga világnézetének, politikai meggyőződésének, hajlamainak megfelelő, különböző, egymással nem teljesen szolgai módon azonos megnyilatkozásokat. Ez volt körülbelül a mi cenzúránk: ezzel igyekeztünk szalválni az újságírókat, akik nem tehető felelőssé teljes mértékben a sajtónak azért a nyelvért és azért a megjelenési formájáért, amellyel él, s amelyben a közvélemény, a publikum és az író elé kerül.

Van itt azonban egy másik kérdés, amelyre röviden ki kell térnem: ezért a sajtónak és a sajtóban működő íróknak úgyszólván minden egyes tagja felelőssé tehető. Ez az a magatartás, amelyet a sajtóban dolgozó írók és a sajtóban dolgozó újságírók egymással szemben tanúsítanak elvileg ellentétes problémák kezelésénél. Ki kell itt jelentenem – amennyiben ez nem volna ismeretes az itt összegyűlt kiváló gyülekezett előtt –, hogy a Sajtókamarában, mióta megalakult, az első perctől kezdve törekedtünk ennek minden alkalommal tőlünk telhető nyomatékkal kifejezést adni: hogy magyar író és író, magyar újságíró és újságíró igenis harcoljanak egymással, ha elvi ellentétek támadnak közöttük, ha világnézeti, politikai vagy esztétikai meggyőződésük azt kívánja, hogy nyomatékosan harcias formában, a kritika megjelenési formájában juttassák kifejezésre meggyőződésüket, de ez a harc legyen nemes harc, és vesse el azokat a módszereket, amelyek miatt én magam is, annak idején, sajtófőnök koromban – ezt bátran megmondom itt a szabadság és az írói szabadság híveinek gyülekezetében – betiltottam azokat a lapokat, amelyek létüket emberhajszára, mocskolódásra alapították. *(Élénk, taps)*

A Sajtókamarának elejétől fogva ez volt a törekvése. Ha ellentétes nézetek ütköznek össze, akkor nem az a fontos, hogy az egyik úrnak fiatal korában mi volt a magatartása politikailag; nem az a fontos, hogy családjában történt-e valami szerencsétlen esemény; nem az a fontos, hogy az egymással szembenálló vitázó felek a személyeskedésnek – mondjuk meg magyarul – szennyes eszközével akarják egymást lerántani, mint ahogy példát hallottunk erre Tóth László barátunktól és másoktól is, de ismerünk példákat erre számos esetben tapasztalatból is. Egy ilyen vitának, amely az eszmék tisztázására volna hivatott, nem az a hivatása, hogy embereket próbáljanak sárba taposni. Azt hiszem, azok, akik ismerik a Sajtókamara működését, tudják, hogy én magam is, aki pedig igen éles és harcos képviselője vagyok egy világnézetnek és egy politikai irányzatnak, mióta újságírással foglalkozom, ebben a tekintetben azon az állásponton voltam, hogy egyetlen magyar író és egyetlen magyar újságíró sem szabad, aki becsülettel és meggyőződéssel képviseli a maga elgondolásait és a maga hitét, ezért a meggyőződéséért és hitéért, mint újságíró és író, üldözni. Igyekeznünk kell meggyőzni és megnyerni, de bárminő, természetesen a hazafias magyar keretbe beillő

meggyőződése van is egy magyar embernek vagy magyar írónak, én ebben a magyar újságíróban vagy íróban nem láthatok sohasem ellenséget, támadni őt politikai meggyőződéséért nem szabad, mert ez a magyar ember szintén egyik kinyilatkoztatója és megszállottja a magyar léleknek, a magyar tehetségnek és a magyar értéknek. Ezért volt a Sajtókamarának elejétől kezdve mindig az a törekvése, hogy magyar író és író közt legyen becsületes, nemes, sőt, éles, kemény vita és harc elvi síkon, de a személyeskedést és a személyes hajszákat egyszer s mindenkorra fejezzük be. Sajnos, azonban azt kell mondanom, hogy itt peccatur intra et extra muros és ha valahogy egy számonkérő széket ültetnénk össze – a rövid idő úgysem engedné meg ezt... –, nagyon nehéz volna bárkit is a jelenlévők közül – bár talán vannak kevesen galamblelkű írók –, de a legtöbb jelenlévőt nehéz lenne felmenteni nem az alól a vád alól, hogy szennyes eszközökkel harcol, hanem hogy az elvi síkról egy kissé áttolódik a személyes megütközés síkjára.

Én, igen tisztelt irótársaság és gyülekezet, nem akarok az idővel tovább visszaélni, és a következő két gondolattal szeretném felszólalásomat befejezni. Kérem az írói társadalom támogatását, úgyis mint Sajtókamara, abban az irányban, hogy ne harcoljunk mi kormányzati intézkedésekkel, hanem – mint ahogy itt ma is történt – meggyőzéssel. Hiszem, hogy nagy megértéssel találkozom, és nyitott kapukat döngötek. Ezzel a meggyőződéssel legyenek a sajtó társadalmának is segítségére, hogy a cenzúra rendszerében pedig gyökeres, radikális szervezeti változás következzen be.

Bejelentem, hogy nem utolsósorban Harsányi Zsolt barátunknak már megtörtént kamarai kezdeményezésére, a Sajtókamara, amely erre hivatott, a leggyorsabb tempóban igyekszik megkeresni az eszközöket, amelyekkel a sajtónak a magyar nyelvre gyakran valóban kártékony hatását valahogy orvosolni lehet. Ezzel kapcsolatban második kérésem az, támogassuk a magyar Sajtókamarát, a magyar újságírás jelenlegi érdekképviselői szervét abban a törekvésében, hogy a vitákat – akár irodalmiak azok, akár politikaiak – a személyeskedés és a személyes hajszák teréről vissza tudja szorítani s legyenek ebben mindnyájan – ki-ki a maga táborában, a maga pártjában, a maga sajtóorgánuma magatartásával, a ráhatás propagandájával – segítségünkre, és én akkor remélem, hogy amikor ismét elkövetkezik a magyar szellemnek ilyen seregszemléje, mint most ez a gyönyörű kezdeményezés, az írók részéről ezt a szegény magyar sajtót, amely tényleg szenved, áldoz, kínlódik és harcol ugyanazokért az eszményekért és ugyanazzal a hittel, meggyőződéssel és áldozatos szegénységgel, mint a magyar irodalom, sokkal kevesebb kritika fogja érni, mint amennyi kritika ez idő szerint, nem egészen a sajtó hibájából, bevallom, tökéletesen jogsult. *(Élénk taps)*

ANTAL ISTVÁN: Tasnádi Nagy András öexcellenciája kíván szólni.

TASNÁDI NAGY ANDRÁS: Tisztelt Uraim, kedves Barátaim! Én ugyanazzal kezdem, amivel Kolosváry-Borcsa kedves barátom kezdte, hogy ti. eszem ágában sem volt felszólalni ezen a tanácskozáson. Én azért jöttem ide, hogy tapasztalatokat gyűjtsék és benyomásokat szerezzek, azonban aposztrofálások történtek, először is kedves házigazdánk, a miniszter úr részéről, azután Harsányi Zsolt kedves barátom és Kodolányi János kedves barátom részéről is, ezért mégis indítatva érzem magam, hogy pár szót szóljak. Igazán rövid leszek: meg méltóztatnak látni, példát fogok adni arra, hogyan kell röviden elmondani mondanivalónkat.

Az első aposztrofálás Harsányi Zsolt kedves barátomé volt, aki azt mondta, hogy mint az Irodalmi és Művészeti Tanács elnöke hassak oda, hogy a hivatalos nyelv szebb legyen, magyarabb legyen, magyarság szempontjából kifogástalanabb legyen. Nekem a hivatalos nyelv megváltoztatásába alig van beleszólásom, amennyiben azonban lehet, bárhol is, nagy örömmel teszem azt, s nagy örömmel tettem is minden hivatali

állásomban. Meg kell azonban mondanom, hogy ez nagyon nehéz dolog, mert ez annyira begyökeresedett nyelv, hogy változtatni rajta csak évtizedek elszánt és kemény munkájával lehet.

De meg kell mondanom azt is, hogy nemcsak a hivatalos nyelv rossz. A sajtó nyelve is az. Erről beszélt Kolosváry-Borcsa barátom is. Ehhez hozzá kell fűznöm azt, hogy igaza van abban is, hogy a sajtó nyelvét széppé tenni nagyon nehéz, mert a sajtó munkája nagyon gyors, s így könnyen csúszik bele hiba; anyagát a legkülönbözőbb helyekről veszi, s így ideje nincs arra, hogy ezeket módosítsa, átgyúrja, sőt, sokat nem is szabad átgyúrnia. A sajtót tehát nyelve kifogásolható voltáért nem lehet hibáztatni, vagy legalábbis nagyon kevésbé.

Ellenben, mint irodalmi tanácsi elnöknek rá kell mutatnom arra, amire magánbeszélgetésben pár példa említésével már tegnap rámutattam, hogy az irodalom is igen sokat vét a magyar nyelv törvényei és szabályai ellen. Csak néhány botrányos dolgot említek, amit tegnap is említettem, egy magánbeszélgetésben. Nem egy magyar regényben olvastam – ún. jó író regényében –, hogy amikor valaki belép a szobába, azt mondja az ott lévő társaságnak: Nem zavarok, kérem? – Ilyeneket lehetetlen írni. A „lekéste a vonatot” kifejezés is már egészen elfogadott formává lett, lehetetlennek látszik kiirtani. De nem folytatom a példákat, mert soká tartana, és én rövideget ígértem. Azt azonban hangsúlyozom, hogy ezen a téren is megteszem, amit lehet. Vettem már fáradságot, hogy egy magyar írónak könyvét átjavítsam magyarosság szempontjából, s azután személyesen átnyújtottam neki, mondván, hogy legyen szíves máskor mellőzni ezeket a nyelvbtlásokat. (*Derültség*)

Áttérek most egy másik kérdésre, Kodolányi kedves barátom felszólalására, aki a cenzúráról beszélt, s aposztrofált itt engem is, mondván, hogy én is hassak oda, hogy a cenzúra emberségesebb, jobb, kifogástalanabb legyen, és ne ártson az irodalomnak. A cenzúráról megvan a magam álláspontja. A cenzúra rossz. Minden cenzúra rossz, azt lehet mondani. Minden cenzúra rossz, amely nem egészen egyoldalú, amely nemcsak egyetlen szempontot tart szem előtt. Mert ha egyetlen szempontot tartana szem előtt, azt meg lehetne mindenkinek jól magyarázni – mondjuk például ezt: nem szabad semmit írni a katonaságról –, s ezt könnyen és kifogástalanul keresztül lehetne vinni, de amikor a külpolitikai érdekék, s katonai érdekek, a társadalmi béke érdekei stb. szolgálata a cenzúra feladatkörébe tartozik, akkor egy olyan óriási testületben, mint a cenzorok testületé, lehetetlen a cenzúrárt úgy keresztülvinni, hogy az következetes, egy mértékkel mérő s így jó legyen.

A cenzúra rossz, s rossz lesz mindaddig, amíg fenn fog állani. Születésénél fogva rossz a cenzúra, mert alapjában véve ellenkezik az írói szabadsággal és az irodalom céljával. Rossz a cenzúra, azonban olyan rossz, amelyet el kell viselni: olyan rossz, amelyet javítani lehet. És én boldog lennék, ha javításában közreműködhetnék, de megmondhatom előre azt is: bármennyire megjavíthatjuk is, bizonyos fokig mindig rossz marad, és csak rosszságának foka lehet kisebb vagy nagyobb.

Amit ezzel kapcsolatban még el akarok mondani, az ez: ne vegyük azért olyan tragikusan ezt a cenzúrárt. Ne felejtsük el: átmeneti intézményről van szó. Végre is a cenzúra olyan, mint az elsötétítés. Ne essünk kétségbe azon, hogy este 8 órakor ablakainkat feketével be kell vonnunk, és nem nézhetünk ki rajtuk. Hála Istennek, átmeneti intézkedés az, el fog múlni, és ablakainkat újból kinyithatjuk a világosságnak. Ugyanígy a cenzúrárt is abba fogjuk hagyni. Átmeneti intézkedés ez, amely nem fogja tönkretenni a magyar irodalmat.

EGY HANG: 1923-ban szűnt meg az első háborús cenzúra!

TASNÁDI NAGY ANDRÁS: Amellett arra is rá kell mutatnom, hogy ha egészen jóhiszeműen bíráljuk a cenzúrárt, akkor megállapíthatjuk: annyira mégsem rossz, hogy

lehetetlenné tenné az írói munkát. Van egy olyan keret, amelyen belül nyugodtan lehet írni, úgyhogy a helyzet nem olyan kétségbeejtő.

A harmadik dolog, amire ki kell térnem – s ez az utolsó –, a lapok színházi kritikája. Nem akarok erős szavakat használni, de azt hiszem, a színházi kritikák teljesen leromlottak és teljesen megbízhatatlannak váltak. (*Mozgás*) Nem akarom érinteni ezzel azt a pár kiváló urat, aki a színházi kritikát a műkritikától megkívánható magas színvonalon tartja ma is, de a színházi kritikáknak nagy része elvetendő.

Itt tegnap valaki felszólalt a Karády Katalin körök ellen. Engedelmet kérek, azok a leányok, akik Karády kört akarnak csinálni, meg vannak tévesztve a színházi kritikák által. (*Mozgás*) Nincs az a lapszám, akár napisajtóról, akár színházi lapról van szó –, amelyben ne az első helyen szerepelne Karády Katalin. Interjú formájában a magánélete, szónoklata, beszéde, arcképei. Aki gyanútlanul megnézi a magyar sajtót – mondom, akár a napisajtót, akár pedig a színházi sajtót az azt fogja mondani, hogy Karády Katalin Magyarország legnagyobb művésze, sőt, legnagyobb és legtiszteletreméltóbb asszonya. (*Derültség*) Ne méltóztassék tehát azokat a szegény leánygyermekeket hibáztatni, akik Karády Katalin kört csinálnak, mert ha az újságban azt olvassák, amit olvasnak, akkor szinte nem is tehetnek mást, akkor ez dicséretes és lelkes elhatározás az ő részükről. (*Taps*)

Még egy másik konkrét esetre mutatok rá: a nevet nem nevezem meg, de azt hiszem, rá fognak ismerni. Jött Budapestre egy kedves, tehetséges, fiatal színésznő. Amikor először fellépett, akkor azt írta róla a kritika – talán ez volt a legenyhébb kifejezése a dicséretnek –, hogy már emberfeletti. Azután miért, miért nem, de egy hét múlva megbuktatták, és akkor hónapokig nem hallottunk róla. Most megint azt olvassuk a sajtóban: végre megtalálta a neki való szerepet. (*Derültség*)

Ahol ilyen színházi kritika van, az nem tesz eleget kötelességének. Az ilyen színházi kritika csak arra alkalmas, hogy félrevezesse a magyar közönséget, s félrenevelje annak műízlését. Ezen a kritikán tehát változtatni kell. Kérem, méltóztassanak ezt is megbeszéléseik, tanácskozásaik és a jövőben cselekedeteik tárgyává tenni.

ígéretem szerint – azt hiszem, elég rövid voltam – befejezem felszólalásomat. Azzal fejezem be, hogy mint irodalmi tanácsi elnök, nagyon boldog vagyok, hogy itt lehettem a magyar írók kedves körében. Remélem, leszünk többször is együtt, mert a legál-dásosabb dolog a közvetlen érintkezés és a dolgoknak közvetlen, beható, őszinte s a minden korlát nélküli megbeszélése. Ezért pedig köszönet illeti az én kedves barátomat, Antal István miniszter urat (*Taps*), aki ezt az összejövetelt mindannyiunk számára megrendezte. (*Élénk taps*)

BÓKAY JÁNOS: Kedves Barátaim! Én nem vetek fel semmiféle kérdést. Én a kérdéseket in concreto tárgyalom, és konkrét kérdéseket fogok előterjeszteni konkrét adatokkal.

Harsányi Zsolt az író és a kiadó helyzetéről beszélt. Ezt az új szerzőjogi törvénynek meg kell oldania. Én ma egy kiadó vállalat élén állok. Azért álltam az élére, azért vállaltam ezt, hogy az írókat segíthessem, hogy az írókat megvédhessen!. Amikor megnéztem a szerződéseket, amelyek addig voltak, abszurdumokat találtam. Ezeket a szerződéseket önmagamtól megváltoztattam. Az új szerzőjogi törvénynek lehetetlenné kell tennie, hogy a kiadó egy összeggel örök áron megvehesse az írótól a munkáját. (*Úgy van!*) (*Élénk taps*) A kiadó köteles az írónak tantiemet fizetni; a szerzőjogi törvénynek ki kell mondania, mi az a minimális tantiem, amelyet a kiadó fizethet. (*Úgy van!*) Például egy fiatal író jön a kiadóhoz. Koplal, semmi más vágya nincs, mint hogy nyilvánossághoz jusson. Emiatt az író rendkívül hajlamos arra, hogy eladja magát.

ANTAL ISTVÁN: Kényszerülve van rá.

BÓKAY JÁNOS: Számtalan eset volt, hogy fiatal írók jöttek hozzám, és felajánlották munkájukat egy bizonyos összegért vagy ingyen. Összeszidtam őket, nem fogadtam el ajánlatukat, hanem megadtam nekik is azt, amit a legkitűnőbb íróknak adok, Nyirőnek, Tamásinak, Márainak.

De ugyanez a helyzet az író és a színpadi kiadó közt is. Meg kell állapítani, hogy ugyanígy van.

HARSÁNYI ZSOLT: Ez igaz!

BÓKAY JÁNOS: A színpadi kiadó egy közbeékeltszerv. Tehát a szerzőjogi törvény állapítsa meg, mennyi az a maximális percent, amelyet a színpadi kiadó a színpadi író tantiemjéből elvehet, továbbá, mennyi az a minimális tantiem, amelyet a színpadi kiadó az íróknak fizethet.

De evvel nem fejeztem be. Rengeteg fiatal írói pálya – majdnem mindegyik – úgy kezdődik, hogy a fiatal író (ordításokkal stb. keresi a pénzt, nem pedig mindjárt önálló művekkel. A fordítás kérdését a szerzőjogi törvényben szintén tisztázni kell. Lehetetlenség az, hogy amikor külföldön a fordító a tantiem 50%-át élvezi – igaz, Zsolt, vagy nem igaz? – ...

HARSÁNYI ZSOLT: Igaz!

BÓKAY JÁNOS: ... ugyanakkor a magyar színházak fordítói neveltséges összegeikért fordítanak. Tehát a könyvkiadó is – nem beszélek hazá – fizesse tantiemmel a fordítót is. Mert bizonyos: egy briliáns fordításnak óriási befolyása van a könyv vagy a színdarab sikerére, és a siker sokszor a fordítóé, nem pedig a szerzőé.

A kiadóknak életbe vágó ügye – és a legnagyobb megértést tapasztalták ebben az irányban Vladár őexcellenciájánál és Antal István őexcellenciájánál –, hogy a szerzői jogot érintetlenül meg kell tartani. A szerzői jogot semmiféle igaz vagy vélt nemzeti érdek miatt megcsorbítani, elvenni, közhasznú intézkedésekkel hasznosítani nem lehet. Túl rövid itt az idő, hogy megmutassam azt a 30 veszélyt – csak az írókra gondolok –, amelyekkel ez jár. Ez a mi egyetlen vagyónk, nyugdíjunk, biztonságunk, örökösainknek, gyermekeinknek, özvegyeinknek élete: szerzői jogunk.

Ma egy ideálisan nagyszerű, irodalomszerető miniszter ül abban a miniszteri székben, de nem tudom, holnap ki ül majd ott, és milyen célból fogja ezt csinálni. Nagyon szépen kérem Vladár őexcellenciáját és Antal István őexcellenciáját: ha ehhez a kérdéshez hozzá akarnak nyúlni, tiszteljenek meg azzal – amire már ígéretet is kaptam –, hogy mielőtt erről a javaslatról vagy rendeletről gondolkoznak, kérdezzenek meg – kimondom szerénytelenül – engem is, hogy előadhassam tapasztalataimat, és elmondhassam a tervezett rendeletek veszélyeit.

Az író egzisztenciáját a mai nagyon nehéz időkben a papírkérdés rettenetesen veszélyezteti. A szépirodalmi papírról beszélek. Van két rendelet, amelyeket ha betartanánk, régen nem volna kiadó, és régen nem volna író. Az egyik rendelet az, hogy a kiadónak nem szabad papirost tárolnia. A kiadó nem tarthat magánál üzemében több papirost, mint – pontosan nem tudom – két vagy négy vagon. Bocsánatot kérek, nem készültem erre; azt hiszem, négy vagonnyit tarthat. Négy vagon papiros azt jelenti, hogy a könyvkiadó kiadói programját ez egy hónapig biztosítja. Egy hónap múlva azonban bezárhatom az üzemet, aminek következménye azután az, hogy ezer munkás, száz tisztviselő és száz meg száz író válik kenyértelessé. Én magyar ember vagyok, és mint magyar ember, ezt a rendeletet megszegtem, és megszegte mindenki, aki magyarul gondolkozik, mert igenis én egy évre biztosítottam papírszükségletemet.

A másik rendelet, amely egy hónappal ezelőtt látott napvilágot, a papirost kategorizálta. Hat kategóriába osztotta a papirost; a hatodik kategóriában van a

szépirodalmi könyvkiadói célra felhasználható papiros. Azt hiszem, ehhez nem kell többet hozzáfűzőm. Ha tehát a magyar papírgyárak minden szükségletet kielégítettek, ha marad papiros, azt esetleg megkaphatja a könyvkiadó.

Külföldi papirossal dolgoztunk. A német papíripar – az obermühli gyár, meg a többiek – még mindig nagy papírraktárakkal rendelkezik. Ez azonban csak a teóriában van így, mert praktice énnekem akkor szállítanak papirost, ha biztosítok vagont. Én nem tudok vagont biztosítani, tehát nem tudom, hogy ha a könyvkiadónak ez a papírkészlete elfogy, akkor egyáltalában megjelenhetik-e többé magyar könyv. Arra kérem Antal István őexcellenciáját, akinek irodalomszeretét én ismerem a legjobban: méltóztassék rendkívüli súlyával odahatni, hogy ezen a magyar államhatalom segítsen.

Most felelek arra, amit Tóth László mondott egy állami könyvkiadóról. Azt mondotta, gondolkozzanak azon, hogy legyen állami kiadóvállalat. Anélkül, hogy valakit is meg akarnék bántani, csak azt mondom: amelyik kiadóvállalatban az állam valamelyest részt vett, az a kiadó szépirodalmi tevékenységét azonnal negyedrészt volt kénytelen redukálni. Állami könyvkiadó, kedves Tóth László, van: az állami kiadót úgy hívják, hogy Akadémia. (*Úgy van!*) Mindig volt, van és lesz. Ezt az Akadémiát kell állami eszközökkel úgy honorálni, hogy teljesítse a felmerülő általános nagy feladatokat, hogy ne a Révai legyen kénytelen kiadni Madách összes műveit, vagy ne az Athenaeum vagy más legyen erre kénytelen, hanem tegye ezt meg az Akadémia. Mert Madách összes műveire a Révai – boldogan, nagyon boldogan – súlyos ezreket ráfizet.

Megengedi Baróthy Őméltósága, hogy én, akinek a cenzúra nem személytelen ellenfelem, hanem aki a cenzúrával naponta hadakozom, a legnagyobb tisztelettel egypár rendkívül fájdalmas dolgot említsek meg. A cenzúra nem mér egyforma mértékkel, ugyanannak a munkának megítélésében sem. Itt ül Asztalos István kiváló erdélyi íróbarátom. Az ő regénye megjelent először Kolozsváron, s ott a cenzúra kihúzta regényének felét; azután megjelent a Révainál – nekem van bizonyos tekintélyem a cenzúránál nem húztak ki belőle semmit. Kérdezem, mi volt helyes? Amikor kihúztak belőle, vagy amikor nem? (*Mozgás*)

Még fájdalmasabb – itt a magyar testvéri közösségben becsületesen beszélhetünk –, hogy az erdélyi írók, akik a román cenzúrának rettenetesen gyötrő, gyalázatos kínzásai közepette írtak, soha nem ütköztek bele annyi törlésbe, mint amióta a magyar cenzúráz. Ez nagyon fájdalmas dolog. Azzal jöttek: mi az, nálunk nem szabad annyit, mint Romániában szabad volt?

A kiadó rettenetesen nehéz helyzetben van. Kiadtam Stendhalnak *Rouge et noir*, *Vörös és fekete* című regényét. Kiadtam jóhiszeműen, mert hiszen az üzemnek dolgoznia kell. Nem kapom vissza már három hét óta a *Rouge et noir*-t a cenzúrától. Kérdezem, miért?

Bartalis János kiváló erdélyi költőbarátomnak egyik verseskötetét kiadom most. A cenzúra egyik-másik versben törölte a rímes sort, és meghagyta a rímtelen sort; itt három sort törölt, amott két jelzőt törölt. Az egész úgy, ahogy van, el kell dobni, mert egy vers művészi alkotás, egy egész, ha abból kiveszek csak egy szót is, értelmét veszti.

Azt mondotta előttem Tasnádi őexcellenciája, hogy vannak terrénumok, ahol szabadon lehet dolgozni. Állítom, hogy nincsenek. Mert például a kiváló francia író, Jean Giono regényében a cenzúra a következő mondatot törölte: Jean minden reggel meztelenül fürdött a patakban.” Bocsánatot kérek, még megérteném, de Jean húszéves koráig egy hegytetőn nevelkedett, és sohasem látott embert, és őt sem látta senki. (*Derültség*) Amikor a cenzort megkérdeztük, hogy miért törölte ezt a mondatot, és rá akartuk venni, hogy engedélyezze, akkor a cenzor azt mondotta: Mert az olvasóban

csintalan gondolatokat ébreszthet. *(Derültség és taps)*

Kosztolányi Dezső műfordításai három hét óta fekszenek a cenzúrán, és minden napos verejtékes küzdelem ellenére – Antal őexcellenciájának közbenjárását is kértem már –, nem tudom visszakapni. Ez anyagi kár is. Ne méltóztassék erre azt mondani, hogy a kiadó veszítsen. Ha a kiadó veszít, az író tönkremegy. Ha a tehen, amely a családot táplálta, elpusztul, a család is elpusztul. Azt a tehenet, amelyet a magyar kiadó jelent, respektálnia kell az államhatalomnak, mert avval élünk vagy halunk mi, írók. Amely kiadó nem az írókért van, azt a kiadót lehetetlenné kell tenni. A magyar kiadó egyetlen jögcíme az, hogy a magyar kultúrát terjessze.

Beszélnem kell most a filmjogról. Itt csak azt állapítom meg, hogy a filmjog nincs rendezve. A magyar film e pillanatban a legnagyobb üzlet; holnap félek, hogy a legrosszabb üzlet lesz. Ma olyan bomba-uzsoraüzlet, ahol egy film készítése 150 000 pengőbe kerül – mint Harsányi Zsolt is mondotta –, de az elkészülés pillanatában a kölcsönzési és egyéb díjakkal 300 000 pengőt hoz. És a filmvállalkozó kerek számban 5000 pengőt szeret az íróknak fizetni.

Felhasználok ezt az alkalmat arra is, hogy a filmjogról beszéljek. A filmjog miből áll? A filmjog áll a magyar filmjogból, áll a világfilmjogból, a remake-jogból, vagyis az újragyártási jogból, a szinkronizálási jogból, az amerikai magyar nyelvű előadási jogból. A szinkronért az íróknak nem fizetnek semmit sem. Egy szinkronon keres a vállalkozó 10-20 000 pengőt; ebből az író egy lyukas vasat sem kap. A remake-en is keres a filmgyár; ebből egyetlen vasat sem kap az író; az a nyomorult magyar író. Aki eladta témáját egy magyar filmvállalatnak, soha többé nem hasznosíthatja külföldi filmvállalatnál a filmjét, amikor is kapna 20 000-40 000 márkát és 10-10 000 dollárt, ugyanazért, amiért itt Magyarországon a filmvállalkozó neki 5000 pengőt fizet. – Csak ezt akartam mondani a kérdés megvilágításaképpen.

Kodolányi János barátom azt mondotta: az írot már a kiadó is cenzúrázza. Nem értem. A kiadónak semmi más joga nincs egy munkával szemben, mint azt mondani: ez a munka jó vagy rossz; vállalja-e a munka kiadását vagy nem.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Apuleiust a kiadó cenzúrázta meg! A kiadó húzta meg.

BÓKAY JÁNOS: A kiadónak nincs meg ez a joga. A kiadó megmondhatja, hogy neki valamely munka jó-e, de semmiféle hatalmi eszköze nincs a kiadónak az íróval szemben, és nem is szabad, hogy legyen.

Nagyon értem Harsányi Zsoltot, amikor azt mondja, hogy az adókérdésről beszélni kell. Teljesen úgy van. Engedje meg a miniszter úr, hogy csak egyre hívjam fel a figyelmét: ahány adóbizottság van Pesten, annyiféle módon ítéli meg az írot. Az egyik azt mondja: az íróknak nincs rezsije, levonást nem engedélyezek; a másik engedélyez 25% levonást, a harmadik 30%-ot, a negyedik 40%-ot, az ötödik 50%-ot.

MÁRAI SÁNDOR: Csak 20%-ot.

BÓKAY JÁNOS: Ismerek írot, aki más lakásba költözött azért, hogy mondjuk ne a VII/b kerületben adózzék, hanem a II. kerületben, mert ott 50% levonást engedélyeznek, ami az ő számára óriási anyagi differencia.

Az adókról beszélve, a kettős adóztatás elvét a magyar törvényhozás nem ismeri. A magyar író külföldi jövedelmei után – nem tudom ugyan, fizet-e jövedelmi és kereseti adót –, 22 féle adónemet fizet, Németországban, Olaszországban, Skandináviában, Angliában és mindenféle helyeken. Háborús adót fizet, Auslandsteuert fizet, számtalan forgalmi adót és számtalan jótékonyági adót fizet, s amikor megkapja jövedelmének 8%-át, akkor jön a magyar jövedelmi és vagyoadó. Amikor ezt bátor voltam előadni a Pénzügyminisztérium egyik magas rangú tisztviselőjének, elrémült, és azt mondotta: a legnagyobb igazságtalanság a világon.

Befejeztem. (*Taps*)

ANTAL ISTVÁN: Voinovich Géza bátyám következik.

VOINOVICH GÉZA: Méltóztassanak megengedni, hogy röviden én is felszólaljak; csak egy-két mondatra kérek engedelmet. Nevezetesen az Akadémiával kapcsolatban elhangzott itt egy megjegyzés. Az Akadémia nem az állam kiadója, hanem szigorúan vett tudományos kiadó.

De nemcsak azért szólalok fel. Az Akadémia igyekszik a ráháruló terhes kötelességeket egész erejével teljesíteni. Elhangzott itt egy megjegyzés a szótárakra vonatkozólag; ezt Harsányi tisztelt barátom ma némileg helyrehozta.

Ami a helyesírást illeti, a helyesírásnál az elméleti rész a következő: Az egyes szavak helyesírását nem lehet annyira megszigorítani, mint azt a nyelvészek maguk szeretnék, hogy például a sima szót és a hasonló szavakat ne lehessen hosszú í-vel is meg rövid i-vel is írni. Az Akadémiában lévő írók folyvást küzdünk azért, hogy ezt – éppúgy, mint az igéknek íkes vagy néha iktelen használatát – hagyják az író nyelvérzékére és ritmusérzékére.

Helyesírási füzetünket, amikor az elszakított országrészek kezdtek visszatérni, 100 000 példányban nyomtattuk ki, s a visszatért területek minden középiskolájába, minden könyvtárába és minden hivatalába százával küldöttük ingyen, az ország régi területein pedig mélyen az előállítási áron alul árusítjuk. Rövidesen elkészül – kéziratban már készen van – a magyar *Duden* is. Az Akadémia tehát igyekszik megfelelni annak a nyelvi kötelességének, amely rá van bízva.

Amit Madáchra nézve méltóztatott mondani, erre is legyen szabad megjegyzést tennem. Az Akadémia csakugyan kényes helyzetben áll a nemzet előtt, mert egy nagy vagyon örökösének tudják, azt viszont csak igen kevés ember tudja, hogy ez a nagy vagyon mennyire zilált állapotban került az Akadémia kezébe, s mennyi végrendeleti teher terheli még nem is idős emberek érdekében. Ez a vagyon azonban kezd erősen kitisztázódni. Az utóbbi években a költségvetés felemelkedett félévi 210 000 P-re. Azonfelül tavaly már százezer pengőt meghaladó összeg állt a rendelkezésére az Akadémiának azzal, hogy abból nagy feladatokat oldjon meg, tehát ne csak a 24 bizottság esetleg kiszélesített további munkásságát táplálja. Ebben a nagy programban lesz helye az olyan kiadványokunk is, mint amilyenre rámutatni méltóztatott.

A nyelvtudományi osztály a régi nyelvemlékeket akarná korhűbb fegyverzetben és apparátussal kiadni; a széptudományi osztály éppen a magyar irodalom termékeit szándékozik közrebocsátani, egyelőre 200 kötetre való tervvel, amely azonban az anyagiak szerint természetesen 500-600 kötetre fog bővülni. A harmadik osztály ki fogja adni Magyarország növény-, ásvány- és állatvilágát. Szóval nagyon sok munka van már előkészületben, de még csak rövid idő múlt el azóta, hogy az Akadémia ennek a vagyonnak igazán a birtokába lépett, és lélegzethez juthatott.

BÓKAY JÁNOS: Állami dotálás volt a célom.

VOINOVICH GÉZA: Nagyon örülök, hogy ezt elmondhattam, mert fontos volt megnyugtatóan elmondanom, és hálásan köszönöm öexcellenciájának, hogy kegyes volt erre alkalmat adni. (*Élénk éljenzés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Vladár Gábor öexcellenciáját illeti a szó.

VLADÁR GÁBOR: Tisztelt Uraim! Elsősorban az igazságügyminiszter úr meleg üdvözetét hozom a magyar irodalom itt jelenlévő kitűnő képviselőinek, s ehhez a magam köszöntését is hozzáteszem. Én is megköszönöm a miniszter úr öexcellenciájának, hogy alkalmat adott nekünk arra, hogy ebben a magas színvonalú és igen tanulságos tanácskozásban részt vehetünk.

Azok közül a kérdések közül, amelyek minket, jogászokat érdekelnek, a cenzúra kérdéseire nem válaszolok. Baróthy Pál Öméltósága fog ezekre válaszolni, bár úgy gondolom, ha egy szót sem szólna, akkor is az ő tiszteletet és bizalmat keltő egyénisége és az a humanizmus és humánus, amit személye sugároz, beszédes cáfolata annak, mintha a cenzúra összes bajai a kir. ügyészségben gyökereznének. *(Felkiáltások: nem is mondtuk!)*

Ami mármost azokat a kérdéseket illeti, amelyek szorosan vett jogász kérdések, helyzetem ezeket illetőleg könnyű, mert Harsányi Zsolt igen tisztelt barátom olyan világosan szövegezte meg a kívánalmakat, hogy az egy jogásznak is becsületére válnék.

Az első kérdéskomplexus a szerzők és a kiadók adója, illetőleg adóztatása. Sajnos, ez távolabb áll az igazságügyminisztérium munkakörétől. Mi ugyan nagyon sok kérdéssel foglalkozunk, tehát nemcsak szorosan vett jogi kérdésekkel, de őszintén meg kell vallanom, hogy a fináncokkal szemben tehetetlenek vagyunk. Könnyebb munka nagy harcokat megharcolnunk a katonákkal szemben – mert velük is sokat kell harcolnunk –, akiknek óriási felkészültségük van hatalmas kaliberű lövegekkel és harcokcsikkal, mintsem a fináncokkal. *(Igaz! Úgy van! Derültség)* Kettőt mégis meg akarnék jegyezni az adózási kérdésekre is.

Az egyik azt a panaszt illeti, hogy a kereseti adó kimunkálásánál nem veszik figyelembe az író rezsiköltségeit. *(Úgy van!)* Azt hiszen, ez csak azon múlik, hogy az írók nem használják ki azokat a jogorvoslati lehetőségeket, amelyek számukra nyitva állanak. Mert ha panasz formájában felvinnék sérelmeiket a közigazgatási bíróságig, meg vagyok róla győződve, hogy ott orvoslást is találnának, annál is inkább, mert amint látjuk, maguknak az első fokon eljáró adóhatóságoknak sem egyöntetű a gyakorlatuk.

A másik konkrét kérdés, ami felmerült az adózással kapcsolatban, az, hogy a külföldiek jobb helyzetben vannak a belföldieknél, mert a külföldiek természetesen nem fizetik a belföldi adókat. De ez csak természetes, Uraim, és ez ellen semmit sem tudunk tenni, mert a magyar adótörvényekkel, amint a fináncok mondják: csak a belföldi adóalanyokat és adótárgyakat lehet megfogni. Mi tehát azzal, hogy a külföldi szerzőnek vagy kiadónak ottani jövedelmeit nem terheljük meg, és ezzel nem egyenlítjük ki a belföldi író és kiadó és a külföldi író és kiadó között adózás szempontjából fennálló egyenlőtlenséget, ezt a helyzetet nem tudjuk megmásítani. És ez nem lehet szemrehányás a mi fináncainknak, mert ismétlem, természetes, hogy ők csak a belföldi adóalanyokat és a belföldi adótárgyakat tudják elérni.

Ami mármost a legszorosabban vett jogi kérdéseket illeti, az egyik az volt, hogy szerzői jogi törvényünk, kivéve a színműveket, a zenés színműveket és a zenei műveket, egyéb szellemi műveket az előadással szemben nem véd. Ez igaz, ez így van. Erről egy külön tanulmányt kellene elmondanom, ami több órát venne igénybe, olyan nagy jelentőségű és olyan sokoldalú kérdés ez. De amint én a külföldi joganyagot ismerem, nagyon kevés állam ment annyira a szerzői jog védelmében, hogy az előadásokkal szemben való védelmet kiterjesztette volna a színműveken, zenés színműveken és zeneműveken felül egyéb szellemi művekre is. Hiszen a római szerzői jogi egyezmény, amely 1931-ből való, szintén nem vette fel a védelem körébe az említett műveken kívülálló művek előadását, és az ilyen előadásokat nem minősítette szerzői jogbitorlásnak. Ismétlem azonban, hogy ez olyan téma, amelyről órák hosszáig lehetne tárgyalni, azt azonban nagyon szívesen megígérem, hogy a kérdést tanulmányozni fogjuk, és lehet, hogy talán mi leszünk az összes nemzetek között az elsők, akik a szerzői jogvédelmet ebben az irányban továbbvisszük. *(Helyes!)*

Egy másik felvetett kérdés volt a személyiség jogának védelme. Harsányi Zsolt barátom panasolta, hogy nincs kellő védelem az ellen, hogy egy kiváló író műveként

tüntessenek fel valami silány munkát, és ez az apokrifírás talán hónapokon keresztül foroghat közkézen, ami kétségkívül alkalmas arra, hogy az illető kitűnő írónak írói presztízsét és tekintélyét leronthassa. Én azonban azt hiszem, hogy ez ellen mai jogunk is védelmet nyújt. Nem a szerzői jog, mert hiszen, amint tudjuk, szerzői jogvédelmünk a személyiség védelme körében csak egészen szűk rendelkezéseket tartalmaz, hanem az általános magánjogra gondolok, amelyben megvan a védelem, és az általános végrehajtási törvény megadja az ideiglenes védelmet is, mert ha a keresetet beadták valamely jognak sérelme esetében – a reparáció iránti keresetet –, akkor ha a felperes, tehát az, aki a jogsérelem miatt a bíróság elé ment, veszélyt igazol: egyidejűleg zárlatot is kérhet, ez a zárlat pedig a legáltalánosabb intézkedés, mert ez kiterjed mindenféle jogra, tehát úgy az anyagi természetű, mint az erkölcsi természetű jogoknak védelmére, úgyhogy az én szent meggyőződésem szerint már most is megvan a védelem lehetősége. Zárlatot kell kérni, s akkor ennek a zárlati kérelemnek során le fogják foglalni, zár alá fogják venni, de csak a forgalomban lévő példányokat, amelyek a kiadó raktárában, vagy a könyvkereskedő boltjában, kirakatában vannak, úgyhogy addig, amíg a per folyik, ezeknek forgalmát meg lehet akadályozni. De ha itt bármiféle kétség merülne fel, hogy az említett eszköz hatályosan vehető-e igénybe, természetesen a legnagyobb készséggel állunk rendelkezésre, és meg fogjuk csinálni a törvényt, mert ezt a kérdést még ma is csak a törvényhozás útján lehet egészen határozottan és minden kétséget kizáróan úgy megoldani, hogy a kívánt védelmet biztosítsa.

A harmadik kérdés volt, amit Bókay János igen tisztelt barátom vetett fel: a kiadó és a szerző viszonya. Úgy vettem ki szavaiból, hogy a ma fennálló jogot nem tartja eléggé kidolgozottnak a két fél közötti viszony szabályozására. Ez igaz, hiszen a kiadónak és a szerzőnek viszonyát szerzői jogunk csak nagyon kevés viszonylatban szabályozza. Még mindig az 1875. évi kereskedelmi törvény rendelkezései irányadók a szerzőnek és a kiadónak viszonya tekintetében, ezt a viszonyt is szabályoznunk kell tehát. Ezt tervbe is vettük, amint tervbe vettük egy új szerzői jogi törvény elkészítését is. Az előadó tervezete már készen is van, a szerzői jog egyik kitűnő ismerője, Balázs Elemér, kolozsvári egyetemi tanár rendkívül érdekes műve, amely egész szerzői jogvédelmünket a személyiség jogának védelmére építi fel, s ebben a tekintetben egyedülálló, mert nincs egyetlen külföldi törvényhozás sem, amely a szerzőnek ezt az erkölcsi természetű jogosítványát, hogy az ő szellemi műve a legszorosabban összefügg az ő individuumával, olyan élesen kidomborította volna, mint ahogyan azt Balázs Elemér tervezete teszi.

Hogy ezt a tervezetet eddig még nem bocsátottuk a nagy nyilvánosság elé, és a komolyabb törvényelőkészítés szakába még nem jutott el, azt tisztán az okozza, hogy ezek a nyugtalan idők annyira igénybe vesznek bennünket a napról napra szükségessé váló más irányú jogi alkotásokkal, hogy ilyen nagyobb nyugalmat kívánó munkát most nem tűzhettünk napirendre.

Ismétlem azonban, hogy ezt a kérdést is tárgyalás alá vettük, felszínen fogjuk tartani, és kielégítően meg fogjuk oldani. Az pedig magától értetődő – és ez nemcsak erre a konkrét kérdésre vonatkozik, hanem általában az egész jogi materiára –, hogy mindenkor a legnagyobb örömmel vesszük az írók részvételét az őket érdeklő jogalkotások előkészítésében. (*Élénk helyeslés*) Nagyon sajnáljuk, hogy nincs az íróknak, úgyszintén a művészeknek sem olyan hivatalos testületük (*Felkiáltások: De van!*), olyan kamaraféle szervezetük, amelyet a jogalkotás során ugyanolyan intenzíven vehetnének igénybe, mint pl. az ügyvédi és közjegyzői kamarákat és a sajtókamarát. Ha ez megvolna, akkor sok minden egyéb nehézség, visszásság, ami már ismételt megbeszélés tárgya volt, eliminálhatóvá válnék. Pl. az írók közötti érintkezés sok mindenféle baja-gondja, az a sok viszálykodás, az egymással szemben való torzsalkodás az írói kamarán belül, mind kiküszöbölhető, lecsiszolható volna. Nekünk,

az ügyvédi és közjegyzői kamarákkal, amelyeknek már hosszú múltjuk van, igen jó tapasztalataink vannak. Ezek az intézmények a kari tisztesség, a becsület és az egymással való érintkezés tekintetében rendkívül mitigáló és a kari erkölcsöt emelő hatásúaknak bizonyult, és jelentőségük ilyen szempontból is tagadhatatlan.

Említést tett mind Harsányi Zsolt, mind Bókay János barátom egy törvényjavaslat tervezetéről, amelyet aggályosnak tartanak a kiadók szempontjából. Ez a törvénytervezet még nem került nyilvánosságra, s ezért kissé kényes számomra, hogy erről bővebben beszéljek. Annyit azonban elmondhatok a törvénytervezet történetéből, hogy még Istenben boldogult Teleki Pál indította meg ezt a munkát azzal a kívánsággal, adjunk rá módot, hogy különösen a visszatért területek olcsón juthassanak hozzá azokhoz a kitűnő magyar művekhez, amelyeket több mint két évtized alatt nélkülözni voltak kénytelenek, s amelyeknek megszerzése, hogy könyvtárukat ezzel kiegészíthessék, éppen a magas könyvárak miatt túlságos nehézségekbe ütköznék számukra. De ezen túl, általános szempontból is szükségesnek tartotta Teleki Pál – tehát nemcsak a visszatért területekre vonatkoztatva –, hogy hozzáférhetőkké tegye a közönségnek a magyar irodalom klasszikus műveit. Ennek sokszor a kiadó az akadálya. A kiadó nem látja eléggé jövedelmezőnek az ilyen vállalkozást, tehát nem vállalkozik rá. Lehetnek esetek, amikor talán világnézeti vagy egyéb szempontok tartják távol a kiadót attól, hogy valami klasszikus magyar írói művet közrebocsásson. Teleki Pálnak az volt erre nézve az elgondolása, hogy nem lehet egyes emberek kezébe letenni azt a hatalmat, hogy az egész magyar közösséget a legközvetlenebbül érdeklő értéket a nagyközönség elé bocsássuk-e vagy sem, hogy a közönség annak részese lehessen-e vagy sem. Ez ebből az egészséges gondolatból kiindulva utasított arra, keressünk jogi formákat, hogy ezt meg lehessen valósítani.

Az elgondolás nagyjából az volt, hogy meghalt magyar írók műveinek a nagyközönség számára való olcsó kiadását lehetővé kell tenni úgy, hogy mondjuk a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívja a kiadót – vagy azt, akit a kiadás joga megillet hogy csináljon új kiadást, és pedig ilyen szempontokat szolgáló kiadást, amelyek tehát a nagyközönségnek olcsón juttathatják el azokat a műveket, amelyeknek szélesebb körű ismeretét becsesnek tartjuk, s a miniszter minden eszközzel segítségére van a kiadónak abban, hogy ezt megtehesse, még anyagi áldozatok meghozatalával is támogatja a kiadót. Ha az erre irányuló tárgyalás megegyezésre, tehát sikerre nem vezetne, ha a miniszter megokolatlan akadékoskodást, ellenállást tapasztalna a kiadónál, akkor sor kerülhetne arra, hogy úgy, amint ki lehet sajátítani ingatlanokat, házakat és egyéb értékeket, ki lehessen sajátítani közérdekből annak a szellemi műnek kiadási jogát is, de nem ingyen, nem úgy, hogy a kiadót tönkretégyük vele, hanem a kiadó teljes kártalanításával. *(Élénk helyeslés)*

Ez volt az elgondolás. Azt a feladatot kaptuk, hogy ennek a jogi lehetőségeit, jogi formáit találjuk meg, és ebből az elgondolásból született meg a törvényjavaslattervezet.

Én nem vagyok hivatott arra, hogy a törvényjavaslat további sorsáról nyilatkozzam. Annyit közölhetek, hogy a tervezet most áll tárgyalás alatt, s ennek legutóbbi fázisa az, hogy az egyes miniszter urak hozzájárulását kértük. Mi, jogászok, a magunk részéről könnyen hozzájárultunk ehhez az elgondoláshoz, mert a legnagyobb mértékben szolgálja a közérdeket, károsodást senkinek nem okoz – hiszen a szerző megkapja ugyanazokat a tiszteletdíjakat, amelyeket a kiadótól kapott volna, és a szerző jogutódjai is megkapják az őket megillető részt a második vagy a további kiadásért, a kiadó pedig teljes kártalanítást kapna még azért a károsodásért is, ami abból állna elő, hogy a kiadásnak meglévő, még el nem kelt példányai esetleg már nem kelnek el, vagy azokból már csak kevesebb kél el, úgyszintén azt a kárát is megtérítenék a kiadónak, ami abból ered, hogy további kiadásai esetleg lehetetlenné válnak, vagy nagyobb

anyagi áldozatot fognak követelni tőle.

Az a gondolat, hogy a közösség, a köz érdekében az állam teljes kártalanítás mellett hozzájárulhat az egyes vagyonához, nemcsak a magyar jogrendszernek egyik régi tétele, hanem az összes művelt államok jogrendszerében is benne van, úgy, hogy ez a törvényjavaslat, ha úgy válnék törvénnyé, amint azt itt nagyjából vázoltam, sem a szerzőnek, sem a kiadónak jogos érdekeit nem sérti, sem irodalmi, sem pedig jogi vonalon semmiféle nyugtalanságot nem kelthet. *(Igaz! Úgy van!)*

Egy további kérdés a filmügyet érintette. Mélyen tisztelt uraim! A filmjognak két része van. Az egyik a szorosán vett jogi rész, a szerzői jogot érdeklő rész, a másik pedig a filmrendészet, a filmközigazgatás.

Ami a filmjognak a szerzői jog körébe eső részét illeti, azt hiszem, hogy ennek fejlődése teljesen helyesen alakult ki. Bár nincs írott jogszabályunk a filmszerzői jog tekintetében, bíróságaink gyakorlata, különösen a kir. kúria gyakorlata olyan szépen, folyamatosan és megnyugtatóan fejleszti ki a filmszokásjogot, hogy legalább, tudomásom szerint, a filmszerzői jog körében panaszok nem merültek fel. Panaszok inkább a másik oldalon, a filmrendészeti vonalon merülnek fel, ott azonban kódexet alkotni nagyon nehéz, mert hiszen ez politika, közrendészeti kérdés, az idők változása szerint változó matéria, ami nem nagyon alkalmas arra, hogy kódexben foglaltassék össze.

Itt, ennél a kérdésnél is hangoztatnom kell azonban, hogyha szükséges lesz, és különösen, hogyha az írói társadalomban a szerzők vonalán bármiféle szempontból szüksége mutatkozik annak, hogy törvényt alkossunk, rendet teremtsünk, különösen, ha a bírói gyakorlat bármilyen vonatkozásban bizonytalanná válnék: a legnagyobb készséggel fogunk összeülni az irodalom és a filmművészet embereivel, hogy megtárgyaljuk a kérdéseket és jogszabályokat alkossunk.

Még csak egyre kell visszatérnem, és akkor, azt hiszem, minden, az én körömbe tartozó, tehát jogászai vonatkozású kérdésre megfelelek. Ez pedig éppen az, amit Bókay János igen tisztelt barátom vetett fel, amikor a kiadó és a szerző jogviszonyában a honoráriumok megállapításának visszásságaira mutatott rá.

Nemcsak ebben a vonatkozásban, de mindenütt, ahol a gazdaságilag gyengébb fél szemben áll a gazdaságilag erősebb féllel, mutatkoznak ezek a visszásságok, úgy, hogy ez nem ennek a körnek speciális témája vagy baja, éppen ezért ezen nagyon nehéz segíteni. Egy vonatkozásban segít már a szerzői törvény, amikor kimondja, hogy nem ismeri el az olyan megállapodás érvényességét, amellyel a szerző összes, még a jövőben alkotandó művei kiadásának jogát visszavonhatatlanul átruházza a kiadóra. Szerzői törvényünk megadja a felmondás jogát a szerzőnek.

ANTAL ISTVÁN: Ez nagyon fontos.

VLADÁR GÁBOR: Hogy ennél tovább mehetünk-e, különösen pedig, hogy megállapíthatunk-e valami skálát a szerzők díjazására, a szerzői honoráriumokra, azt én nagyon kétségesnek tartom. Mert ha van valami, ami mértékkel, pénzzel nem mérhető, az az irodalmi mű értéke és a szerző irodalmi egyéniségének értéke. Ezt valamiféle skálával vagy jogszabályokkal elrendezni, azt hiszem, lehetetlen.

Ha még mutatkoznak valahol ilyen visszaélések, mint amilyeneknek kiküszöbölésére már a szerzői jog módot adott, ha felmerülnének ilyen kizsákmányoló lehetőségek, ezen a téren is a legnagyobb készséggel fogunk segítséget nyújtani ahhoz, hogy az ilyen uzsorás vagy kizsákmányoló ügyleteket kiirtsuk ebből a körből, a szerző és a kiadó között fennálló jogviszony köréből. Nagyon hálásan vesszük, ha a gyakorlati eseteket méltóztatnak tudomásunkra hozni, hogy majd a nagyobb jogalkotás körében ezeket is érvényesíthessük.

Általánosságban még csak azt vagyok bátor megjegyezni – s ezzel be is fejezem igénytelen felszólalásomat –, hogy ha van valami, ami a jogászt érdekli és aminek kidolgozásához lelkesedéssel és szeretettel nyúl hozzá, az éppen az irodalmi, s általában a szellemi művek védelmének kérdése. Hiszen amint a jogalkotást minden vonatkozásban az erkölcsnek kell irányítania, az olyan erkölcsi értékek megbecsülése is célja a jogszabályalkotásnak és általában a jognak, aminő erkölcsi értékek az irodalmi művek, amelyeknek védelméhez, méltóztassanak meggyőződve lenni, éppen ezért mindig a legnagyobb örömmel hajlandók vagyunk rendelkezésre bocsátani a tőlünk telhető legkitűnőbb munkánkat. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps*)

BARÓTHY PÁL: Nagyméltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt Uraim! Mindenekelőtt méltóztassanak megengedni, hogy hálás köszönetemet tolmácsoljam a miniszter úr önagyméltóságának, hogy alkalmat és módot nyújtott nekem arra, hogy a magyar szellemi munkások körében oly sokszor és sokat támadott cenzúrára vonatkozólag ebben az előkelő, tisztos nagy testületben felvilágosítással és – amint talán remélnem szabad – legalábbis részben megnyugtató szolgálhassak. Hogy azonban ennek a kötelezettségemnek eleget tehessek, méltóztassanak megengedni, hogy nagyon röviden megvilágíthassam a ma érvényben álló és működő cenzúrákat, és pedig azért, mert ezen a nagyon nagyszabású tanácskozáson is tapasztalni voltam kénytelen, hogy – amint természetes is – az urak ennek a többször változott és sokrétegű szervezetnek mikéntjét nem ismerik.

Tulajdonképpen három cenzúrával állunk ma szemben. Az egyik az időszaki lapok cenzúrája – a másik a nem időszaki lapok és egyéb sajtótermékek cenzúrája, a harmadik pedig a katonai különleges cenzúra.

Mélyen tisztelt Uraim! Hogy a cenzúra rossz, és rossz volt mindig, és rossz lesz mindig, ezt – azt hiszem – kultúremlők előtt, akik a múltat és a jelent ismerik és a jövőbe is látnak egy kissé, bizonyítani nem kell. De nézzük ennek a cenzurális dolognak a szervezetét. 1940. augusztus 20-án kelt a magyar kormány az a rendelet, amely a beállott hadiállapotok s a változott viszonyok következtében az úgynevezett szigorított cenzúrát elrendelni méltóztatott. Ennek a rendeletnek értelmében az időszaki lapok – ne méltóztassanak elfelejteni, s bizonyára nagyon méltóztatnak tudni: időszaki lapok a napilapok – terjesztési engedélyt az előzetes cenzúrához kötötte, és ennek a cenzúrának gyakorlására mindig az illetékes sajtókerületi királyi ügyészségnek adott megbízást, s mellette egy tárcaközi bizottságot szervezett, a cenzurabizottságot, amely a különböző szakminisztériumok kiküldötteiből áll, s amelynek élén egy külön evvel megbízott elnök áll. A rendelet értelmében ugyan minden időszaki lap cenzúrájáért, helyesebben a terjesztési engedély kiadásáért az illető soros királyi ügyész felelős, aki a terjesztési engedélyt kiadja, ennek azonban a mellette működő szakközegek véleményét mérlegelnie és figyelembe vennie kell.

Méltóztassék megengedni, hogy most ennél a kérdésnél egy pillanatra megállják. Nem védeni akarom a kartársakat, ha hibákat követtek el, sőt, magam fogok rögtön rámutatni arra, hol jelentkeznek azok, de meg kell említenem, hogy ezek a szakközegek az állam külügyi, hadügyi, gazdasági és belügyi kormányzati ágainak szakképviselői, akiknek feladata és kötelessége, hogy védelmezzék az illető szakminisztériumok útján azokat az érdekeket, amelyeknek védelmét a mai rendkívüli idők parancsolóan írják elő. A királyi ügyészségnek joga van ugyan ezeknek véleményével szemben vétóval élni és azt mondani, hogy véleményük ellenére is kiadja a terjesztési engedélyt, de kérdezem Önöktől, magyar kultúremlőktől, hogy ha például a magyar királyi honvédelmi minisztérium illetékes szakközege egy időszaki lap közleményét katonai, hadászati szempontból aggályosnak tartja, lehet-e joggal kívánni és követelni – rikító esetek lehetnek, de azoktól eltekintve – attól az eljáró soros ügyésztől, hogy azt

mondja, én illetékesebb vagyok ennek a kérdésnek elbírálására, mint a hadsereg delegált képviselője. Kénytelen tehát a szakbírálat után menni. Így van ez minden más esetben is.

Vagyis Uraim, ezzel mi nem a saját felelősségünk elhárítását akarjuk leszögezni, csupán arra vagyok kénytelen rámutatni, hogy a Soros ügyésznek ma nem az a feladata, hogy büntetőjogi szempontból bírálja el csak az elébe kerülő sajtóközleményeket, hanem a politikai és államérdeki szempontoknak a szakértői véleményeken keresztül való mérlegelésével is.

Természetes tehát, hogy ilyen körülmények között hibátlan ez a működés nem lehet. De nem lehet személyi okokból sem, mert ne méltóztassanak elfelejteni, hogy a cenzúrabizottságok működése permanens, s hogy ebben az éjjel-nappal folyó működésben folyton változó beosztott egyének vannak. Például annak a budapesti királyi ügyészségnek, amelynek a sajtószolgálatot ma el kell látnia, 12 tagja és 8 fogalmazója a harctéren teljesít szolgálatot, és így 20 fővel csökkentett karnak kell ellátnia ezt a nehéz feladatot; de el kell látnia ezenkívül éjjel-nappal egy másik feladatot is, amely technikai munka, s amely kellemetlen, és talán nem is egészen szellemi színvonalon álló munka: a már megjelent sajtótermékeknek összehasonlítását a cenzurális kefelenyomattal, hogy a kettő egyezik-e. Tehát paralel még egy ügyésznek kell dolgoznia éjjel-nappal. Hogy ilyen körülmények között hibák történnek és történtek, az nagyon természetes. Ezekre nézve is csak elnézést és megértést kérek.

Ennél a pontnál legyen szabad rámutatnom arra is, hogy úgy a rendelet értelmében, mint a jelenlegi miniszterelnök úr öexcellenciájának sajtóértekezleteken és egyéb nyilvános helyeken ismételten tett kijelentése szerint a legfelső irányítást öexcellenciája magának tartotta fenn, nagyon természetesen, mert hiszen mint a magyar királyi kormány felelős feje és mint a magyar külügyek intézője, csak ő lehet azoknak az ismereteknek birtokában, amelyek alapján rendelkezéseit kiadja. Ezekben a súlyos és – mint itt annyian és olyan szépen hangsúlyozták – sorsdöntő időkben nekünk, végrehajtó közegeknek, nem lehet egyéb feladatunk, mint megfeszített erővel teljesíteni kötelességünket, azzal a feltétlen bizalommal és azzal a feltétlen alárendeltséggel, amely nélkül ma ezekben az időkben szerintem a magyar igazgatás helyesen meg nem állhat.

Rátérek most egy másik pontra, amelyet a legsúlyosabban bíráltak itt: a nem időszakos lapok cenzúrájára. Ennél ne méltóztassanak elfelejteni, hogy a rendelet értelmében ezeknek sorába tartoznak a könyvek, folyóiratok, a nem időszakos lapok, a röpiratok, a falragaszok, egyszóval minden néven nevezendő, még az üzleti és gazdasági élet körébe tartozó nyomtatványok is. Ezeknek cenzurálásáért fokozottabb mértékben felelős a cenzuráié ügyész. Szerintem itt – talán merész ez az állítás, de igazolni fogom – sokkal kevesebb és természetesen sokkal kisebb a kifogás alá eső rész. Mivel merem ezt az állításomat alátámasztani? Három számmal. 1942-ben a budapesti királyi ügyészségen 9246 ilyen nyomtatványt mutattak be a cenzurálásra. Ezek közül a műveknek száma, amelyeket a királyi ügyészség egész terjedelmében nem engedélyezett, a szépirodalmi művek közül volt három. Tehát olyan mű, amelyet ab ovo visszadobtunk mint nem engedélyezhető, a 9246 közül három volt. Ez az egyik tényállás.

Olyan mű – erre is részletesen válaszolok rögtön, s nem tagadok le semmit, saját hibáinkat sem amelyben törölések voltak, amellyel szemben tehát ez a sokat kifogásolt és például Bókay János úr felszólalásában is oly megrázóan klasszikussá tett kifogás merült fel, volt 55. Ha en masse 9246 munka közül, amelyekből 4056 komoly, nagy szépirodalmi munka volt, résztörlés volt 55-ben, ez még nem olyan horribilis szám. Én azonban kijelentem a magam részéről: egyáltalán nem vagyok barátja a résztörléseknek. Én azt tartom, hogy a cenzornak nem lehet és nem is a feladata, és a

legmélyebben elítéltem mindenkor hivatali hatáskörömön belül is, ha még prózai – és nem verses – szövegből töröltek mondatokat vagy esetleg szavakat. (*Taps*) Ez nem tartozik a cenzor hatáskörébe. Ha olyan kifogásolható, dobja vissza az egész munkát, és vállalja érte az erkölcsi és hivatali felelősséget (*helyeslés*), de ne cenzúrázzon ki szavakat.

Hogy mennyire ez az álláspontom, ezt a következőkkel fogom bizonyítani: Kodolányi János úrnak megjelent egy kis füzet – véletlenül a kezeim között van –, melyet a Hungária nyomda mutatott be 1942. március 12-én, s amelynek a címe: *A cigányleány csókja*. Ebben voltak passzusok, amelyeket aggályosoknak találtak egyrészt a pornográfia vonalán, másrészt azért, mert egy éjjeli mise leírása nekünk, római katolikusoknak a vallási érzékenységünket nem mondom, hogy sértette, de bántóan érintette. Arról volt szó, hogy mondatokat kell belőle törölni. Nem én csináltam – azt is megmondom, mit csináltam volna –, s a cenzor arra az álláspontra helyezkedett: az író neve kell, hogy garancia legyen arra, hogy ez a kis olcsó füzet, amely a nép elé megy, nem lehet olyan súlyos, tehát kiengedem. Es kiengedte törlés nélkül. Én nem engedélyeztem volna. És erre mi történt? Illetékes tényezők részéről, a magyar szépirodalom kiváló munkásai és a sajtó egyes orgánumai részéről, a cenzor és a királyi ügyész ezért éles támadást kapott. Ilyen kétoldalú a cenzúra helyzete.

Az egyes felhozott konkrét panaszok elbírálásába méltóztassanak megengedni, hogy ne bocsátkozzam, nemcsak azért, mert erre időm már nincs, hanem azért is – bár feltétlenül elhiszem, hogy úgy van, amint az urak előárták mert erre is áll az, ami áll minden jogi kérdés elbírálására: akta nélkül nem lehet az ügyet elbírálni. Minden egyes ügyet konkrétan kellene megvizsgálni és megállapítani, hogy a cenzor hibázott-e, s ha igen, hol, mikor és miért. Sokszor nem a cenzor a hibás, nagyon sokszor vannak esetek, amikor külső körülmények gátolják az ő szabad működését. Ez szolgáljon mentségül a késedelmek tekintetében is. Én a magam részéről a legerélyesebben intézkedtem a múltban, és amíg szerencsés vagyok még ezen a helyen lenni, fogok intézkedni a jövőben is, hogy a szépirodalmi munkák cenzúrázása is lehetőleg sürgősen történjék. (*Helyeslés*) Mélyen tisztelt Uraim, azonban amikor egy nap bejön 70-80 vastag könyv, s ezeket a sajtócenzúrán kívül kell még ellátnia annak a királyi ügyésznek, aki a csökkent létszám következtében hetenként öt napon át tárgyal, és éjjeli szolgálatokat is teljesít a cenzúrán, hogy késedelmek állanak be, az ha nem is menthető, de emberileg megérthető. De lehetőleg igyekezzünk ezen is segíteni.

Természetesen vannak kivételes esetek s ezekhez a kivételes esetekhez tartoznak azok, amelyekben a sajtóellenőrző ügyész – amidőn olyan jelenségeket tapasztal, amelyek akár külügyi, akár katonai szempontból aggályosak, s amelyek az ő tájékozottságát és ismeretkörét meghaladják –, felsőbb rendeletek alapján kötelezve van arra, hogy kikérje az illetékes tényezők irányító utasítását. Ez intern dolog. Ezért a késedelemért ugyan szintén az ügyész felelős, de ennek megtörténte a mai rendkívüli időkben éppen ezeknek a magas tényezőknek sokoldalú más elfoglaltsága következtében nem írható a cenzúra terhére. Sokszor magasabb állami érdekek is parancsolják azt, hogy annak a szellemi munkának elbírálása heteket vagy talán hónapokat is késsék, mert az ennek elbírálására hivatott illetékes tényezők kisebb veszélyt látnak abban, ha az elbírálást függőben tartják, mintha napok alatt kiadják. Itt megint csak arra vagyok kénytelen utalni, hogy a feltétlen hit, bizalom és munka a mi kötelességünk.

Mielőtt igen röviden befejezném talán túl hosszú és személyes felszólalásomat (*halljuk, halljuk!*), megnyugtatóul a következőket szeretném közölni: Nem tudom, hogyan áll e pillanatban Kodolányi János úrnak panasz tárgyává tett *A holdvilág völgye* című történelmi regénye, de ha még nem nyert volna elbírálást, megtörténtét

személyesen fogom szorgalmazni. (*Helyeslés*)

KODOLÁNYI JÁNOS: Köszönöm.

BARÓTHY PÁL: Ezek után még csak futólag említem meg a harmadik cenzúrárt. Ne méltóztassanak elfelejteni, hogy van egy különleges, a honvédelmi törvény alapján életbe léptetett, tehát törvényesen fennálló katonai cenzúra is, amely különleges szempontokból vizsgálja át az összes megjelenő sajtótermékeket. Ez a cenzúra a királyi ügyészségtől függetlenül, a sajtócenzúrától függetlenül, a királyi ügyészség mellett működik, és minden egyes sajtóterméket át kell neki adnunk, véleményét meg kell hallgatnunk, és annak alapján is el kell járnunk. Méltóztassanak most minden egyébtől eltekinteni: időben és munkában ez szintén pluszt jelent. Ez is egy szerény mentsége a mi bűnünknek. Nem vonom kétségbe, hogy egyes esetekben a cenzorok késedelmesek voltak, nem vonom kétségbe azt sem, hogy olyan cenzúrázások is történtek, és történhettek, amelyek a komikum határán mozognak, ezek egyéni elnézések, egyéni gyöngeségek, a túlhajtott munka lázas halmazában elkövetett hibák, amelyeknek oka a hibák elkövetésétől való félelem, a kellő gyors átlátás hiánya. Ezeken igyekszünk segíteni a legjobb akarattal és igazán a magyar sajtó és irodalom munkásai iránt való tisztelettel és szeretettel, mert hiszen teljes szívvel és lélekkel tartjuk azt, amit Tóth László olyan szépen mondott: az egyetlen szempont, amelynek irányítónak kell lennie, az, hogy magyarok vagyunk.

Megnyugtatóul szeretnék még egy szerény nyilatkozatot tenni. A királyi ügyészség, amennyire lehet, minden tekintetben segítségére óhajt lenni az uraknak, elsősorban a szépirodalom munkásainak. Ami az időszaki lapok cenzúrázását illeti, miránk nézve volna a legnagyobb megnyugtató, ha ennek a terhes feladatnak igáját a mi vállainkról levették, és boldog volna a királyi ügyész, ha ezekkel az ő szakmaköréhez szorosan nem tartozó kérdésekkel foglalkoznia nem kellene. Ameddig azonban a királyi kormány bölcsessége úgy találja, és az igazságügyi kormányzat úgy rendeli, hogy ezt a kötelességet teljesítenünk kell, addig rendületlen szorgalommal el fogjuk látni ezt a munkát, és vállaljuk érte mind az erkölcsi, mind a jogi felelősséget.

Ami pedig a többi, tehát – hangsúlyozom – mint a számadatokból méltóztatott látni, a benyújtott sajtótermékek túlnyomó többségének felülbírálatát jelenti, ott továbbmenőleg is készséggel állok rendelkezésére a magyar szellemi munkásoknak; állok pedig olyan módon, hogy mindazon esetekben, ha minden tiltakozó intézkedés ellenére megtörténnek a szellemi munkáknál olyan cenzúrázások, amelyeket az író vagy kiadója jogosan sérelmesnek talál, akkor ne méltóztassék idegen hatóságok támogatását venni igénybe, ne méltóztassék panaszra menni – nem azért, mintha elzárkóznánk az illetékes felügyeleti hatóságokat mindenkoron megillető engedelmesség elől, hanem a magyar írók érdekében. Méltóztassék a budapesti királyi ügyészség sajtóosztályán mindig megtalálható, röviden igénybe vehető vezetőhöz fordulni, akinek kötelessége, hogy abban az esetben, ha a sérelmet nyomban orvosolhatónak nem találja, azt a kérelmet az illető sajtótermék felülbírálása végett hozzám mutassa be. (*Élénk taps*) Minden ilyen felülbírálat 24 órán belül, amíg helyemen vagyok, foganatosítani fogok, és megnyugtatom még egyszer Kodolányi János mélyen tisztelt barátomat – engedje meg, hogy barátomnak nevezzem –, hogy az ő panaszirata is csak azért nem intéztetett el, mert nem hozzám intézte, nem a sajtóosztály vezetőjéhez intézte, hiszen én csak e hó 21-én kaptam meg. De ezt is el fogjuk intézni.

KODOLÁNYI JÁNOS: De én először oda intéztem ajánlott levélben.

BARÓTHY PÁL: Nagyméltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt Uraim! Azt hiszem, a magyar ügyészi karnak minden tagja át van hatva a mai idők, a mai viszonyok által reáhártott feladatoknak nemcsak súlyosságától, hanem fontosságától is. Azt hiszem, a

magyar ügyészi karnak minden egyes tagja osztozik velem abban a meggyőződésben és hitben, hogy abban, hogy a magyart ma világszerte ismerik, döntő része van a mi szépirodalmunknak. Hitem és meggyőződésem, hogy a régi és újabb írók olyan szellemi felépítményt raktak nemzeti életünk tetejébe, amely sokszorosan felülmúlja a magyarság politikai és gazdasági életének méreteit.

A magyarság mindig tisztában volt azzal, hogy a mi nemzeti irodalmunk nem művészi fényűzés; tudta, hogy ma íróinak és költőinek ajkán a magyar nép ezeréves történelme szólal meg. Nem hiszem, hogy volna az országban csak egy magyar ügyész is, aki ezektől az eszméktől nem volna áthatva; nem hiszem, hogy volna magyar ügyész, akit a cenzurális nehéz munkák teljesítésében elfogultság vagy egyenesen animozitás vezetne, és meg vagyok róla győződve, hogy hibák csak az egyéni gyöngeségekből fakadnak, amelyekért *mea culpa*-t mondunk, bocsánatot kérünk a múltra és ígéretet teszünk a jövőre, a megjavulásra. (*Élénk taps*)

A magyar parlament találóan mondotta, hogy végeredményben ez a cenzúra, amelyet senki sem szeret és senki sem kíván, el fog múlni. Adja a magyarok Istene, hogy minél hamarább, mert ennek a cenzúrának elmúlása a magyar fegyverek győzelmét jelenti. (*Hosszan tartó élénk taps*)

TÓTH LÁSZLÓ: Csak egy pillanatra veszem igénybe türelmüket. Csak el akarom oszlatni Bókay János barátomnak egy félreértését, 42 évi barátságunk alatt az elsőt és utolsót.

Amikor én a nemzeti könyvkiadó vállalat gondolatát felvettem, nem gondolhattam az Akadémiára, mert az az Akadémia vagyonának felhasználója. Én arra gondoltam, hogy a magyar állam valamilyen formában legalább annyit áldozzon a magyar szépirodalomra, mint amennyit a színjátszásra áldoz (*taps*), vagy a művészet egyéb ágaira.

Amit ehhez még hozzá akarok tenni: a filmszerzői jog ügyében, azzal a felvilágosítással kell szolgálnom, hogy most ül majd össze Budapesten a filmkamara kongresszusa, amely programjának utolsó pontjául tűzte ki azt a kérdést, hogy a szerzői jogból nem szabad semmit sem elvenni vagy elalkudni, vagy másnak, mint az írónak adni. Engedje meg a miniszter úr, hogy a szerzői joggal kapcsolatban még egy ügyről mondhassak pár szót: mindenesetre változtatni kell azon a furcsa helyzeten, hogy ha valakinek eléneklik valami dolgát, akkor kap érte pénzt, ha azonban elmondják, akkor nem kap. Ha ugyanis elszavalnak egy verset, azután nem jár szerzői díj, de ha olyan buta, hogy amint a Figaro házasságában mondják, hogy csak elénekelni lehet – akkor ez után jár tiszteletdíj.

ANTAL ISTVÁN: Ullein-Reviczky Antal követ úr kíván szólni.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Nagy méltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt értekezlet! Az idő előrehaladott voltára való tekintettel ígérem, hogy felszólalásom rendkívül rövid lesz, sőt, ezennel megkérem az igen tisztelt elnök urat, hogy ha öt percnél tovább beszélnek, méltóztassék belesöngetni szavaimba.

ANTAL ISTVÁN: Nem merek.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Azzal kezdem, hogy rendkívül hálátlan szerep részemre a cenzúrára vonatkozó megjegyzésekre reflektálni. Én, aki úgy családi tradíciómnál, mint neveltetésemnél és egyéni meggyőződésemnél fogva mindig a szabad szó és a szabad szellem lelkes híve voltam, vagyok és maradok, szinte visszás helyzetben vagyok, hogy állásomnál és hivatalomnál fogva önkéntelenül is összefüggésbe hoztattam azzal az intézménnyel, amelyet csak az előttem szólott igen tisztelt főügyész úr Öméltósága briliáns oratori képessége tudott rokonszenvessé tenni az írók és az újságírók körében. Nekem ez eddig nem sikerült. Hogy azonban mégis

feleljek a cenzúrára vonatkozó megjegyzésekre, szeretném elmondani a következőket:

A nem időszaki sajtótermékek cenzúrázása nem tartozik az én hatáskörömbe. Ami pedig az időszaki sajtótermékek cenzúráját illeti, amint azt előttem már Baróthy Pál Öméltósága is megjegyezte, az a miniszterelnök úr legfőbb irányítása alatt áll. Ez természetesen engem, mint sajtófőnököt, elsősorban a sajtó vonatkozásában érdekel, és csak másodsorban, sőt harmadsorban érdekel irodalmi vonatkozásban. Szóval itt, mivel írói értekezleten vagyunk, csak nagyon kis vonatkozását érinthetem az egész cenzúrakérdésnek.

Ami a sajtóvonatkozást illeti, miután a két dolog rokon, mint azt nagyon helyesen kifejtette igen tisztelt balatoni, a Sajtókamara elnöke, nálam minden héten van egy ún. főszerkesztői értekezlet. Egy idő óta minden második ilyen értekezlet eo ipso átvedlik cenzúra értekezletté, vagyis panasznappá, ahol mindenki előadhatja sérelmeit. De ettől eltekintve a főszerkesztő urak tudják ezt én több ízben meg is mondtam nekik –, hogy a napnak bármely szakában, tehát bármikor éjszaka is felhívhatnak, s ha valami súlyos sérelem érte őket, kivétel nélkül bármikor fordulhatnak hozzám. Örülök is, hogy a sajtókainara elnöke jelen van, mert nem hiszem, hogy lenne újságíró vagy lapszerkesztő, aki azt mondhatta volna, hogy nem álltunk valamikor, vagy esetleg nem álltam én magam személyesen is rendelkezésére, amikor ilyen panaszt akart tenni.

A sajtóvonatkozásokat tulajdonképpen nem is akarom itt bővebben taglalni, csak azt említem meg röviden, hogy a hiba nem csupán a cenzúrában van. A hiba nagyrészt abban rejlik, hogy vannak olyan sajtóorgánumok, amelyek olyan közleményeket nyújtanak be a cenzúrához, hogy azokat nem lehet átengedni. Sajnos, igen gyakran egész közönséges izgatás, lázítás, sőt, hazánkna a külföldi országok felé való tudatos denunciació foglaltatik a cikkekben (*Igaz! Úgy van!*), és én természetesen, amíg ezen a helyen kell állanom, ahol ma vagyok, első feladatomban azt tekintem, hogy ennek a tendenciának minden erővel az útját álljam (*éljenzés és taps*), és hogy ezzel is szolgáljam azt a célt, amely mindnyájunk célja kell hogy legyen: Magyarország szabadságát, nagyságát és megerősödését.

Ami mármost az irodalmi részt illeti, bár nem érzem magamat hivatottnak arra, hogy irodalmi művek felett bírálatot mondjak, mert irodalmi vonatkozásokban nem vagyok más, mint egy lelkes és nagyon szorgalmas olvasó (*élénk éljenzés és felkiáltások: Ez a fontos!*) – az itt jelenlévő urak közül nem is hiszem, hogy volna olyan, akinek műveivel személyesen ne foglalkoztam volna –, megállapíthatom, hogy eddigi működésem alatt, akár külügyi sajtófőnökségemre, akár jelenlegi állásomra, az országos sajtófőnökségemre gondolok: csak rendkívül csekély számban kerültek elélem irodalmi panaszok. Pedig az időszaki lapok egy része irodalommal telik meg. De ha a főszerkesztő urak, akik a cenzúrának legkülönbözőbb vonatkozásai miatt szoktak panaszkodni, irodalmi panaszokkal kapcsolatban is hozzám fordulnak, éppenúgy ki lesznek szolgálva, mintha politikai vonatkozású panaszokat közölnek velem. Ismétlem azonban, hogy irodalmi vonatkozásban eddig alig-alig kaptam panaszt, illetőleg alig jutottam abba a helyzetbe, hogy segítségére lehessenek a irodalomnak.

Azt is bevallom, hogy egy ízben magam cenzúráztam meg egy irodalmi terméket, mégpedig – *horribile dictu* – olyan formában, amit itt már több ízben megbélyegeztek, mondván, hogy a cenzúra ne töröljön valamely közleményből egyes részeket vagy egyes sorokat. De az történt, hogy a cenzúrabizottság elélem hozott egy költeményt, amely nagyon szép és érdekes volt, de – azt hiszem, nincsenek hölgyek jelen – ez a költemény egyik strófájában – ha jól emlékszem – a repülő darvak alakját egy nő szétvetett lábaihoz hasonlította ...

ERDÉLYI JÓZSEF: Az eke szarvát!

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Úgy van, igen, az eke szarvát egy nő szétvetett

lábaihoz hasonlította, és én ezt a részt töröltettem. Bocsánatot kérek, ha talán helytelenül cselekedtem volna – amit azonban nem hiszek.

ERDÉLYI JÓZSEF: Valóban nem volt rá szükség.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Én mégis azt hiszem, hogy ez az író érdekében is volt, s ha a jövőben az eke szarvát ismét a nő szétvetett lábaihoz méltóztatik hasonlítani, ezt újból törölni fogom.

ERDÉLYI JÓZSEF: És én újra megírom. (*Derültség*)

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: Még egy ilyen irodalmi vonatkozású ügy került előm. Amikor a Zilahy-féle ügy fluktuációja következtében az egyik budapesti napilapban egy persziflázs-szerű dolgot jelentetett meg az egyik érdekelt, amelyben Magyarországot a gyűlölet országának nevezte, és különféle intézményeinket kifigurázta. Ezt a részt a cenzúra ki akarta törölni, én azonban azt mondtam, hogy mivel irodalmilag van a kérdés megfogva ...

ERDÉLYI JÓZSEF: Helyes volt, hogy törölni akarta.

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: ... az irodalom iránt való tiszteletem jeléül úgy döntök, hogy engedjék át, s csak azokat a részeket kell törölni, amelyek egyenesen kigúnyolják egyes köztiszteletben álló tradicionális intézményünket.

Még két irodalmi vonatkozásomról kell beszélnem. Az egyik idegen állam követe két ízben is felkeresett ennem, és meglehetősen felindulva tett panaszt egy-egy magyar irodalmi termék ellen, ami már megjelent, tehát a cenzúrán átment. Ezek szerint a cenzúra itt legfeljebb azért okozolható, hogy átengedte ezeket a sajtótermékeket.

Egy jelenlévő illusztris költőnknek, akinek én rendkívül nagy híve, őszinte tisztelője vagyok, és költészetét igen nagyra becsülöm, van egy verse, amely megjelent egy magyar irodalmi termékben, illetőleg egy időszaki lapban, *A nagy lunátikus* címen. A vers szép és megrázó erejű, de az egyik idegen állam képviselője valahogy úgy gondolta, hogy ez talán célzás akar lenni az ő államfőjére. (*Élénk derültség*) Én összes rábeszélőképességemet felhasználtam, hogy bebizonyítsam, hogy ez nem áll fenn, de nem tudtam őt meggyőzni. (*Megújuló derültség*)

Ugyanennek az államnak képviselője felkeresett engem még egyszer (*halljuk, halljuk*), és szinte felháborodva tiltakozott egy ugyancsak jelenlévő írónak, akinek én igen nagy tisztelője vagyok, sőt, olyan nagy tisztelője vagyok, hogy őt tartottam a leg-hívatottabbnak arra, hogy egy nagy, a magyarság céljait szolgáló munkát rábízjak – *Földindulás* című regényében foglalt bizonyos részletek miatt, amelyeket ő rendkívül sértőnek talált a saját nemzetére. Ez alkalommal is próbáltam minden rábeszélőképességemet felhasználva jobb meggyőződésre bírni őt, de ugyancsak sikertelenül.

Igen tisztelt Uraim! Irodalmi szempontból lehet egy mű – legyen az próza vagy vers – tökéletesen kifogástalan. Politikailag azonban, pláne a mai helyzetünkben ...

ANTAL ISTVÁN: Úgy van!

ULLEIN-REVICZKY ANTAL: ... vannak bizonyos dolgok, amiket nem engedhetünk megírni, mert a leggyönyörűbb irodalmi termék is árthat politikailag. Ha tehát a cenzúra ezeket a részeket törölte volna, mint ahogy nem törölte, akkor a cenzúrának igaza lett volna. A cenzúra azonban olyan enyhe és megértő az irodalom irányában (*derültség*), hogy mentegetésére nincs szükség, ellenkezőleg, bizonyos esetekben, mint ebből a példából is méltóztatik látni, tulajdonképpen túl keveset töröl. (*Derültség*)

Más vonatkozásokban pedig – befejezésül – csak azt vagyok bátor bejelenteni, hogy úgy, amint a főszerkesztő uraknak megmondtam, külön tudomására hozom

most a magyar írói karnak is, hogy amennyiben időszaki lapokról van szó, és olyan törlés történnék, amit az urak legjobb belátásuk szerint helytelennek tartanak, méltóztassanak kitüntetni engem azzal a bizalommal, hogy hozzám fordulnak, és én a lehető legrövidebb rekordidő alatt fogok intézkedni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Nagyon szépen köszönöm a követ úrnak meggyőző és felvilágosító szavait, s ma délelőtti megbeszélésünket, amely a tervezett időnél háromnegyed órával tovább tartott, berekesztettnek jelentem ki. Délután 5 órakor folytatjuk. (*Helyeslés*)

(Délutáni tárgyalás)

ANTAL ISTVÁN: Kedves Barátaim! Folytatjuk délelőtt megkezdett megbeszéléseinket. Az első felszólaló Orbók Attila.

ORBÓK ATTILA: Kegyelmes Uraim! Mélyen tisztelt kedves Barátaim! Néhány évvel ezelőtt elhunyt kiváló íróbarátunk, akinek kedves házigazdánk is barátja és megértő támogatója volt, Surányi Miklós szokta mondani, hogy nagy általánosságban kétféle embertípus szerepel a közélet porondján: olyanok, akik semmihez sem értenek, csak önmagukhoz – és olyanok, akik mindenhez ellenek, csak éppen önmagukhoz nem ...

Az írók ehhez az utóbbi csoportba tartoznak. Ezt bebizonyította az írói találkozó is. Antal István miniszter úr a magyar irodalmi életben korszakalkotó újítást vezetett be, amikor módot adott az irodalom élharcosainak, hogy baráti légkörben, többnapos együttlét során, a lehelő legközvetlenebb kapcsolatba léphessenek a kormányzat, az államhatalom vezetőivel, s az írók e találkozások során – legalábbis két napon keresztül – nem gondoltak önmagukra, hanem a nagy nemzeti célokat, azokat a súlyos feladatokat tárgyalva, amelyek a mostani válságos és veszélyes időkben várnak rájuk, csak arra gondoltak, hogy kötelességüket teljesítsék, s bizonyosságot tegyenek róla, hogy egy művelt ország írói nemcsak a nemzet érzésvilágának, vágyainak, reményeinek és akaratának kifejezői, hanem valósággal a nemzet élő lelkiismerete is.

Viszont kétségtelen, hogy az íróknak önmagára is kell gondolnia, mert hiszen a munkának, a fejlődésnek, de legfőképpen az alkotásnak megvannak a fizikai feltételei is. Az íróknak nem elég pusztán a tehetsége és készsége – mint alapfeltétel – ahhoz, hogy alkotasson, hanem szüksége van egy csomó nélkülözhetetlen eszközre is; mint ahogy a festő nem alkothat ecset s vászon nélkül, az író sem végezhet teremtő munkát, ha nem adnak teret számára, ha nincsenek meg az érvényesülés lehetőségei, ha nincs módjában, hogy találkozzék a feladatokkal, amelyek teljesítését kötelességének tartja.

Ezen az írói találkozóon nagyon sok szép, sőt, gyönyörű beszédet hallottunk: bölcséleti és világnézeti fejtegetéseket az írói hivatásról. Ez az írói találkozó fényes eredménnyel járt, mert hiszen kiderült, hogy ez az egész magyar írói világ, pártállás nélkül, szívvel és lélekkel áll a nagy nemzeti célok szolgálatában, elsősorban pedig nemzeti létünk letéteményesének, a magyar honvédségnek oldalán abban a nagy küzdelemben, amelyben sorsunk, talán hosszú századokra, most fog eldőlni. De nekünk, íróknak, akiknek ezen az írói találkozóon alig jutott eszünkbe, hogy a magunk gondjairól beszéljünk, és úgyszólván csak a nemzet problémáit fejtegettük, mégiscsak beszélnünk kell az alkotás fizikai feltételeiről is, hiszen ezzel is a nemzetet szolgáljuk.

A nemzetnek szüksége van az írókra, viszont az írói társadalom készen áll, hogy segítse a nemzetet nagy céljainak elérésében, a háború és a béke megnyerésében. De az

államhatalom feladata, hogy ezt az erőkifejtést lehetővé tegye, megkönnyítse, s minden tekintetben segítségére legyen az írói munkának, annak az írói társadalomnak, amely itt, Lillafüreden, a nemzeti eszmének szolgálatában vele szövetségre lépett.

Jelen pillanatban legnyomasztóbb gondunk a papírkérdés, mert hiszen a papír az írói munka nélkülözhetetlen tere. A napilapok terjedelmének kényszerű korlátozása elsősorban az írókat sújtotta, mert a napilapok hasábjairól a nélkülözhetőnek vélt irodalom úgyszólván teljesen kiszorult. Nem jelenhetnek meg folytatásos regények, költemények, komoly irodalmi tanulmányok, novellák, s még a kritikai cikkek is csak egészen korlátozott mértékben kaphatnak helyet. Sajnos – ahogy én erről a problémáról tájékozódva vagyok –, a napilapoknál egyelőre nem várhatjuk a helyzet javulását, mert a rotációs papírt külföldről kapjuk, s főként a szállítási nehézségek majdnem lehetetlenné teszik az eddiginél nagyobb arányú rotációs papír-importot.

Sajnos, a szépirodalmi lapok és folyóiratok terjedelmét is korlátozni kellett, de ezen a téren nincs parancsoló kényszerűség, mert a simított papírszükségletet a hazai ipar látja el, s az a mennyiség, amelyet a szépirodalmi lapok felhasználnak, az országos és általános papírfogyasztás arányaihoz mérten úgyszólván egészen jelentéktelen. Nemcsak nekünk, íróknak az érdekünk, de érdeke az egész nemzetvédelemnek is, hogy az irodalmi hetilapok terjedelmét ismét helyreállítsák, s azt hiszem, ennek meg is van a lehetősége, ha az illetékes tényezők háttérbe szorítják a kevésbé jelentékeny célokat szolgáló üzleti, ipari és kereskedelmi reklámnyomtatványokat. Pusztán az a kérdés, hogy fontosabbnak ítéljük-e az írói alkotások megjelenését, mint az üzleti reklámokét, fontosabbnak tartjuk-e egy Tamási-novella megjelenését valamelyik szépirodalmi lapban, mint azt, hogy négyméteres plakátokon hirdessék az Odol fogkrémet. Franciaországban, ahol a papírinség sokkal nagyobb arányú, mint másutt, csak legutolsósorban és a legutóbbi időben nyúltak a szépirodalmi lapok korlátozásához, miután már szigorú rendszabályokkal a papírral való takarékosagra kényszerítették az ipari és kereskedelmi vállalatokat. Nemcsak a plakátok méretét és példányszámát szabták meg, hanem előírták, hogy a színház- és mozijegyek, de még a villamosjegyek is csak félannyi papír (elhasználásával készülhetnek, mint azelőtt).

A honvédség igen tisztelt vezetői itt az írói értekezleten az írói társadalom figyelmébe ajánlották a hazafias irodalom kultuszát. Hangsúlyozták, hogy szükség van igricekre és regösökre, akik felfokozzák katonáink harci készségét. Sajnos, ezen a téren azt tapasztaljuk, hogy az ún. hazafias irodalmat valósággal kompromittálják a protezsált, dilettáns hatósági támogatásban részesülő, sokszor hivatalból kinevezett költők (*Igaz! Úgy van! Derűltség*), akiknek művei az irodalom papírinsége idején nemigen érdemlik meg azt a papírt, amelyet kinyomatásuknál elhasználnak.

Egy francia író mondotta a rossz hazafias költőkre, hogy azok olyanok, mint az ókori tolvajok, akik a templomba menekültek, hogy agyon ne verhessék őket. Szomorúan tapasztaljuk, hogy ezeknek a hivatalból protezsált költőknek juttatnak papírt, sőt, a rádió és a film is bőséges teret nyújt nekik, nem szólva az operettszínpadokról, amelyeknek hazafias színdarabjai egyenesen a nemzetgyalázás mezsgyéin járnak.

Ha a hazafiság jogcímén a dilettánsoknak ilyen bő tér jut, azt hiszem, teljes joggal kérhetjük mi, a hivatott és hivatásos írók, akik keserves harcok árán küzdöttük ki az érvényesülést, hogy a kormányzat, amelynek célkitűzéseit, legalábbis legnagyobb nemzeti célkitűzéseit, szolgálni óhajtjuk, nagyobb teret adjon nekünk, s legalább a szépirodalmi lapok terjedelmét növelje, egyenesen honvédelmi érdekből. Ha más módon nem lehet a szépirodalmi lapoknak papírt juttatni, el kellene rendelni az újabb laprevíziót, mert még mindig hihetetlenül sok teljesen értéktelen és alacsony színvonalú lap jelenik meg, amelyre semmi szükség nincs. Hogy csak egyetlen példát említsek,

most is megjelenik a *Fodrások Lapja*, amit a borbélyomnál láttam: minden szöveg nélkül egy tucat divatos frizura. (*Felkiáltások: Szakmai lap!*) Az nem fontos! (*Közbeszólások: Dehogynem! Fontos!*) Szerintem ilyen és ehhez hasonló lapokra aligha van nélkülözhetetlen szükség a világháború negyedik évében.

Ez a kérdés szociális vonatkozású is, mert nem minden író van abban a kényelmes helyzetben, hogy valamelyik napilap szerkesztőségének tagja legyen. Nem minden írónak vannak olyan sikeres alkotásai, amelyeknek jövedelméből gondtalanul megélhet, s ezek az író társaim nagyon rá vannak szorulva arra a jövedelemre, amit a szépirodalmi lapokban kifejtett munkásság juttatott nekik.

A szépirodalmi lapok és a folyóiratok terjedelmének korlátozása a napilapok terjedelmének korlátozása után egyenesen válságba sodort egy irodalmi műfajt, a tárcát és a novellát, tehát éppen azt a műfajt, amelynek a magyar írók között – európai viszonylatban is – kiváló művelői voltak és vannak.

A kormányzat – elsősorban a kultuskormány – az egyre inkább háttérbe szoruló irodalmi munkásság számára megnyithatna egy olyan új területet is, amely nemcsak jövedelemhez juttathatná a költőket és a prózaírókat, hanem igen hatékonyan be is kapcsolná őket a nemzetnevelés munkájába. Ez a terület: a tankönyvírás.

Az én generációm gyermekkorában olyan tankönyvekből tanult, amelyekben Lőrinczy György, Gaál Mózes, Benedek Elek és hasonló stiliszták írtak, nem is szólva arról, hogy Jókai, Mikszáth és az akkor élő nagyok, úgyszólván egytől egyig, szerepeltek néhány szemelvényel. Rokonságom körében van néhány elemista és alsófokú középiskolába járó gyermek, akiknek tankönyveit alkalmam volt olykor-olykor átlapozni. Megdöbbenéssel állapítottam meg, hogy ezek a tankönyvek tele vannak súlyos magyartalanságokkal, amellet színtelenek és szürkék. Amikor illetékeseknél érdeklődtem, hogy miért adnak nyelvi szempontból ilyen művészietlen, pedagógiai szempontból ilyen száraz és rideg tankönyveket az iskolások kezébe, azt a választ kaptam, hogy a stílus iránti érzéket és az irodalomszeretetet a kisdíákoknak a kötelező olvasmányok olvasásával kell magukba szívniok. De hogy a „kötelező olvasmányok” me nnyire vannak hatással a gyermek lelkületének fejlődésére, azt már rég eldöntötték kiténő pedagógusok és gyermekpszichológusok. Hála Istennek, az én generálisom még nem ismerte a kötelező olvasmányok intézményét, de azért nemigen akadt olyan negyedikes gimnazista, aki ne ismerte volna Petőfi, Arany, Vörösmarty és Jókai műveit.

Legyen szabad megemlítenem e helyen azt a szerény, de talán életrevaló ötletet, hogy a harctéren küzdő katonáink számára egy külön honvédkönyvtár-sorozatot kellene létesíteni. Olcsó, ízléses könyvsorozatot, amelyben a klasszikus írók megfelelő munkái és a mai írók hazafias művei jelennének meg. A könyvgyűjtés módja, azt hiszem, nem megfelelő, s meggyőződésem, hogy a közönség mostan tömegesen vásárolna egy ilyen *Honvédkönyvtár* nevezetű sorozatból könyveket, s küldené ki maga, vagy küldhetné ki a Vöröskereszt útján azokat a harcterekre.

Engedjék meg nekem, hogy még néhány ötletet és gondolatot felvessek húszéves tapasztalataim és bizonyos közvetlen ismereteim alapján.

A szerzői jog reformjáról Vladár őexcellenciája tartott itt előadást, amelynek során bejelentette azt az örvendetes tényt, hogy el fog készülni a magyar szerzői jog. Ti. a helyzet eddig az volt, hogy 1921-ben csatlakoztunk a berni szerzői egyezményhez, amely nemzetközi egyezmény, tehát az egyes országok speciális viszonyait nem veszi tekintetbe, s légióként az egyes országok irodalmi termékeinek kicserélésére vonatkozó jogszabályokat tartalmazza. Ugyancsak nemzetközi egyezmény az 1931-i római egyezmény is.

Hogy szerzői jogra feltétlenül szükség van, az kétségtelen, de ez a szerzői jog csak akkor lesz megfelelő, a mi speciális viszonyainkhoz alkalmazott és mindnyájunkat megnyugtató törvényalkotás, ha erre vonatkozólag a magyar írókat és szerzőket is meghallgatják. Mert nagyon sok magyar író van – közöttük talán magam is –, akik elmondhatnák Heinevel, hogy palotákat kerestünk, de a kiadóink laknak bennük. *(Igaz! Úgy van! Derültség)* Különösen a színpadi műveknél vannak súlyos visszaélések.

Ha ma egy fiatal színpadi szerző elmegy egy színpadi kiadóhoz, és azt mondja, színdarabot akar írni, de előlegre van szüksége, akkor a színpadi ügynök, a teljes magánjogi védelem mellett, olyan szerződés aláírására kényszerítheti a fiatal, ismeretlen drámaíró, hogy az összes tantiémek 50%-a őt illeti. De ez nem elég! Az előleget kölcsön formájában adja, és kiköt magának évi 8% kamatot! – Hát ha ez nem olyan uzsora, amely túltesz a legsötétebb uzsorán is, akkor én nem tudom, hogy mit nevezhetünk annak.

A színpadi ügynökök általában trükkökkel dolgoznak. – Igyekszem nagyon rövid lenni, de el fogok mondani egy tanulságos esetet.

Volt egy színdarabom, amely még 1923-ban került Budapesten bemutatásra. Ez a színdarabom véletlenül az akkori idők közönségízlésének megfelelt, és úgyszólván az egész világot bejárta. Adták Párizsban, a Broadway-n, és lefordították huszonegy nyelvre. Összes keresetem a színdarab után 21 000 pengő volt, pedig egyedül az amerikai filmjogért 25 000 dollárt fizettek az ügynöknek. – Azt fogják Önök kérdezni tőlem, hogy lehettem ilyen ostoba? Ezt is el fogom mondani.

Darabom színre került Milánóban, Dario Nikodemi fordításában. A premier után Bállá Ignác, Milánóban élő újságírótól a következő táviratot kaptam: „Belekerültél az olasz drámairodalom történetébe, mert darab akkorát itt még nem bukott, mint a tiéd. A darab kétszer kerül színre.” – Ezután a bukás után színpadi ügynököm sürgősen megvásárolta tőlem az összes külföldi jogokat, és én eladtam abban a boldog tudatban, hogy sikerült őt becsapnom. *(Élénk derültség és taps)* Miután azonban az író nem üzletember, az író a szerzői jognak kell a védelmébe vennie, és erre mód is van, csak éppen egy kis újítás, egy kis reform kell. Például felhozhatom a francia képzőművészeket, akiket a törvény minden más jogszabálytól eltérően véd. Ha a francia festőnek egy aukción húsz év múlva eladják a képét, amit ő már annak idején eladott, akkor az eladási ár különbözetének egy részét ő kapja vagy pedig örökösei.

Vannak irodalmi egyesületeink, azonban sajnos, ezeknek védelmében nem lehet megbízni, mert a színpadi ügynökök és kiadók egész egyszerűen a magánjogi rendelkezések védelme mögé bújnak, a magánjogi védelem pedig körülbelül annyit jelent, amennyi védelemhez egy kereskedő juthat, aki közönséges árut szállít. Irodalmi egyesületeink életében egyébként az a baj, hogy ha holnap az írók egyesületet csinálnak nálunk, akkor egész biztos, hogy annak egy kiadó lenne az elnöke. *(Derültség)*

Most pedig legyen szabad reflektálnom a Tóth László igen tisztelt barátom által felvetett gondolatra: az öregségi biztosítás, illetőleg a nyugdíj kérdésére.

Ma, amikor minden modern államban az a törekvés, hogy a munkás is nyugodt öregségben élhessen; ma, ha egy háztartási alkalmazott beteg lesz, azonnal kórházi ápolásban és ellátásban részesül, úgyszólván az író az egyedüli, akit ha baj ér, semmi segítségre nem számíthat, legfeljebb karitatív alapon. Nem vagyok semmiféle totális fasiszta rendszer rajongója, hanem parlamentáris és demokratikus rendszernek vagyok híve, de el kell ismernem, hogy az olasz fasiszta rendszer éppen művészpólitikai téren gyönyörű intézményeket létesített.

Ezelőtt tíz évvel megindult Olaszországban írói részről egy mozgalom, amelynek az volt a címe, hogy: „A holtak az élőkért.” Lényege pedig a következő volt: Klasszikus

művek kiadási, szerzői jogáért a kiadónak, színháznak sehol nem kell fizetnie. Olaszországban pedig a klasszikus művek kiadása és színrehozatala még ma is a legnagyobb üzlet. Kimondták tehát – az írók korporációja –, hogy a klasszikus művek után, amelyeknél a szerzői jogvédelem már megszűnt – mert az olaszoknál a szerző halála után harminc évvel már az örökösöket sem illeti meg semmiféle szerzői díj –, szóval az ilyen felszabadult irodalmi művek után, bizonyos skála szerint, mérsékelt percentet kell fizetni a fasiszta írói korporációnak, amely aztán ebből megteremtette az írók öregségi biztosításának alapját. Olaszországban tehát, ha Shakespeare-nek, Molière-nek vagy akármelyik rég elhunyt hazai szerzőnek a darabját előadják: a színház bizonyos percentet befizet erre az írói alapra. – Azt hiszem, nagyon helyes lenne, ha ezen a nyomon elindulva, mi is megpróbálnánk teremteni egy ilyen írói nyugdíjalapot, amelyhez állami adójának egy bizonyos százalékaival az író is szívesen hozzájárulna mindaddig, amíg egészséges és dolgozni tud, szóval, amíg a nyugdíjalapra nincs rászorulva.

Méltóztassanak megengedni, hogy miután az eddigiekben is igyekeztem csupa konkrét javaslattal előállni, még két kérdésre térjek ki. Ezek közül az egyik a kölcsönkönyvtárak kérdése. Itt is külföldi példákra hivatkozom.

Az író feltétlenül megkárosítja az, aki a saját üzleti érdekében megveszi az író művét egy példányban, és azt bizonyos kölcsöndíj ellenében elolvasásra odaadja több embernek. Dániában a kölcsönkönyvtár, amikor egy könyvet kölcsönad valakinek, köteles 30 órás bélyeget beragasztani, amit csak az írói testületnél vásárolhat meg. *(Élénk helyeslés és taps)*

A másik, amit meg akarok említeni még – és pedig azért éppen én, mert azt hiszem, hogy jelenlévő barátaim között nekem van ezen a téren, ha nem is a legtöbb, de a legrégebb tapasztalatom –, a magyar film mai szomorú helyzete. Erről és a filmgyártás körüli állapotokról szeretnék röviden elmondani egyet-mást.

Én voltam az első keresztény filmíró. Először írtam filmeket zsidó kollégáimmal, azután írtam filmeket egyedül. Közben a filmgyártást átszervezték, de ugyanazok a bajok megvannak ma is, amelyek régen voltak. Hajdan, a liberális filmgyártás idején, azt mondták, hogy csak kétfajta filmes van: olyan, amelyik már ült, és olyan, amelyik ülni fog. *(Derültség)*

THURY LAJOS: Vagy legalábbis ülnie kellett volna.

ORBÓK ATTILA: Ez ma már nem így van. Új emberek jöttek, de sajnós, mind olyan szakmából vetődtek a filmgyártói pályára, amely szakma nemigen van az irodalommal és a művészettel még a legtávolabbi rokonságban sem. A producer, tehát aki eldönti, hogy milyen filmet csináljanak, és hogyan osszák ki a szerepeket...

THURY LAJOS: Rendszerint egy borbély.

ORBÓK ATTILA: ... vagy textiles volt azelőtt, vagy a legjobb esetben disznókereskedő. *(Derültség)*

Antal István: Bocsánatot kérek, a szakma becsületének megőrzése végett kénytelen vagyok kijelenteni, hogy van női fodrász is a producerek között. *(Élénk derültség és taps. Felkiáltások: Borzalmas!)*

ORBÓK ATTILA: Még egy nagyon fontos dolgot akarok elmondani, annál is inkább, mert itt van az én igen tisztelt, kedves és régi barátom, Gáspár Jenő, a Sajtókamara igazgatója, akinek részéről sajtóügyekben mindig a legnagyobb megértést és szeretetet tapasztaltuk, s akinek emlékezetébe idézek most egy kérdést, amelyről mi magánúton már beszélgettünk egymással. Előrebocsátom, hogy a magyar filmgyártás legnagyobb nyavalyája az, hogy sohasem az a film készül el, amelyet az író megírt. *(Igaz! Úgy van!)* Vannak bizonyos költségvetési szempontok, amelyeket meg kell az

írónak értenie. Pl. ha megírom, hogy egy bizonyos jelenet a lillafüredi Palotaszálló éttermében játszódik, s ennek a díszletnek felépítése belekerül 10 000 P-be, akkor jön a producer, és azt mondja: kérem, a film fele ebben a teremben játszódjék, mert ez a díszlet 10 000 P-be került, s a többire már csak kevés pénzem van. Ezt a díszletet tehát ki kell használni. – Szóval ilyen költségvetési megkötöttségek vannak, mert a magyar filmre nem lehet többet áldozni, mint amennyit be is lehet venni belőle.

THURY LAJOS: Annak csak a felét áldozzák rá!

ORBÓK ATTILA: De ez volna még a kisebbik baj. Az igazi baj abban van, hogy a producernek mindig vannak ún. haverjai (*derültség*), a film körül sündörgő segédrendezők, vagy a filmírásból kikopott, vagy kiszorított tanúsítványos, vagy nem tanúsítványos írók képében. Tehát az történik, hogy a producer akár kell, akár nem, átdolgoztatja a könyvet. – Jómagam pl. abban a nagy szerencsében részesültem, hogy Nyíró József barátom ragyogó *Uz Bencé*-jéből, amely egyenesen filmre kívánczolt, én csinálhattam a forgatókönyvet. Megírtam áhítattal, szeretettel, ragaszkodtam a Nyíró József soraihoz, és állítom, hogy a párbeszédekben nincs három mondat, ami nem a Nyíró József mondata lenne. És mi történt? A produkció a könyvet átvette, a honoráriumot kifizette, s akkor át akarta adni a műtermi gegmaneknek és pesti aszfalt-szerzőknek, hogy írjanak vicceket bele, mert nincs benne elég humor. (*Zaj és derültség*)

Hát ameddig ilyesmit meg lehet csinálni – és sokszor megteszik –, a szerző személyes jogának legsúlyosabb megsértésével, addig jó és irodalmi filmre ne számítsunk. A szerződésben óvatosan mindig kikötik, hogy technikai okokból a könyv átíratásának jogát a producer fenntartja magának. De igazán nem tudom, micsoda technikai szükség, hogy a Nyíró József *Uz Bencé*-jébe pesti vicceket írjanak bele.

Filmgyártásunk körül igen nagy bajok vannak, főként azért, mint ahogy arra, azt hiszem, Harsányi Zsolt tisztelt barátom mutatott rá, mert hét hatósághoz tartozik. Ez nemcsak azt jelenti, hogy hét hatóság és hét különböző cenzúra szól bele az író munkájába, hanem jelenti azt is, hogy állandóan érvényesülnek a hatósági protekciók, és a producer, amikor az embert megbízza egy munkával, azt mondja: írjon bele X. Y. művésznőnek egy szerepet, mert különben nem kapok műtermet. Ez köztudomású lény. És vannak favorizált színészek: egyenesen megkövetelik, hogy ezeknek a favorizált színészeknek szerepük legyen.

Amíg az államhatalom nem egységesíti – hogy egy kézben legyen – a filmgyártás ellenőrzését, addig csak két gyorsan megvalósítható orvosságot látok arra, hogy a magyar film színvonala némileg megjavuljon. Az egyik és ez a fontosabb – az, hogy a filmkritika komolyságát kell kiverelkedni. Itt látom azután a Sajtókamara feladatát, és ez az, amit Gáspár Jenő figyelmébe ajánlok ismételtén. Köztudomású ugyanis az a rettentően szomorú jelenség, hogy amikor a producer bemutat egy filmet, a bemutatón megjelennek az ún. filmkritikus urak, akik a produkció bemutatója után fehér borítékban tiszteletdíjat kapnak ...

ANTAL ISTVÁN: Kedves Attila, nagyon érdekes, amit mondasz, de bátorkodom szíves figyelmedet felhívni arra, hogy 40 perc óta méltóztatsz beszélni, és még tízen kívánnak felszólalni.

ORBÓK ATTILA: Még két perc, kegyelmes uram. Mondom, ezek a filmkritikusok fehér borítékban kapnak 50, 100 vagy 150 pengőt. Azt kérdezem, hogy ma, amikor Sajtókamara van, hogyan lehetséges az, hogy a filmkritikus és a lap filmügynöke egy személyben ugyanaz lehet? (*Taps*)

Ott van a hőmérőrendszer: köztudomású, hogy a hőmérő kitűnőt mutat, ha 250 pengőt kapott a lap képviselője, ha a hőmérő jót mutat, az 100 pengőbe került, ha

középen van a higany, az 50 pengő és rossz jelzésnél, ha nem fizetett az illető.

EGY HANG: Megszégyenítő dolog.

ORBÓK ATTILA: Másik gondolatom pedig, amely szintén megvalósítható lenne – s ezzel zárom is szavaimat –, az, hogy a Nemzeti Színház mintájára meg kellene csinálni a Nemzeti Filmszínházat. Szép nagy budapesti filmszínházat, amelynek esztéta igazgatója például, hogy mindjárt nevet is mondjak, Féja Gézában nagyon megbíznék, mert talán ő az egyetlen, aki elmélyült, komoly filmkritikákat ír, és méltatja a filmet – eldöntené, hogy melyik az a film, amely megérdemli, hogy ebben az előkelő filmszínházban színre kerüljön. Így azután kialakulna a filmírók és a filmproducerek közt is a nemes verseny. (*Helyeslés és élénk taps*)

ANTAL ISTVÁN: Cs. Szabó László következik.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Megnéztem az órát. Nézem tovább is, és tudni fogom kötelességemet. Gyakorlati kérdésekhez fogok hozzászólni.

Azzal kezdem, hogy amit a legtöbb író társam is említett a bevezető szavaiban, hogy ti. az irodalom óriási ellentétei jól megfértek egymással ennél az asztalnál. Ennek a csodálatos egyetértésnek – szinte titkos, összebeszélésszerű egyetértésnek – az volt az oka, hogy az itt ülők közül egyetlenegy sem volt németpárti vagy angolpárti magyar. Itt magyarpárti magyarok vannak. Azt hiszem, ez az egyetértés nagyon megkönnyítené azt a nemes értelemben vett demokratizálódását, amely – talán nem túlzók, ha ezt mondom – Mohácsnál szakadt félbe, s azóta is hiába keressük az útját.

Mi most elsősorban magunkkal törődünk, s talán meg is fogjuk érni – ha nem mi, hát fiaink –, amire évszázadok óta áhítózunk: az egységes, demokratikus Magyarországot. Azonban továbbra is Európában maradunk, és nem tudjuk, hogy Európa milyen lesz? Valószínűleg kis és nagy népek közös hazája marad. Nagy népeké, amelyeket én, a kis nép fia, csak szép fenevadaknak nézhetek, amelyekkel titkos csitító jeleket kell váltani, hogy el ne emésszenek.

Ami a kis népeket illeti, azok vagy rokonaink, mint a finnek, vagy közeli sorstársaink, mint a bulgárok, vagy nemes példáink, mint a svájciak és hollandok. Egyszóval Európában változatlanul helyezkednünk kell, és állandóan hírt kell adnunk magunkról a többi népeknek. Márpedig én nem tudok róla, hogy a magyar írókat valaha is felhasználták volna szellemi követjárásra. Ez nálunk k. u. k.-hagyomány, abból az időből, amikor fényes nevű osztrák–magyar követek a különböző követségeken nem tudtak Arany Jánosról, de pontosan tudták, hogy Metternichnek hány felesége volt.

ANTAL ISTVÁN: És leginkább azt tudták, hogy kinek hány szeretője van.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Bécsi iskolában kapták ezt a nevelést, s a hagyomány eltartott mostanáig. Újabban már javult a helyzet, de nem tudom, bízhatom-e a javulásban? A második világháborúig mindenesetre az volt a helyzet, hogy a magyar íróknak a külföldi szellemi élet felé egyetlen intézményes kapcsolatuk volt, a „Pen Club”, amelynek magyar tagozatában a Japánkávéházra és az Abbáziára lokalizált diktatúrák parancsoltak. Amióta ez a klub feloszlott, a magyar írók kapcsolata a külföldi szellemi élettel jóformán teljesen megszakadt, márpedig, azt hiszem, nem egy író társam tudja, hogy a magyar íróknak nagy becsületük van odakünn, s hogy Bulgáriában, Finnországban, Franciaországban – tehát a kis és nagy nemzeteknél egyformán – igen nagy tekintélye van az íróknak a társadalomban.

Ha azonban volt egyszer egy olyan magyar hagyomány, amelyet magyar diákok, tanárok és vándortudósok képviseltek, nem lehetne-e ezt felújítani? A magyar írók nem kapnának politikai megbízást, nem állnának semmiféle magyar Secret Service szolgálatában, mert ehhez úgysem értenek, ellenben kimennének külföldre, mert az ő

szavaikon keresztül mégiscsak egész másképpen mutatkozna be az ország és hatna a kultúránk, mint a nagyon jóhiszemű, jóakarátú, de legfeljebb politikailag iskolázott sajtóattasékon keresztül.

Egyetlenegy ország példáját idézem, Franciaországot, ahol emberemlékezet óta ápolják ezt a tradíciót, s ahhoz még a legnehezebb időkben is ragaszkodnak. 1935-ben is legalább 40-50 elsőrendű író, tudós, szóval szellemi diplomata tartott egyidőben előadásokat az amerikai college-ektől Budapestig és Szófiáig.

De itt van a román példa is. A románok rendkívül erkölcstelen, de rendkívül eszes emberek. Lehet, hogy az erdélyiek ezt az utóbbi titulust meg fogják tagadni tőlük (*Felkiáltások az erdélyi írók részéről: Nem! Nem!*), lehet, hogy Erdélyben nem ilyeneknek mutatkoztak, én azonban ismerem őket Európa tereiről, és tudom, hogy a román követek, követségek a tenyerükön hordozták nem a sajtóattasékat, hanem a román zeneszerzőket, művészeket, írókat és írástudókat hordták körül a társaságban, nekik törtek utat. Megnyílt előttük minden ajtó, s ők nem politizáltak, hanem felolvasásokat tartottak, elbeszélgettek írótársaikkal, láthatatlan szellemi sugarakat szórtak szét, és ez a sugárzás évekig hatott, s rendkívül emelte Románia tekintélyét.

Ismétlem, a jelek arra mutatnak, hogy Magyarország külpolitikai vezetése és képviselői is eszmélnék már. Ez körülbelül egybeesik azokkal az egyéb felelősségekkel, amelyek a legutóbbi négy-öt esztendőben a magyar kormányzást jellemzik. Nem elég azonban, ha csak a központ – hogy őszintén mondjam – tér észre, mert van a magyar szellemi követjárásnak egy másik külföldi oldala is. A követségek ma – (őszintén beszélek, senki ellen nem emelek vádat, ami nem is természetem, de beszélnem kell itt arról a jelenségről, amelyet minden világszerte magyar író vagy szellemi ember tapasztalt) – nem vélekednek jól a magyar írókról.

A magyar diplomáciának igen nagy emberei voltak a háború után. Nem említek neveket, de akik emlékeznek a genfi Népszövetség fénykorára, tudják, hogy ott csak két igazán nagystílű ember volt: egyik a rendetlen, hevenyészve, rosszul öltöző Briand, másik a komoly, testi és lelki elegancia mintaképe, Apponyi Albert. De a nagy egyéniségek mellett változatlanul fennáll egy k. u. k. intézmény: a magyar követség, amely legtöbbször különleges vadembernek tartja a magyar írókat, s egyáltalán nem tekinti rendkívüli követtársnak. Márpedig a magyar író ezt a pár napos tartózkodása alatt joggal megkívánhatja. Mert a magyar író, mint minden író, érzékeny, hiú, nagyon finom műszer, s ezért vigyázva, kényesen kell vele bánni. A tapasztalás viszont az, hogy a követségi emberek folyton attól félnek, hogy az író felelőtlen ember, nem tud okosan, óvatosan beszélni, és ha három napig érintkezik idegen emberekkel, írótársakkal, politikusokkal, képzőművészekkel, akkor esetleg olyan megjegyzéseket szalaszt el, amiket a követség csak hetekig tartó fáradtsággal tud helyrehozni.

Ha tehát a központi vezetésben, a külügyi kormányzatban már van érdeklődés, hajlam, jóakarát a széles körű, intellektuális diplomácia iránt, el kell mondanom, hogy mi a legnehezebb dolguk.

A megfelelő magyar írókat még csak megtalálják valahogy, de ezeknek az íróknak meg is kell szerezni a tekintélyt a nagy külképviseleteknél. Ez a nehezebb feladat. A magyar követségeknek meg kell barátkozni azzal a gondolattal, hogy a nemzetközi harcban ne csak a sajtóattasékat használják fel, hanem használják fel azt a magyar írókat is, akit eddig arra az 1-2 hétre sem tekintettek egyenrangú követtársnak, amelyre a megbízás szólt. Ezt pedig a magyar író, érzékenysége miatt, hiúságánál és a rábízott feladat fontosságánál fogva joggal megkívánhatja.

Arra kell kérem kedves házigazdánkat, hogy – miután nincs jelen a külügyminisztérium képviselője – vesse fel ezt a gondolatot illetékes helyen. Említettem az első napon, hogy a magyar írók örömmel és fizetség nélkül vállalják a

belmissziót Szombathelytől Vásárhelyig. De boldogan vállalják a világ bármely táján is, abból a határozott tudatból kiindulva, hogy a románokkal és szlávokkal azonos szellemi síkon küzdve a győzelem reményében vehetik fel a harcot. (*Igaz! Úgy van!*)

Megnyugtadjuk az aggódókat, hogy nem fogjuk csontokkal megdobálni külföldi vendéglátóinkat, mint annak idején Szentgallenben az ősmagyarok.

Köszönöm a türelmet. (*Élénk éljenzés és taps*)

ANTAL ISTVÁN: Harsányi Lajos urat illeti a szó!

HARSÁNYI LAJOS: Igen tisztelt Uraim! Ha a puskát magasabbra vagy mélyebbre tartjuk, mint ahol a madár ül, nem találjuk el a madarat. A cenzúra madarára szeretnék visszatérni, amelyre puskát fogott délelőtt a királyi ügyészség elnök ura, s azóta ez a madár elröpült valahova, de meg van most is. Azért, ha megengedik, szeretnék néhány szót szólni még egyszer a cenzúráról, mégpedig arról a cenzúráról, amely az íróknak komoly értékű, tehát nem napi jelentőségű könyveit cenzúrázza meg. És szeretném, ha most inkább az egyházi ember szava szólalhatna meg, mintegy bátorításul a cenzúra kezelői felé.

Mint papi ember, egy ezeresztendő alatt sok küzdelem, sok harc után megérett intézményt szeretnék megemlíteni, ami szintén cenzúra, nevezetesen a katolikus egyház állandó cenzúráját.

Méltóztatnak tudni, hogy a bíborosok szent kollégiumában fennáll most is az Index Congregatio, amelynek az a feladata, hogy elsősorban az egyház tudományos műveit, de ezeken túlmenően a különböző nemzetek legkimagaslóbb szellemi termékeit állandóan figyelje, és ha szükséges, azok értékéről nyilatkozzék. Lehet teológus, filozófus vagy költő. A katolikus egyház a kimagasló európai egyéniségeknek ilyen irányú működését mindenkor figyelemmel kíséri.

Kodolányi János barátom délelőtt azt kérdezte a cenzúráról: mondja meg, mit akar? Ez a világiak szemében meglehetősen sötétnek látszó intézmény: a katolikus Index Congregatio intézménye, Kodolányi János kérdésére már régen megfelelt. Megfelelt azzal, hogy a cenzúráról nálunk nem érdeklődik más, csak a lényeg. Ezt az egyházi cenzúráról nem érdeklődik más, mint azok a sarokkövek, amelyeken a kereszténység felépült, azok az oszlopok, amelyeken a keresztény világnézet kupolája feszül. Ez néha filozófiai, néha dogmatikai és néha erkölcsi pillér. Egy-két ember össze tudná olvasni a keze ujján, hogy mennyi. A részletkérdések a Congregatiót nem érdeklik. Ennek bizonyítására hivatkozom elsősorban a régi egyházatyáknak egész sorára, Szent Ágostontól kezdve, Szent Ambruson és Szent Benedeken keresztül Szent Tamásig és Szent Bernátig, az egyház legnagyobb íróira, akik valóságos forradalmi könyveket írtak, de az egyház sohasem kifogásolta ennek a forradalmi működésnek nem lényeges részeit. Hivatkozhatom a középkor költészetére. Az *Amor Sanctus*-tól kezdve, az egyház sohasem ütközött meg ezek egyes kifejezéseivel, és nem tartotta szükségesnek a cenzúra bevezetését. Hivatkozom magára a katolikus *Martirologium*-ra, hivatkozhatom a misztikus irodalomra, a *Legendarium*-ra, melyekre nézve az egyház a hívektől mindig akkora hitelességet várt el, amekkorát ő állandó vizsgálata alapján megállapított.

Hogy a török elől az angyalok szárnyaikon áthozták-e Palesztinából Szűz Mária házáat Tersattóba és Loretóba; hogy Pádúai Szent Antal csakugyan prédikált-e a tengerparton Reginában, és a halak csakugyan kiúsztak-e a part felé, hogy őt meghallgassák; hogy a csatái szent útban a magyar leány, beletekintvén, meglátta-e a Szűz Mária képét; hogy a magyarországi Boldog Margit halála körül történt gyógyulások valóban orvosilag megállapítottan csodálatos gyógyulások voltak-e; az anyaszentegyház mindezekre ezt mondja – míg meg nem vizsgálom, és hivatalosan nem nyilatkoztam, aki hiszi, hiszi, aki nem hiszi, nem hiszi, ezzel nem vétett a dogmatikus anyaszent-

egyház törvényei ellen –: Minket, mint egyházi cenzúrát, a tartóoszlopok érdekelnek, érdekel maga a lényeg, ezekben a részletekben azonban mindenkinek teljes szabadságot adunk. (*Élénk éljenzés és taps*)

Az viszont világos, hogy egy aktuális könyvben ma nem lehetne német- vagy olaszellenes tendenciákat hirdetni. Magam is nemrég kellemetlen cenzúra-üggyel terheltén álltam a bíróság előtt. Éppen ezért nem bírom megérteni, miért nem szabad Kodolányi Jánosnak egy komoly irodalmi értékű művében megírnia, hogy közel ezer évvel ezelőtt néhány pogány magyar legény megrakott egy szláv papot? És miért ne volna szabad megírni, hogy Szentgallenben mit csináltak az ottani német barátokkal a magyarok? Vagy miért ne volna szabad megírni, hogy a magyar legények hogyan robogtak keresztül Itálián, a lombardiai síkságon? Ezek nem bírálható tárgyai annak a cenzúrának, amely ma éppen ezekre vadászik, s egymásután okozza a kellemetlenségeket a magyar íróknak. (*Igaz! Úgy van!*) Szabaduljon tehát fel a cenzúra vezetősége egy kissé, és ne tekintse ezeket az egyébként sem lényeges és mai szemszögből nézve, a mi politikai összeköttetéseinkre hatással egyáltalában nem lévő művészi részletmunkákat alkalmasaknak arra, hogy ezek miatt egyes könyveknek, egyes műveknek megjelenését hónapokon keresztül késleltesse.

Én tehát Kodolányi János barátom felszólalásához kívánok csatlakozni, és az ő panaszait magamévá teszem. A cenzúra kezelőit arra kérem, hogy kissé tágabban értelmezzék a cenzúra fogalmát és lényegét, s csak a fontos és lényeges kérdéseket tegyék vizsgálat tárgyává a műben, de ne hagyják meg annak minden egyéb részletszépségét, és ne történjék meg többé az, ami megtörtént nemrégiben. Egy igen kiváló katonai író megírta Hadik generális életrajzát – azt hiszem, az Athenaeum kiadásában jelenik meg –, de a különböző cenzúrák nem engedték meg bájos kis részletei nyilvánosságra hozatalát.

Hadik generális, Mária Terézia idejében észrevette egyszer, hogy Berlin üres, az összes csapatok távol vannak, s akkor 5000 főnyi huszárával megrohanta Berlint. A külvárosokban elsütött néhány mozsarat s után beizent...

ANTAL ISTVÁN: 200 000 tallért kért.

HARSÁNYI LAJOS: ... hogy hajlandó katonáinak eltiltani a fosztogatást, ha a város 200 000 tallér sarcot fizet. A városi tanács megrémült. Alkudni próbált, hogy csökkentse a sarc nagyságát. Erre Hadik visszaizent, hogy most már a kétszeresét kéri a sarcnak, vagyis 400 000 tallért, különben halomra löveti a várost. Ekkor a város vezetősége elkezdte a pénzgyűjtést. Hordókba, ládákat rakták a pénzt, s kocsikon szállították Hadikhoz. Kb. 180 000 tallér gyűlt már össze a 400 000-ból, Hadiknak azonban nem volt ideje, hogy megvárja az egész pénz összegyűlését. Égett a talpa alatt a föld. Attól kellett félni, hogy a berliniek valahogyan híradással lesznek, s a német csapatok megérkeznek.

ANTAL ISTVÁN: A híradás meg is történt.

HARSÁNYI LAJOS: Ezért a városi tanácstól egy váltót kért azzal az ígérettel, hogy az összes többi részét majd utána küldik. Ő maga az átvett 180 000 tallérral elindult visszafelé. A háború folyt tovább. A hadvonalak álltak az ellenfelek között, és mégis néhány hét múlva újabb német szekerek érkeztek Berlin felől, német lovakkal. Hozták a hiányzó pénzt. Meg sem várták a békekötést. Mutatja a német becsületességet, hogy amit ígértek, és magukra nézve kötelezőnek elismertek, azt még a háború tartama alatt pontosan és lelkiismeretesen teljesíteni igyekeztek. Azt üzenték: íme, küldjük a 400 000 tallérból még hiányzó részt, ennek ellenében viszont arra kérjük Hadik generálist, hogy a kocsikat, a lovakat és az üres hordókat küldje vissza. Hadik pedig, mikor felbontották a ládákat, próbát rendelt el, hogy megvan-e a pénz. Amikor kiderült, hogy az egyik ládában 20 000 tallér helyett csak 19 980 tallér volt,

szóval 20 tallér hiányzott, azt üzente vissza, hogy amíg a hiányzó 20 tallért meg nem küldik, addig a kocsikat és a lovakat visszatartja, s csak akkor hajlandó Berlinbe visszaküldeni ezeket, ha az összeg hiánytalanul birtokában lesz. Iliit kérdezem, Uraim, van-e ebben valami, amit a cenzúra ma kifogásolhatna? *(Egy hang: az egész!)* Van-e ebben valami németellenes él, hiszen éppen ellenkezőleg, a németek igen megbecsülendő jellemvonására, az ő hadifelfogásuknak rendkívül becsületes voltára mutat rá. És mégis, ennek az igen kedves, bájos, aranyos kis miniatúrnek nyilvánosságra hozatalát a cenzurák megtiltották, nem engedélyezték.

Ennek a kis esetnek felhozása alapján is ismételten arra kérem a cenzúra kezelőit, szabaduljanak fel kissé a lidércnyomás alól, és igyekezzenek tágasabban értelmezni azokat a szabályokat, amelyeket a mai kényszerű helyzet szabott eléjük. *(Éljenezés és taps)*

CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Kegyelmes Uram! A gyalázat most fog kitörni, az értekezlet harmadik napjának estéjén, mert én húztam ki ezt a kis történetet, én nem engedélyeztem Markó Árpádnak ezt az előadását, mert ebben a németek hadászatiilag oly siralmasan szerepeltek, hogy a tervezett rádióelőadás meghallgatása után nem maradt volna ember, aki bízott volna a tengely győzelmében. Tehát külpolitikai érdekből húztam ki. *(Derültség)*

ANTAL ISTVÁN: Possonyi László következik. Tessék!

POSSONYI LÁSZLÓ: Mélyen tisztelt Uraim! Fogadatlan prókátorként jelentem itt meg, amikor egy nagyon szerény kérdést terjeszték a mi igen tisztelt és szeretett házigazdánk elé. Olyan fejedelmileg látott itt el minket, hogy én most még egy egészen kicsi, fejedelmi gesztust kérnék tőle. És kérem, ne ijedjenek meg, ha Szabó Dezsőt említem, aki nekem nem barátom, akit nem is ismerek, akinek növendéke sem voltam, de hallottam Pesten, hogy Szabó Dezső, aki eddig kis füzeteket adott ki, amelyeket egyesek vicclapként olvastak, mások azonban mélyebb értelmet tulajdonítottak ezeknek a füzetecskéknek. Az mindenesetre tény, hogy húsz és egy néhány esztendővel ezelőtt szenzációként hatott, amit Szabó Dezső írt, s az is tagadhatatlan, hogy egész sereg íróntudatosított, s itt is számtalan növendéke üli körül az asztalt. Ezek tőle kapták az első írói ihletést. Szabó Dezső azonban eddig minden barátjába belerúgott. Én még arra a dicsőségre sem vágyom, hogy belémrúgjon, s ha mégis szót emelek érdekében, nem a hiúság, csak egy kis emberi, keresztény érzés vezet, amikor kérem a miniszter urat, hogy ha csak egy mód van rá, tegye lehetővé, hogy az ő kis füzetei továbbra is megjelenjenek. Külpolitikai tendenciát ezekből a füzetekből nem lehet kiolvasni, és a helyzet mégiscsak az, hogy egy távollévő idős író ezekből él. Felejtsük el, hogy ő most is enfant terrible volt, hogy nevetlenségével különködni akart, hogy ő volt az egyedüli, aki nem válaszolt a miniszter úr előzékeny meghívására. Mondom, felejtsük ezt el, amire megvan a mód annak a szép békének és egyetértésnek jegyében, amelyben olyan sokan öszejöttek itt, akik kint az életben nem imádjuk egymást. Ezért kérem, hogy ezzel a távollévő íróársunkkal szemben is, ha lehet, gyakorolja a miniszter úr ezt a kegyet, hogy az egyik legnagyobb magyar szellemnek ezeket a megnyilvánulásait, öregkori utolsó írásait hagyja megjelenni. Hiszen Móricz Zsigmondot is visszasírnánk, és Hunyadi Sándort is kikaparnánk a sírból, csak még írhatnának. Adjuk meg ennek az idős, titáni alkatú, akár jó, akár rossz embernek, hogy továbbra is írogathassa ezeket a füzeteket.

Bocsánatot kérek, ha valakit bántottam ezzel a beszédemmel, de úgy éreztem, hogy ezt egy fiatalnak el kellett itt mondania. *(Élénk éljenezés és taps)*

ÁDÁM JENŐ: Mélyen tisztelt Uraim! Úgy kerültem ide ötödik kerékként, egy másik nagy táborból, a muzsikusköréből, ahol ugyancsak a problémák tömkelegének nagy kásahegyén kellene átrágnunk magunkat.

Íróemberek gyakran találkoznak zenészekkel, tehát feltétlenül igen sok esetben van velük kapcsolatuk. Ez a találkozás attól függ, hogy az író mennyire zenész, és a zenész mennyire író.

Legyen szabad mindjárt előljáróban egy-két szót mondanom a zenésről. A tegnapi előadással kapcsolatban bizonyára felmerült sokakban a gondolat, hogy mégiscsak furcsa az, hogy egy főiskolai tanár elmegy a rádióba, ott népdalokat dúdol, eljön ide is, és itt is dalokat tanít.

Nem tudom, hány előadó úr ajkáról hangzott el a kijelentés, hogy ma mindent a magyar ügy szolgálatába kell állítani. Én úgy gondoltam, hogy muzsikus létemre ma úgy járulhatok hozzá a magyar ügy szolgálatához, ha a magyar muzsikát és vele együtt a magyar lelket próbálom erősíteni. (*Úgy van!*) Ehhez képest csak különös véletlen és szerencse, hogy egyúttal zeneművészeti iskolai tanár is vagyok: ez legalább valamelyes súlyt is ad ennek a kérdésnek.

Ha erről a kérdéstről beszélek, egy pillanatra fel kell hívnom az Önök figyelmét arra, milyen is a magyar zenei nevelés. A dolog nem oly egyszerű. Először is azt kérem Önöktől, méltóztassanak visszagondolni arra az időre, amikor iskolába – akár elemi iskolába, akár középiskolába – jártak. Ugyan méltóztassanak megmondani, milyen zenét nyújtott Önöknek az iskola? Többnyire egyáltalában semmilyen sem! Azt is kérdezem, milyen magyar zenei impressziókat adott? Méltóztassanak visszagondolni arra a szegény latintanárra, vagy fizika-matematikai tanárra, akinek véletlenül éppen nem volt meg a kellő óraszám és ezért köteles volt éneket is tanítani: milyen hiábavaló hercehurca s hancúrozás volt az az énekóra, amelyből senkinek sem volt haszna. (*Derültség*)

Amit az iskolában tanítottak – ez már fontosabb, s ide is tartozik azt egy szóval lehet jól lefejezni: *tandal*. Ezeket a tandalokat tanították az óvodában, az elemi iskolában és a középiskolában. Mik ezek a tandalok? Az óvodában a cicuska micuska és egyebek, később az elemi iskolában hasonlóak, azt pedig nem is akarom elmondani, hogy a középiskolában miféle nótákat tanítottak, amelyeket jóképű kántorok, esetleg egyes fűzfapoéták irkáltak össze, de elmaradt az a nagy kincs, amelyet úgy nevezünk: *magyar népdal*.

Legyen szabad itt rámutatnom arra, hogy két dolgon múlik az egész magyar zene ügye – nemcsak a népdal ügye, hanem az egész zene ügye is –, ami azután szorosán kapcsolódik esetleg az íróknak a zenével való találkozásához. Az egyik az: iskoláinkban roppant kevés az az idő, amelyet arra fordítunk, hogy a magyar zenére neveljük gyermekeinket. Hallatlanul kevés ez, különösen, ha a középiskolát nézem, ahova Önök is, Uraim, meg az ország vezetői is, és az ország társadalmának színe-java járt. Eddigélé négy osztályon keresztül heti két óra volt, az új tanév óta azonban immáron csak két osztályban van hetenként két óra.

Mit jelent ez? Ezáltal válik a magyar társadalom és középosztályunk vagy dzsessz-kedvelővé, vagy mulatozóvá, vagy táncolóvá, vagy a legtöbb esetben zenei süketnémává. Az ilyen ember számára a zene ismeretlen világ, és az ilyen ember unostig azt szokta mondani: nem értem én a klasszikus zenét, „hagyjanak békében”. Az ilyen ember, ha a rádiót bekapcsolja, és ilyesmiket hall, Bach: h-moll suite, rögtön kikapcsolja, mert nem tudja, hogy mi az, amit a bemondó elmondott.

De tovább megyek. Az alapismeretekre nemcsak órát nem ad az iskola, hanem tanárt sem. Három évvel ezelőtt erre vonatkozólag feldolgoztam az egész ország statisztikáját – akkor még az erdélyi adatokhoz nem jutottam hozzá, de a kárpátjaiakhoz már igen –, feldolgoztam minden középiskolának, azoknál működő zenetanárnak, vagy énektanárnak, vagy énekórának az adatait. Ezt a statisztikát – bizony meglehetősen bonyodalmas és hosszú munka volt – felajánlottam illetékes

helyen. Ebből legyen szabad egy-két számot elmondanom.

609 középfokú iskolában működő 839 tanár közül mindössze csak 273 rendelkezett valamelyes zenei képesítéssel. Az állami gimnáziumoknál – külön statisztikát készítettem az állami, a felekezeti, a koedukációs és egyéb iskolákról – ez 12%, tehát csak 12% tanár volt olyan, aki hivatva lett volna Önöket, vagy hivatva volna az Önök gyermekeit magyar zenei alapismeretekre tanítani. Szaktanár hiányában latintanár, vagy a számtan-fizikai szakos tanár, vagy a tornatanár kényszerűségből tanította a zenét.

Mit jelent ez? Elszoktatják a zenétől a tanulókat, elszoktatják a magyar népzenei és a magyar népköltészettől, úgy, hogy a diák kénytelen ott szedni zenei impresszióit, ahol éppen tudja.

Két évvel ezelőtt Magyarországon középiskoláinkban összesen 4702 heti énekóra volt. Ebből a 4702 órából csupán 1939 óra volt szaktanár kezében, a többi 2763-at pedig nem szakember látta el. 118 594 gyermek járt középiskolában énekórára, közülük azonban 69 918-at nem szakember tanított.

Időszerűvé tette ezt a kérdést az az idő – mint említettem, óra nincs, tanár nincs amikor Erdély visszakerült. Ti. ha megnézzük a szomszéd népek tantervét, a következőket látjuk: Romániában a nyolcosztályú középiskolában minden osztályban volt heti két óra a nemzeti zenére, vagyis a népi muzsikára. Hasonló volt az eset a megszállt Felvidéken is. De utalok a német tantervre is. Ha Önök közül bárki kezébe veszi egy német középiskolás végbizonyítványát, azt látja, hogy ez a következővel kezdődik: Nationalkunde. Ott van rögtön a történelem, földrajz és nemzeti zene. Nálunk keveset törődünk eddig ezzel a kérdéssel.

Állítom azt is, hogy egészen az év őszéig, tehát a mostani időig egész Magyarországon egyetlen kinevezett állami középiskolai énektanárunk sem volt. Most neveztek ki kettőt, szerencsés körülmények összejátszása folytán. (*Derültség*) Ennek következménye azután zenei életünkben az a furcsa jelenség, hogy van egy egészen vékony réteg, amely szám szerint mintegy 5-6000-nyi közönséget képvisel, amely opera- és koncertlátogató; azután a nagyobb rész a tömeg, amelyet kezében tart a sláger, az operettmuzsika és azok, akikről itt Pálóczi Horváth barátom olyan nagyszerűen emlékezett meg; azután van egy még nagyobb tábor, amely a cigányzenén kívül semmit sem akar ismerni. Az igazi magyar népzene alig van tábora. Pedig ahogy tegnap állítani merészeltem, röviden szólva, az esti beszélgetésben: ez a magyar népzene hivatott arra, hogy belőle alakuljon ki a magyar műzene.

A magyar műzene nem tekinthet messzire vissza. Azonban a jó Isten óriási kincset adott, a népdalt, amely felér szerintem – egy kicsit talán túlzók, ha azt mondom, de felér – a jelen pillanatban sok más nemzet műzenéjével, olyan értelemben, hogy óriási nemzeti összefogó erő, amelyet alábecsülni semmiképpen sem lehet. Elnézést kérek, hogy ezt a kérdést felvettem; az idő is nagyon előrehaladt már: remélem azonban, lesz még mód arra, hogy a zenének és az íróknak kapcsolatáról beszélhesek.

Hallatlanul nagy energiával indult meg az akció, hogy növeljük az óraszámot. Erre sok ankéton az volt a válasz-. minek az óraszám növelése, hiszen nincs elég tanár. Akkor a másik oldalról memorandummal próbálkoztunk, hogy talán képezzenek tanárokat. A felelet az volt: minek az a sok tanár, hiszen alig van énekóra. Vagyis oda jutottunk, hogy azon vitázunk: mi volt előbb: a tyúk vagy a tojás? Vagyis másképpen nem lehet csinálni, mint ahogy tett a híres, öreg Münchhausen báró, aki mocsárba kerül-vén, önnön varkocsát megfogta, és lovastul rántotta ki magát a mocsárból. A tanárképzést valahol egyszer el kell kezdeni, az Apponyi kollégiumban évente 10-12 tanár hagyja el a Zeneművészeti főiskolát. Mi ennek a következménye? Az, hogy mindig van egynéhány okleveles tanár, aki minthogy teljes zenei kiképzésben részesült, el tud helyezkedni a zenei életben, és ha majd elkövetkezik az az idő, hogy valóban

szükség lesz rájuk, és megfújják a trombitát, ott lesznek mint kész emberek, akik az állásokat elfoglalhatják és dolgozhatnak.

Említés történt az urak közt arról, hogy szívesen ellátogatnának egy-egy ilyen főiskolára. Legyen szabad megjegyezni, hogy én már egy-két urat ki is szemeltem erre, őket felkértem rá.

ANTAL ISTVÁN: Magam is el fogok menni.

ADÁM JENŐ: Nevezetesen a középiskolai tanárképzőn és az Apponyi kollégiumban lenne egy-egy előadás, ha a felkérés engem ér, akkor azt örömmel vállalom.

ANTAL ISTVÁN: Kíván még valaki szólni?

VERES PÉTER: Én a délelőtt folyamán a szerzői jogról elhangzottakra szeretnék röviden visszatérni, mert vagyunk itt többen is, akik az íróársaink részéről ma délelőtt kifejtettekkel szemben másképpen gondolkozunk, sőt, olyanformán vélekedünk ebben a kérdésben, mint azt Vladár Gábor önmagyméltósága is mondotta, hogy bizonyos körülmények között a közösségnek igenis joga van az írók szellemi termékeihez. *(Felkiáltások: Az elhunyt írókra mondotta!)* Igen, de egyszer úgyis mindnyájan el fogunk hunyni. *(Derültség)*

KOLOSVÁRY-BORCSA MIHÁLY: De csak fizikailag.

VERES PÉTER: Új szerzői jogtörvény készítéséről, vagy a meglévő kiegészítéséről van szó, mi tehát súlyt helyezünk arra, hogy ebben a kérdésben vallott felfogásunkról részint ez az írói konferencia, részint a kormányzat jelenlevő képviselője tudomást szerezzen.

Mi csak azért nem szóltunk hozzá ehhez a kérdéshez, mert egészen másként látjuk a helyzetet, ezt azonban nincs alkalmunk részletesen kifejteni, és nem is akarjuk az időt ezzel igénybe venni. Röviden csak azt jelentjük ki, hogy mi örökösünket sem kívánjuk munkáink jövedelméből részesíteni. Eljenek meg úgy, ahogy mi is megélünk. Mert az, amit mi írtunk és alkottunk, éppúgy beletartozik a nemzeti közösség szellemi és anyagi állományába, mint minden egyéb, ami a nemzeti közösség területén bárhol és bármerre van. Ehhez igenis joga van a közösségnek. Csak az a kérdés, hogy a közösség vagy annak vezetője, valóban eljuttatja-e ezt a néphez. Minekünk tehát csak ez az egyetlen kívánságunk van ebben a vonatkozásban.

ORBÓK ATTILA: Átengedhetik áldozatkészségből mindenüket. *(Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!)*

VERES PÉTER: Ne méltóztassanak félreérteni. Számunkra azért kínos ez az egész kérdés, mert áldozatkészségből mit adhatnánk mi, mikor semmink sincs, és mikor könyveink se sokat érnek ez idő szerint. Úgyhogy nincs mit adnunk. De ismétlem, a szerzői jog újrafogalmazásánál tudomásul akarjuk adni, hogy ebben a kérdésben külön véleményünk van. Ezt azonban nem vita, csak tudomásulvétel okából mondjuk. *(Élénk helyeslés és taps)*

KODOLÁNYI JÁNOS: Méltóztassék megengedni, Kegyelmes Uram, hogy indítványt tehessek.

ANTAL ISTVÁN: Tessék!

KODOLÁNYI JÁNOS: Nagyon szépnek tartanám, ha az itt a vita folyamán többször is szeretettel megemlített két kis rokon nép íróársadalmához is üdvözlő táviratot intéznénk tanácskozásainak befejezése alkalmával. Az egyik táviratot a finnekhez, illetőleg Suomi íróihoz intéznénk, a másikat pedig a bolgár írók egyesületéhez. *(Élénk helyeslés)* Mint méltóztatnak tudni, a bolgár írók nemrégiben jártak csak itt Budapesten, s bizonyára nagy örömet okoznának nekik is, ha látnák, hogy

reájuk is gondolunk. (*Élénk helyeslés és taps*)

ISSN 1216 – 1861
ISBN 963 450 540 6

Felelős kiadó Kristó Nagy István

Felelős szerkesztő Tabák András

940121 Tótfalusi Tannyomda, Budapest
Felelős vezető Nagy Lajos igazgató

Terjeszti a Könyvtárellátó Vállalat

**Megvásárolható az V. Honvéd u. 5., V. Mérleg u. 6.,
VI. Andrásy út 45., VIII. Rákóczi út 14., XIII. Szent István körút 26.
és XIII. Váci út 19. szám alatti budapesti könyvesboltokban**
